TOPLUMSAL

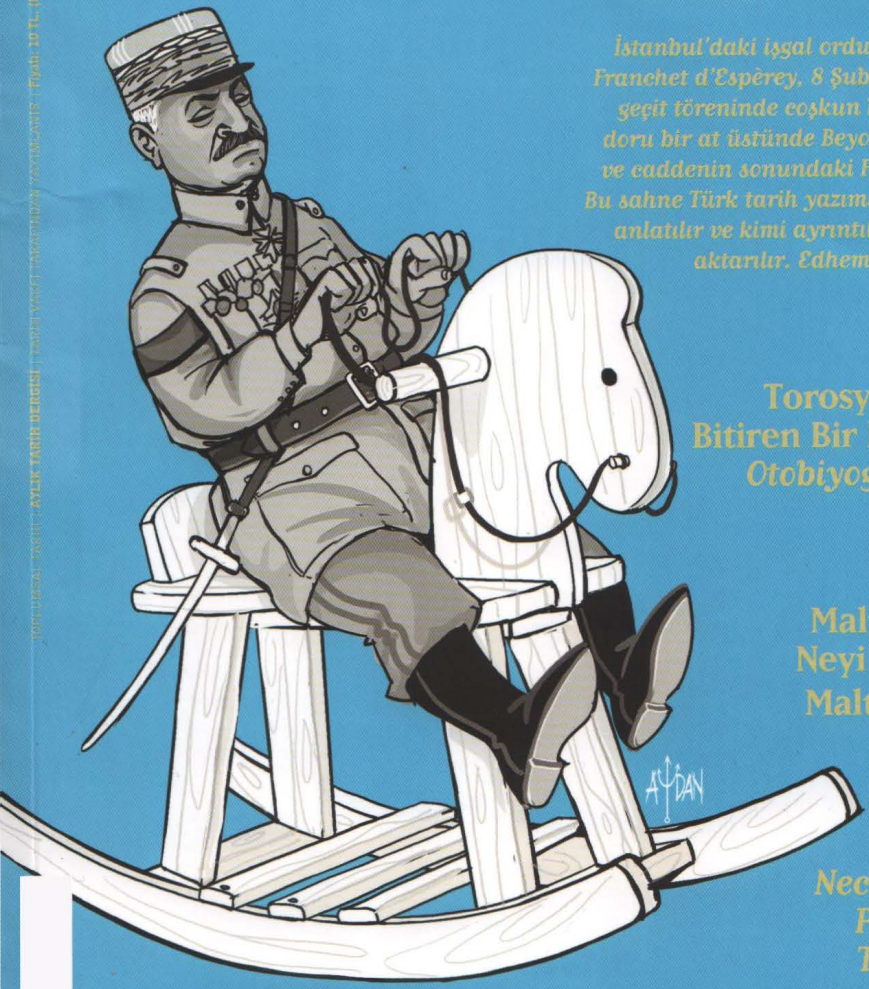
Tarih

261
EYLÜL
2015

Nâzım Hikmet'in "Putları Kırıyoruz" Kampanyası ve Yeni Edebiyat
Zafer Toprak

İstanbul'un Beyaz Atlı Fatihi

İstanbul'daki işgal orduları komutanı General Franchet d'Espèrey, 8 Şubat 1919'da düzenlenen geçit töreninde coşkun bir tezahürat eşliğinde doru bir at üstünde Beyoğlu Caddesi'nde ilerler ve caddenin sonundaki Fransız Elçiliği'ne girer. Bu sahne Türk tarih yazımında şoven bir üslupla anlatılır ve kimi ayrıntıları olduğundan farklı aktarılır. Edhem Eldem'in araştırması.
Sayfa 22

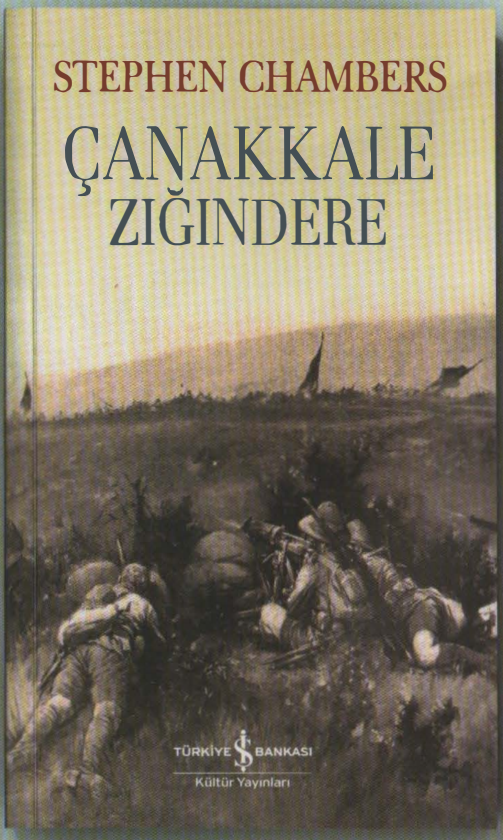


Torosyan Tartışmasını Bitiren Bir Derleme: *Tarih, Otobiyografi ve Hakikat*
Edhem Eldem

Maltızlar 8 Eylül'de Neyi Kutlayacaklar? Malta'da Bayramlar ve Osmanlılar
Akın Öge

Necmettin Erbakan Plakları: "Yallah Tazyik Erbakan"
Mehmet Öznur Alkan

Çanakkale Savaşı Dizisi 16. Kitaba Ulaştı



"Gelibolu'da İtilaf devletlerinin hedefi, İstanbul'u işgal ederek Almanya'nın müttefiki Türkiye ile onun Osmanlı İmparatorluğu'nu savaş dışında kalmaya zorlamaktı. Bu Çanakkale Boğazı yoluyla Ege'den Karadeniz'e ve dolayısıyla Rusya'ya bir ikmal yolu açacaktı. Böylece etrafı kuşatılmış olan Rusya'ya destek verilebileceği gibi Almanya ile Avusturya-Macaristan'a karşı yeni bir cephe açılmış olacaktı." – Yazarın önsözünden.

Çanakkale Savaşı Dizisi'nin elinizde tuttuğunuz bu kitabında, günümüzde Avustralya ve Yeni Zelandalılarla özdeşleştirilen, ama İngilizlerle Fransızların hatta Hintliler, İrlandalılar ve Fransız Afrikalılarının da savaştığı yer olan Gelibolu'nun nispeten az bilinen, ama savaşın kaderinin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynayan, Seddülbahir muharebe alanının batısındaki Zığındere ele alınıyor. Bu trajik savaşın insanlık halleri bir kez daha gözler önüne seriliyor.

Çanakkale Zığındere
Stephen Chambers
çev. İsmail Hakkı Yılmaz
304 sayfa, 24 TL

Konya kitabevimiz açıldı.
İhsaniye Mah. Münecimbaşı Sok. Konevi
İş Merkezi No: 3/C Selçuklu - Konya
Tel: (0332) 351 16 07

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Trabzon** Merkez, Tel: (0462) 326 98 39 • **Mersin**, Tel: (0324) 238 18 14 **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınla yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası

ODRYSES'TEN NİLÜFER'E ULUSLARARASI NİLÜFER SEMPOZYUMU

13-15 Kasım 2015-Bursa

KATILIM İÇİN: www.nilufer.bel.tr

Elektronik posta: nilufersempozyum@nilufer.bel.tr

1-Tarihsel Süreçte Nilüfer
Antik Dönemde Nilüfer
Roma ve Bizans dönemi
Osmanlı dönemi
İşgal Dönemi
Milli Mücadele Dönemi
Cumhuriyet Dönemi

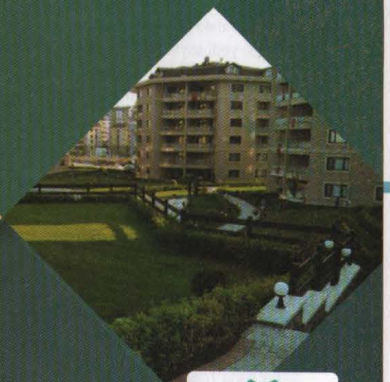
2-Nillüfer'de Halk Kültürü
Geleneksel yemekler
Ziraat ve hayvancılık
El Sanatları
Sosyal ve Kültürel Yaşam
Birlikte Yaşama Kültürü, İnançlar
Yörük, Göçmen ve Mübadele Kültürü

3- Ekonomi ve Turizm
Tarım ve Hayvancılık
Sanayi ve ticaret

4- Demografik ve Sosyal Yapı
Demografik Özellikler
Göç Hareketlerinin Karakteristiği
Eğitim

5- Kentleşme Sorunsalları
Kentleşme, Kent Hayatı ve Yaşanılabilirlik
Depremsellik
Ekoloji





NİLÜFER BELEDİYESİ BURSA

MERHABALAR,

Eylül sayımızda Edhem Eldem'in "İstanbul'un Beyaz Atlı Fatihi" başlıklı makalesini kapağa taşıdık. İstanbul'daki işgal ordularının komutanı Fransız General Franchet d'Espèrey, 8 Şubat 1919'da düzenlenen geçit töreninde doru bir at üstünde Beyoğlu Caddesi boyunca ilerler ve Fransız Elçiliği'ne girer; yol boyunca gayrimüslim Osmanlılar generale coşkun tezahüratta bulunur. Söz konusu geçit töreninin simgesel yükü ağırdır ve zaten çok zor zamanlardan geçmekte olan Türkler ve gayrimüslimler arasındaki ilişkileri daha da kötüleştirir. Türkçe yayın yapan Osmanlı basını olayı gururu incinmiş ve kızgın bir tonda yansıtır. Milliyetçi-şoven Türk tarih yazımı da bekleneceği gibi gayrimüslimlerin durumunu türlü aşağılayıcı ifadelerle anlatır. Bu arada generalin atının rengi beyaz olmuştur. Bu kaynakları kullanan Bernard Lewis, Lord Kinross Paul Dumont, Carter Findley gibi tanınmış tarihçilerin anlatımında da d'Espèrey'nin atı beyaz olarak yer alır. Eldem yazısında hangi saiklerle böyle bir çarpıtmanın yapılmış olabileceğini araştırıyor... Eldem'in de belirttiği gibi 1919'da yapılan bu geçit törenini dönemin gayrimüslim İstanbul gazetelerinden takip etmenin ilginç olabileceği düşüncesindeyim.

Bu sayımızda Edhem Eldem'in bir yazısını daha yayımlıyoruz; Eldem, Bülent Somay'ın derlediği *Tarih, Otobiyografi ve Hakikat: Yüzbaşı Torosyan Tartışması ve Türkiye'de Tarihyazımı* adlı kitapta yer alan makalesinde Ayhan Aktar'ın kendisine yönelik saldırılarına cevap veriyor. Söz konusu kitabı okurken Taner Akçam'ın makalesinde 233. sayfadaki notta 230. sayımızda çıkan Edhem Eldem'in "Torosyan Belgeleri ve Sonrası" makalesine cevabını yayımlamadığımız bilgisinin yer aldığını gördüm. Bu dipnot "Neden yayınlamadınız?" sorusunu da ima ediyor doğal olarak. O zaman yayın kurulundaki konuşmaları hatırlıyorum: Eldem'in yazısı yedi sayfa idi, Akçam'ın yazısına ise tam iki katını yani on dört sayfa ayırmak gerekiyordu. Akçam'a yazıyı kısaltmasını teklif ettim, kabul etmedi, buna karşılık makalesini ikiye bölmeyi önerdi. İstisnai olarak bu kadar uzun yazılara yer verdiğimiz oluyordu ama yazının içeriği de Eldem'in belgelerin sahte olabileceği yolunda görüşlerine ikna edici cevaplarww vermiyordu. Bunun dışında yayın kurulu ilgili tarafların birbirlerine hakarete varan ifadeler kullandığı bu polemiğin *Toplumsal Tarih*'e taşınmasına da hiç sıcak bakmıyordu. Sonuçta yayımlamama kararı verdik. Bu kararı bildiren maili yollarken de Taner Akçam'a yazdım; Torosyan polemiği bir yana *Toplumsal Tarih* onun çalışmalarına açıktır. Bugün de öyle, tabii ki.

Ekimde görüşmek üzere.

Ahmet Akşit

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
23 EYLÜL 1922 TÜRK ORDUSU İZMİR'DE
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

12 JAMANAK GAZETESİ 1915
Hazırlayan: Aylin Koçunyan

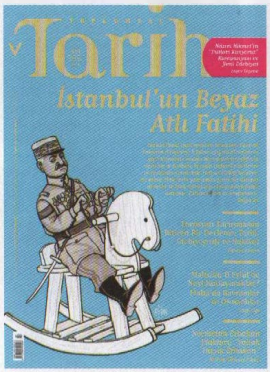
16 SEMRA GERMANER
Zeynep İnankur

17 TEHCİR ANLATILARI

18 USSAMA MAKDİSİ BOĞAZİÇİ'NDEYDİ
Betül Kaya

20 PANAYOT ABACI'YI KAYBETTİK
Gülçin Özkişi

22 İSTANBUL'UN BEYAZ ATLI FATİHİ: TARİHTE GERÇEK KONUSUNDA KÜÇÜK BİR ARAŞTIRMA
Edhem Eldem



Kapak Çizimi:
Aydan Çelik

34 NÂZIM HİKMET'İN "PUTLARI KIRIYORUZ" KAMPANYASI VE YENİ EDEBİYAT
Zafer Toprak

44 TARİHİN SESLİ TANIKLARI
NECMETTİN ERBAKAN PLAKLARI: "YALLAH TAZYİK ERBAKAN"
Mehmet Öznur Alkan

52 MALTIZLAR 8 EYLÜL'DE NEYİ KUTLAYACAKLAR?
MALTA'DA BAYRAMLAR VE OSMANLILAR
Akın Öge

60 İZMİR HAPİSHANESİ VE BAŞGARDİYAN İSMAİL HAKKI SAKIZLI
Ufuk Adak

68 ANTEP'TE MÜTAREKE DÖNEMİNDE YETİMLERİN İADESİ
ROZA KIZI MARİ
Ümit Kurt

70 TOROSYAN TARTIŞMASINI BİTİREN BİR DERLEME: TARİH, OTOBİYOGRAFİ VE HAKİKAT
Edhem Eldem

80 FEDAİLİKTEN KUVVACILIĞA (İTTİHATÇILIKTAN KEMALİZME)
PARTİ PEHLİVAN
Elif Cemre Solmaz
Elif Dirik
Feride Nur Haskaraca
Meryem Şeyda Zayim

86 VECDİ SEYHUN ARŞİVİNE BAKARKEN
Gönül Paçacı

04 ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Edhem Eldem, L'Illustration'un 23 Eylül 1922 tarihli nüshasında yayımlanan, Türk ordusunun İzmir'e girişini ele alırken bir yandan da Fransa'nın Kemalist harekete duyduğu yakınlığı yansıtan makaleyi aktarıyor.





16 SEMRA GERMANER

Zeynep Inankur, temmuz ayında kaybettiğimiz sanat tarihçisi Semra Germaner'i 1977'den 2015'e kadar kesintisiz süren ilişkilerinden değerli ayrıntıları anımsayarak, yakın bir dost ve meslektaş gözüyle tanıtıyor; Germaner'in Türkiye sanat tarihi dünyasındaki yerini anlatıyor.

60 İZMİR HAPİSHANESİ VE BAŞGARDİYAN İSMAİL HAKKI SAKIZLI

Ufuk Adak, İzmir Hapishanesi'nin son başgardiyanı İsmail Hakkı Sakızlı'nın notlarından yola çıkarak, gardiyanlık mesleğine ve hapishanedeki mahkûmların gündelik faaliyetlerine ışık tutuyor.



68 ANTEP'TE MÜTAREKE DÖNEMİNDE YETİMLERİN İADESİ

Ümit Kurt, tehcir ve soykırım sonrası hayatta kalabilen Ermenilerin çocuklarını bulma girişimlerine değinirken, "Roza kızı Mari"nin yaşadıklarını arşiv belgelerinden izliyor.

80 FEDAİLİKTEN KUVVACILIĞA PARTİ PEHLİVAN

Elif Cemre Solmaz, Elif Dirik, Feride Nur Haskaraca ve Meryem Şeyda Zayim, Parti Pehlivan'ın Balkanlar'dan Anadolu'ya, Jön Türklükten Kuva-yı Milliye'ye uzanan yaşamöyküsünü anlatıyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 261, Eylül 2015

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI
Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet O. Alkan, Adil Baktıaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Vangelis Kechriotis, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Caniay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Nuran Yıldırım

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Nihal Boztekin

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/ UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
cansuk@tarihvakfi.org.tr

BASKI
Doğa Basım İleri
Matbaacılık L.T.D.Ş.B.
Turgut Özal Cd.
Çelik Yenal Endüstri Mrk.
No: 117/2A-2B
İkitelli / İSTANBUL
Tel: (0212) 407 09 00

BASKI TARİHİ
Ağustos 2015

DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

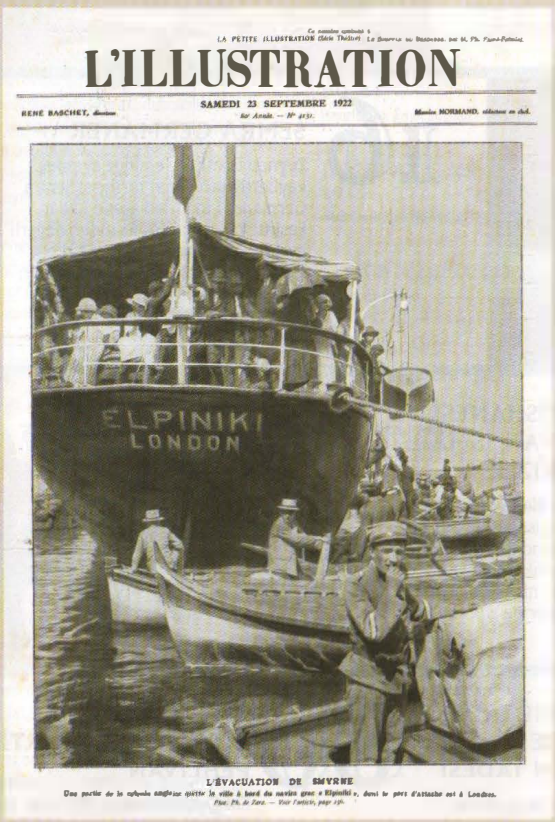
MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
12358

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
100,00 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgiliyazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

23 EYLÜL 1922

TÜRK ORDUSU İZMİR'DE


LA PETITE ILLUSTRATION

L'ILLUSTRATION

RENÉ BASCHET, directeur — SAMEDI 23 SEPTEMBRE 1922 — Maurice NORMAND, rédacteur en chef.

ELPINIKI
LONDON

L'ÉVACUATION DE SMYRNE

Une partie de la colonie anglaise quittant la ville à bord du navire grec « Elpiniki », dans le port d'attache est à Londres.

İzmir'in Tahliyesi İngiliz kolonisinin bir kısmı Londra'ya bağlı Yunan *Elpiniki* vapuruyla şehri terk ediyor.

Fotoğraf: Ph. de Zara.

Geçen sayımızda *L'Illustration* dergisinin 23 Eylül 1922 tarihli ve 4151 sayılı nüshasından, Anadolu'da kazanılan zaferlerin İstanbul'daki yansımalarını aktarmıştık. Bu sayıda aynı nüshada yer alan ve pek tabii ki ilkiyle bağlantılı olan ikinci bir konuyu, Türk ordularının İzmir'e girişini ele alan yazı ve resimleri aktarıyoruz. İmzasız olarak çıkmış olan bu yazının en çarpıcı özelliği, o dönemde Fransa'nın artık iyice kuvvetlenmeye başlamış olan Kemalist harekete duyduğu sempati ve yakınlığı yansıtmasıdır. Bir önceki sayıda İstanbul'daki coşku ve kutlamaların aktarılmasında da hissedilen bu duyguyu yazarın kimliğine bağlamak mümkündü. Yusuf Razi Bey ülkesinin düşman işgalinden kurtuluşu karşısında ister istemez olumlu ve hatta heyecanlı bir tavır sergilemekteydi. "İzmir'de" başlığını taşıyan bu yazı ise imzasız çıkmış ve muhtemelen İzmir'den muhtelif kaynaklardan elden edilen bilgilere dayanarak derginin yazı işleri tarafından toparlanmıştı. Bu anlamda İzmir'in Türk ordularının eline geçmesinin karşısında takınılan bu olumlu tavrı Fransız siyasetinin ve kamuoyunun genel eğilimine bağlamak doğru olacaktır.

Bu sempatiden dolayıdır ki ileride —ve hâlâ— Türk ordusunun İzmir'e girdikten sonra "gâvur" şehri "temizlemek" için gerçekleştirdiği kasti bir olay olduğu düşünülen büyük yangının sorumluluğu konusunda gayet temkinli bir dil kullanılmakta, tarafların birbirlerini suçladıklarını söylemenin ötesine geçilmemektedir. Sadece oluşan kargaşa içinde Türk askerlerinin bazı "aşırılık"larından bahsedilmekte, bunların bile o ana kadar olan düzgün davranışlarla oluşturduğu tezat vurgulanmakta, hatta Yunan ordusunun geri çekilirken verdiği zarar karşısında anlaşılabilir olduklarından bahsedilmektedir. Keza, şehre ilk giren birliklerin başındaki subayın kahramanca üç el bombalı saldırıyı atlatması veya Sakallı Nureddin Paşa'nın asayişi tesis etmekteki çabaları bu müspet anlatımın içinde yer almaktadır.

Şehre giren birliklerin Fransızlara dostane tezahüratta bulunması, geçen sayıda da gördüğümüz gibi Fransız kamuoyunun özellikle hoşuna gidecek, gururunu okşayacak türden bir olaydı. Ama aynı zamanda Fransız siyasetinin bir müddetten beri takip ettiği tutumun bir yansımasıydı. Türk ordularıyla silahlı çatışmaya girmeyi göze alacak kadar sert bir tutum sergileyen İngiliz hükümetinin herhangi bir kriz çıkmaması için geri çekilmeyi tercih eden Fransızlardan farkı bu açıdan manidardı. Zaten derginin de Fransızların İzmir'de kalmayı tercih ederken bütün İngilizlerin şehri terk etmiş olduklarını vurgulaması bunu daha da perçinliyordu. *Elpiniki* gemisini kullanarak İngiltere'nin Yunanistan'la kader birliği tmiş olduğu yönündeki imalı sözler de Fransızların aynı eleştirel duruşunun bir tezahürüdür.



İzmir Rıhtımı ile Frenk Mahallesi'nin denizden görünüşü: arka planda şehrin diğer mahallelerinin toplandığı Pagus Dağı (Kadifekale).

İZMİR'DE

9 Eylül günü Türklerin İzmir'e girişi kenti tam bir çaresizlik içinde yakaladı. Bütün görgü tanıklarının anlattıkları Yunan idaresinin son günlerinde her katmanın paniğe kapıldığında birleşiyor: Memurlar görevlerini terk ediyor, bankalar mevduatını talep eden mudilerin hücumuna uğruyordu; intikam korkusuyla bir an evvel vapurlara binip gitmek için limana üşüşen nüfus dehşete düşmüştü.

Saat öğleye geliyordu ki korku içindeki kalabalığın doldurduğu sahildeki büyük caddede bir haykırış duyuldu: İlk Türk birliği seçilebiliyordu. Başlarında genç bir subayın bulunduğu bir süvari grubuydu bu. Bu subay iki kere el bombası saldırısında atını kaybetmişti. Bir grup Fransız subayının yanından geçerken de "Yaşasın Fransızlar!" diye bağırmaktan kendini alamadı. Birkaç saniye sonra üçüncü bir el bombasıyla yaralandı. Ne var ki bazı başka Rumlar da onların iyi niyetini kazanmaya çalışırcasına Türklere tezahüratta bulunuyor, onlara su getiriyordu.

Akşama doğru 5. Piyade Alayı, ertesi gün de Müslümanların muzaffer bir kahraman gibi karşıladıkları Mustafa Kemal'in kendisi gelmişti. Türk kuvvetleri derhal şehrin asayişini ellerine alarak polisin başına General Nureddin'i geçirmiş, yaygın düzensizliğe çare bulmaya çalışmıştı. Doğuda Rum ile Türk mahallelerinin arasında bulunan Ermeni mahallesinde yangın çıkmıştı. İlk başta olağan bir şekilde başlamış olan olay, rüzgârın yardımıyla kısa bir sürede muazzam bir alana yayılarak sahildeki Frenk mahallesine kadar ulaştı. 16'sı akşamı yangın kontrol altına alınmış idiyse de bazı noktalarda devam etmekteydi. Bahriye Nezareti'nin 19 Eylül tarihli resmi bir tebliğine göre, pek az evin kurtulduğu Ermeni, Rum ve Fransız[2] mahallelerinde yaklaşık 250 dönüm yanmıştır.

Yangının neden kaynaklandığı, kaza sonucu mu olduğu yoksa aksine kasten mi çıkarıldığı henüz bilinmiyor: Rumlar Türkleri, Türkler ise Ermenileri suçluyor. Ne var ki kesin olan, müttefik ordu birliklerinin çabalarına rağmen can kaybı yaşandığı ve o ana kadar gayet ılımlı davranmış olan Türk askerlerinin de genel düzensizlikten istifade ederek bazı aşırı davranışlarda bulunduklarıdır. Onları müdafaa için, geri çekilen Yunanların sistematik bir şekilde mahvettikleri toprakların görüntüsünün yarattığı infiali öne sürmek mümkündür.

Bütün müttefik devletler, Rum nüfusla şehri terk etmek isteyen kendi



Pagus Dağı'ndaki kalenin (Kadifekale) kalıntılarından şehir ve limanın görünüşü: Kalenin dibinde sırasıyla Türk, Yahudi, Ermeni, Rum ve sahil boyunca Frenk mahalleleri görülüyor.

Fotoğraf: Edmond Boissonas



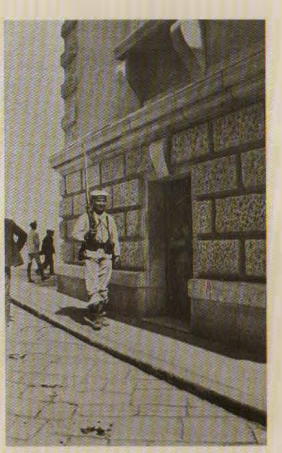
Rıhtımda gemiye binmek için bekleyen Rum muhacirler.

Fotoğraf: Ph. De Zara



Ortodoks piskoposluğuna sığınmış Hıristiyan muhacirler.

Fotoğraf: Ph. De Zara.



İzmir'de: *Edgar Quinet*'nin deniz tüfekçilerinden biri Fransız Konsolosluğu'nun önünde nöbette.

vatandaşlarının tahliyesine yardım etmek için ellerinden geldiğince çok sayıdaki gemiyi İzmir'e sevk ettiler. Fransız ve İtalyanlar çoğunlukla kaldı. Ona mukabil İngiliz vatandaşlarının hepsi ayrıldı. Kapaktaki resmimiz, limanının Londra olmasından da anlaşıldığı üzere İngilizler tarafından satın alınmış olan ve bu tahliyede kullanılan *Elpiniki* adlı Yunan gemisini temsil etmektedir. *Elpiniki, Londra*: Geminin kıçında okunan bu iki kelimenin birlikteliği sembolik bir anlam kazanmaktadır.



Kemalist birliklerin İzmir'e girişi. İlk süvari birliğinin rıhtıma varışı.

Türklerin zaferi müttefikler ve özellikle Paris ile Londra hükümetleri arasında hararetli tartışmalara neden olmaya devam ediyor. Şu an söz konusu olan, barış görüşmelerinde Türklere verilecek toprak şartları konusunda anlaşmaktan çok, Mustafa Kemal'in muzaffer ilerlemesini devam ettirip Sèvres Antlaşması'yla uluslararası statüye kavuşan Marmara Denizi'nin güney sahillerine yerleşip İstanbul'u işgal etmeye kalkışması halinde alınacak tavırdır. Gerçekten de müttefik birlikler Anadolu tarafında Boğazlar bölgesini korumaktadır. Lloyd George[3] askeri bir direnişe taraftar ve hatta İngiliz sömürgelerine muhtemel bir yardım konusunda danışmışken, Fransa aksine oraya yerleşebilecek Kemalist birliklerle çatışma fırsatı vermemek için askerlerini Çanakkale'den çekmiştir.

DİPNOTLAR

1 Sakallı Nureddin Paşa (Nureddin İbrahim Konyari (1873-1922). İzmir yangınında sorumluluğu olduğu söylenen Nureddin Paşa, gazeteci Ali Kemal'in 6 Kasım 1922'de İzmit'te linç edilmesine neden olmuştur.

2 Muhtemelen "*frane*" (Frenk) ifadesinden anlam kaymasıyla oluşan bir hata.

3 David Lloyd George (1863-1945), 1916-1922 yılları arasında İngiltere başbakanı.

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Tarih Yüksek Lisans Programı

2015-2016 Akademik Yılı için öğrenci alınacaktır.

Başvuru ve Kayıt Takvimi:
Son Başvuru: 16 Eylül 2015

Yazılı Bilim Sınavı: 17 Eylül 2015 Perşembe (saat: 19.00)
santralistanbul Kampüsü, E2-309
Başvuru yapan tüm adaylarımız yazılı sınava davetlidirler.

Mülakatlar: 19-20 Eylül 2015

Tarih Yüksek Lisans Programı, tarih, sosyal veya beşeri bilimler bölümleri (lisans ve/veya yüksek lisans) mezunlarına disiplinlerarası açılımları olan tarih disiplininde bilimsel araştırma için gerekli altyapıyı kazandırmayı amaçlamaktadır. Ağırlık, öğrencinin araştırma faaliyetine verilmektedir. Bu sebeple, öğrenciyle danışmanı arasında öngörülen yoğun iş birliği, programın en ayırt edici niteliğini oluşturmaktadır. Programın öğrenim dili İngilizce'dir.

Akademik Kadro:
- Prof. Dr. Ayhan Aktar
- Prof. Dr. Murat Belge
- Prof. Dr. Suraiya Faroqhi
- Prof. Dr. Christoph K. Neumann (Munich Ludwig Maximilian University)
- Prof. Dr. Jale Parla
- Prof. Dr. Mete Tuncay
- Prof. Dr. Meyda Yeğenoğlu Mutman
- Doç. Dr. Bülent Bilmez
- Doç. Dr. M. Erdem Kabadayı
- Doç. Dr. Ferda Keskin
- Yrd. Doç. Dr. Başak Tuğ

İletişim ve Bilgi:
basak.tug@bilgi.edu.tr | 444 0 428 | http://history.bilgi.edu.tr

İstanbul Bilgi Üniversitesi
LAUREATE INTERNATIONAL UNIVERSITIES

Enver Paşa'ya Liyakat-ı Askeriye Nişanı İhdası

1 EYLÜL 1915

İKDAM

Alman İmparatoru haşmetlü İkinci Wilhelm hazretleri tarafından Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa hazretlerine irsal buyrulan telgrafname suretidir.

Düşmanın bütün taarruzlarının parlak bir muvaffakiyetle püskürtülmesi mucib-i fahr ve sürûr-ı azîm oldu. Muvaffakiyet-i cedideden dolayı kalbi olan tebrikatımı zat-ı âlilerine beyan ve izhâr eyledim. Müttefik ordular cesur ve hüsn-i fedakâri ile mütehallik olan böyle askerle muzafferiyet-i nihaiyeden emin ve mutmain olmalıdırlar.

Takdirat-ı mahsusama bir nişane olmak üzere zat-ı âlilerine en büyük harp nişanım olarak (Liyakat-ı Askeriye) nişanını tevcih ediyorum.

İmparator-Kral Wilhelm

Türk Muzafferiyetlerinin Cezayir'deki Tesiratı

4 EYLÜL 1915

TANİN

Berlin— Fransa Ziraat Nazırı, Cezayir'de yerli ahali tarafından mahsulün nısfına karib bir miktarının ihrak edildiğine dair vuku bulan iş'âr üzerine resmen tahkikat icrasını emretmiştir. Netice-i tahkikatta Cezayir'in bazı havalisinde kaht ü galâdan mütevellid iğtişâşın İtalya'nın Türkiye'ye ilan-ı harp etmesini müteakip bütün Şimali Afrika'ya da sirayet ederek Türklerin Anafartalar'da ihraz-ı muvaffakiyet ettikleri haberinin bilâd-ı mezkûrede şüyûu üzerine bir kat daha kesb-i iştidâd ettiği anlaşılmıştır.

Şirketlerin Muamelât-ı Tahririyesi

6 EYLÜL 1915

TANİN

Osmanlı ülkesinde bulunan bütün şirketler muamelâtlarının Türkçe ile icra edilmesi takarrür etmiştir. Bu hale göre ahali ile yapılacak mukavelename ve ahaliye verilecek makbuz varakası vesair her nevi evrakın Türkçe metni muhtevi bulunması ve müddet-i muayyenenin hitamından sonra da evrak-ı mezkürenin yalnız Türkçe olarak yazılması hakkında Dersaadet Elektrik ve Terkos ve Üsküdar-Kadıköyü su şirketlerine tebligat-ı mukteziye icra edilmiştir.

İngiltere'nin Zayiatı 14 Gün Zarfında 13.075 Nefer ve 475 Zabit

6 EYLÜL 1915

TANİN

Viyana 3 Eylül— Cenova'dan iş'âr ediliyor: İngiltere Hükümeti tarafından neşrolunan resmi istatistiklere nazaran İngiliz ordusu Çanakkale'de 14 gün zarfında 13.075 nefer ve 475 zabit zayi etmiştir.

Tebliğ-i Resmi

6 EYLÜL 1915

SABAH

23 Ağustos 331 tarihiyle karargâh-ı umumiden tebliğ olunmuştur.

Çanakkale cephesinde İngilizlerin 7 E işaretli tahtelbahiri 22 Ağustos'ta Çanakkale'de batırıldı. Üç zabit ve 25 neferden ibaret olan mürettebatı, kâmilen esir edildi.

Morning Post'un İtirafatı

7 EYLÜL 1915

TANİN

"Morning Post" gazetesi Çanakkale muharebatı hakkında diyor ki:

Çanakkale'ye yeniden başlayan ihraç harekâtı iyi tertip edilmiş bir plana misal olmaktan pek uzaktır. İngiliz harekâtı evvelce keşf ve tahmin edilmemiş bir esas üzerine başladı. Bundan Türkler pek güzel istifade etti. Bilahare yaptıkları taarruz da artık ilerleyemedi. Şimdiye kadar elde edilen netice Kabatepe'nin şimalinden "Suvla" Körfezi'ne kadar imtidad eden dar araziden ibaret olup bütün hâkim tepeler Türklerin elinde bulunmaktadır.

İngiliz Askerleri İsyan Ediyor

7 EYLÜL 1915

İKDAM

Atina— Şayan-ı itimat haberlere göre Çanakkale'deki İngiliz kıtaatı arasında birkaç defa isyan zuhur etmiştir. Bu isyanlar iaşe ve iskânlarının fena olmasından ve kıtaâtın bir çok telefat verdikleri hâlde tekrar-ale't-tekrar neticesiz hücum ve taarruzlara sevk edilmelerinden ileri gelmiştir.

On dört gün evvel isyana iştirak eden alaylardan ikisi Mısır'a gönderilmiştir.

Rusya'nın Her Tarafında İhtilal Başladı

10 EYLÜL 1915

TANİN

Bükreş 8— Bura Hariciye Nezareti'ne dört eylül tarihiyle gelen bir telgrafta Kazan, Kiev ve Petersburg'da ihtilal zuhur ettiği bildirilmektedir. Petersburg'da Polis Müdür-i Umumiyesi ile bir çok polis memurları hiddetle feveran etmiş bir cemm-i gafir tarafından parça parça edilmiştir. Sebebi ise işbu memurların mültecilerin şehre girmelerine müsaade etmemeleridir. [.....]

İran Ahvali

11 EYLÜL 1915

TANİN

Viyana 9— Petersburg'dan bildiriliyor: Petersburg Telgraf Ajansı'na Isfahan'dan iş'ar olunduğuna göre İran ihtilalcileri mezkûr şehirde bulunan Rus ve Fransız konsolosları ile Rus ve İngiliz bankaları şubelerinin

müdürlerini katledeceklerini söyleyerek tehdidatta bulunmuşlardır. Duçar-ı tehdit olanların haneleri jandarmaların taht-ı muhafazasındadır. Şehirde hâl ve vaziyet kesb-i vahamet eylemiştir. Rus ve İngiliz tebaası şehirden müfarekat etmek için emir almıştır.

Türk Ocağı'nda Mizah Sergisi

12 EYLÜL 1915

TANİN

Teşrinevvel ibtidasında Türk Ocağı'nda "Mizah Sergisi" küşad edilecek ve buna yalnız Türk ve İslam sanatkârları iştirak edecektir. Arzu eden sanatkârların Türk Ocağı'na müracaatları lazımdır.

Rus Fabrikasının İştiali

18 EYLÜL 1915

SABAH

Berlin 16 Eylül. Londra'dan yazılıyor: "Büyük Muharebe" unvanıyla burada intişar eden bir eserde deniliyor ki: "Petersburg kurbunda kain mühimmat fabrikasında vukua gelen iştial müthiş bir darbe idi ki Rusya'nın kuvvetini felce uğrattı. Bu fabrika Rus ordusunun nısf-ı mühimmatını yetiştiriyordu. Rusya'nın bu sistemde malik bulunduğu yegâne fabrika bu idi. İştiâlin hin-i vukuunda bütün şehir şiddetle sarsılmış, binlerce amele telef, fabrika da yerle yeksan olmuştur." [...]

Cihad Hakkında Konferanslar

20 EYLÜL 1915

TANİN

Berlin 18— Alman muharririninden Doktor Gottofried, Freiburg ve Kassel şehirlerinde cihadın şümul ve mahiyeti hakkında iki konferans vermiştir. İşbu konferanslar "İslam'da cihad-ı mukaddes ve Alman menafi-i nokta-i nazarından cihadın Harb-i Umumi'deki ehemmiyeti" serlevhasıyla risale şeklinde neşrolunmuştur. Meseleye son derece vukufu bulunan Doktor Gottfried cihad hakkında şu malumatı vermektedir: Mısır idare-i örfiye ilanına rağmen bir ihtilal ve kıyam merkezidir. Sudan ile Sudan'ın merkezi olan Hartum beldesi harp bidayetinden beri dervişlerin elinde bulunmaktadır. İran ile Afganistan ise Rusya ve İngiltere'ye karşı tavır ve hareket-i hasmanelerinden vazgeçmemektedirler. İtalyanlar Trablus'un ta sahillerine kadar sürülmüş oldukları gibi Fas'ın cenup havalisinde Fas ve Marakeş şehirlerinde bir tek Fransız kalmamıştır. Tunus'ta ihtilal kaynamaya başlamıştır. Cihad-ı mukaddes alem-i İslam arasında kemal-i süratle intişar eylemektedir."

Maksim Gorki'nin Mühim Bir Nutku

20 EYLÜL 1915

TANİN

Berlin 18— Moskova'da bulunmakta olan Maksim Gorki işbu şehirde darülfünun talebesi tarafından tertip olunan büyük bir içtimada Almanya ile akd-i sulhu hararetle iltizam eylemiştir. Kurvic Zeitung gazetesi bu içtimada irad etmiş olduğu nutka dair Bükreş'ten atideki malumatı almıştır: Maksim Gorki Rus ordularının tamamıyla mağlup olup Alman tefevvuk-ı askeriyesi önünde kaçmakta olduklarının nakabil-i inkâr bir keyfiyet olduğunu izah ile demiştir ki:

"Rus askerinin muzafferane ilerlemekte olan Almanları tevkif edemeyeceği aşikârdır. Rusya'nın kış mevsiminde teşkilatını ıslah ve tanzim edeceği bahanesiyle ahaliye bahara kadar sabretmesi tavsiyesinde bulunmak gülünç bir şeydir. Almanya'nın 10 senelik mesai ile temin etmiş olduğu teşkilat ve ıslahatı bizim sekiz ay zarfında itmam edeceğimizi farz etmek ise hakayık-ı ahval ve eşyaya karşı bir nevi istihza teşkil eder.

Bu sebebe binaendir ki Rusya'nın haysiyetini kurtaracak surette sulh akdetmesi zamanı çoktan gelmiştir. Almanlar Petersburg, Moskova ve Kiev'e girdikleri vakit mukaddes Rusya'nın yer yüzünden kalkacağından hiç şüphe edilmemelidir." Zabıta bu içtimaı birden bire tatil etmiş ve ertesi gün hükümet Gorki'yi celb ile ba'dema sulh lehinde tahrikatta bulunmasına müsaade edemeyeceğini beyan eylemiştir. Maksim Gorki'nin Rusya'da son derece mazhar-ı itibar ve teveccüh olması hükümetin mumaileyh hakkında başka muamelata tevessül etmesine imkân bırakmamıştır.

Harbin Ticarete Tesiri

22 EYLÜL 1915

SABAH

Bir seneden fazla bir zamandan beri bütün şiddet ve dehşeti ile devam eden Harb-i Umumi sınai ve ticaret âlemini kâmilen alt üst etmiş, muamelat-ı ticariyeyi fena surette haleldar eylemiştir. Elyevm ancak harp alat ve edevatını imal eden müessesat-ı sınaiye işleyebiliyor, diğer bilcümle dârü's-sana'alar gerek işsizlikten ve gerek işçi fıkdanından dolayı kapılarını kapamaya mecbur olmuşlardır. Muharib memleketlerden Rusya'nın memalik-i garbiye ile münasebat-ı ticariyesi kâmilen münkatı' olmuştur. Almanya ve Avusturya dahi hâl-i tecritte bulunuyor. Yalnız İngiltere ile Fransa ve İtalya açık denizlere maliktirler ve binaenaleyh de vesait-i nakliyesi kapalı değil ise de bunların muamelat-ı ticariyesi ciddi surette sektedar olmuştur. Alelhusus ki elyevm açık denizler bir çok tehlikelere maruz bulunuyorlar. [...]

Bulgaristan'da Umumi Seferberlik

24 EYLÜL 1915

TANİN

Viyana 21— Correspondance Büro 2-8 Eylül tarihinden itibaren

Bulgaristan'da umumi seferberlik ilan edilmiş olduğunu Bulgaristan'ın Viyana Sefareti'nden istihbar eylemiştir.
Memalik-i ecnebiyede bulunan Bulgar redif ve ihtiyat efradı mensup oldukları kıtalara iltihak için emir almışlardır.

Berlin'de Bulgar Talebesinin Tezahüratı

24 EYLÜL 1915

TANİN

Berlin 22– Berlin'de bulunan Bulgar talebe hissiyat-ı vatan-perveranelerini ve silah altına alınmaktan dolayı duydukları memnuniyeti izhar maksadıyla Bulgaristan Sefareti'ne gittiler. Sefir talebeyi kabul etti. Talebeden Yençekof arkadaşları namına irad-ı kelâm ile: "Sefirin vatanı olan Makedonya'nın Bulgaristan tarafından istirdadı lazım geldiği bir sırada" sefaret mevkiinde bulunan Mösyö Rizov'u tebrik etti. Hatip "Bulgar talebe Almanya'dan misafirperver pay-ı tahtından gördükleri asâr-ı lütfu hiçbir vakit unutmayacaklardır" dedi ve hatib "Yaşasın büyük ve müttehid Bulgaristan! Yaşasın Kral Ferdinand, yaşasın Bulgar ordusu!" nidalarını ref' ile nutkunu ikmâl eyledi. [...]

Arsen Lüpen

25 EYLÜL 1915

SABAH

Dünyanın en kibar, en şık ve en müthiş hırsızı (Arsen Lüpen) in harikulade ve heyecanamiz son sergüzeştlerini havi roman bu günden itibaren forma forma neşrolunmaya başlamıştır.
Beher forması yirmi para.
Merkez-i tevzii: Cemiyet Kütüphanesi'dir.

Yunanistan'da Seferberlik

26 EYLÜL 1915

TANİN

Sofya 24– Yunanistan Hükümeti Bulgaristan'da olduğu gibi müsellah bir bitaraflık için esbabına tevessül etmeye mecbur olmuştur. Yunanistan kralı umumi seferberlik hakkındaki emirnameyi imza etmiştir. Yirmi sınıf asker taht-ı silaha davet edilmiştir. Yunanistan'dan varid olan haberlere nazaran seferberlik ilanı ahali tarafından baridane bir surette karşılanmıştır.

Sofya Osmanlı Sefarethanesi Önünde Tezahürat

26 EYLÜL 1915

TANİN

Sofya 24 Eylül– Sofya'da idadiye mekâtibi talebesinden müteşekkil bir alay Osmanlı Sefarethanesi önünde nümayişler icra etmiştir. Mektepli gençler ellerinde Osmanlı, Alman ve Bulgar bayrakları olduğu hâlde Osmanlı Sefarethanesi önünde tezahüratta bulunarak: "Yaşasın Türkiye!" diye bağırmışlardır.

Moskova'da İğtişaşlar: Kahrolsun Çar!

26 EYLÜL 1915

TANİN

Berlin 24– Lokal Anzeiger gazetesi Stokholm'den istihbar ediyor: Duma Meclisi'nin tatilinden beri Moskova'da her gün bir takım iğtişaşat vukua gelmektedir. Amele, mektep talebesi, kadınlar ve hatta askerler "Kahrolsun Çar!" diyerek sokaklarda dolaşmışlardır. [...]
Bilumum fabrikalar işlerini tatil etmiştir. Ahaliyi çalışmaya ve muhafaza-i süküta davet etmek üzere her tarafa ilanlar talik edilmiştir. Moskova metropoliti ahaliye ittihad-ı tam tavsiye etmektedir.

Rus Amelesinin İnfiali

28 EYLÜL 1915

SABAH

Berlin 26 Eylül– Petersburg mevki-i askeri kumandanının amele tatil-i eşgal ettikleri takdirde kürek cezasına mahkûm edileceği tarzında tehditte bulunması amele beyninde azim bir infial tevlid etmiştir. Hükümet iğtişâş zuhurundan endişe etmektedir. Kazaklardan müteşekkil müfrezeler fabrikaları taht-ı nezarette bulundurmaktadırlar.

Rusya'da Grevler

28 EYLÜL 1915

SABAH

Berlin 26 Eylül– Stokholm'dan istihbar ediliyor: Duma Meclisi'nin feshi akabinde elektrik tramvay kondüktörleri grev ilan eylemişlerdir. Bunların bu vechile tatil-i eşgal etmeleri mahiyet-i siyasiyeyi haizdir. Grev elan devam etmektedir. Elektrik fabrikaları dahi tatil-i eşgal ettiklerini ilan etmişlerdir. Yalnız esas caddeler tenvir edilmektedir. Sair sokaklar zulmet içinde bulunuyor. Mezkûr müessesatın küçük bir kısmında asker çalıştırılmaktadır.

Müsamere-i Fevkalade

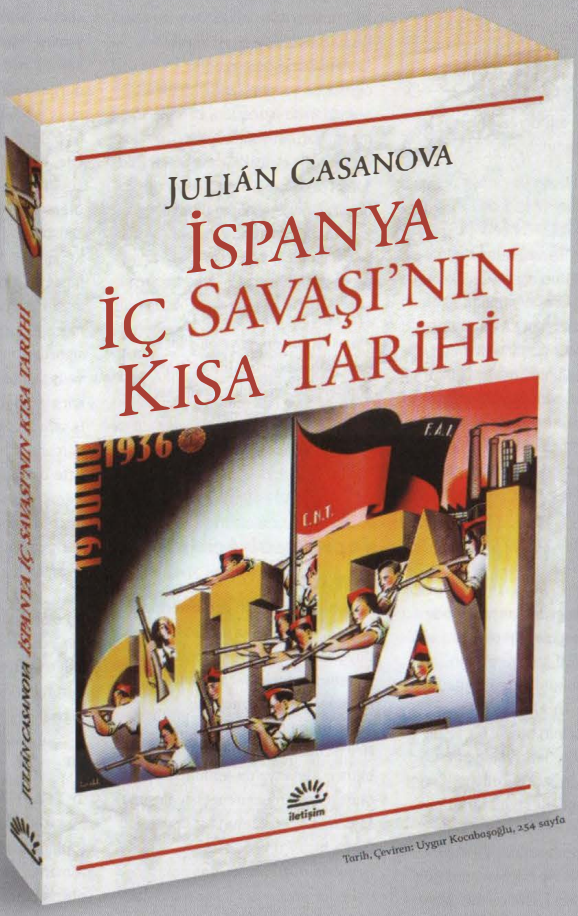
29 EYLÜL 1915

SABAH

Devletlu ismetlu Adile Sultan Hazretleri'nin riyaset-i fahriyeleriyle müftehir Kadıköyü Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti Hanımlar Şubesi nezareti altında Kadıköyü'nde Moda'da kışlık tiyatroda eylülün on yedinci perşembe günü zevali saat birde beyefendilere, gece dokuzda hanımefendilere Türk şair-i muhteremi Mehmet Emin Beyefendi tarafından en son ve güzide şiirleri, Tamburacı Osman Pehlivan tarafından milli parçalar, Tamburi şehir Cemil Bey ve heyet-i musikiyesi tarafından konser, harekât-ı harbiyeyi musavver Kadıköyü'nde ilk defa görülecek sinema şeritleri.
Borazancı Tevfik Bey sahnede.

iletişim

Tüm yönleriyle İspanya iç savaşı



Tarih, Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu, 254 sayfa

Julián Casanova, İspanya'da iç savaşa uzanan süreci tüm ayrıntılarıyla ele alıyor. Cumhuriyet fikrini, bu fikir etrafında örgütlenen siyasal kanatları, sınıfsal dengeleri, iktisadi durumu, dünya konjonktürünü ayrıntılı bir şekilde sahneye yerleştiriyor. Savaş süresince yaşananları, uluslararası tugayları, anarşist hareketin bir ülkenin kaderini nasıl korumaya çalıştığını, sol siyaset içindeki ayrışmaları, kilisenin gaddarlığa varan tavrını, direnişi ve ihaneti gözlerimizin önüne seriyor.

1 EYLÜL

Dâhili Haberler

Alman Profesörler Türkçe Öğreniyorlar

İstanbul Darülfünunu'nda ders vermek üzere birçok Alman profesörün geleceği Berlin'den telgrafla bildiriliyor. Bunlar arasında, Hamburg'dan Dr. Ançüb, Harburg'dan Dr. Obat, Leipzig'den Dr. Penk zaten göreve atanmıştır. Eğitim Türkçe olacağından, profesörlere dili öğrenmek için bir yıl süre tanınmıştır.

4 EYLÜL

Dâhili Haberler

Eskişehir'de "Turan" adıyla örnek bir okulun açılmasına karar verilmiş ve binanın yapımına çoktan başlanmıştır. Aynı zamanda, "Ana Yurdu" adıyla da bir erkek okulu açılmıştır. Eğitimi yayarak ülkeye en büyük katkıyı sağlayacaklarına inanan aydınlar, ilk sayısı yayımlanan bir haftalık gazete kurma girişiminde bulunmuşlardır.

7 EYLÜL

Dâhili Haberler

Türkçe

Tasvir, şirketlerin faaliyetlerinde Türkçenin mecburi dil olması konusunda Nâfıa Nezareti'nin kararını memnuniyetle karşıladı. Aynı gazete, Türkiye'de iş yapan ve müşterilerinin büyük bir kısmı Türk olan şirketlerin faaliyetleri sırasında Fransızcayı kullandıklarını ve bu uygulamanın milli bir infiale yol açtığını eklemektedir. *Tasvir*, bu uygulamanın sadece elektrik ve su şirketlerine özgü olmamasını ve demiryolları başta olmak üzere diğer bütün şirketleri kapsamasını talep etmektedir.

Ermeni Cemaatinden Haberler

Milli okulların yeniden açılacağı günler yaklaşıyor. Öğretmenlerin kendi görevleriyle geçimlerini sağlamaları ve ailelerine bakmaları bekleniyor. Diğer yandan, kilise cemiyetleri üyelerinin de, okulun aylık giderlerini karşılamak için yeterli gelire sahip olmaları gerekiyor. Bu durumda, ne öğretmenler gereğinden fazla talepkâr ne de cemiyet üyeleri gereğinden fazla cimri olmalılar. Bize göre en iyisi, öğretmenlerle kilise cemiyeti üyelerinin bu maaş sorununu birbirleriyle uzlaşarak ve karşılıklı anlayışla halletmeleridir.
Cismani Meclis'e başvurarak, Samatya'daki öğretmenler, öğretmen yardım sandığındaki alacaklarına istinaden, kendilerine maddi yardım yapılmasını rica etmişlerdir. Ancak Cismani Meclis'in Samatya'daki öğretmenlerin bu ricasını ne sebeple olumlu karşılamadığı bilinmiyor.

18 EYLÜL

Dâhili Haberler

Maarif Nezareti, gayrimüslim okul yöneticilerine bir genelge göndererek, yabancı memleketlerde ikamet eden öğretmen görevlendirmemeleri tavsiyesinde bulundu.

19 EYLÜL

Toplumsal Açıdan Almanya

Alman karakterinin özelliklerinden biri de, fertlerin sorumluluk duygusudur. Almanya, toplumsal siyasetinin bu kadar sağlam temeller üzerine oturtmuş olmasını bu duyguya borçludur. Her ferdin bu sorumluluk bilinci, Almanya'da toplumsal oluşumların mükemmel işlemesini sağlamaktadır. Bunun bir benzerini başka hiçbir ülkede görmek mümkün değildir. Avrupa'daki milletler arasında ilk kez Almanlar, işçinin korunması için kanunlar koydular ve diğer milletlere de örnek oldular.
1870'ten hemen sonra, Alman büyük bilimsel hareketiyle, partilerin yeni kümelenmesi serbest faaliyet konusunda kamuoyunu değiştirdi. O tarihten sonra Almanya'da toplumsal koşullardaki eksikleri tamamlamaya, mümkün olduğunca işçi sınıfını himaye etmeye, zayıfın konumunu güçlendirmeye ve onun varlık olanaklarını güvence altına almaya yönelik çabalar oldu.
Ve böylece çok kısa bir sürede, 1833 (*sic*)'te hastalıklara karşı sigorta düzenlendi. 1884'ten 1887'ye kadar, iş kazalarına karşı sigorta kondu. 1889'da işten çekilmiş çalışanlara katkı yasası çıkarıldı. Bu kanunlarla, işçi sınıfı yeterince himaye altına alındıktan sonra, toplumsal açıdan daha yüksek düzeydeki memurlara, yaşlılık nedeniyle çalışamamaları durumunda yılda 500 marktan fazla bir maaş bağlanması (1911'de) düşünüldü.
İşte, birkaç kelimeyle, bu çeşitli sigortaların hangi temel prensipler üzerine kurulmuş olduğunu açıkladık.
Kanun sürekli veya geçici felaket, hastalık, kaza veya çalışmaktan acizlik durumlarını sigortalamayı mecburi kılmıştır [...] Masraflar, sigorta ettirenin ödemeleri ve iş sahibinin yardımlarıyla karşılanmaktadır. Kanun gereğince iş sahibi, hastanın tedavisi için harcanan meblağın yarısını veya üçte birini ödemeye mecburdur. Her işçi, her memur, sanayi veya ticaretin her dalında çalışan herhangi bir fert, hastalığa karşı sigortalanabilir.
[...]
Bu olanaklarladır ki Almanya, mevcut savaşta adam gibi ayağa kalktı ve zorluk çekmeden barış durumundan savaş durumuna geçti.

20 EYLÜL

Barış ve Rusya

Moskova'daki bir öğrenci toplantısında, Maksim Gorki, Almanya ile barış yapma durumunu hararetli bir şekilde savundu. Maksim Gorki yaklaşık olarak şunları söyledi: "Rus ordularının tamamen yenildiği tartışma götürmez ve bunlar Alman ordusunun karşı ağırlığına dayanamadan, düzensiz bir şekilde kaçmaktadırlar. Görüldüğü gibi, Rus birliğinin Almanların zafer dolu ilerleyişini durdurmayı başaramayacağı kanıtlanmıştır. Rusya'nın kışın kendini toparlayacağı umuduyla, halka bahara kadar sabır telkin eden

çabaların yapılması alay konusudur. Almanya'nın onlarca yıl durmadan çalışarak yaptığı o şeyi Rusya'nın 8 ayda yapabilmesi imkânsızdır. Bahar geldiğinde Alman ağırlığı daha da ezici bir hale gelecek. Rusya'nın zorunlu barış yapması için uygun zamandır. Almanlar Petersburg, Kiev ve Moskova'yı aldıklarında, kutsal Rusya'nın varlığı sona ermiş olacak." Birdenbire polis öğrencilerin bu toplantısını dağıttı ve ertesi gün, Gorki çağrılarak kendisine barış lehine propaganda yapmasına hükümetin artık tahammül etmeyeceği söylendi. Ancak Gorki çok popüler bir yüz olduğundan, hükümet ona karşı başka vasıtalar kullanmaya cesaret etmedi.

Türkçe Berlin'de

Berlin'de kurulan "Türk-Alman Birliği", sadece Berlin ve çevresinde 400 kişinin yeni başlayan Türk dili kurslarına kayıt yaptırdığını duyurmaktadır. Çeşitli talepleri tatmin etmek üzere, aynı zamanda 20 kurs açmak gerekli oldu.

İntihar

Samatya Krikor Kalfa Mahallesi'nde oturan 65 yaşındaki Varteni adlı bayan dün kendi evinde intihar etti.

21 EYLÜL

Ermeni Cemaatinden Haberler Öğretmenlerden Sonra Öğrenciler...

Öğretmenlerin maaş ve milli okullarımızın finans sorunu henüz yeni çözülmüşken, başkentteki kilise cemiyetleri yeni bir zorlukla karşı karşıya kaldı. Bilindiği gibi, okulların yeni dönem açılışları bütün semtlerde hemen hemen başladı ve ebeveynler çocuklarını okullara kaydetmek için onlara rehberlik etme telaşı içindeler. Ebeveynlerin büyük bir çoğunluğu, hatta tamamına yakını, kayıt sırasında, ödemenin miktarı ve düzeni söz konusu olduğunda, bin bir türlü sebep göstererek memnuniyetsizlik ifade etmekte ve çok önemsiz bir meblağ bile ödemeye rıza göstermemektedirler. Ancak bu sebepler, kendi çocuklarının eğitimi gibi hayati bir sorunun yanında sadece boş bahanelerdir, tabii eğer söz konusu bahaneleri öne süren ebeveynler çocuklarının eğitiminin kutsiyetinin bilincindeyseler... Kilise cemiyetleri kendi semtlerinde bulunan okulları yönetebilmek için çocuklardan gelecek belli bir meblağın tahsil edilmesine de bel bağladıklarından, ödeme yapmama konusunda hemen hemen genelde gösterilen bu isteksizlik karşısında yeni sorunlara maruz kaldılar. Her tarafta koşulların değişmesine bağlı olarak, ebeveynlerin sundukları sebeplerde az çok haklı oldukları gerçek olabilir. Ancak söylediğimiz gibi, ebeveynler çocuklarının eğitiminin günlük ekmek kadar düşünülmesi gereken hayati bir sorun olduğunu dikkate alsalar, bunun için kendilerinin de mümkün ve hatta mümkün olmayan fedakârlığı yapmak zorunda olduklarını fark edecekler. Hatta kilise cemiyetlerinden bazıları, kendi semtlerindeki küçük çocukları eğitimin faydalarından yoksun bırakmamak için borç altına girmeyi göze almışlardır. Umarız ki karşılıklı bir iradeyle, tıpkı kilise cemiyetleriyle öğretmenler arasında çıkan geçici anlaşmazlıkların aşıldığı gibi, bu husus da eğitim faaliyetinin aksamasına sebebiyet vermez. Kilise cemiyetleri okulları açarak kendi iradelerini kanıtladılar. Şimdi hem kilise cemiyetlerinin çabalarını takdir ettiklerini hem de kendi çocuklarının eğitimine özen gösterdiklerini ve kendi sorumluluklarını algıladıklarını ispatlamak ebeveynlere kalıyor.

22 EYLÜL

Ermeni Cemaatinden Haberler Bir İstifa Hakkında

Beyoğlu'ndaki geçici kilise cemiyeti üyelerinden matbaacı Hrant Efendi Khıdışyan mazeret sunarak istifasını verdi. Patrik Hazretleri, muhtemelen bu istifayı Cismani Meclis'in bir sonraki oturumuna sunacak. Daha önce yazdığımız gibi, yine Beyoğlu kilise cemiyeti üyelerinden Aram Efendi Halaçyan da henüz bir ay önce istifasını vermiş, Cismani Meclis ise bu istifayı kabul etmişti. Böylece şimdi Beyoğlu gibi geniş bir semtin kilise, eğitim ve diğer çeşitli işlerini yürütecek ismen mevcut hemen hemen dört kişi kalıyor. Bu durum hem kanuna aykırı, hem de talep edilen işe yetişmek için bu dört kişinin gerçekten de insanüstü becerilere sahip olmaları gerekiyor. Kilise cemiyetinin kalan üyelerinin iyi niyetine rağmen, işlerin büyük bir kısmının yüzüstü kalacağını ve şikâyet veya memnuniyetsizliklerin hasıl olacağını tahayyül etmek zor değil. Zaten kanunun ve mantığın da öngördüğü gibi, Patrik Hazretleri, Beyoğlu için geçici ve sayıca fazla bir kilise cemiyetinin kurulmasını tavsiye edecek. Gelelim Hrant Efendi Khıdışyan'ın istifa nedenlerine. Bunun temel sebebinin Esayan'daki öğretmen grubunun seçimi olduğu söyleniyor, zira bu seçim vesilesiyle, sadece başkalarına yer açmak üzere, işin ehli öğretmenler kapıya konulmuştur. Eğitim işinin hâlâ kişisel hesaplara feda edilmesi karşısında hissettiğimiz şaşkınlığı ifade etmeden geçemeyeceğiz.

28 EYLÜL

Başka Yerlere Taşınanların Bıraktıkları Mallar, Borç ve Alacakları

Geçici Kanun

Madde 1. 14 Mayıs tarihli geçici kanuna göre, başka yerlere taşınan gerçek ve tüzel kişilerin terk ettikleri mülkler, borç ve alacakları, bu iş için kurulmuş komiteler tarafından, birçok kişi için özel olarak hazırlanacak mazbatalar uyarınca, mahkemeler tarafından düzenlenir.

Madde 2. Birinci maddede belirtilen şahısların başka yere taşındıkları sırada, kendi mülkiyetlerinde bulunan icareteynli vakıf malları Evkaf hazinesine, diğer taşınmazlar

ise hükümet kasası adına kaydedilecek. İki türe de ait taşınmazların borçları yukarıda bahsi geçen hazineden verilecek eşdeğer meblağla karşılandıktan sonra, kalan kısmı sahibine ödenecek.

Bu mallar konusunda açılacak davalarda "Defter-i Hakani" memurları karşı taraf olarak dikkate alınacak ve bu malların mülkiyeti hakkında muvazaa olmaması şartıyla tapu dışındaki başka özel resmi belgeler de kanuni sayılacak.

Yukarıda zikredilen şahısların başka yere taşınmaları tarihinden 15 gün önceye kadar, farazi işlemin muvazaa ile veya işlemin değerine tekabül etmeyen bir şekilde tamamlandığı mahkeme ile kanıtlanırsa, yapılan işlem iptal edilir.

Madde 3. Yukarıda zikredilen şahısların nakit paraları, taşınır malları, mevduatları ve alacakları, birinci maddede zikredilen komite başkanı veya vekili tarafından toplanır, geri alınır ve tahsil edilir ve mahkemeye sevk edilir. Bu mallardan ihtilaflı olmayanlar müzayedeye çıkarılarak satılır ve toplanan para sahipleri adına mevduat olarak hükümet hazinesine teslim edilir.

Madde 4. Terk edilmiş mallara sahip ve başka yere taşınan şahısların aynı malları üzerinde kendi hakları veya aynı şahıslar üzerinde alacakları bulunduğu konusunda ısrar edenler, kendilerine bildiri gönderme kolaylığı olması açısından, mevcut kanunun uygulanış tarihinden başlayarak, Osmanlı memleketlerinde ikamet ediyorlarsa iki ve yabancı memleketlerde ikamet ediyorlarsa dört aylık bir süre içinde şahsen veya vekilleri aracılığıyla komitelere müracaat etmeli ve kendi alacaklarını kaydettirmeli ve kabul ettirmelidirler.

Aynı zamanda, komitenin toplandığı yerde ikamet adresi göstermelidirler.

Bu süre geçirildikten sonra, açılacak davalarda kanuni genel hükümler uygulanır, ancak söz konusu davalarda, hak kazananlar, bu kanun uyarınca düzenlenen terk edilmiş mallardan faydalanamazlar.

Madde 5. Komiteler her türlü borç ve alacakları yazar ve inceler ve doğru bulduklarını kabul eder ve kaydeder ve kayıt işleminden sonra, terk edilmiş mallarla ilgili dava sahiplerini ilgili mahkemelere sevk ettikten sonra, her bir şahıs mallarının ve hesaplarının bilançosunu gösteren ayrı ayrı mazbatalar hazırlarlar ve kopyalarını gerekli yerlere asmak suretiyle ilgililere duyururlar ve bunların asıl örneklerini ek kâğıtlarla birlikte başsavcıya gönderirler.

Başsavcı, mazbataları, kaydetme talebiyle, borçlunun taşınmasından önceki kanuni ikamet adresine ait hukuki birincil mahkemeye sevk eder. Alacaklılar ilan tarihinden 15 güne kadar, ilgili mahkemede mazbatalara itiraz edebilirler.

Bu süre dolduğunda, mahkeme başsavcının mevcudiyetinde gerekli incelemeyi tamamlar ve eğer itiraz varsa, itirazda bulunanı ve komitenin başkanı veya vekilini ivedilikle çağırarak itirazı ve müdafaayı değerlendirdikten ve gerekli gördüğü değişiklikleri yaptıktan sonra, bütün mazbataları kaydederek, ilamı durumunda, belirtilen maddeler uyarınca işlem yapmak suretiyle komitelere sevk eder. Bu ilamların ihtiva ettiği kararlar itiraz, yeniden inceleme ve temyize tabi tutulamazlar.

Madde 6. Bu mutlak hükümler uyarınca, borçluların yüksek ve yüksek olmayan borçları elde bulunanlarla tamamıyla ödenir. Ancak yeterli olmadıkları durumda, orantılı olarak yüksek borçlar öncelikli addedilmek suretiyle komiteler tarafından düzenlenir. Bu komitelerin görev sürelerinin dolmasından sonra, bu işler yürütme memurları tarafından (icra daireleri) düzenlenecektir.

Madde 7. Taşınan şahısların malları üzerinde, bu kanunun ilanından önce mahkeme veya resmi makamlar tarafından konmuş hacizler iptal edilmiş sayılır. Haczedenler bu kanun hükümlerine tabidirler.

Yukarıda zikredilen şahıslara karşı, şimdi mahkemelerde davaları bulunanlar komitelere başvurmakta veya kendi davalarını sürdürmekte özgürdürler.

Komitelere başvurmayanlar, 4. maddenin son hükümlerine tabi olacaklardır. Bu şahıslar lehine görülen davalar da komite başkanı veya vekili tarafından sürdürülür.

Madde 8. Komitelerin oluşum şekli ve bu kanunun diğer hükümlerinin uygulanış tarzı bir nizamnameyle kararlaştırılacaktır.

Madde 9. Bu madde uyarınca, Evkaf ve Maliye sandıkları adına kaydedilen icareteynli vakıf malları veya arazileri ve aynı zamanda taşınmazları göçmen nizamnamesi uyarınca göç edenlere teslim edilebilir veya bilâ-ücret dağıtılabilir.

Madde 10. Bu kanunun uygulanışı Evkaf, Dâhiliye ve Adliye nezaretlerine tevdi edilmiştir.

Madde 11. Bu kanun, ilan tarihinden başlayarak uygulanır.

13 Eylül 1331.

30 EYLÜL

Tiyatro

Benliyan Osmanlı Operet Kumpanyası, Osmanlı Donanma Cemiyeti yararına Tepebaşı'ndaki kış tiyatrosunda Leblebici Horhor Ağa'yı, bugün saat 2'de kadınlar için ve akşam 9.30'da erkekler için, Doğu makamıyla sunacak.

DİPNOT

1 Kronolojik devamlılık bakımından, tarih muhtemelen 1883 olmalıdır.

Düzelti:

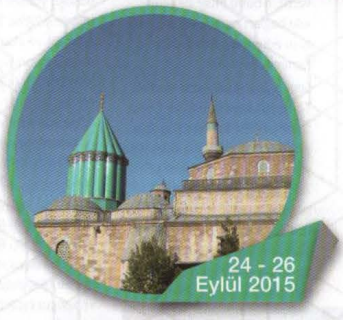
159. sayımızda (Temmuz 2015), Jamanak 1915 bölümünde, s. 13'te, "30 Temmuz/ Ermeni Cemaatinden Haberler" başlıklı kısımda geçen "Danıştay" kelimesini, "Şura-yı Devlet" olarak düzeltiyoruz.

FEST Travel
Sonbahar Rotaları...

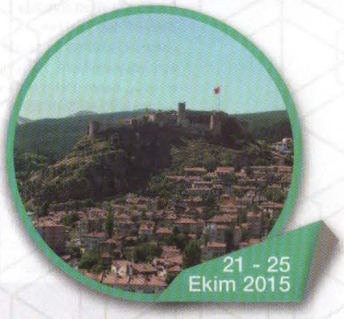




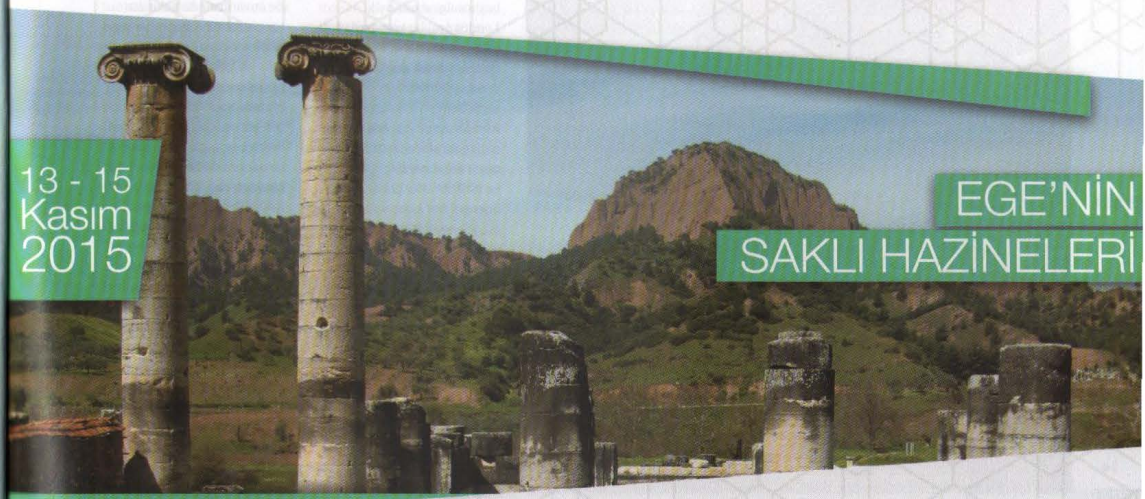
Gümüşhane Çevresindeki Saklı Güzelliklere Yürüyüş



Konya Mistik Müzik Festivali



Kastamonu Kültür Gezisi



www.festtravel.com yurtici@festtravel.com 0212 216 10 36/37
facebook.com/festtravelseyahatacentasi twitter.com/festtravel instagram.com/festtravel

SEMRA GERMANER

İnsanın bir meslektaşı için anma yazısı yazması güç bir şeydir, ancak o insan aynı zamanda hayattaki en yakın dostu olunca bu daha da güçleşir. Ben bu yazımda Semra Germaner'in gerek benim hayatımdaki gerekse Türkiye'deki sanat tarihi dünyasındaki yerini anlatmaya çalışacağım.

ZEYNEP İNANKUR

Semra'yı 1977 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde Resim Bölümü'ne bağlı olan Sanat Tarihi kürsüsüne asistan olarak girdiğimde tanıdım. 1977'den 2003 yılına kadar ilk Fındıklı'da, daha sonra Akademi Mimar Sinan Üniversitesi'ne dönüşüp Sanat Tarihi Bölümü kurulduğunda Beşiktaş'ta ve en sonunda Bomonti'deki yeni Fen Edebiyat Fakültesi binasında aynı odayı paylaştık. Haftanın en az üç, bazen dört iş gününü birlikte geçirdik. Sade çok anlaşan birer meslektaş değil, aynı zamanda çok yakın iki arkadaş olduk. Daha sonraki yıllarda *Oryantalizm ve Türkiye* ve *Oryantalistlerin İstanbulu* adlı kitapları birlikte yazdık. Her iki kitabı da yazış sürecimizi hâlâ zevkle hatırlarım, pek çok kişinin iki yazarlı kitap da nasıl olur diye hayrete düştüğünü de. Her iki kitabın Oryantalizmin Türkiye'de tanınmasına ve Türkiye'deki yerinin belirlenmesine büyük katkısı oldu. Semra'nın sağlığı elverseydi birlikte gerçekleştireceğimiz bir Kahire-İstanbul projesi daha vardı, o bunu Mısır ile olan aile bağları nedeniyle özellikle arzu ediyordu, maalesef tamamlayamadık.

Semra, Nurullah Berk, Cemal Tollu, Ali Avni Çelebi ve Cevat Dereli, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi hocaların döneminde, 1962 yılında Akademi'ye girmiş, Zeki Faik İzer atölyesinde resim eğitimi almıştır. Zeki Faik İzer'in öğrencilerini sadece resim değil aynı zamanda genel kültür alanında da eğittiğini ve bunun kendisine sağladığı katkıları şükranla anardı. 1968 yılında Akademi'de yapılan Avrupa sınavını kazanarak Paris'e giden Semra, Université de Paris Sorbonne Institut d'Art et d'Archéologie'ye girmiş, André Chastel, Daniel Arasse, Jean Rudel gibi hocaların öğrencisi olmuştur. 1973 yılında "Soyut Resimde İç Işık" başlıklı yüksek lisans tezini tamamlayarak Türkiye'ye dönmüş ve akademiye asistan olarak atanmıştır. Hem Türk resminin en önde gelen ressamlarının hocalık ettiği bir dönemde Akademi'de resim eğitimi almış olması, hem de Paris'te de sanat tarihi okumuş olması onu Türkiye'de bu nitelikleri taşıyan çok sınırlı sayıdaki sanat tarihçilerinden biri yapmıştır. Bu denli iyi bir sanat tarihçisi ve sanat tarihi hocası olmasında bu çokyönlü ve zengin birikimin yeri tartışılmaz.



19. yüzyıl Osmanlı resim sanatı, Cumhuriyet dönemi sanatı, 18. ve 19. yüzyıl Avrupa sanatı ve Oryantalizm Semra'nın başlıca ilgi alanlarıydı. Kendisi onu bu konularda çalışmaya yönlendiren nedenin gerek geç Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemi sanatlarının 19. ve 20. yüzyıl Avrupa sanatıyla olan bağları olduğunu söylemiştir. Sanat tarihi anlatımında toplumsal ve tarihsel arka planın önemini her zaman vurgulamış olan Semra, "Rönesans ve Barok Sanatı", "Plastik Sanatlarda Değerlendirme", "Modern ve Çağdaş Sanat", "Osmanlı Modernleşmesi", "Cumhuriyet Dönemi Resim ve Heykel Sanatı" gibi çeşitli konularda ders vermiş, sayısı altmışı bulan makalenin yanı sıra *Son Osmanlı Dönemi Ahşap Konutlarında Cephe Bezemeleri, XVIII. Yüzyıl Avrupa Resmi, 1960 Sonrası Sanat-Akımlar, Eğilimler, Gruplar, Sanatçılar* kitaplarını yazmıştır. Bunların yanı sıra 2007'de Santral İstanbul'da açılan *Modern ve Ötesi 1950-2000*, 2009'da Pera Müzesi'nde açılan *Mekteb-i Sultani'den Galatasaray Lisesi'ne Ressamlar* ve Sakıp Sabancı Müzesi'nin resim koleksiyonundan oluşan *Bir Ülke Değişirken: Tanzimattan Cumhuriyete Türk Resmi* sergilerinde düzenleyici ve danışman olmuştur. Her üç serginin de Türk resmini tanıtımı konusunda bu denli başarılı olmasında Semra'nın katkısı büyüktür. Nitekim en büyük hayallerinden biri Türk resim sanatı üzerine bir kitap yazmaktı.

Semra yetiştiği kuruma yani Akademi'ye çok bağlıydı. Nitekim Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi Plastik Sanatlar Restorasyonu Uygulama ve Araştırma Merkezi müdürüyken hem müzenin yeni bir yönetmeliğe kavuşmasını sağlamış, hem de envanterinde bulunan tüm eserlerin fotoğraflarının çekilmesini sağlayarak müzeye çok büyük bir hizmette bulunmuştur. Müzede yapmış olduğu bu çok yorucu çalışma sürecinin hemen ardından sağlığının bozulması da bence bir rastlantı değildir. 2009 yılında Resim Heykel Müzesi'nin bugün elimizden hoyratça çekilip alınan eski mekânı Dolmabahçe Sarayı Veliaht Köşkü'nde düzenlenen ve müzenin 1937'deki ilk açılış sergisinin bir tekrarı olan *Serginin Sergisi* Semra'nın bu müzenin geleceğine ait bitmek tükenmeyen umutlarının hayata geçirildiği bir sergiydi.

Semra, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nün bugünkü konumuna gelmesine hem

bir yönetici hem de bir eğitmen olarak büyük emek vermiştir. Her ikimiz Batı ve Çağdaş Sanatlar Ana Bilim Dalı'nın gelişmesi için büyük çaba harcadık, aldığımız öğretim üyelerinin kültürlü, geniş ufuklu, eleştirel düşünebilen, yabancı dil bilen kişiler olmasına özellikle özen gösterdik ve kanımca bunda da başarılı olduk. Hocalığıyla, ders anlatım tarzıyla, öğrencilerine olan yaklaşımıyla her zaman takdir toplamış olan Semra'nın yaptırmış olduğu yüksek lisans ve doktora tezleri de özgünlüğü ve kalitesiyle öne çıkmıştır. O bu tezlerin Türk sanatına yeni açılımlar getirecek nitelikte olmasına özellikle dikkat ederdi.

Ama bütün bunların ötesinde ben başka bir Semra'dan daha söz etmek istiyorum; meslektaşım Semra'dan değil çok sevgili arkadaşım Semra'dan, son derecede olgun ve alçakgönüllü, çokyönlü, hayatın keyfini her an çıkaran, Ali Artun'un tanımıyla "diğerkâm" bir insandan. Bir sorunuz olduğunda mutlaka sizi aydınlatan, bir sorununuz olduğunda rahatlatan bir insandan. Hastalığının son dönemlerinde bile mesleğiyle olan bağını hiç koparmamış, 2015 Eylül'ünde Napoli'de yapılacak olan 15.Türk Sanatları Kongresi'ne İstanbul'daki Güzel Sanatlar Akademisinde 32 Yıl: Salvatore Valeri başlıklı bildiriyle katılmayı planlamıştı. Maalesef tedavisi olmayan amyloidosis hastalığının kontrolü nedeniyle 2003 yılından itibaren her yıl bir, bazen de iki kez gittiğimiz Londra'daki günlerimizin bir kısmı hastanede geçmekle birlikte müze gezilerini hiçbir zaman eksik etmedik. Geçen ocak ayında yaptığımız son seyahatte çok bitkin olmasına rağmen Royal Academy'deki Giovanni Battista Moroni sergisini uzun uzun gezmiş, ardından Sotheby's'te geleneksel kahve seansımızı yapmıştık. Semra onca hastalığına rağmen hayatla bağını hiç kopartmadı ve son günlerine kadar da moralini yüksek tutmayı başardı, gelecek için planlar yaptı. Eşi Ali Teoman Germaner ile olan beraberlikleri, birbirlerine olan sevgi ve saygıları onu ayakta tutan en büyük güçtü. Bu beraberliğin her ikisinin meslek hayatına da çok şey kattığından eminim. Her bakımdan mükemmel bir insanı çok erken kaybettik. Nur içinde yatsın.

TEHCİR ANLATILARI "YA ERMENİLER TÜRKLERİ, YA DA TÜRKLER ERMENİLERİ..."

Resimli Tarih Mecmuası'nın Temmuz 1953 sayısında (c. 4, s. 2444-45) gazeteci Salahattin Güngör'ün İttihad ve Terakki'nin umumi katibi Mithat Şükrü Bleda ile yaptığı bir söyleşi vardır. Bleda şöyle anlatır:

"Bahaettin Şakir, doğuda kanlı icraatından merkeze hesap vermiye de kendini mecbur addetmiyordu.

Öyle bir devirde yaşıyorduk ki, vatanın yüksek menfaatini, her mülâhazanın üstünde tutmak zarureti vardı. Bununla beraber, yapılan haksızlıklar karşısında Merkezi Umuminin işi sıkı tutarak Bahaettin Şakir'e pek ağır tâhrizlerde bulunduğu zamanlar oldu. Doğudaki bâzı valileri merkeze çağırdık ve yerlerine gönderilenlere, yapılan şikâyetleri önliyecek sert tedbirler almalarını bildirdik. Diyarbakır valisi Doktor Reşit Bey, geri çağırılanlar arasında idi. Bir gün, Merkezi Umumide beni ziyarete gelmişti. Kendisine ciddi bir lisanla:

— Siz, dedim, hekimsiniz ve bir hekim sıfatiyle can kurtarmakla vazifeli bir insansınız. Nasıl oldu da, buncamâsumun sürü sürü yakalanıp ölümün kucağına atılmasına sebeboldunuz?.. Doktor Reşid'in bana verdiği cevap şu oldu:

— Hekim olmak, bana milliyetimi unutturamazdı! Reşit, bir doktordur. Fakat dünyaya bir Türk olarak gelmiştir. Diyarbakır'da Ermenilerin ne türlü vaadlerle el altından zehirlenip, refah içinde yaşadıkları, bu memlekete karşı ne korkunç düşmanlık duygularıyle beslendiklerini benim gibi yakından tetkik etmek fırsatını bulmuş olsaydınız, şimdi bana böyle itaplarda bulunamazdınız. Doğu Ermenileri aleyhimize öyle kışkırtılmışlardı ki, eğer yerlerinde kalmış olsalardı, muhitlerinde canlı olarak bir tek Türk ve Müslüman bırakmıyacaklardı. Birçoklarının sicillerini inceledim. Bunların evlerinde yaptığım araştırmalarda bir orduyu havaya uçurmıya yetecek kadar cephane ele geçti. Baktım, korkunç ve müthiş bir teşkilatları var. Memleketin her tarafına dal budak salan bu teşkilâtı olduğu gibi bırakırsak çok geçmeden Anadoluda Türk'ü mumla arıyacağız. Yani ya onlar bizi, ya biz onları.. Vaziyet bu merkezde olunca kendi kendime düşündüm:

— Hey Doktor Reşit! Ortada iki ihtimal var: Ya Ermeniler Türk'ü temizleyecekler, yahut da Türkler tarafından temizlenecekler!..

Bu iki ihtimalden birini tercih etmek zarureti karşısında uzun müddet tereddüt etmedim. Türklüğüm hekimliğime galebe çaldı. Onlar, bizi ortadan kaldıracaklarına, biz onları ortadan kaldırırız, dedim. Doktor Reşid'e sordum: — Bu hareketinizden dolayı vicdanınız, sizi rahatsız etmiyor mu?.. Cevap verdi:

— Etmez olur mu? Fakat ben bu işi ne şahsî gururumu tatmin etmek, ne de cebimi doldurmak için yaptım. Baktım ki vatan elden gidiyor, gözü kapalı, milletimin hayrına hareket ettiğim kanaatiyle pervasızca ileri atıldım.

— Ya tarihi mesuliyet?..

— Eğer bu hareketimden dolayı kendi tarihim beni mesul ederse ona da eyvallah.. Başka milletlerin tarihi hakkımda ne yazarsa yazsın, hiçbiri umurum değil.

Doktor Reşit sözlerini şöyle bitirmişti:

— Biraz evvel, bana bir hekim olarak nasıl cana kıydığımı sormuştunuz. İşte onun da cevabı: Ermeni eşkıyası, bu vatanın bünyesinde musallat olmuş birtakım zararlı mikroplardı. Hekimin bir vazifesi de mikropları öldürmek değil midir?..

Doktor Reşit gibi düşünenler o devirde eksik değildi..."

Dr. Reşit I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı yetkilileri tarafından Ermeni katliamlarındaki suçları yüzünden tutuklandı fakat İttihatçı arkadaşları tarafından tutuklu bulunduğu Bekiraga Bölüğü'nden kaçırıldı. 6 Şubat 1919 günü Teşvikiye Karakolu'nun önünden geçerken kendisini tanıyan birinin ihbarı üzerine etrafı sarıldı ve yakalanacağını anlayınca kafasına bir kurşun sıkıp intihar etti.



Diyarbakır Valisi Dr. Reşid.

USSAMA MAKDİSİ BOĞAZİÇİ'NDEYDİ

Ussama Makdisi 20 Temmuz'da Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nün konuğu olarak "Sectarianism in the Middle East in an Age of Western Hegemony, 1860-1948" (Batı Hegemonyası Devrinde Ortadoğu'da Sekteryanizm, 1860-1948) başlıklı bir konuşma yaptı.

BETÜL KAYA

Ussama Makdisi'nin konuşması, üzerinde çalışmakta olduğu yeni kitabının genel teorik çerçevesiyle ilgiliydi. Makdisi sekteryanizm tartışmasında, "ekümenik öznellikler" diye nitelemeyi tercih ettiği bir başka boyuta vurgu yapmak isteğini dile getirdi.

Sekteryanizmin, tanım gereği, bugünkü politik ve ideolojik çağrışımlarla neredeyse kaçınılmaz olarak



Ortadoğu'yla özdeş ve en çok da oryantalist olmak üzere, birçok özcü yorum ve açıklamalarla söylemsel olarak aşırı yüklü hale gelmiş bir terim olması nedeniyle, Makdisi sekteryanizmin 19. yüzyılda ve sonrasında ortaya çıkış sürecinin ve bunun bir tarihi olduğunun kolayca göz ardı edildiğini söyledi. Sekteryanizmi yüklü olduğu olumsuz çağrışımlarla değil, bir değişimin tarihi olarak okumak gerektiğini söyleyerek, bunun, modern ekümenik yapının inşasının tarihi olduğunu ifade etti. "Ekümenik öznellikler"in daha az politize olmuş, yerel gerçekliğe daha uygun bir ifade olmasından yola çıkarak, bu kavramsallaştırmanın sekteryan olayların neden ve nasıl meydana geldiğini anlamak için ve bunların sonuçlarını tarihselleştirmede yardımcı olabileceğini belirtti.

Makdisi tarihyazımında çok yaygın olan erken modern dönem İslami hoşgörü gibi daimi sekteryanizmi daimi bir birlikte yaşamla eşitleyen yaklaşımların, tam da 19. yüzyılda bu dini ve etnik çeşitliliğin bir sorun haline gelişini ve sekteryan şiddetin nedenlerini açıklamaya yeterli olamayacağını, dolayısıyla tavsiye ettiği ekümenik aidiyetler çerçevesinde ele alınabilecek Osmanlı Arap dünyasındaki değişimlerin 19. yüzyıla özgü koşullarda imparatorluğun farklı yerlerinde oluşan çeşitli alternatif düzenlemelerden biri olarak düşünülmesi gerektiğini söyledi.

19. yüzyıl Osmanlı reform çağının yeni siyasi tahayyüllere, yeni siyasi söylem ve tartışmalara imkân verdiği bir dönemde, bu durumun hiçbir şekilde Osmanlı'ya has bir tecrübe olmadığını, benzer tartışmaların küresel ölçekte pek çok yerde yapıldığını ve çoğulcu modern siyasi aidiyetlerin, eskiden beri süregelen demokratik olmayan ayrımcı dini topluluklarla nasıl örtüştürüleceğinin küresel bir dönüşüme tekabül ettiğini dile getirdi. Dolayısıyla, din ve etnisiteden bağımsız olarak vatandaşlık, eşitlik, siyasi bağlılık gibi fikirlerin ve "Nasıl modern vatandaş olunur?" sorusuna alternatif cevapların Osmanlı özelinde aynı şekilde denendiğini belirtti.

Makdisi 19. yüzyıldaki bir diğer önemli değişiklik olarak Osmanlı reform projesi kapsamında sekteryan kurumların daha adil olacakları fikriyle Osmanlı Arap dünyasına empoze edilmesinden bahsetti ve bu kurumları 1840-1860 arası bölgede yaşanan sekteryan şiddet sonrası Osmanlı merkezi yönetiminin ayrımcılığa karşı siyasi duyarlılığının göstergesi olarak tarif etti. Bunun da eşitliğin ancak sekteryan temsil mekanizmalarıyla garanti altına alınabileceği fikrinin doğuşunu gösterdiğini vurguladı.

Makdisi'ye göre, Tanzimat öncesi emperyal ama ayrımcı hukuki yapının Balkanlar'da giderek artan derecede dışlayıcı etnik-dini milliyetçiliklere dönüştüğü ve bilhassa Müslümanlara ortaya çıkan ulus-devlet tahayyülünde yer verilmediği bir dönemde Doğu Akdeniz'de Osmanlı Arap toplumunda çeşitliliği sürdürecek düzenlemelere gidilmesi tercih edilmişti. Balkanlar ve Arap vilayetlerindeki dönüşüm de iki ayrı alternatif ve kendine özgü koşulları olan iki ayrı denemeydi.

İmparatorluğun bu kuzey-güney aksında, Balkanlar ve Doğu Akdeniz itibariyle, iki ayrı uygulamanın baş göstermesinin Osmanlı tarihçilerinin genelde pek vurgulamadıkları bir karşılaştırma olduğunu söyleyen Makdisi, milliyetçi Kuzey'e karşın, Arap vilayetlerinde ne agresif bir Arap milliyetçiliğinin ne de Arap Hıristiyan ayrılıkçı hareketlerinin görüldüğünü belirtti. Makdisi'nin Kuzey-Güney ayrımında dikkat çektiği farklılıklardan biri, Arap vilayetlerindeki Batı emperyalizmi ile Balkanlar'daki Rusya ve Avusturya-Macaristan emperyalizminin bambaşka dinamikleri ve sonuçları olduğuydu. Doğu Akdeniz'in Balkanlar'dan bir diğer farkı, Makdisi'nin vurguladığı üzere, Arapçanın bölgenin Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman topluluklarının ortak dili olmasıydı. Osmanlı'nın son döneminde imparatorluğun çeşitli yerlerinde ve Osmanlı sonrası Doğu Akdeniz'de çokdinli vatandaşlık sisteminin mümkün olduğu fikriyle hareket edilmişti. Makdisi'nin bu noktada açıklık getirmek istediği nokta, birlikte yaşam inancının eşitlik demek olmadığıydı. Osmanlı Arap toplumu örneğinde, ekümenik öznelliklerin, farklılıkları yok saymayan, ama paylaşılan ortak bir kültürü kabul eden ve mesela Arap Hıristiyanların da Arap Yahudilerin de, sadece İslama ve Müslümanlara indirgenemeyecek bir dünyanın parçası oldukları gerçeğinin bilinciyle hareket edilen bir birlikte yaşam pratik ve söylemine tekabül ettiğini dile getirdi. Böylesi çokdinli siyasi bir alanda, sekteryanizmin bir ilişki

biçimi ve siyasi bağlılığı kurabilecek bir mekanizma olarak algılandığını söyledi. Bu çerçevede ekümenik sistemde birçok sorun olduğunun yadsınamayacağını, ilk bakışta çelişkili görünebilecek durumların aslında gayet fırsata dönüşebildiğini ifade etti. Mesela Osmanlı İmparatorluğu gibi hukuki olarak seküler olmayan bir devlette vatandaşların siyasi eşitliği fikri gerçekleşebiliyordu.

Makdisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sonrası kolonyal müdahalenin genelde sekteryan ayrılıkların güçlenmesinde en büyük rolü oynadığının düşünüldüğünü ve bunun büyük oranda doğru olduğunu, ancak İngiltere ve Fransa'nın çeşitli şekillerde ekümenik yapıyı korumayı, hatta Osmanlı son dönemindeki kurumları devam ettirmeyi tercih ettiğini söyledi.

Makdisi'ye göre antikolonyal mücadelenin ortaya çıkışı sürecinde gene de çeşitli Arap entelektüelleri ekümenik aidiyetlere ve beraber yaşama inancına bağlı kaldı. Bu noktadaki en büyük kırılmanın İsrail'in kurulması olduğunun altını çizen Makdisi, bunun neden daha riskli bir müdahale olduğunu şöyle açıkladı: Siyonizm tamamıyla Avrupa'da doğup gelişmiş bir ideoloji olarak Ortadoğu'ya gelmişti ve ancak bu dönemde bugün bildiğimiz birbirinin zıddı iki kavram olarak —"Arap" ve "Yahudi"— anlamlar yüklenmişti. Hiçbir siyonist düşünürün Arap Yahudilerinden olmaması da bu durumun örneklerinden biriydi.

1948'de İsrail'in kurulmasının Ortadoğu'da yabancı düşmanı milliyetçiliğin yükselişini ve Arap ülkelerindeki Yahudi toplulukların suçlanıp dışlanmasını beraberinde



getirdiğini ve aynı anda hem "Arap" hem "Yahudi" olunamayacağı üzerinden kavramsal ve varoluşsal bir ayrıma gidildiğini söyledi. Sonuç olarak, 1948 sonrası farklı Arap ülkelerindeki seküler milliyetçi askeri rejimlerin ve otoriterliğin gölgesinde, ekümenik yapının taşıdığı çelişkilerin daha belirgin ve daha yıkıcı hale geldiğini ifade etti.

Makdisi konuşmasını her şeye rağmen Arap dünyasında çeşitlilik içinde eşitliği benimseyen yeni bir siyasi kültürün yaratılması hayaline, William Blake'in ifadesiyle, "zihinsel kelepçeler"in engel olmasına izin verilmemesi dileğiyle bitirdi.

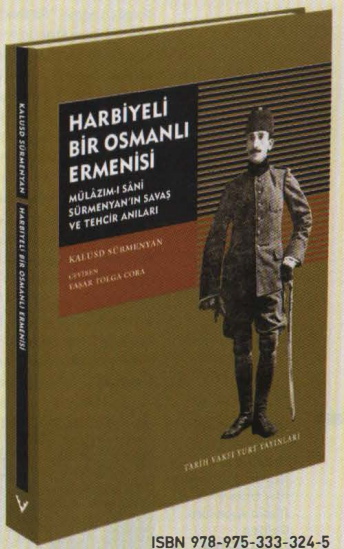
HARBİYELİ BİR OSMANLI ERMENİSİ

MÜLÂZIM-I SÂNÎ SÜRMENYAN'IN SAVAŞ VE TEHCİR ANILARI

"1912 haziranında üç, temmuzunda beş Ermeni okulu bitirdik ve mülâzım-ı sânî [teğmen] rütbesiyle Osmanlı ordusunun hizmetine ilk Ermeni subaylar olarak girdik. O yılki mezunlarımız ordulara kurayla dağıtıldılar. Ben şanslıydım, 4. Ordu'yu, Erzincan'ı çektim. 1912 yazında, belime takılı kılıcım, parlayan düğmelerim ve apoletlerimle gururlu ve mutlu, memleketimde idim..."

Kalusd Sürmenyan, II. Meşrutiyet döneminde Harbiye'den mezun olup Osmanlı Ordusu'nda muvazzaf subay olarak görev yapan Ermenilerden biriydi ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar orduya hizmet etti. Savaş sırasında geri hizmete alındıktan sonra katliamların yaşandığı Sansa Vadisi'nde görev yaptı. Tehcir sırasında görevini terk edip ailesini kurtarmak için kervanların peşinden yollara düştü, Ermeni halkının yaşadığı trajediye bizzat tanıklık etti.

Sürmenyan'ın anılarını Ermeniceden çeviren ve yayına hazırlayan Yaşar Tolga Cora, anı türü eserlerin tarihî "hakikati" ortaya çıkarmasındaki zorlukları dikkate alarak, Osmanlı Ermenilerinin Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşadığı trajedinin ayrıcalıklı bir Ermeninin hayatını dahi nasıl etkilediğini inceliyor. Bu kısa anı kitabı, geleceğine ve kariyerine dair hayalleri 1915'te kaybolan bir Harbiyeli Osmanlı Ermenisinin hikâyesini ve onun gözünden halkının yaşadıklarını okuyucuya sunuyor.



ISBN 978-975-333-324-5
Online Satış: www.tarihvakfi.com

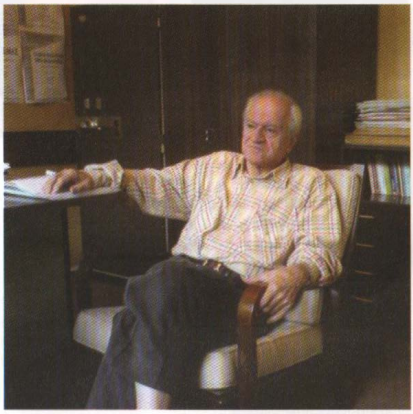
Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

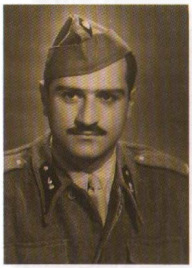
PANAYOT ABACI'YI KAYBETTİK

Uzunlamasına istiflenmiş dergilerin bulunduğu dar odaya giriverdi ve bir çırpıda kendisinde dahi yalnız birkaç tane kalmış olan bu sayıları içtenlikle armağan etti. Hakkı, emeği ödenmez. Filarmoni Derneği, Orkestra dergisi Panayot Bey demekti.



Panayot Abacı, 23 Aralık 1923- 26 Temmuz 2015.

Yanda yedek subaylık yıllarında.



GÜLÇİN ÖZKİŞİ

Ne güzel demiş, "iki anadilli" diye Panayot Abacı için... Kimdi? "İki anadilli" ya da 1961 yılından bugüne Türkiye'nin kesintisiz olarak yayımlanan en uzun soluklu dergisi olan *Orkestra*'nın kurucu sahibi ve genel yayın yönetmeni, Rumca edebiyat dergisi *Pirsos*'un (1954-63) sahibi, İstanbul Oda Orkestrası ve İstanbul Filarmoni Derneği'nin kurucularından, Devlet Opera Orkestrası emekli viyola sanatçısı, yapımcı, çevirmen, yazar ve aynı zamanda Tarih Vakfı'nın mütevellisi olan Abacı'nın aramızdan ayrılışıyla, kültür ve sanat hayatımızın önemli figürlerinden birini daha kaybetmiş olmanın üzüntüsü çok büyük.

Aralarında tarihçi Nikos Svoronos'un Çağdaş Hellen Tarihine Bakış ve Panayotis Tranoulis'in *Tuğla Ocağındaki Yaşamım* adlı kitapları gibi önemli eserlerin bulunduğu ellinin üzerinde çeviri, "iki anadilli" sıfatını somutlayan edebi bir gösterge yalnız: Abacı'nın "iki anadilliliği" Yunanca ve Türkçeye, her ikisine de anadil derecesinde hâkim oluşuyla açıklanamaz şüphesiz. O, edebi-dilsel çoğulluğunun yanı sıra, "dil"inde de, yeni deyişle "gönlünde" de iki ülkeliydi; Türkiyeli ve Yunanistanlı. Edebiyat çevreleri daha çok yayıncı ve çevirmen olarak tanırken, biz müzikçiler ise —icracı ve yöneticiliğinden ziyade— *Orkestra* dergisinin varlık sebebi olarak bildik kendisini. Elli dört senedir tüm zorluklara rağmen yayımlamayı sürdürdüğü *Orkestra* dergisi ile, Türkiye "müzik tarihi yazımı"na çok değerli katkıları olan Abacı'nın vefatı, ülkenin müzik yayıncılığı ve yaşamı üzerine yeniden düşünme fırsatı da verdi: Bu ülkede, akademik müzik merkezli bir süreli yayın yarım asrı aşkın süre yayımlandı; nitelik-nicelik bir yana, kesintisiz olarak. Bu sürekliliği yakalayabilen kaç süreli yayın var ülkemizde? Müzik disiplini (hele ki akademik müzik) değil kastım, üstelik. (Viyola icracılığını, müzikal yorumculuğunu sahnede izleme fırsatı yakalayabilenler ise, ne şanslı olsa gerek.)

Kültür ve sanat dünyasıyla teması olan pek çokları gibi, benim kişisel tarihimde de hem *Orkestra* dergisinin hem Panayot Abacı'nın çok özel bir yeri var: Lisede yaptığım ilk yayın bu dergideydi; sudan ucuza bir yıllık aboneliğin ardından, Panayot Bey yıllarca hiçbir ücret beklentisi olmaksızın her yeni sayıyı aksatmadan postalardı (yalnız bana değil, pek çok öğrenciye). Beyoğlu'ndaki minik ofisinde ziyaretine giderdim arada. Hep güler yüzlü, hep sıcacıktı. Derginin eski sayılarını toparlamaya çalıştığımı öğrendiğinde sordu: "Hangileri eksik?" Uzunlamasına istiflenmiş dergilerin bulunduğu dar odaya giriverdi ve bir çırpıda, kendisinde dahi yalnız birkaç tane kalmış olan bu sayıları içtenlikle armağan etti. Hakkı, emeği ödenmez. Filarmoni Derneği, *Orkestra* dergisi Panayot Bey demekti. Kurucularından olduğu İstanbul Filarmoni Derneği genel sekreterliği süresince düzenlediği sayısız konser, yurtdışı ve yurtiçinden birçok iyi yorumcuyu dinleme fırsatı verdi yıllarca; bir aksilik olmadıkça da her konserde seyirci koltuğunda, ön sağda. YTÜ VEKOM (Yıldız Teknik Üniversitesi Vedat Kosal Müzik Uygulama ve Araştırma Merkezi) sürecinden anımsıyorum; tecrübesi, yaşı, kimliği hiç mühim değildi onun için. Kibirsizlik nedir apaçık seziyordunuz okuduğunuzda yüzünü, sesini; mesafeli ama samimi. Konser organizasyonu gençler için bile külfettir çok zaman, oysa Abacı, 20'li yaşlarının başında bir araştırma görevlisi gibi dinamik ve istekliydi hep. Ne mutlu, diyor insan, o yaşta o dinamizm. Ama ve lakin, iç acıtıcı bir insan yokluğu da buna sebep, bilince. Çevre (*network*), tecrübe, hatır, ustalık, vs... Dolayısıyla, konserde yer alacak icracıların Abacı tarafından organize edilmesi anlaşılır, fakat bunun yanı sıra salon ayarlamak için dakikalarca üniversite santral telefonunda ilgisiz kişiden ilgiliye aktarılma çilesini de üstlenmek, üstelik nezaketini kaybetmeksizin, büyük bir sabırla... İnsan yokluğundan kastım.

Sadece *Pirsos* ve *Orkestra* dergileri bile yeterdi bir ömrü değerli kılmaya.

GÜLÇİN ÖZKİŞİ
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ



"Gel buluşalım" filmi 1964 yılı... Panayot Abacı, Neriman Köksal, Ulvi Uraz ve filmin sponsoru Golden çikolatalarının sahibi Savas Mölopulos.

HABERLER

TARİH VAKFI, SOSYAL BİLGİLER VE TARİH ÖĞRETMENLERİNE SÖZLÜ/YEREL TARİH ATÖLYESİ DÜZENLİYOR

22-29 Ağustos 2015 tarihleri için planlanan sözlü/yerel tarih atölyesinin ilk günkü çalışması 22 Ağustos'ta Tarih Vakfı'nın Eminönü'ndeki binasında gerçekleştirildi. Atölyeye farklı okullarda çalışan on iki sosyal bilgiler ve tarih öğretmeni katıldı. Prof. Dr. Esra Danacıoğlu, Doç. Dr. Hakan Koçak, Sosyolog Gülay Kayacan ve Tarih Öğretmeni Sevim Çiçek'in eğitimci olduğu atölyenin ilk günkü oturumunda Danacıoğlu, eğitim alanında özellikle de tarih eğitiminde yerel ve sözlü tarih çalışmalarının önemini örneklerle anlattıktan sonra, sözlü tarihin tarih yazımı içindeki tarihi serüvenini aktardı. Koçak, bir sözlü tarih çalışması ve görüşmesinin nasıl planlanıp uygulandığını Tarihe Bir Canlı Tanık Projesi örneği üzerinden anlattı. Kayacan, araştırma planı, soru çerçevesi, görüşme sırasında dikkat edilecek konular, deşifre süreci, kaynak kişilere yönelik etik sorumluluklar, kayıtların arşivlenmesi ve korunması konularında bilgi verdi. Sabah 10.00'dan 17.00'ye kadar süren atölyenin sonunda değerlendirme yapıldı ve 29 Ağustos'a kadar katılımcıların hazırlayacakları çalışma hakkında bilgi verildi. Atölyenin ikinci adımında öğretmenler yakın çevrelerinden bir kişiyle yaşam öyküsüne dair bir görüşme yapıp kaydı yanlarında getirecekler. Bunun yanı sıra, belirlenen dört ayrı proje geliştirme grubu, öğrencileriyle yapabilecekleri birer yerel/sözlü tarih çalışması tasarlayıp projelendirecek ve sunacak.



"ACTING TOGETHER-BERABER HAREKET ETMEK" PROJESİ EĞİTİM VE SÖZLÜ TARİH ATÖLYELERİ DÜZENLENDİ

Tarih Vakfı ile DVV International ortaklığında devam eden *Acting Together/Beraber Hareket Etmek* adlı proje kapsamında, 1915 Ermeni sürgünlerinin Türkiye ve Ermenistan'da izlerinin sürüleceği geziye katılacak on gencin seçmeleri Temmuz ayı başında tamamlandı. Sürgün rotasının izleneceği geziye katılacak gençlere 28 Temmuz-31 Ağustos 2015 tarihlerinde Tarih Vakfı binasında, 3 Ağustos 2015'te de DVV International Türkiye proje ofisinde eğitim atölyeleri düzenlendi.

Proje faaliyetleri, gezi süreci ve dönüştürücü iletişim konularında katılımcılara bilgi verilmesi amacıyla düzenlenen iki atölyeden ilki 28 Temmuz Salı günü başladı. İki gün süren ve tanışma/giriş/oryantasyon amacını taşıyan ilk atölyede, gezi katılımcılarına projenin içeriği, seyahat programı ve izlenecek rotanın ayrıntıları aktarıldı. Gezi grubu üyeleri kendilerini tanıttılar ve geziden beklentilerini paylaştılar. Ayrıca DVV International tarafından hazırlanan The Beginnings/Yolun Başında adlı filmi birlikte



izleyip değerlendirdiler. İkinci atölyede, katılımcılara projenin DVV International Almanya koordinatörü Ulrike Pusch ve mediasyon uzmanı Willibald Walter tarafından *Transformative Communication* (dönüştürücü iletişim) eğitimi verildi. Bu kapsamda katılımcıların birbirleriyle, Ermenistan'dan katılacak grupla ve çevreleriyle kuracakları iletişimde neleri dikkate almaları gerektiği başta olmak üzere birçok konu tartışıldı. Atölyenin son gününde genel değerlendirme yapıldı.

17-18 Ağustos 2015 tarihlerinde ise Cezayir Toplantı Salonu'nda sözlü tarih atölyesi gerçekleştirildi. Atölyenin ilk gününde Prof. Dr. Esra Danacıoğlu sözlü tarih alanına ilişkin tanımlar ve yaklaşımlar ile bir araştırma yönetimi ve çalışma alanı olarak sözlü tarihin dünden bugüne gelişimini içeren bir seminer verdi. Danacıoğlu'nun ardından, Yrd. Doç. Dr. Özlem Çaykent tarih yazımındaki farklı yaklaşımlar/akımlar/okulları ve 20. yüzyılda değişen tarih felsefesi/tarih yazımı ile sözlü tarih yaklaşımı arasındaki ilişkiyi anlattı. Gülay Kayacan, sözlü tarih görüşmeleriyle travmatik olaylara tanıklık edenlerin anlatılarında yola çıkarak travma ve kolektif-bireysel bellek ilişkisine değinen konuşmasının ardından, Tarih Vakfı'nın 2011 yılında tamamladığı bir sözlü tarih projesi olan Belleklerde Dersim '38, Kuşaklararası Sözlü Tarih Projesi'ni sundu.

İkinci gün, Türkiye'de sözlü tarihin bir araştırma yöntemi olarak kullanılması ve gelişimini aktaran Esra Danacıoğlu'nun ardından Gülay Kayacan, bir sözlü tarih çalışmasının nasıl tasarlandığını ve bir sözlü tarih görüşmesinin nasıl yapıldığını farklı sözlü tarih çalışmalarından örnekler vererek aktardı. 20 Ağustos'ta, atölyenin son gününde katılımcılar birbirleriyle kısa yaşam öyküsü eksenli sözlü tarih görüşmesi yaptılar. Atölye, kaydedilen sözlü tarih görüşmelerinin eğitmenler ve katılımcılarla beraber değerlendirilmesinin ardından son buldu.

TARİH VAKFI MÜTEVELLİSİ PROF. DR. ALAEDDİN ASNA'YI KAYBETTİK

Türkiye Halkla İlişkiler Derneği'nin kuruculuğunu ve iki dönem başkanlığını yürüten Asna 1968 yılından başlayarak Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi Gazetecilik - Basın Yayın Yüksek Okulları ile Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü'nde halkla ilişkiler, reklamcılık, kişisel ilişkiler ve gazetecilik dersleri verdi. 1990'da doktora derecesini aldı, 1994'te doçent, 1999'da profesör oldu. 1993 yılından itibaren ders verdiği Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, bir dönem dekanlık görevini üstlendi.



TARİHTE GERÇEK KONUSUNDA KÜÇÜK BİR ARAŞTIRMA
İSTANBUL'UN BEYAZ ATLI FATİHİ*

EDHEM ELDEM

Franchet d'Espèrey'nin beyaz atı, Türk milliyetçi tarih kurgularının gücünü ve duyarsızlığını bir kez daha ortaya koyan ilginç bir örnektir. Bu hikâye, bir taraftan bir hezimeti mazlumiyete çevirirken hafifletmeye çalışmakta, diğer taraftan da gayrimüslimlerin sevincinin muhtemel nedenlerini en ufak bir şekilde kaale almadan sadece özlerindeki hıyanetlerine bağlayarak, İttihat ve Terakki döneminde başlanan ve ileride Cumhuriyet'le nihayet bulacak olan homojen ulus idealinin bir müdafaasını oluşturmaktadır.

Bundan birkaç ay evvel kendisiyle görüştüğümde *Histoire* dergisiyle ARTE ve France Télévision'da belgesel yapımcısı Nicolas Jallot bana Osmanlı İmparatorluğu'nun son demlerini konu alan, eline geçen bütün çalışmalarda Fransız generali Franchet d'Espèrey'nin 1919 yılında İstanbul'a işgal ordularının başında beyaz bir ata binerek girdiğinin yazılmış olmasına hayret ettiğini söylemişti. Oysa kendisi bu dönemin görsel malzemesine hâkim biri olarak Franchet d'Espèrey'nin atının beyaz değil, gayet koyu renkte olduğunu biliyordu. Tarihte ve özellikle "bizim" tarihçiliğimizdeki siyasi ve ideolojik oyunlara hassas ve meraklı biri olarak Sayın Jallot'nun bunu daha fazla deşmeye niyetli olmadığını tespit ettikten sonra bu meselenin üzerine gitmeye ve generalin atını tabir caizse don değiştirmeye iten nedenleri araştırmaya karar verdim.



Resim 1
General Franchet d'Espèrey.

Franchet d'Espèrey'nin işgal altındaki İstanbul'a girişinden bahseden bütün kaynakları teker teker bulduğumu iddia edemesem de 1950 ile 2011 yılları arasında bu tanıma uyan altmışa yakın eser tespit edebildim. Hepsi generalin atından bahsetmekte ve sadece birinde atın rengi söz konusu olmamaktadır; yoksa hepsinde atın beyaz olduğu vurgulanmaktadır. İş bununla da bitmiyor. Bu pasajlara biraz daha yakından bakıldığında öykünün başka tekrarlardan da beslendiği ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce, beyaz atın arkasında duran güçlü bir simgesellik: Yazarların yirmisine göre, amaçlanan, genellikle Roma'dan mülhem bir zafer veya fetih alayı düzenlemektir. Yazarların otuz dördüne bakılırsa bu, neredeyse beş yüz yıl önce kente beyaz at üzerinde girmiş olan "Fatih" Sultan Mehmed'e doğrudan bir öykünmedir. Ardından da hikâyeye tuz biber katan ilave bazı ayrıntılar yer almaktadır. On dört yazarın bazılarına göre bu at "Rum cemaatinin", diğerlerine göre ise "bir Rumun" hediyesidir. Böylece ortaya bir tür rövanşa işaret eden intikamcı bir söylem çıkmaktadır. Bunu ayrıca on yedi yazarın alayın gayrimüslimler tarafında alkışlandığını, on üçünün ise bu durumun Türkleri hedef alan bir hakaret olduğunu belirtmesi teyit etmektedir. Tekrarlanan son bir ayrıntı da atın dizginlerinin iki asker tarafından tutulduğu bilgisidir ki bu da genellikle bir ihtişam ve şevket işareti olarak yorumlanmaktadır.

Bu küçük araştırmamın neticelerini genel anlamda sunmak üzere, incelenen eser ve yazarların zikredilen temalarla birlikte bir tablosunu oluşturmak faydalı olabilir. (Tablo I)

Bu eser listesi tutarlılığı açısından çarpıcıdır. Türk ve yabancı yazarlar sözleşmişçesine atın beyaz rengi konusunda en ufak bir şüpheye düşmemiş gözükmektedir. Ne var ki bu efsanenin aslında bir Türk tarafından icat edilip sonra da milliyetlerinden bağımsız olarak diğer yazarlar tarafından kabul edilip tekrarlanmış olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu konudaki en kuvvetli aday da, kendisinden önce bu iddiayı dile getirmiş olan başka bir yazar bulamadığım İsmail Hami Danişmend'dir. Bazı durumlarda son derecede faydalı olan ama esasen şoven milliyetçilik ile tarafgirliğin bir tür abidesi konumundaki *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* isimli eserinde Danişmend'in kendine bellediği başlıca düşmanlar sırasıyla şunlardır: gayrimüslimler, yabancılar ve başta Jön Türkler ile İttihatçılar olmak üzere Abdülhamid'e dil uzatıp düşman olanlar. Bu durumda eserinde Franchet d'Espèrey ile ilgili yer alan hikâyenin mucidi kendisi değil idiyse de olayı bayıla bayıla aktarmış olması gerekir. Anlatımında kullandığı tarz, bu meseleye ne kadar önem atfettiğini mükemmelen göstermektedir:

"8 Şubat = 7 Cumâdal'ûlâ, Cumartesi: Rumeli'deki düşman orduları Baş-kumandanı ceneral Franchet d'Espérey'nin (*aynen*) operet kahramanlarını gölgede bırakan parlak bir zafer alayı ile İstanbul'a girişi.

(Sonradan mareşalliğe terfi edilen bu cakacı ve fiyakacı Fransız ceneralı 23 Teşrinisâni 1918 = 18 Safer 1337 Cumartesi günü İstanbul'a gelmiş, sonra çekilip gitmiş ve ondan sonra tekrar gelip eski Roma kumandanlarını andıran gülünç bir zafer alayı tertib ettirerek fetihsiz bir fâtih edâsiyle İstanbul'a girmekten utanmamıştır. Bu soytarıca alayda beyaz bir ata binen komik Fransız cenerali eski Roma usulünce dizginlerini iki askere tutturup etrâfında hayâsızca bağrışan Rum, Ermeni ve Yahudi döküntülerini selâmlarken ne kadar maskara olduğunun farkında bile olmıyarak Fransa sefârethânesine gitmiştir. – Pek dar kafalı bir zavallıdan başka bir şey olmıyan Franchet d'Espérey'nin zekâ seviyyesi müsâid olmadığı için düşünemediği bir nokta vardır: Öyle bir zafer alayı yapabilmek için İstanbul'a eski Türkler gibi harben ve cebren girmiş, yâni Fransızlarla müttefikleri gibi Çanakkale harp meydanlarından gece karanlığında kaçmamış olmak lâzımdır.)"[2]







Resim 2, 3, 4 General Franchet d'Espèrey'nin Galata'dan Beyoğlu'na tören yürüyüşünden anlar. Fotoğrafların üçünde de atın koyu rengi, dizginlerini tutan askerler ve kaldırımdaki kalabalık rahatlıkla görülmektedir. Son resimde Yunan bayrakları dikkat çekmektedir.

Bu hikâye 1960'tan itibaren bu tür bir simgesel okumaya meraklı olmaları şaşırtıcı olmayan Türklerin yanı sıra Bernard Lewis'ten Lord Kinross'a, Paul Dumont'dan Carter Findley'e, Stefanos Yerasimos'tan Benjamin Fortna'ya en önde gelen uluslararası uzmanların kaleminde yol alıp yayılmaya başladı. Pek tabii olarak Türk ve yabancı tarihçilerin anlatımı bazı önemli farklılıklar göstermektedir. Türkler olayı aktarırken bazen endişe verici boyutlara varan duygusal bir tutum sergileyebilmektedir.

Tablo 1 Franchet d'Espèrey'nin İstanbul'a girişinden bahseden eserlerin listesi

Tarih	Yazar(lar)	Başlık	beyaz at	Rum hediyesi	II. Mehmed	fatih	dizginler	Hıristiyanlar	hakaret
1950	Ismail Hami Danişmend	*İzahlı Osmanlı Kronolojisi*	x			x		x	
1960	Spiros C. Manolas	*Greece between East and West*	x						
1961	Bernard Lewis	*The Emergence of Modern Turkey*	x	x	x				
1961	Falih Rıfkı Atay	*Çankaya: Atatürk Devri Hatıraları*	x		x			x	x
1962	Nijat Özön	*Türk Sineması Tarihi*	x			x			
1962	İrfan ve Margarete Iorga	*Atatürk*	x	x	x				x
1962	Spencer William	*Political Evolution in the Middle East*	x		x				
1963	Şevket Süreyya Aydemir	*Tek Adam (Mustafa Kemal'in Hayatı)*	x		x		x		
1964	Patrick Kinross	*Atatürk, the Rebirth of a Nation*	x		x		x		
1965	Kadircan Kafh	*Türkiye'nin Kaderi*	x					x	
1967		"İstanbul", *İslam Ansiklopedisi*	x			x	x	x	
1967	N.N. Tepedelcnlioğlu	*Ordu ve Politika*	x			x			
1968	Afetinan	"M. Kemal, Tevfik Fikret'in Aşiyanında", *Belleten*	x			x		x	
1969	İsmetGiritli	*Fifty Years of Turkish Political Development, 1919-1969*	X	X	X				
1970	Lutfi Simavi	*Osmanlı Sarayının Son Günleri*	x			x	x		
1972	Paul Dumont	*Mustafa Kemal invente la Turquie moderne*	x			x		x	
1973	Selâhattin Tansel	*Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*	x			x	x	x	
1974	Geoffrey Lewis	*Modern Turkey*	x	x	x			x	x
1976	Nail Moralı	*Mütarekede İzmir: Önceleri ve Sonraları*	x		x				x
1983	Alexis Alexandridis	*The Greek Community of Istanbul*	x	x	x			x	
1987	Mahir Ünlü ve Ö. Özcan	*Yirminci Yüzyıl Türk Edebiyatı*	x		x				x
1988	Şuayb Karakaş	*Süleyman Nazif*	x		x			x	
1989	Dumont ve Georgeon	"La mort d'un empire (1908-1923)"	x		x			x	
1989	Şerif Mardin	*Religion and Social Change in Turkey*	x	x					
1992	Cemal Kutay	*Osmanlıdan Cumhuriyete. Hüseyin Rauf Orbay*	x			x	x	x	
1992	Stefanos Yerasimos	*Istanbul, 1914-1923*	x			x			
1992	Sina Akşin	"Le dernier des Ottomans"	x		x			x	x
1995	Philip Mansel	*Constantinople. City of the World's Desire, 1453-1924*	x	x	x	x		x	
1997	Elie Carasso	*L'échelle de Jacob: les voix de la mémoire*	x			x			
1998	Carpentier ve Lebrun	*Histoire de la Méditerranée*	x		x				
1998		*Encyclopaedia Britannica*	x		x				
1999	Nur Bilge-Criss	*Istanbul under Allied Occupation 1918-1923*							
1999	François Garelli	*Histoire des relations franco-italiennes*	x			x			
1999	Edward R. Kantowicz	*The Rage of Nations*	x		x				X
2000	Stanford J. Shaw	*From Empire to Republic: The Turkish War of Liberation*	x		x				
2002	Joëlle Dalègre	*Grecs et Ottomans, 1453-1923.*	x	x					
2002	Hans Lukas Kieser	*The Armenian Genocide and the Shoah*	x						
2002	Yves Ternon	*Empire ottoman: le déclin, la chute, l'effacement*	x	x					
2003	Nur Bilge-Criss	"Images of the Early Turkish National Movement"	x	x	x	x			
2004	François Garelli	*L'Europe et la Turquie: hier et demain*	x			x			
2004	Elli Kohen	*The Kohens del de Campavias*	x			x			X
2007	Orhan Koloğlu	*Son Sadrazam: Mücadele Taraftarı Ahmed Tevfik Paşa*	x			x			
2007	Taner Akçam	*A Shameful Act*	x		x	x			
2007	Üstün Bilgen-Reinart	*Porcelain Moon and Pomegranates*	x		x				x
2007	Haig Tahta	*Constantinople 1920*	x	x	x			x	
2007	Nazım Tektaş	*Sultan Vahideddin'in Son Günleri*	x		x				x
2008	Elias-Pessah ve Nahmias	*La robe couleur abricot. El fostan de pitagra*	x		x				x

Tarih	Yazar(lar)	Başlık	beyaz at	Rum hediyesi	II. Mehmed	fatih	diğinler	Hıristiyanlar	hakaret
2008	Orhan Karaveli	*Tanıdığım Nazım Hikmet*	x		x		x		
2008	Hasan Kayalı	*"The Struggle for Independence"*	x		x				
2009	Jean-François Solnon	*Le turban et la stambouline*	x	x	x	x		x	x
2009	HaigTahta	*Constantinople-End of Empire*	x			x			
2009	Murat Gül	*Emergence of Modern Istanbul*	x		x				
2010	Carter V. Findley	*Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity*	x	x	x				
2010	Robert W. Schaefer	*The Insurgency in Chechnya and the North Caucasus*	x		x				x
2011	Daniel Allen Butler	*The Shadow of the Sultan's Realm*	x		x				
2011	Benjamin C. Fortna	*"Sovereignty in the Ottoman Empire and After"*	x		x				
2011	Andrew Mango	*Atatürk*	x					x	
2011	Giles Milton	Paradise Lost	x	x	x				
2011	Şükran Vahide	*Bediuzzaman Said Nursi*	x			x		x	

Mesela alayın soytarılığa varabilen bir gösteriş olarak algılanmasına sadece onlarda rastlanmaktadır (Danişmend, Özön, Aydemir, Tepedelenlioğlu, Kutay). Aynı şekilde açıkça hakaretamiz ve ırkçı ifadeler ancak Türk kaynaklarında yer bulmaktadır: Danişmend'in "hayasızca bağrışan Rum, Ermeni ve Yahudi döküntüleri", Kaflı'nın "sevinçten kuduran kâfirleri"... Selâhattin Tansel meseleyi iyice vahimleştirmek için olsa gerek, generalin –tabii ki beyaz– atının dizginlerinin "iki kara derili"nin elinde olduğundan bahsetmektedir.

Türk yazarların bazılarının diğer bir özelliği de olayı daha da haksız ve zalimce kılan bazı dramatik unsurları eklemeleridir: İtilaf askerlerinin Osmanlı bayrağını çiğnemeleri (Ünlü ve Özcan) veya yerli bandonun bir kamçı hareketiyle susturulması gibi (Atay, Tansel, Bilgen-Reinart)..

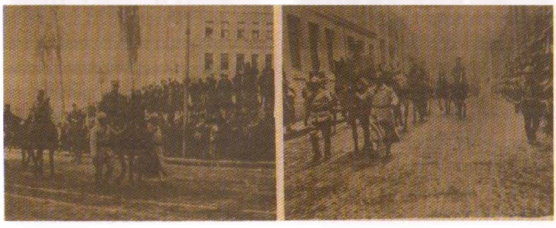
Her neyse, milliyetçi duygularla olsun veya olmasın, bütün yazarların birleştiği asgari müşterek, Franchet d'Espèrey'nin atının beyazlığıdır. Aslında bunun tam olarak masum bir seçim olduğunu söylemek zordur. İstanbul'un işgalindeki intikamcı bağlam ve gayrimüslim nüfusun tezahüratı Fransız generalin kente resmigeçit şeklindeki girişine mana vermeye yetiyordu. Bu durumda saydığımız elli küsur yazarı söz konusu attan bahsetmeden önce kaynaklarını iyice araştırmadıklarından dolayı suçlu saymak mı gerekir? Bunun haksızca olacağı kesindir; aslında bu hataya herhangi birinin düşebileceği aşikârdır. Olayların geçtiği bağlam bu tür bir ihtimali o kadar makul kılıyordu ki kimsenin aklına gidip de bu bilgileri sınamanın gelmemesi gayet anlaşılır bir durumdur. Bu, özellikle çok daha geniş bir konu veya dönemi ele alıp da sadece geçerken zikrettikleri bir olay için seleflerinin yazdıklarına güvenenler için geçerlidir. Hatalı bilgilerin birkaç kere tekrarlandıktan sonra artık sorgulanmayan bir kesinlik haline geldiği durumlar az değildir. Bu durumda bir tarihçinin kendinden önceki güvenilir kaynaklar tarafından tekrarlanmış olan bütün olay ve ayrıntıları baştan kontrol etmelerini beklemek makul bir tutum mudur?

Gerçi özellikle bu dönem üzerine yoğunlaşmış olan bazı yazarlar söz konusu olduğunda mesele biraz farklı bir boyut da kazanabilmektedir. Bunun en çarpıcı örneği, işgal yıllarındaki İstanbul konusundaki eserinde atın renginden bahsetmemek marifetini göstermiş olan tek tarihçi olan Nur Bilge Criss'tir:

"Türk kamuoyu generali Beyoğlu Caddesi boyunca bir fatih edasıyla at sırtında resmigeçit yaptığından dolayı asla affetmedi. Franchet d'Espèrey de Türkleri benzer şekilde hor görüyordu: 'Enerji sahibi olanlar sadece İttihatçılardı; gerisi harekete geçirmekten memnuniyet duyacağım bir takım haremağasından ibarettir.'"[3]

Belli ki Criss, attan bahseden ama rengi konusunda herhangi bir şey söylemeyen dönem kaynaklarından yararlanmış, bu sayede de diğer yazarlarla aynı hataya düşmekten kurtulmuştu. Fakat ne kadar ilginçtir ki dört sene sonra Ankara'daki milli hareketin görüntüsünü ele aldığı bir makalede tarihçi aynı olayın çok daha ayrıntılı ve değişik bir öyküsünü aktarmaktaydı. Şaşırtıcı bir şekilde bu defa beyaz at birdenbire ortaya çıkıvermişti:

"Fransızlar, General Franchet d'Esperey (*aynen*) büyük debdebey-



Resim 5
Le Miroir **dergisinin 25 Mayıs 1919 tarihli 287. sayısında törenden iki sahne gözükmektedir. "General, Beyoğlu Caddesi'nden geçerken" ve "Alay Galata'nın bir sokağından geçerken" başlıklarını taşıyan iki resmin altında yer alan yazılar şunlardır: "General Franchet d'Espèrey, Fransız cephesinde önemli bir rol oynadıktan sonra Selanik ordularının komutasında General Guillaumat'nın ağır görevini devraldı. Bulgar cephesindeki başarılı hücumu sayesinde dörtlü ittifaka karşı ilk belirleyici darbeyi vurarak I. Ferdinand'ı teslim olmaya mecbur eden o olmuştur. O zamandan beri Şark ordularına kumanda eden General Franchet d'Espèrey, İstanbul'a yerleşti. Burada Türk başkentinin sokaklarından muzaffer bir komutan olarak geçişi görülmektedir. Belgelerimizden birinde asayişi koruyan bir Türk polis memuru dikkat çekiyor. Generalin yolunun üzerinde Rum, Ermeni ve müttefiklerden oluşan bir kalabalık tezahüratta bulunuyordu."**

le kendisine kentin Rumları tarafından sağlanan beyaz atın sırtında girdiğinde zaten vatanperver Türk kamuoyunu kızdırmıştı. Osmanlı tarihçiliğine göre II. Mehmed Fatih, Konstantinopolis'in fethinden sonra İstanbul'a beyaz bir at sırtında girmişti. Türkler bu simgeselliği gayet iyi anlamışlardı."[4]

Bu kadar çok sayıda ve çoğu güvenilir kaynakta aynı hikâyeyi gören biri neden şüphelenip dönem kaynaklarına müracaat etme ihtiyacı duysun? Hatta o dönemi çalışmış ve atın beyaz olduğuna dair bir şey görmemiş olan bir araştırmacı birçok kaynakta bu bilgiye rastlayınca belki de bu konudaki bir belgenin gözünden kaçmış olduğunu bile aklına getiremez mi?

Hatalı bilgilerin birkaç kere tekrarlandıktan sonra artık sorgulanmayan bir kesinlik haline geldiği durumlar az değildir. Bu durumda bir tarihçinin kendinden önceki güvenilir kaynaklar tarafından tekrarlanmış olan bütün olay ve ayrıntıları baştan kontrol etmelerini beklemek makul bir tutum mudur?


جنرال (فرانشه دەسپەره) شهرمزده

Resim 6
Muvakkit **gazetesinin 9 Şubat 1919 tarihli nüshasında "Ceneral 'Franşe Despere' Şehrimizde" haberi ve generalin portresi.**

Gerçi artık mesele sadece makalede yer alan bir dipnottan ibaretti, ama insan bunun nasıl olabildiğini merak ediyor. Yazar tezi ve ilk yayınında yer almayan atın rengini, kaynağını ve simgeselliğini nasıl olup da dört sene sonra keşfedebiliyordu? Ortaya çıkan bu garip durum, hiç değilse bu efsanenin doğru olmadığını en iyi bilen kişiyi bile ikna edecek kadar kuvvetli ve muhtemel olduğunu düşündürmektedir.

Bunun aslında anlaşılır ve kabul edilebilir bir "meslek kazası" olduğunu bir kere daha hatırlatmak isterim: Ne var ki bu vesileyle çok daha vahim hatta düpedüz ahlaksızca olan bazı müdahalelere rastladım. Arap harfleriyle yayımlanmış olan bazı kaynakları okura "kazandırmak" iddiasıyla bazı kişilerin aslında asıl kaynakta tarihi gerçeklere uygun görmedikleri bazı kısımları "düzeltmek" yoluna girdiklerini şaşkınlıkla müşahede ettim. Gerçekten de eski mabeyincilerden Lutfi Simavi Bey'in (1862-1949) 1924'te yayımlamış olduğu anılarında bunun bariz bir örneğini görmek mümkündür. Lutfi Bey bu yayınında 8 Şubat 1919 gününü "(Franşe Depre) nasıl gelmişdi?" başlığı altında şu şekilde aktarmaktaydı:

"8 Şubat. İstanbul civarında bulunan kuvay-ı mu'telife baş kumandanlığına tayin edilen Fransız cenerali (Franşe Depre) muvasalat etdi. Mumaileyh debdebe ve ihtişam ile at üzerinde olarak Fransa sefarethanesine gitdi. Hayvanının iki dizginlerini iki asker tutduğu halde eski (Roma) cenerallerinin feth etdikleri şehirlere girdikleri tarzda payitahtımıza dahil olub (Roma) ceneralleri gibi etrafı selamlamışdır."[5]

Ne var ki elli kadar sene sonra bu anılar Latin harfleriyle tekrar yayımlandığında metnin aynı kısmı çok ciddi bazı değişikliklere uğramıştı (eklemeler italikle verilmiştir):

"İstanbul dolaylarında bulunan İtilâf devletleri başkumandanlığına (*aynen*) Fransız generali Franché Depré (*aynen*) tayin edilmişti. Bu general bugün İstanbul'a geldi.

Bu adam Salıpazarı'nda rıhtıma çıktıktan sonra, beyaz bir ata binerek, büyük bir debdebe ve ihtişamla Fransız elçiliğine gitti. Hayvanının dizginlerini iki asker tutuyordu ve o, eski Roma kumandanlarının fethettikleri bir şehre girişleri tarzında ilerliyordu. *Başta Rumlar olmak üzere Beyoğlu'nda kendisini çılgınca alkışlayan halk yollarına çiçekler serpiyor, ellerindeki Yunan ve Fransız bayraklarıyla taşkın gösteriler yapıyorlardı. Halk gerçekten matemli bir gün yaşadı."*[6]

Bu örnek, Türkiye'de sadeleştirme veya sadece Latin harflere çevirme iddiasıyla yapılan tekrar yayınların ne kadar dikkatle ele alınması gerektiğini mükemmelen göstermektedir. Fakat bunun da ötesinde ortaya çıkan durum, tarih üzerindeki siyasi ve ideolojik baskıların geçmişten bir metni bu tür önceliklere uydurmak için tahrif ve icatların ne kadar kolay meşrulaştırıldığına işaret etmektedir.

Her ne ise, buradaki derdimiz tarihçilerin hata ve zaaflarını ve ideologların cürümlerini saymak değil, söz konusu efsanenin ortaya çıkmasının arkasındaki dinamikleri anlamaya çalışmaktır. Bu amaçla birkaç basit soru sormakla işe başlayabiliriz. Bu icadın arkasındaki kişiyi ve onu generalin atını beyazlatmaya iten gayelerini tespit etmek mümkün müdür? Bu tahrifatın başlıca amacı gerçekten de 1453'teki fetihle bir paralellik kurmak mıydı? Atın rengi tamamen uydurma idiyse de 1919'daki olaylarda ve işgal kuvvetlerinin niyetinde gene de beyaz atlı senaryoya yüklenmek istenen manayı doğrulayan bazı şeyler var mıydı? Başlangıç noktası olarak Franchet d'Espèrey'nin şehre giriş tarihi olan 8 Şubat 1919'a dönmek gerekir.

8 Şubat 1919 Cumartesi günü, Fransız ordusunda general olan Louis Félix Marie François Franchet d'Espèrey, Galata rıhtımında karaya çıkmış, İtilaf devletlerinin adına bir alay düzenleyerek Osmanlı payitahtını teslim almıştı. 1856'da Mostaganem'de doğan Franchet d'Espèrey Saint-Cyr harp akademisinden yirmi yaşında mezun olmuş, Tunus, Tonkin ve Çin'de savaşmış, 1903'te albay ve 1912'de Fas ordusunun başına geçerek tümgeneral olmuştu. 1913'te Lille'deki birinci kolordunun komutanlığını üstlenmiş, 1914'te beşinci ordunun başına geçerek Marne zaferinde (6-12 Eylül 1914) önemli rol oynamıştı. 1916'da Doğu orduları grubuna, 1917'de Kuzey orduları grubuna komuta etmiş, Haziran 1918'de Selanik'teki müttefik orduların başına getirilmişti. Bu görevindeyken iki hafta içinde Alman-Bulgar ordusunu teslim olmaya zorladı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisini kesinleştiren mütarekenin ardından Osmanlı başkentinin teslim alınışında İtilaf devletlerini temsil etme durumunda kaldı.[7] (Resim 1)

İstanbul'un İtilaf kuvvetleri tarafından işgali birkaç safhada gerçekleşmiştir. Mütarekeden iki hafta sonra, 13 Kasım 1918'de ilk defa fiili bir işgal yaşanmıştı; fakat bu işgalin resmileşmesi ancak 16 Mart 1920'de, Paris'teki sefirler konferansı esnasında söz konusu olmuştu. 1922'den itibaren ise Ankara hükümeti bu işgalin sona erdirilmesi için baskı yapmaya başlamıştı. Nihayet 25 Ağustos 1923'te bir taraftan Fransız ve İngiliz generaller Charpy ve Harrington, diğer taraftan ise Ankara hükümetini temsilen Selahaddin Âdil Paşa arasında Lozan Antlaşması'nın İstanbul'un Türk idaresine iadesini öngören maddesinin uygulanmasıyla ilgili bir mutabakata varılmıştı. Yabancı kuvvetler aynı senenin 2 Ekim günü şehri terk etmiş, Türk ordusu ise 6 Ekim'de kente girmişti.

Bu anlamda Franchet d'Espèrey'nin 8 Şubat 1919 tarihindeki alayının pek de büyük bir önemi bulunmuyordu, zira kent zaten fiilen birkaç ay öncesinde işgal edilmişti. Fakat generalin kendisi müttefik orduların başında olduğu için yaptıkları ister istemez önem ve mana kazandığından, bu alayın törensel giriş (*entrée solennelle*) olarak tanımlanması önemliydi. Fransız basınına bakılacak olursa, olayın yansımaları kayıtsızlık ile hamaset arasında değişiyordu. *Gaulois*, generalin "İstanbul'a varıp orada karargâhını kurduğunu" söylüyordu.[8] Ertesi gün aynı gazete "İstanbul'da enerjik bir darbe" başlığıyla Hüseyin Cavid Bey, Hacı Adil Bey, Midhat Şükrü Bey, Rahmi Bey ve İsmail Canbulat gibi "kanunsuz ihtikâr, Ermeni katliamı, Rum tehciri, müttefik orduların esirlerine kötü muamele" gibi fiillerden suçlanan kırk kadar "Jön Türk elebaşlarının" tutuklandığı müjdesini veriyordu.[9] Diğer gazeteler biraz gecikmişti. 10 Şubat tarihli *Figaro*'da küçük bir haber Franchet d'Espèrey'nin karaya çıkıp törenle şehre girdiğini söylüyordu;[10] *Gaulois* ise aynı haberi Donanma Bakanlığı'ndan bir duyuru eşliğinde veriyordu.[11] Alayın ayrıntılarına ancak 11 Şubat gününden itibaren rastlanmaktadır. O gün hem *Figaro*, hem *Journal des débats* neredeyse kelimesi kelimesine aynı şekilde coşkun bir kalabalıktan ve resmi ziyaretlerden bahsediyordu.[12] Bir müddet sonra *Temps* ve özellikle *Journal des débats*, törenle ilgili izlenimleri özellikle de Fransız ve müttefik gövde gösterisinin karşısında bazı gayrimüslim toplulukların sevincini vurgulayarak aktarmaya başladılar:

"İstanbul'dan müttefik orduların başkomutanı General Franchet d'Esperey'nin (*aynen*) buraya *Patrie* zırhlısıyla vardığı haberi geldi. Neredeyse bir hükümdara layık iltifatla karşılandı.

Bütün dükkân ve evler Yunan ve müttefik bayraklarıyla donatılmıştı.

Rıhtımdan generalin gittiği Fransız sefaretine kadar yol boyunca Fransız, İngiliz, İtalyan askerleriyle Yunan denizcileri dizilmiş, arkalarında ise çoğu Rum muazzam bir kalabalık generali alkışlamak için tıkış tıkış duruyordu. Pencere ve teraslardan üzerine bolca çiçek atıldı.

Bir Yunan heyetiyle Rum ve Ermeni Patrikhaneleri ve Hahambaşılık'tan temsilciler başkomutanı selamlamak üzere Fransız sefaretine gittiler.

Bütün Rum ve Ermeni basınında bu ziyaretin önemini vurgulayan ve gayrimüslimlerin kesin zaferleri onları kurtarmış olan bu büyük askeri


يكون ١٣٣٤
جنرال فرانشه‌دسپره‌نك شهرمزه مواصلتی

Resim 7
***Yeni Gazete*'nin 9 Şubat 1919 tarihli nüshasında "Ceneral Franşe Despere'nin Şehrimize Muvasalatı" haberinin başlığı ve *Patrie* zırhlısı çizimi.**

lidere olan hayranlık ve minnettarlığını ifade eden uzun makaleler yer almaktadır."[13]

Belli ki bu resmigeçit gayet politik bir bağlama oturmuştu. Franchet d'Espèrey sadece bir işgal ordusunun komutanı olarak değil, Osmanlı, Müslüman ve Türk baskısından nihayet tahlis olmuş Şark gayrimüslim halklarının kurtarıcısı olarak Beyoğlu sokaklarında arz-ı endam ediyordu. İki hafta kadar sonra *Journal des débats* bu zafer yürüyüşünün daha da ayrıntılı bir tasviriyle meseleyi iyice perçinlemişti. Metnin ilk paragrafları mevcut müttefik kuvvetlerinin ve resmigeçidin düzeninin "teknik" bir tasvirinden ibaret olduğundan, tavrı ve vurgularıyla dikkat çeken son iki paragrafı aktarmakla yetineceğim:

"İlk anlardan itibaren General Franchet d'Espèrey'nin görüntüsü, canlı ve kararlı tavrı, atik adımları seyircileri etkiledi. General ardından atına bindi ve kalabalık bir müfrezenin



Resim 8
Fausto Zonaro, *Maometto II entra a Costantinopoli* (II. Mehmed'in Konstantinopolis'e Girişi), 100 x 73 cm, tuval üzerine yağlıboya, 1903.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Saraylar Koleksiyonu, İstanbul.

eşliğinde, muhteşem atının dizginleri iki yanda birer miğferli Fransız askerinin[14] elinde olduğu halde, bir Roma prokonsülü gibi Osmanlı başkentinde yürüyerek Fransız sefaretine vardı.

Bitmek bilmeyen tezahürat, şehri kaplayan sayısız bayrakların selamı, atılan binlerce çiçek demeti tarafından karşılanan muzafferlerin temsilcisi, eyerinde sımsıkı duruyor ve Şark kalabalığının bağrışmalarına cevap vermeye tenezzül etmeden doğru önüne bakıyordu. Orada bulunan bütün vatandaşlarımız bundan teselli buluyor ve şunları düşünüyorlardı: 'İşte nihayet beklediğimiz adam geldi. Türkler artık akıllarını başlarına toplasınlar!'"[15]

Bu, Fransız basınında generalin atına yapılan ilk atıftı. Renginden bahsedilmiyor idiyse de, atın "muhteşem" olduğunu, iki miğferli asker tarafından dizginlerinin tutulduğunu ve bütün bunların sahneye bir Roma zafer töreni havası verdiğini anlıyoruz. Aslında bu tarif, generalin resmigeçidiyle ilgili bulmuş olduğum fotoğraflara da tam manasıyla uymaktadır. (Resim 2, 3, 4, 5) Üniforması pelerininin altında gizli, başında *képi* denen kasketi olan general, iki askerin dizginlerinden tuttukları –koyu donlu– bir atın üzerinde görünmektedir. Bu resimlerden, başka ayrıntıları da teyit etmek mümkündür. Generalin önünde ve arkasında süvari müfrezeleri yürümekte, yolun her iki yanında Fransız ve diğer milletlerden sıralanmış askerler yer almaktadır. Onların arkasında bir kalabalık olduğu aşikârsa da sevinçten çıldırıp çıldırmadığı tam anlaşılamamaktadır. Fakat fotoğraflardan birinde Yunan bayraklarını tefrik etmek mümkündür.

Bu anlamda bu törenin askeri bir düzenle gayet dikkatlice tasarlandığına şüphe yoktur. Buna mukabil *Journal des débats*'nın 26 Şubat nüshasında sayılan ayrıntıların bazılarını teyit etmek çok daha zordur. Generalin atik adımları, ihtişamı, prokonsül havaları veya binlerce çiçek demeti, fotoğraflardan tespit edilmesi pek mümkün olmayan ve aslında daha önceki haberlerle de biraz çelişen ayrıntılardır. Pekiyi 8 Şubat'taki alelade haberden 26'sındaki dramatik sahnelemeye giden bu heyecan artışını nasıl izah edebiliriz? Bu sadece gecikmeli haberleşme neticesinde giderek artan ayrıntıların yarattığı doğal bir birikim miydi? Yoksa aksine, ilk aşamada alelade bir askeri görev olarak tasarlanan bu olay yerel halkın bir kısmının tahmin edilmeyen coşkusu neticesinde birden boyut mu değiştirmişti? Hatta Franchet d'Espèrey bile bir bakıma oyuna gelerek basit bir resmigeçidi bir zafer törenine dönüştürmek için abartıya kaçmış olabilir mi?

Dönemin Türk basını buna kısmen cevap vermektedir. Olayın ertesi günü yazar ve şair Süleyman Nazif Bey (1870-1927), Cenab Şehabeddin ile birlikte kurduğu *Hadisat* gazetesinde zehir zemberek bir yazı yayımlamıştı. Gayet manidar bir şekilde "Kara bir Gün" başlığı altında yayımlanan yazı, bu zafer töreninin Türkler için ne kadar büyük bir hakaret oluşturduğunu anlatıyordu:

"Fransız ceneralinin dün şehrimize vürudu münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümayiş Türk'ün ve İslam'ın kalbinde ve tarihinde müebbeden kanayacak bir ceriha açdı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüzn ü idbarımız şevk ü ikbale münkalib olsa yine bu acıyı hissedecek ve bu hüzn ü teessürü evlad ü ahfadımıza nesilden nesle ağlayacak bir miras terk edeceğiz.

Almanya orduları 1871 senesinde Paris'e dahil olarak –Büyük Napolyon'dan neşide-i mütehaccire-i muzafferiyatı olan– Tak-ı Zafer altından geçerken bile Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti. Ve bizim dün sabah saat dokuzdan on bire kadar hissettiğimiz yeis ve azabı duymamıştı. Çünkü (Fransız) namını taşıyan her fert, çünkü yalnız Hıristiyanlar değil, Yahudi Fransızlarla Cezayirli Müslümanlar o matem-i milli karşısında aynı telehhüf ve hicab ile ağlamış ve kızarmışlardı.

Biz ise mevcudiyet-i milliye ve lisaniyelerini bizim uluvv-ı cenabımıza medyun olan bir kısım halkın hay ve huy şematetiyle matem-i muazzezimize en acı hakaretlerin birer tokat şeklinde atıldığını gördük. (Buna müstahak değil idik) diyemeyiz. Müstahak olmasaydık bu felakete duçar olmazdık. Her kavmin sahaif-i hayatında birçok ikbal ve idbar sahifeleri vardır. Fransa Kralı birinci Fransuva'yı (Şarlken)in mahbesinden kurtarmış ve koca Viyana şehrini kerrat ile sarmış bir ümmetin defter-i mukadderatında böyle bir satır-ı elim de mestur imiş. Her hal, mütehavvildir. Arapların güzel bir sözü var. *Usbur fe-inne'd-dehre la yasbir*[16] derler."[17]

Süleyman Nazif'in bu yazısı her ne kadar sert idiyse de aslında işgal kuvvetlerinden çok, hıyanet ve nankörlükle suçladığı ülkenin gayrimüslim vatandaşlarını hedef alıyordu. Bu metinde Fransız generalin davranışının özellikle hakaretamiz olduğuna dair herhangi bir ima bulunmuyordu. Yerli Türkçe basının geri kalanı ise —Rum ve Ermeni basınını incelemek ayrıca ilginç olurdu— işgal kuvvetleri tarafından uygulanan sansürü doğrularcasına gayet muğlak ve yüzeysel bir tutum sergiliyordu. Törenin günü olan 8 Şubat'ta *Yeni Gazete*, resmigeçidin programını vermekle yetiniyordu: Franchet d'Espèerey sabah onda bekleniyordu; *Patrie* zırhlısıyla gelip Galata rıhtımına çıkacak ve "mükellef bir alay" ile Voyvoda Caddesi, Kabristan Sokağı ve Beyoğlu Caddesi üzerinden Fransız sefaretine varacaktı. Yol boyunca İtilaf askerlerinin "safbeste-i ihtiram" (saygı duruşunda) olacakları, generalin gelişinde top atılacağı ve sefarete varışına kadar bütün güzergâhın trafiğe kapatılacağı ekleniyordu.[18] Ertesi gün *Ceride-i Havadis* gayet kısa bir şekilde töreni tasvir ederek, generalin "esb-süvar" (ata binmiş) olduğunu atın rengini belirtmeden söyleyerek, Enver Paşa'nın Kuruçeşme'deki sahilhanesinde kalacağını belirtmekteydi.[19] Bazı gazeteler ise biraz daha ayrıntılı bilgi vermekteydi. 9 Şubat tarihli *Muvakkit*, ilk sayfada generalin bir portresiyle birlikte töreni ve alayı gayet teferruatlı bir şekilde tasvir ediyordu: (Resim 6)

"Ceneral (Franşe Despere) İtlaf mümesilleri ile bir müddet görüştükten sonra bir ata râkib olmuş ve muhteşem bir alay tertip edilmiştir. Alayın önünde üç Fransız jandarma zabiti, bunları takiben Fransız, İngiliz, İtalyan kıtaat-ı askeriyesi ilerliyor, daha arkada Ceneral (Franşe Despere) geliyordu. Ceneral bir mantoya sarılmış olup hayvanının dizginlerini iki Fransız neferi tutuyordu."[20]

Bu defa da atın donunun sözü edilmiyordu, ama dizginleri tutan askerlerden bahsedilmesi beyaz atın uydurma olmasına rağmen bazı ayrıntıların gayet belirgin bir şekilde hakiki olduğunu göstermektedir. Aynı günün *Zaman*'ında da olayın kısa bir özeti yer almaktaydı: zırhlının gelişi, müttefik generallerin buluşması ve generalin yine rengi belirsiz bir ata binerek ("bargire râkip olduğu halde") sefarete gidişi. Satır aralarını okuyabilecekler için gazete hafifçe imali bir yorumda da bulunuyordu: "Galata ve Beyoğlu taraflarındaki dükkânların ekserisi Fransız İngiliz ve külliyetli miktarda Yunan bandırasını çekmişler idi."[21] Aynı tarihli *Yeni Gün* ise olaya çok daha geniş yer ayırmış, *Patrie*'yi tasvir eden bir çizimle alayın Beyoğlu'ndan geçişinin gayet kötü bir fotoğrafına yer vermişti. (Resim 7) Çok daha ayrıntılı anlatımdan mesela zırhlının rıhtımın Galata'da Çinili Han'ın önüne tekabül eden kısmına yanaştığını öğrenmek mümkündü. Fakat daha önemlisi, ilk defa olarak dönemin bir kaynağında generalin atının rengi zikrediliyordu: "Müteakiben Patri zırhlısının baş tarafı hizasındaki rıhtım kapısında doru renkli bir ata bindi."[22] Artık herhangi bir şüpheye yer yoktu: Generalin atı doru, yani koyu kızıldı. Hikâyenin kalan kısmı o kadar ilginç değildi: Kucaklaşan generaller ve amiraller, sefarette ziyafet, Fransız generale saygı ve tebriklerini sunmaya gelmiş muhtelif temsilciler... Merak uyandıran tek bir ayrıntıya dikkat çekelim: Fransız Sarayı'na Franchet d'Espèrey'yi selamlamaya gidenlerin arasında hükümeti temsilen gelen iki paşa, general tarafından kabul edilip kendisiyle görüşmüştü. Bu paşaların biri Hilmi, diğeri ise Mustafa Kemal adını taşıyordu.[23] Acaba bu sonuncusunun geleceğin Atatürk'ü olması mümkün müdür? O dönemde bu adı taşıyan başka paşa bulunmamasından bunun kuvvetle muhtemel olduğunu düşünmek gerekiyorsa da Atatürk hakkında yazılmış biyografik ve kronolojik eserlerde bu ayrıntıya rastlanmamaktadır. Gerçi şunu da kabul etmek gerekir ki Atatürk'e biçilen tarihi kimlik ve rol içinde işgal kuvvetleri başkomutanını hükümet adına karşılamak gibi bir görev epeyce sırıtacağından, bu olayın —eğer olmuşsa bile— bu tür eserlerde yer almamasına belki de şaşırmamak gerekir. Aynı tarihli *Yeni Gazete*'de isim Mustafa Kâmil şeklinde verildiğinden de bir şüphe uyanıyorsa da,[24] o tarihlerde bu isimde herhangi bir paşa bulunmadığından bunun bir dizgi hatası

Beyaz at düpedüz bir uydurma, bir yalandı; üstelik işin ilginci bu efsane, başka bir efsane olan Fatih'in beyaz at hikâyesine dayandırılmıştı. Dönemin kaynaklarında değil beyaz, herhangi bir attan bile nadiren bahsedilmektedir. Pek tabii ki o dönemde muzaffer bir hükümdarın fethettiği şehre yaya girdiğini düşünmek bile mümkün değilse de, II. Mehmed ile alakalı olarak beyaz bir atın sözü hiçbir yerde geçmemektedir.

olduğu akla gelmektedir. Her neyse, uzmanlığımın olduğu kadar ilgi alanımın da dışında kalan ve Atatürk'ün çok ayrıntılı bir şekilde incelenmiş olan kariyerinde gayet ufak bir ayrıntı niteliğindeki bu noktayı işin meraklılarına ve uzmanlarına havale etmek herhalde daha doğru olacaktır.

Yeni Gazete'nin 8 Şubat töreni hakkında söylediklerine dönelim. Şehrin Müslüman nüfusunun muhtemel kızgınlığını pek yansıtmayan yerli basının çoğunun aksine bu gazete, olaylar karşısında büyüyen memnuniyetsizliği belli belirsiz aktarmaya çalışıyor, kinayeli bir dil kullanarak, olayı "tarihi bir an" olarak niteleyerek imalarda bulunuyordu:

"Ceneral 'Franşe Despere'nin İstanbul'a mutantan bir şekilde muvasalatına, fevkalade istikbal ve tezahürata musadıf olan dünkü 8 Şubat 1919 Cumartesi günü İstanbul'ca anat-ı tarihiyeden olduğundan İstanbul tarihine bunu kaydetmiş olmak için tafsilat veriyoruz.

Dün akşam intişar eden 'Stanbul' refikimiz ceneralin muvasalatına tahsis olunan baş makalesinde eski Bizans'ın bir muzafferiyetten avdet eden kumandanlarına, kapudanlarına gösterdiği şapaş-ı zaferi hatıra getiriyor. Bizans'ın bu gün de, o günlerden birini yaşadığını zikrediyor.

Vakıa, dün Bizans muhiti, Ceneral Franşe Despere'yi fevkalade bir surette alkışladı.

Tevfik Fikret merhumun: 'Ey köhne Bizans, ey koca fertut-ı musahhir' hitabesini hatırlattı.

'Hariçten, uzaktan açılan gözlere
süzgün
Çeşman-ı kebudunla ne munis
görünürsün'

beytini yad ettirdi.

Karşı rüfekamızdan biri, eski Roma kumandanlarının zafer kazandıkları yerlerle kendilerine bir lakab-ı şan verildiği, mesela Sipyon Afrikavi denildiği gibi, Ceneral Despere'ye Makedonyavi lakabının çespan olduğunu söylüyordu.

Eski zaferlerden avdet eden eski muzaffer kumandanlar, muhteşem alaylara mazhar olurken, bütün bu şevk-i ihtişamattan âlem-i insaniyete bir nida yükselirdi. 'Kuvvet ve satvet!' kelimeleri, bu tantananın mündemicatını ilan ederdi.

İtilaf hükümetleri, İtilaf kumandanları, şu maile-i azimede, hakkın kuvvete, tegallübün adalet ve hürriyete galebesini temin, cihan-ı medeniyet ve meşrutiyette büyük küçük her milletin hürriyet ve istirahatini mütekeffil bir devre-i rahat ü müsalemet küşad ve tesisi için mücadele ettiklerini ilan eylemiş oldukları için, Bizans muhitinde, dün İtilaf Şark başkumandanının müşaşa istikbalinde 'hak ve hürriyet ve adalet' kelimelerinin neşr-i maani eylediğini görmek istedik."

Yeni Gazete'nin usturuplu bir şekilde nereye varmak istediği belliydi. Franchet d'Espèrey'nin gelişi, İstanbul'da bir taraftan yenik "Türkler", diğer taraftan ise İtilaf devletlerinin zaferi sayesinde Osmanlı boyunduruğundan çıktıklarına inanan gayrimüslimler arasındaki derin husumeti ve ikiliği ortaya çıkarmıştı. *Stamboul* gibi Avrupa yanlısı gazeteler ve muhtemelen de kentin Rum ve Ermeni basını bu olayı kendilerine yapılan haksızlıkların, çektikleri acıların bir intikamı olarak gören gayrimüslim nüfusun hislerine tercüman olarak, açıktan hakaret ve meydan okumaya vardırmadan mümkün olduğu kadar yüceltme derdindeydi. Bunların karşısındaki Türk basınının bir kısmı ise hezimetin acısına ilaveten ihanete uğramanın kızgınlığıyla bu davranışı eleştirmeye çalışıyordu. Süleyman Nazif bunu açıkça yaptığından gazetesi kapatılmıştı. Abdullah Zühdü ile Mahmud Sadık adında iki Çerkesin idaresindeki *Yeni Gazete* ise çok daha ihtiyatlı bir yol takip ederek okurlarının milliyetçi hislerine imalı bir şekilde hitap etmeye çalışıyordu. Yukarıda görüldüğü gibi "karşı" tarafın Bizans özlemlerini dile getirdikten sonra da alayın ayrıntılı bir tasvirini verirken güzergâh üzerinde tespit ettikleri bayraklara özellikle dikkat çekilmekteydi:

"Galata Caddesi, Beyoğlu Caddesi bütün güzergâh, hatta ara sokaklar, Fransız, İngiliz, İtalyan, Amerikan, Yunan bandıralarla donatılmıştı... Galata sokaklarının bir takımında bu bandıralar arasında Osmanlı bayrakları da çekilmişlerdi. Beyoğlu Caddesinde ise Lazaro Franko ticarethanesiyle[25] Kanzuk İngiliz eczahanesi[26] Osmanlı bayrakları asmışlardı.

Çekilen bayraklar arasında ufki kırmızı, mavi, turuncu renklerden müteşekkil Ermenistan bayrakları, kutren biri beyaz, diğeri mavi iki müsellese bölünmüş ortasında mühr-i Süleyman resmedilmiş, millet-i İsrailiye bayrağı da arada nazara musadıf oluyordu.

Rum ve Ermeni ve Musevi mektepleri talibat ve talebesi ellerinde bayraklarla bu alaya iştirak eylemişlerdi.

Galata rıhtımından Ceneral Despere esb-süvar olarak maiyeti zabitanıyla hareket etti. Arkasından İngiliz ceneral Ceneral Miln[27] ve zabitanı bunları takip etti. Ermeni boyskutları[28] da

Çeşitli tahrifat ve ilavelerden sonra ortaya çıkan bu hikâye her ne kadar Franchet d'Espèrey'ye Türk düşmanlığı ve türlü kötü niyetler atfediyor idiyse de, Türkleri asıl kahreden, Fransız generalinin tavrı ve edası değil, onu coşkun tezahüratla bir kurtarıcı olarak karşılayan Rum ve Ermenilerdi.

Ermenistan bayrağıyla alaya iştirak etmiştir.

Muzika, Marseyez,[29] İngiliz marşını, İtilaf havalarını çalmıştır. Yolda, bilhassa Beyoğlu taraflarında sokaktaki ve hanelerin balkonlarında bulunan halk tarafından Ceneral Despere'nin üzerine birçok çiçek atılmış, yağdırılmıştır."[30]

Bu sözlerin hiçbiri basit bir tespitin ötesine geçmese de biraz duyarlı bir okurun hemen anlayacağı bir mesaj söz konusuydu. Fransız ve İngiliz bayraklarının yanında Yunan, Ermeni ve Siyonistlerin bayraklarının dalgalanması, bütün gayrimüslim okullarının öğrencilerinin ve özellikle Ermeni izcilerinin varlığı, çiçeklerle ifade edilen coşku, olayın Türkler açısından vahametini ve içerdiği düşmanlık ve intikam duygularını ortaya koymaya yeterliydi. Tek tük rastlanan Osmanlı—yani Türk—bayraklarının iki adedinin "Lövanten" kimliğin birer numunesi niteliğindeki Lazzaro Franco mağazasıyla Canzuch eczanesinde görülmesi de iyice ironik bir durumdu.[31] Her halükârda bu satırları okuyan ve artık kendilerini Türk olarak görmeye başlayan Osmanlı Müslümanları, ne derece küçük düşürüldüklerini ve kimlerin hıyanetine uğradıklarını pekâlâ anlıyorlardı.

Beyaz at efsanesinin ortaya çıkmasının nedenlerini herhalde burada aramak gerekir. Fransız generalinin gerçek niyetinden bağımsız olarak olayın şehrin Müslüman nüfusu tarafından milli gurura bir saldırı şeklinde algılandığı kesindir. Bunun sebebi ise işgal kuvvetlerinin hal ve davranışından çok, başta Rum ve Ermeniler olmak üzere kentin gayrimüslim nüfusunun bu kuvvetleri karşılayış şekliydi. Eninde sonunda asker olan Franchet d'Espèrey muhakkak kahramanları, fatihleri oynamak istemiştir, ama tek amacının Fatih Sultan Mehmed'i taklit ederek Türklerin gururunu incitmek olduğunu düşünmek herhalde yanlış olacaktır. Dönem kaynaklarının uzlaştığı azami müşterek, alayın muzafferane bir edayla gerçekleştiği ve gayrimüslimlerin coşkulu tezahüratta bulunmuş olduklarından ibarettir.

Beyaz at düpedüz bir uydurma, bir yalandı; üstelik işin ilginci bu efsane, başka bir efsane olan Fatih'in beyaz at hikâyesine dayandırılmıştı. Burada Konstantinopolis'in fethinden bahseden bütün kaynakların bir dökümünü yapmak abes olacaktır. Şununla yetinelim ki dönemin kaynaklarında değil beyaz, herhangi bir attan bile nadiren bahsedilmektedir. Pek tabii ki o dönemde muzaffer bir hükümdarın fethettiği şehre yaya girdiğini düşünmek bile mümkün değilse de, II. Mehmed ile alakalı olarak beyaz bir atın sözü hiçbir yerde geçmemektedir.[32] Zaten konunun uzmanları da bu konuda herhangi bir yorumda bulunmaktan imtina etmiştir.[33] Beyaz atın bahsine ancak daha ciddiyetsiz anlatımlarda rastlanmaktadır. Buna örnek olarak Eugène Sue'nün *Bütün Ulusların Askeri Donanma Tarihi*'ni[34] veya çok daha yakın zamanda Philip Mansel'in *Konstantinopolis*'ini[35] vermek mümkündür.

Murat Gül, Adnan Menderes'in Demokrat Parti'nin amblemi olarak beyaz bir at seçmiş olmasının arkasındaki nedenin seçmene Fatih Sultan Mehmed'i hatırlatmak olduğunu söylemektedir.[36] Ne var ki Türklerin hafızasına böyle bir imaj yerleşmiş idiyse bunun nedeni, nispeten yakın bir geçmişte icat edilmiş olmasıydı. Bu icada belki de en önemli katkıyı sunanlardan biri, II. Mehmed'i beyaz bir atın sırtında ordularının başında veya yeni fethettiği şehre girerken temsil eden birçok tablosu bilinen Sultan Abdülhamid'in ressamı Fausto Zonaro olmuştur.[37] (Resim 8)

Zaten unutmamak gerekir ki "beyaz atlı fatih" temasına genel olarak tarihte, özel olarak da İstanbul tarihinde o kadar sık rastlanmaktadır ki bu imajın mütemadiyen ve çok farklı şekillerde hortlamasına şaşırmamak gerekir. 10. yüzyılda Bizans İmparatoru I. Yannis Çimiskes'in (925-969-976) Konstantinopolis'e törensel girişini beyaz bir atın sırtında yaptığı aktarıldığı gibi,[38] IV. Haçlı Seferi ile birlikte kenti alıp Konstantinopolis imparatoru olan I. Baudouin'in de aynı simgeselliği kullandığı söylenmektedir.[39] En nihayet, kentin 1453'te Osmanlılar tarafından fethinden sonra II. Mehmed'in patrik tayin ettiği Gennadios'u taltif etmek için kendisine bir hilat, bir asa ve ... bir beyaz at ihsan ettiği konusunda tekrarlanan rivayete ne demeli?[40]

Beyaz at efsanelerinin ne derecede güçlü olduğunun, ama aynı zamanda da olağan olduğunun belki de en ilginç örneği, Bizans İmparatorluğu'nun son imparatoru XI. Konstantin Paleologos'la ilgili ortaya çıkmaktadır. Rum ve Yunan halk geleneklerinde çok önemli bir



Resim 9
Theofilos Hatzimihail, *Konstantin Paleologos*, 1932.

Theofilos Müzesi, Midilli.



Resim 10
Yannis Nikou, *Son Bizans İmparatoru Konstantin Paleologos* trilojisi. Soldan sağa, *Konstantin Paleologos 29 Mayıs 1453 Şafağında Surlarda* (200 x 145 cm, tuval üzerine yağlıboya. 2003); *Bizans İmparatoru Konstantin Paleologos'un Son Anları* (200 x 410 cm, tuval üzerine yağlıboya, 2001); *Efsane Konstantin Paleologos* (200 x 145 cm, tuval üzerine yağlıboya, 2002).

yer tutan bu hükümdarın özellikle 19. yüzyıldan itibaren yapılan tasvirlerinde Osmanlıların eline düşmek üzere olan başkentini surların dibinde savunurken elinde kılıcıyla bembeyaz bir atın üzerinde görülmesi dikkat çekicidir. Midillili halk ressamı Theofilos Hatzimihail'in (yakl. 1870-1934) bu anı konu alan 1932 tarihli resmini buna örnek göstermek mümkündür.(Resim 9) Bu geleneğin hâlâ devam ettiğinin ilginç bir işaretini de çağdaş Yunan ressam Yannis Nikou'nun (d. 1943) 2001-2003 yılları arasında yapmış olduğu "Konstantin Paleologos Trilojisi"nde görmek mümkündür. 2 metre yükseklik ve toplam 7 metre uzunluğunda bir tür triptik oluşturan bu tabloların üçünde de Konstantin, beyaz bir ata binmiş ve Avrupa ortaçağının şövalyelerini andıran bir kahraman olarak resmedilmiştir. (Resim 10)

Bu hikâyeden birkaç ders çıkarmak mümkündür. Bunların ilki, Türk tarihçiliğinde kaynak ve güvenilirlik sorununun had safhada olduğunun bir kez daha ortaya çıkmış olmasıdır. İstanbul'un İtilaf kuvvetleri tarafından işgalinin simgesel töreni niteliğindeki bir olayın anlatımına esas oluşturan başlıca üç unsurun —atın beyazlığı, Fatih referansı ve atın Rum hediyesi oluşu— tamamen uydurma olması ve bu efsanenin en ciddi uzmanlara varıncaya kadar hemen hemen istisnasız herkes tarafından altmış seneyi aşkın bir süredir tekrarlanmış olmasına inanmak zordur. Buna mukabil tarihçiliğimizin bir taraftan savrukluğu ve yöntemsizliği, diğer taraftan üzerindeki siyasi ve ideolojik müdahalelerin sıklığıyla boyutu göz önüne alınınca bu tür "kazaların" ne kadar kaçınılmaz olabileceği de akla gelmektedir. Bunun gibi bir ayrıntı konusunda kaynaklarını sorgulamayan tarihçilere herhangi bir suçlama getirmenin ne kadar abes olduğunu kabul etmekle birlikte, Türk tarihçiliğini ve milliyetçiliğini bilen birinin bir Fransız generalinden bu tür bir davranış beklemektense bu işte bir bit yeniği olabileceğini aklına getirmesi de pekâlâ beklenebilmektedir. Fakat her halükârda buradaki asıl rahatsız edici nokta, Lutfi Simavi'nin anıları örneğinde olduğu gibi Türk kaynaklarında dupedüz ve bilinçli tahrifat yapıldığını bilmektir.

Beyaz at efsanesini tam olarak kimin uydurduğunu tespit etmek kolay değildir. Yapmış olduğum araştırmadan bunun mucidinin İsmail Hami Danişmend olabileceği çıkmaktadır. Danişmend'in siyasi duruşu ve olayı anlatırken kullandığı tarz bu ihtimali teyit ediyorsa da, bundan kesin olarak emin olmak mümkün değildir. Fakat İtalyanca deyimdeki gibi, *se non è vero, è ben trovato*, yani "doğru değilse de, iyi uydurulmuş". Tabii buradaki "iyi" bir marifetten çok, bir tür fiili gerçeğe işaret etmektedir. Franchet d'Espèrey kendine göre "olağan" bir tören gerçekleştirirken, bu töreni kentin uzlaşmaz iki kesimi kendilerine göre anlam yükleyerek izlemişlerdi. Rum ve Ermeniler kurtuluşlarını kutladıklarını düşünürken, Türkler de bir hakarete ve bunun üzerine binen bir hıyanete şahit oldukları fikrindeydi. Dolayısıyla "beyaz atlı fatih" kurgusu, törenin Türklerin gözünde hem düşmanlarına atfettikleri, hem kendileri hissettikleri duyguları manidar kılacak bir şekilde okunmasından ibaretti. Gerçekleri ihtiyaca göre değiştirerek Türkler olup biteni hissettiklerine göre uyarlama yoluna gitmişlerdi. Voltaire'i takliden: "Beyaz at yoksa icat etmek gerekir"..

Bu tür bir kurgunun ortaya çıkmasına pek de şaşırmamak gerekir. Türk milliyetçiliği ve tarihçiliği —çoğu milliyetçilik ve tarihçilik gibi— kesin çizilmiş çizgileri, siyah-beyaz farkları, açık şekilde ötekileştirmeleri her zaman tercih etmiştir. Türklerin iyi ve mazlum, düşmanlarının habis ve zalim olarak gösterilmesi bu basit anlatımların temel taşlarındandır. Bu kurgu sayesinde Türkler sadece yenilmiş değil, üstüne üstlük haksızlığa ve hıyanete uğramış oluyordu. Kurguya eklenen —ve muhtemelen kendisi kadar uyduruk olan—, ayaklar altına alınan bayrakla susturulan bando hikâyeleri bu duyguları daha de perçinleştirmeye yarayan ayrıntılardı. Fakat bu durumu en iyi temsil eden de herhalde Süleyman Nazif'ti. Olayın hemen ardından sesini yükseltmiş ve bu yüzden gazetesi sansüre uğramış olan yazar, bu onurlu mazlumiyeti en iyi şekilde temsil ediyordu. Hele ki tarihçiliğimiz bunu bile az bulup Franchet d'Espèrey'nin ertesi günü Süleyman Nazif'in kurşuna dizilmesini istemiş olduğunu ve ancak çevresinin ısrarı sonunda bu hunharca planında vazgeçtiğini iddia etmiştir.[4] Bunun da uydurma olduğu kesinse de, hikâyenin tümüne olan katkısı inkâr edilemezdi.

Fakat hikâyenin belki de en ürkütücü tarafı, Türklerle gayrimüslimler arasındaki nefret üzerine oturmuş olmasıdır. Çeşitli tahrifat ve ilavelerden sonra ortaya çıkan bu hikâye her ne kadar Franchet d'Espèrey'ye Türk düşmanlığı ve türlü kötü niyetler atfediyor idiyse de, Türkleri asıl kah-

reden, Fransız generalinin tavrı ve edası değil, onu coşkun tezahüratla bir kurtarıcı olarak karşılayan Rum ve Ermenilerdi. Türklerin gururuna indirilen asıl darbe işte bu hıyanet ve nankörlüktü. Zaten Süleyman Nazif de 1919 İstanbul'unu 1871 Paris'iyle mukayese ederken bir taraftan Fransızlara bir tevazu dersi verdiğini düşünüyor, diğer taraftan da buradaki hıyanetin orada yaşanmadığına işaret ederek, Rum ve Ermenileri Fransa'nın Yahudi ve Cezayirlileri kadar vatanperver olmamış olmakla suçluyordu. Ne var ki bu mukayesenin Süleyman Nazif'in pek aklına gelmeyen bir boyutu vardı. Acaba 1871 hezimetinin öncesinde Fransa, Yahudi ve Cezayirlilerini tehcir etmiş, katliama ve soykırıma maruz bırakmış mıydı? Fransız sömürgecilik düzeninde özellikle Cezayirlilerin türlü eziyet ve baskı altında yaşadıkları, hatta genellikle vatandaş statüsüne bile kavuşmadıkları bir gerçektir, ama 1914-1919 yılları arasında Rumların ve özellikle Ermenilerin başlarına gelenlerden sonra 1919'da nihayet kurtulmuş olduklarını düşünmüş olmaları çok mu şaşırtıcıdır?

Franchet d'Espèrey'nin beyaz atı, Türk milliyetçi tarih kurgularının gücünü ve duyarsızlığını bir kez daha ortaya koyan ilginç bir örnektir. Bu hikâye, bir taraftan bir hezimeti mazlumiyete çevirirken hafifletmeye çalışmakta, diğer taraftan da gayrimüslimlerin sevincinin muhtemel nedenlerini en ufak bir şekilde kaale almadan sadece özlerindeki hıyanetlerine bağlayarak, İttihat ve Terakki döneminde başlanan ve ileride Cumhuriyet'le nihayet bulacak olan homojen ulus idealinin bir müdafaasını oluşturmaktadır.

DİPNOTLAR

* Bu makale daha önce Fransızca yayımlanmıştır: Edhem Eldem "De quelle couleur était le cheval blanc de Franchet d'Espèrey? Petite enquête sur la vérité historique," Véronique Schiltz (der.), *De Samarcande à Istanbul: étapes orientales. Hommages à Pierre Chuvin*, II (Paris: CNRS Éditions, 2015), s. 285-301.

1 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4 (İstanbul: Türkiye Yayınevi, [1950]), s. 456.

2 Nur Bilge Criss, *Istanbul under Allied Occupation 1918-1923* (Leiden-Boston-Köln: Brill, 1999), s. 61.

3 Nur Bilge Criss, "Images of the Early Turkish National Movement (1919-1921)", Mustafa Soykut (ed.), *Historical Image of the Turk in Europe: 15th Century to the Present. Political and Civilisational Aspects* (İstanbul: ISIS, 2003), s. 262, n. 1.

4 Lutfi Simavi, *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Hanedanının Sarayında Gördüklerim* (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1340/1924), s. 315-316.

5 Başmabeyinci Lütfi Bey, *Osmanlı Sarayının Son Günleri* (İstanbul: Hürriyet Yayınları, [1970]), s. 477.

6 http://fr.wikipedia.org/wiki/Louis_Franchet_d'Espèrey son erişim tarihi 10 Eylül 2014. Franchet d'Espèrey hakkında bkz. Alphonse Grasset, *Le Maréchal Franchet d'Esperey, La Carrière. Dinant et Guise. La Marne, l'Aisne, la Champagne. les Armées alliées en Orient* (Mesnil-Paris, 1920); Paul Azan, *Franchet d'Espèrey* (Paris, 1949); Pierre Gosa, *Un maréchal méconnu: Franchet d'Espérey: le vainqueur des Balkans, 1918* (Paris, 1999). 1921'de mareşalliğe yükselmiş, 1934'te Fransız Akademisi'ne seçilmiş, 1942'de ölmüş ve naaşı da 1947'de Invalides'e nakledilmiştir.

7 *Le Gaulois*, 8 Şubat 1919, s. 3.

8 *Le Gaulois*, 9 Şubat 1919, s. 2.

9 *Le Figaro*, 10 Şubat 1919, s. 2.

10 *Le Gaulois*, 9 Şubat 1919, s. 1.

11 "General Franchet d'Esperey (a.ynen) dün sabah İstanbul'a törenle girişini gerçekleştirdi. Müttefik askerler sıra halinde dizilmiş saygı duruşundaydı. Yol boyunca evler bayraklarla donatılmış ve halk Fransız subaylarını hararetle alkışladı. Sefarete geldiğinde general müttefik askeri yetkilileri, Osmanlı sadrazamıyla Harbiye nazırının temsilcilerini, Fransız şirket yöneticilerini, Ermeni Katolik patriğini, Rum patriğini, Vatikan temsilcisini, Fransız dini kuruluş sorumlularını ve sivil veya dini, her din ve mezhebe mensup yerli temsilcileri kabul etti. General Allenby öğleden sonra kurmaylarıyla birlikte gelip General Franchet d'Esperey'yi (a.ynen) selamlamaya geldi." (*Le Figaro*, 11 Şubat 1919, s. 2). *Journal des débats politiques et littéraires*, 11 Şubat 1919, s. 2.

12 *Journal des débats politiques et littéraires*, 14 Şubat 1919, s. 2. Aynı tarihli *Temps*'da (s. 2) yer alan metin, son paragraf hariç tamamen aynıdır.

13 Burada asker için kullanılan kelime *poilu*, yani "kıllı"dır. Bu tabir, Türkçedeki "Mehmetçik" tabirinin muadili sayılabilir.

14 *Journal des débats politiques et littéraires*, 26 Şubat 1919, s. 4.

15 صبر فان الدهر لا يصبر. Aslında doğrusu فاصبر فان الدهر لا يصبر olmalıdır. Manası; "Sen sabret, dünya sabretmez."

16 Süleyman Nazif, "Kara Bir Gün", *Hadisat*, 9 Şubat 1919. Metin için bkz. İbrahim Alâettin [Gövsa], *Süleyman Nazif, Hayatı, Kitapları, Mekupları, Fikra ve Nükteleri* (İstanbul: Semih Lütfi, Suhulet Kütüphanesi, 1933), s. 115-117.

17 *Yeni Gazete*, 8 Şubat 1919, s. 1.

18 *Ceride-i Havadis*, 9 Şubat 1919, s. 1.

19 *Muvakkit*, 9 Şubat 1919, s. 1.

20 *Zaman*, 9 Şubat 1919, s. 1.

21 "Müteakiben Patri zırhlısının baş tarafı hizasındaki rıhtım kapısında duru renkli bir ata bindi." (*Yeni Gün*, 9 Şubat 1919).

22 "Bu resm-i kabul akabinde hükümet-i Osmaniye namına gelen Mustafa Kemal ve Hilmi Paşaları kabul etmiş ve kendileriyle görüşmüştür." (*Yeni Gün*, 9 Şubat 1919).

23 "Osmanlı Harbiye Nezareti namına Mustafa Kâmil ve Hilmi Paşalar General Desperel'yel beyan-ı hoş amedi eylemişlerdir." (*Yeni Gazete*, 9 Şubat 1919, s. 1).

24 Lazzaro Franco, Anadolu Pasajı'nda bulunan meşhur kumaş ve giyim eşyası mağazası.

25 İngiliz Eczanesi veya Canzuch Eczanesi olarak bilinen, Beyoğlu'nun en meşhur eczanelerinden biri.

26 George Milne (1866-1948), 1916'da Makedonya'daki İngiliz ordusunun başına getirilmiş, bölgede özellikle Bulgar ordusuna karşı Fransız ve Sırp müttefikleriyle çok sayıda harekâta katılmıştır.

27 İngilizce *boy scout* kelimesinin Fransızca kullanım ve telaffuzundan menkul, izci veya dönemin tabiriyle keşşaf.

28 *Marseillaise*, yani Fransız milli marşı.

29 *Yeni Gazete*, 9 Şubat 1919, s. 1.

30 Gazetenin bu ayrıntıları vermesini yorumlamakta zorlanıyorum. Mesele Levantenlerin bile Rum ve Ermenilerden daha vatanperver olduklarını göstermek mi, yoksa tam aksine Osmanlı bayrağının artık kimlerin eline düştüğünü vurgulamak mıydı?

31 Kritovulos sadece "giriş"ten bahsetmektedir (Diether Roderich Reinsch [ed.], *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, c. 22, *Critobuli Imbriotae Historiae* [Berlin ve New York: W. de Gruyter, 1983]), s. 76. Tursun Bey ise II. Mehmed'in kente girişini Hz. Muhammed'in Burak'ın sırtında göğe çıkışına benzetmektedir (Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, [İstanbul: Baha Matbaası, 1977]).

32 Franz Babinger, *Mahomet II le Conquérant et son temps* (Paris: Payot, 1954), s. 122; Steven Runciman, *La chute de Constantinople* (Paris: F. Nathan, 1968, s. 18); "Istanbul", *İslâm Ansiklopedisi*, fasikül 53 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967), s. 1199; Robert Mantran, *Histoire d'Istanbul* (Paris: Fayard, 1996), s. 191.

33 Eugène Sue, *Histoire de la marine militaire de tous les peuples depuis l'antiquité jusqu'à nos jours. Marine des peuples anciens. Marine ottomane* (Paris: H.L. Delloye, 1841), s. 200.

34 Philip Mansel, *Constantinople. City of the World's Desire, 1453-1924* (Londra: John Murray, 1995), s. 1.

35 Murat Gül, *The Emergence of Modern Istanbul* (Londra: I.B. Tauris, 2009), s. 131.

36 Söz konusu tablolar şunlardır: *Maometto II entra a Costantinopoli* (II. Mehmed Konstantinopolis'e girerken, 1903), *Maometto II fa trasportare le imbarcazioni* (II. Mehmed gemileri taşıtıyor, 1908), *Maometto II incoraggia la flotta* (II. Mehmed donanmayı teşvik ediyor, 1908) ve *Maometto II alla conquista di Costantinopoli* (II. Mehmed Konstantinopolis'in fethinde, 1891-1910). Bunların hepsinde padişah zengin eyerli beyaz bir at üzerinde temsil edilmiştir (Osman Öndeş ve Erol Makzume, *Osmanlı Sarayı Ressamı Fausto Zonaro* [İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003], s. 254-257).

37 Donald E. Queller, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999), s. 202.

38 Mark Whittow, *The Making of Byzantium, 600-1025* (Berkeley-Los Angeles: University of California Press, 1996), s. 296.

39 *Ambassades de M. le comte de Guilleragues et de M. Girardin auprès du Grand Seigneur* (Paris: G. de Luines, 1687), s. 152-152; Pitton de Tournefort, *Relation d'un voyage du Levant fait par ordre du Roy* (Lyon: Imprimerie royale, 1727), s. 116 ; Jacques Dallaway, *Constantinople ancienne et moderne et description des côtes et îles de l'Archipel et de la Troade* (Paris: Denné jeune, An VII/1798), s. 166; *Précis de l'histoire du Bas-Empire, ou anecdotes de Constantinople*, c. V (Paris: Delance, 1806), s. 67.

40 Ali Fuat Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi* (Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1948), s. 110; Afetinan, "M. Kemal, Tevfik Fikret'in Aşıyanında", *Belleten*, XXXII/128 (1968), s. 577; Lütfi Bey, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, s. 477, n. 1; Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. I (Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973), s. 65-66.

NÂZIM HİKMET'İN "PUTLARI KIRIYORUZ" KAMPANYASI VE YENİ EDEBİYAT

ZAFER TOPRAK

Cumhuriyet'in ilk on yıllarında yeni-eski kavgası toplumun hemen her katmanında kendisini gösterecekti. Bu tür bir tartışmanın edebiyata da yansıması kaçınılmazdı. Nâzım Hikmet, bu kavgadan sonuç alabilmek için geçmişe karşı savaş açmayı denedi. Kısa soluklu olsa da "Putları Kırıyoruz" kampanyası Türkiye'de toplumcu gerçekçi bir sanat anlayışı için önemli bir ortam yarattı. Resimli Ay. *30'lu yılların başında Türk edebiyatına yeni bir soluk getiren Sabahattin Ali, Sadri Ertem, İlhami Bekir, Suat Derviş, Mahmut Yesari, Nizamettin Nazif, Vâlâ Nurettin, Münire Handan, F. Celalettin, Peyami Safa gibi genç yazarlardan oluşan yeni bir yazar kitlesini okura kazandırdı.*



Putları Kırıyoruz kampanyasının karikatürlerini Ratıp Tahir Burak çiziyordu. Resimde Nâzım, sırasıyla Abdülhak Hamit, Mehmet Emin, Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri'yi baltayla alaşağı ediyor.

Stravinsky'nin "Bahar Ayini" 29 Mayıs 1913'te, Champs Elysées Tiyatrosu'ndaki ilk gösteriminde Paris'in seçkin opera-bale müdavimlerini ayağa kaldırmış, basında büyük protestolara neden olmuştu. Dönemin ünlü bestecisi Debussy'ye yavan ve sığ gelen bu müzik aslında yeni bir yüzyılın doğum sancılarını içeriyordu. Modris Ekstein'in *Bahar Ayini: Cihan Harbi ve Modern Çağın Doğuşu* adlı ünlü kitabı Champs Elysées Tiyatrosu'ndaki bu sahneyle başlıyordu. Dadaizm, kübizm, fütürizm, konstrüktivizm ve endüstriyalizm, Cihan Harbi ve onu izleyen yıllarda sanatta ve edebiyatta köklü dönüşümlere neden olmuştu. Bu gelişmeleri Türkiye'de de gözlemlemek mümkündü. Muhsin Ertuğrul'un sahne kurguları modern Rus tiyatrosunun öncüleri Stanislavski ve Meyerhold'dan esinlenmişti. Nâzım Hikmet'in, Mayakovski'ye özenerek 1923'te yazdığı "Makinalaşmak İstiyorum" adlı şiiri yeni bir çağa girildiğinin somut kanıtıydı.

Cihan Harbi çağdaş dünyayı küreselleşme çağı olarak nitelenen 19. yüzyıldan koparmıştı. 1914-1918 tüm dünyayı kaosa sürükleyen ve yeni bir dünyanın kuruluşuna neden olan yıllardı. İmparatorlukların teker teker çöktüğü, ulus-devletlerin doğuş sancıları çektiği bir evreyi simgeliyordu. Milli Mücadele salt Türkiye için değil, üçüncü dünya diye nitelenecek bir kesim için örnek alınacak bir başkaldırıydı. Cumhuriyet fikri ise büyük hüsranla sonuçlanan dört yıllık Cihan Harbi'nin kaçınılmaz bir sonucuydu. Paradoksal bir biçimde

,Cihan Harbi'nin yıkıntıları bir ölçüde yeni doğmakta olan yeni ulusların işini kolaylaştırmıştı. Harbin tek galibi ABD idi. Avrupa'da savaşı kazanan ülkeler, eski yayılımcı siyasetlerinden büyük ölçüde ödün vermek zorunda kalmış, savaşın yıkıntılarının üstesinden gelmek için umutlarını Almanya'dan alacakları savaş tazminatına bağlamıştı. Oysa Almanya, Versailles'ın yükü altında çökmüş, orta katmanları yok eden hiperenflasyon Hitler'e iktidar yolunu açmıştı. Bu arada savaşın neden olduğu dengesizlikler işçi kesimini radikalleştirmiş, kadın hareketi savaşta gösterdiği yararlılığın karşılığını bekler olmuştu. Demokrasiler her geçen gün kan kaybına uğruyordu. Böylece Hobsbawm'ın katastrof çağı diye nitelediği, Mazover'in Avrupa'yı "karanlık kıta" olarak gördüğü 20. yüzyıla giriliyordu. Cumhuriyet Türkiye'si bu tür bir yıkıntı ortamında doğmuştu.

Cihan Harbi siyasette, ekonomide, toplum anlayışında, kültürel değerlerde dönüşü olmayan bir dönemi başlatıyordu. Edebiyat ve sanat etkinlikleri de bu evrimden payını alacaktı. Plastik sanatlarda klasisizme meydan okuyan empresyonizm ve onu izleyen ekspresyonizm artık sorgulanıyordu. Fütürizm, dadaizm, endüstriyalizm, konstrüktivizm gibi yeni anlayışlar savaş yıllarında ve ertesinde geçmişi köklü bir biçimde sorgulamaya başlamıştı. *Toplumsal Tarih*'in Ağustos 2015 sayısında Mayakovski'nin intiharı vesilesiyle bu sorgulamaya kısmen yer vermiştik. Rus fütürizminin geçmişle arasına Çin Seddi ördüğünü; Puşkin, Dostoyevski, Tolstoy gibi Rus edebiyatının ünlü simalarına karşı kampanya açtığını; Mayakovski'nin bunda öncü işlevi gördüğünü belirtmiştik. Fütüristler için her şey "gelecek"ti. Geçmişte özenilecek, yüceltilecek, putlaştırılacak bir değer yoktu. Fütürizmin doğduğu yer olan Italya'da bu akım plastik sanatlarda gözlemlenirken, Rus fütüristleri bunu edebiyata taşımıştı.

Kuşkusuz, Bolşevik devrimi özü itibarıyla bir reddiyeydi. 19. yüzyılın hızla gelişen sanayileşmesi kapitalizmi dönüşü olmayan bir yol olarak çizerken Cihan Harbi buna ket vurmuş, ardından Rus devrimi tüm cihanı karşısına alarak yeni bir toplumsal düzeni gündeme getirmişti. Bu köklü dönüşümlerin olduğu evrede Nâzım, Moskova'da idi ve KUTV'da gördüğü eğitimin ötesinde bu devrimci dönüşümleri bilfiil yaşamıştı. Nitekim şiiri de Rusya'daki gelişmeleri günü gününe izlemiş, önce biçimsel, ardından öze yönelik yeni bir şiir anlayışı benimsemesine neden olmuştu. Önce fütürizmin etkisinde kalmış, ardından konstrüktivizme yönelmiş ve Rusya'daki dönüşümlerin izinde 30'lu yıllarda sosyal realizmde –ya da toplumcu gerçekçilikte– karar kılmıştı. Nâzım'ın yayımlanmış eserlerinde, kapağından içeriğine kadar bu süreci izlemek mümkündü. 1929 yılında yayımladığı ilk kitabı *835 Satır* bunun somut örneğiydi.

Ancak, Nâzım kendi eserlerinde bu yeni şiir anlayışını geliştirmekle yetinmemiş, Parti mensubu olarak daha geniş çevrelere hitap ederek misyonunu yerine yetirmeyi amaçlamıştı. Bunun için de toplumsal kaygıları olan yayıncılar, Sabiha ve Zekeriya Sertel'den de icazet almış ve o günlerin en popüler toplumsal içerikli magazini *Resimli Ay*'ı bu amaçlar doğrultusunda kullanmıştı. Zekeriya Sertel de bu havaya kapılmış, kendini yeni neslin temsilcisi olarak görmeye başlamıştı. Nitekim derginin Temmuz 1929 sayısında "Baş Muharrir Diyor ki"de şu satırlara yer veriyordu:

"Biz maziye inanmıyoruz. Mazi denen şey bizi arkaya bağlayan kuvvettir. Biz ise arkaya bakmak bile istemiyoruz. Bizim gözümüz ileridedir. Bizim


RESİMLİ AY

Putları Niçin Kırıyoruz?

Her cemiyetin yaşadığı devre muhasebesi bir takım maddelerden ibaret değildir. Bu muhasebeyi tanzim edenler, bir takım kanaatlerin, bir takım fikirlerin, bir takım itikatların hâkimiyetinden sonra kendi muhasebelerini, kendi bakışlarının, kendi düşüncelerinin eşiğinde bulmuşlardır. Bu muhasebe cemiyetin o günkü muhtelif ihtiyaçlarını, mütemadiyen değişip dönmekte olduğu için, bir an için bile muhafaza edilemez. Bu muhasebe, bir müddet sonra, bir takım yeni ihtiyaçlar, yeni fikirler, yeni kanaatler karşısında, bir takım yeni muhasebelere terk mevkiini alır. Bu muhasebeler, bu muhasebelerin değişmesi, cemiyetin ilerlemesi demektir.

İşte bu bir takım putları yıkmak, bir takım yeni putlar dikmek demektir. Yine bilâyorsunuz ki ben fertler için, bu kuvvet ve vasfı hâiz olmadığımı, hattâ bunu bir takım ve taklidî sanlarından, kendilerini yeni gör görmeye çalışanlardan, Bunlar da sahte putlardır.

İşte bu bu sahte putları yıkmaya çalışıyorum. Diğer yandan Abdülhak Hamit, gerekse Mehmet Emin bu bizim yeni nesle, yeni ideallerimizi temsil eden kimseler değildirler. Bu itibarla bunlar sahteleyi ve sanat taşıtmanın sahte putlarıdırlar.

Kıymetten düşen putlar

Cemiyetler son medeni devreye girdikten sonra putlara ihtiyaç hissetmezler. Değerden değeye düşen bu putların hemen hepsi, Mahmut ve mütekâmil bir fert fikir hareketine karşı tamamen hâle geldiği için, o fikri temsil eden mevkiden düşmüş putlardır.

O'nları yapmak ilk ta fikri ve cemiyet iyilmesi, bâkülmen bir taş halinde getiren sahte putları yıkmaktan ibaret. Cemiyetin fikirlerini temsil etmiyorlar ki sahte putlar bu fikirlerin, bugünkü cemiyetine sahip olmuş kanaatlerin hâkim olduğu bir devirde yeni fikirlerin yeni kanaatlerin, ve hattâ yeni ihtiyaçların, yeni cemiyetin ihtiyaç vardır? Bu yeni fikir ve cemiyetlere inkılâp imkânı verebilmek için bu hâzırdır cemiyetin fikir ve sanat putlarını evvelâ kaldırmak ihtiyacı hasıl olmuştur. O vakit insanlar kendi fikir ve kanaatlerini temsil edebilecekleri kendi eserlerini putları devirip yeni fikirlere yeni putlar dikmeye başlarlar.

İşte bu da putları yıkmak, onlarla, yıkılmış putlarını devirip yeni fikirlere yeni cemiyetlere yeni ideallere hâkim bir ruh yaratmaktır.

Filhakika Abdülhak Hamit bey bizim için artık bir sanat ve edebiyat putu olabilir mi? Putu artık! Bugünkü yeni sanat ve fikir mücadelesinin neresindedir? Dünkü ki artık bizi pek alâkadar etmiyor. Bugünkü inkılâp imkânı vermek için evvelâ bu vâkanın ve hayatımızın dikkatli putu yıkmak zarureti vardır.

Mehmet Emin bey gibi, bugünkü cemiyetin temsilcisi bulunmadığı gibi, bu cemiyetin ihtiyaçlarını da, bu cemiyetin doğurmuş kopartılmak istenen fertleri, maya hayrat, olmuyor. Mehmet Emin bey milli şiir, edebiyat mı? Emin beyin kullandığı lisan bile türkçe değildir. Emin beyin lisanı sahte, uydurma ve birtakım silikon cümlenin yıkmaz bir lisanıdır. Böyle olduğu içindir ki Emin bey türkçenin son şöhaka derecesinde lisan darlığında bir bir tasvir yapmamıştır. Emin beyin edebiyatı bizim hissiyatı, zevk ve heyecanları ifadeye mi? Fakat bizde edebiyatın bu türk genci var mıdır? Emin bey kendi yazın, ve kendi yazı dâvâsının kendisi benim ve kendisi olmuştur bir şairdir. Bizim sahte cemiyetimizde Mehmet Emin beyin şöhretinin bir sâbi şahıs vakı değildir.

O halde bu fenşet, bu şöhret nasıl? Neden bütünüyle ve yeniliğine aşık ve müdâfaî olmak lâzım gelen gençliği, edebiyatı müdâfaası için, tahrike cesaret ediyorlar? Niçin mesnun gençleri yeni fikirlere yol açmak isteyenlere bir derece gibi kullanmak istiyorlar?

Çünkü gençliği tahrik eden Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri beyler kendi salonlarının da yıkılmasından korktular. Türk sanatının içinde Emin beyin yanında salonsal bunun bir kaç müfliyet timsâli vardır ki, bunlar yaşamalarını için birbirlerini sahtelere ve muhalefetçi zannederler. Bu, için bir salonsal zümrenin ki, bahsedilen birinin başmevkie Makbulenin de salonsallarını kaybetmeleri tahrikini verdir. Onun için birincisine birinci bâkım edilmesi lâzımdır gerekti, ve bâkımın başlangıcında ilâhmesi lâzım gelen Emin beyi sahtelere atmak lâzımdır bu vesile ve kavkasının neticesidir. Yalnız Emin salonsallı bir şöy olmadığını Hamdullah bey de mutasdiftir, ve bizim vaktile Servet-i Fünun'da neşrettiği bir makaleyle tespit ile etmiştir. Hamdullah beye göre Emin bey TABARAYI AVA-MIN şairidir. Yâni Osmânlı umumî resimine göre halk tabakası evsâfını, ve onun hissî hâlesini aynen değildir. Bunu söylüyen ve fakat son hâzırlıklarda kendi kendini kurup devrildiğini bile artık bunlarla ayrıca uğraşmağa değiyiz, kalmamıştır. Zaten bu bununla ehâtâ nazarıyle de bilmiyoruz vesaire ve sonsuz kapanıyoruz.

Resimli Ay'da Putları Niçin Kırıyoruz? başlıklı manifestoyu Nâzım kaleme almıştı.

Yeni Çıkan Kitaplar:
835 Satır: Nâzım Hikmet
Neşreden Muallim Halil Kütüphanesi

Bu ayın en mühim fikir hadisesi hiç şüphe yok, Nâzım Hikmet beyin *835 Satır* ismi altında çıkan şiir kitabıdır.
835 Satır bizde edebiyat, ve bilhassa, şiir sahasında yeni bir devrin başlangıcıdır. Şair kitabının isminde bile bu yenilığı göstermiştir. Nâzım Hikmet'in kitabına bu ismi intihap etmesinin manası vardır. Onun şiirleri manzume değildir ve mısralardan terekküp etmemiştir. Şu veya bu parçası güzel olan mısralardan mürekkep bir manzume tam manasıyla şiir değildir.
Fakat asıl yenllik şairin ruhunda ve sanatındadır. Nâzım içi dışı dolu bir şairdir. Şiir onun için fikirlerini ifadeeden bir vasıtadan ibarettir. Nâzım'a eskiden beri tanıdığı bir takım kalıplar dar gelmiş, o kendi fikirlerini ifade edecek yeni kalıplar icat etmiştir. Onun için Nâzım'ın şiirlerini okuduğumuz zaman ilk hamlede kavrayamadığımız bir yenilikle karşılaşıyoruz. O Türk şairlerinin mağmum ve mariz havasından kurtulmuş yepyeni bir şairdir. Şiirlerinde yeni ve zinde bir canlılık vardır. Güneşi İçenlerin Türküsü, isminde şiir bu canlılığın en kuvvetli bir misalidir. Nâzım'ın şiirlerinden yeni bir hayatın doğduğunu hissetmemek mümkün değildir.
Bu kitap Nâzım'ın şiirlerinin ancak bir kısmını ihtiva etmektedir. Şairin asıl hususiyetini gösteren şiirleri bu kitapta yoktur. O şiirleri de dinlemiş olanlar bilirler ki Nâzım Türkiye'nin edebi hayatında yeni bir devir açmıştır. 835 Satır bu devri başlangıcına işarettir.

"Yeni Çıkan Kitaplar", *Resimli Ay*, Mayıs 1929, s. 35.

için bir saat evvelki an bile mazidir. Maziye hürmet eden milletler istikballeri ile meşgul olmayanlardır. Yeni neslin mümeyyiz vasfı maziyi tanımamaktır. Biz mazimizle iftihar etmek istemiyoruz, yapacaklarımızla övünüyoruz. Gençliğin vazifesi maziye hürmet etmek değil, onu yıkmaktır."

taptıkları kimseler üzerindeki kutsal örtüyü kaldırmak ve Türk gençlerini yanlış putlara tapmaktan kurtarmaktı. Toplumlarda kahramanlara tapma devri denen bir devir vardı. İslamdan önce Araplar toplum içinde az çok yükselmiş kimseleri derhal kutsal bir çelenkle süsleyerek bir put haline getirir ve onlara tapmaya başlarlar-



Hedefteki ilk yazar "dâhi-i âzâm" Abdülhak Hamid idi. Nâzım'a göre Abdülhak Hamid'in dehası su götürürdü.

Zekeriya Sertel kendini fütürizmin ilkelerine kaptırmış, Nâzım'ın radikal görüşlerine dergisinin kapılarını açmıştı. *Resimli Ay*'ın son iki yılı böylece "protest" dergiciliğe dönüşecekti. Nitekim bu nedenle bâşı derde giren dergi yargılanacak ve sonunda kapanacaktı. Bu arada, 1920'lerin ilk yarısında güçlü bir ses olan *Aydınlık*'tan daha ılımlı bir üslupla eleştiri anlayışını her yönüyle sayfalarına taşıyacak ve büyük ölçüde genç yazarlara olanak sağlayacaktı.

PUTLARI YIKIYORUZ NO 1 ABDÜLHAK HAMİD

Böylece Haziran 1929'da başlatılan "Putları Yıkıyoruz" kampanyasına dergi sayfalarında geniş yer verildi. Hedefteki ilk "put" Abdülhak Hamid idi. Dergi başyazarı Zekeriya Sertel, "Baş Muharririmiz Diyor ki" başlıklı köşesinde "Yeni bir mücadeleye başlıyoruz. Putları yıkacağız" diyordu. Amaç, layık olmadıkları halde sırf sürekli bir propaganda etkisiyle insanların kendilerine put yapıp dı. Cumhuriyet Türkiye'sinde de edebiyatta türeyen sahte kahraman ve sahte putlar, kahramanlara tapmak ihtiyacının doğurduğu kimselerdi. Yıllardır ülke insanının tapmakta olduğu bu putlardan biri de Abdülhak Hamid'di. Abdülhak Hamid alelade bir şair olduğu halde, birbirlerini metheder gibi yükseltmek yolunu tutan eski nesil edipler, kendi kendilerine değişik sıfatlar verirken ona da "dâhi", bir süre sonra da "dâhi-i âzâm" unvanını yakıştırmışlardı. Bu sıfat etrafında o kadar çok propaganda yapılmıştı ki geniş kitle anlamadan, üzerinde kafa yormadan şairin "deha"sını kabul etmişti.

İşte bu noktada Zekeriya Sertel bu "deha"yı sorguluyordu: "Abdülhak Hamid bu sıfata liyakat kesb etmek için nasıl bir eser vücuda getirmiştir?" Abdülhak Hamid'in eserlerinden hiçbiri Avrupa dillerine çevrilmemişti. Daha da ötesi, bu eserleri yeni nesil anlamıyordu, yarınki nesil ise okumaya bile muktedir olamayacaktı. Bu kadar dar bir çerçeve içine hapsolmuş bir kişi "dâhi" olabilir miydi? "Dâhi" uluslararası alanda ün salmış bir kişiye denirdi. Abdülhak Hamid ise değil başka ülkelerde kendini tanıtmak, kendi vatanında bile kendinden sonra gelen nesle eserlerini okutmayı başaramamıştı. Eserleri bu denli yaşamın kendisinden ırak olan bir kişi "dâhi" olamazdı.

Keşke Abdülhak Hamid bir dâhi olsaydı da uluslararası bir şahsiyet olarak tanınsa ve eserleri "Şekispir"in eserleri gibi bütün cihanın malı olsaydı. O zaman Türkler de yetiştirdikleri bu deha ile iftihar ederlerdi. Fakat ne yazık ki Hamid o dehalardan değildi. Ona bu sıfatı verenler hem kendilerini, hem de Türk milletini aldatmışlardı. Hamid olsa olsa Osmanlı dilini iyi kullanan bir şairdi. Osmanlı edebiyatına hizmetleri vardı. Ama şiirde hiçbir zaman "inkılâb" yapmamıştı. Kısaca "deha" sözcüğü biraz tasarruflu kullanılmalıydı. Bu sıfatı layık olmayanlara vermek suretiyle, o sıfata hak kazananlar küçük düşürülmemeliydi.

Aslında tartışmanın fitilini ateşleyen, *Resimli Ay*'ın Mayıs 1929 tarihli nüshasında Nâzım'ın Mahmut Yesari'nin *Geceleyin Sokaklar* başlıklı eserini eleştiren yazısıydı. Nâzım, Mahmut Yesari'nin başka dillere korkmadan çevrilebileceğini söylüyordu. Çeviri sonucu yazısı hiçbir kayba uğramayacaktı. Oysa "dâhi-i âzâm (?!)" Abdülhak Hamid'in kaç yazısı böyle bir sınavdan geçebilirdi? Bir edebi şahsiyet için en büyük sınav her dilde aşağı yukarı aynı gücü koruyacak kadar yerel ve uluslararası olmasıydı. Nâzım "Dahi-i âzâmın en kuvvetli yazısını başka bir dile çevirin, bakın nasıl sırıtır. Başka bir dile değil, hatta bugün konuştuğumuz Türkçeye tercüme edin, bakın dâhinin dehası nasıl sabun köpüğü gibi dağılıveriyor" demişti. Basında bu yazıya doğan tepki üzerine de tonunu bir üst noktaya taşıyarak *Resimli Ay*'ın Haziran 1929 sayısında "Putları Yıkıyoruz No 1 - Apdülhak Hâmit" başlıklı yazısına yer vermişti. Bundan böyle okurların kafasına zorla mıhlanan putlardan biri yıkılmaya çalışılacaktı. Ve bunu diğerleri izleyecekti.

Nâzım için, Abdülhak Hamid bir Osmanlı sanatkârıydı. Tanzimat sonrası Osmanlı toplumunun dönüşüm evresinde eserlerini vermişti. Bu dönem Osmanlı'da derebeylik saltanat devrinin can çekiştiği, yeni bir toplumsal yapının doğum sancılarının hissedildiği bir evreydi. Abdülhak Hamid'in sanatı "Şekispir'i, Rasin'i, Korney'i" taklidin ötesine gitmemişti. O kadar ki, bir piyesi Londra'da ya da Paris'te oynansa, izleyiciler "Şekispir'in, Korney'in, Rasin'in" karikatürleştirildiğini ya da aktörlerin rollerini unutup tuluatçılığa kalkıştıklarını zannederlerdi. Eğer Hamid yaşadığı toplumun dönüşüm evresini, Şark'a, Osmanlı'ya özgü özelliklerini uluslararası bir düzeyde ifade edebilmiş olsaydı dâhiler galerisinde bir yere sahip olabilirdi. Oysa "mukallitliğin" ötesine geçememişti, hatta çağdaşları Namık Kemal ve Ziya Paşa bile bu hususta daha başarılı olmuşlardı.

Böylece yeni nesli temsil eden Nâzım, eskilere karşı savaş açmış oluyordu. *Resimli Ay*'da tıpkı fütürizm ve konstrüktivizm anlayışında olduğu gibi sayfalar düzenlenmeye başladı. Fotoğrafların üzerine çarpı işareti kondu; kimi fotoğraflar baş aşağı çevrildi; siyah beyaz kontrastlara gidildi. İlk evrede ülkede "kanonik" yazarlar hedef alındı. Abdülhak Hamid [Tarhan], Mehmet Emin [Yurdakul], Hamdullah Suphi [Tanrıöver] ve Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] dergi sayfalarında resimleri üzerlerine çarpı konarak ya da resimleri baş aşağı çevrilerek yayımlandı.

NÂZIM'A GÖRE "MEFKÛRE" YA DA "İDEAL"

Nâzım, "putlaştırılmış" bu yazarları alaşağı etmek için Ziya Gökalp'in bir neolojizminden yararlanacaktı. Bu sözcük "mefkûre" idi. Gökalp bu sözcüğü "ideal"in karşılığı olarak kullanıyordu. Nâzım'a göre, her toplumunun yaşadığı döneme özgü idealleri vardı. Bu idealler, bireylerce soyut bir biçimde kavranamadığı için kimi şahsiyetlerde somutlaştırılırdı. En iyi özümleyen, her yönüyle kendinde aksettiren kimseler o ideallerin temsilcilerine dönüşürdü. O kişilere baktıklarında insanlar kendi ideallerini, kedi düşlerini, kendi özlemlerini görürlerdi. İşte bu kişiler zamanla toplumun o günkü ideallerini temsil ederdi. Zaman içinde de kutsallaşır, bir "put"a dönüşürlerdi.

Öte yandan, bu "putlar" arasında değer taşımayan, yanlış telkinler ve propagandalar sonucu kendilerini "put" gibi gösteren kişilere de rastlanırdı. Bunlar, Nâzım'a göre "sahte putlar"dı. Onun hedefinde işte bu "sahte putlar" vardı. Ve bunlar yıkılmalıydı; "İşte biz de putları yıkmakla eskimiş, çürümüş mütehaccir [taşlaşmış] putları devirip yeni fikirlere, yeni cereyanlara yol açmaktan başka bir şey yapmıyoruz" diyordu. Edebiyat ve sanat yaşamının sahte putları sıralanırken hedefteki ilk kişiler ise Abdülhak Hamid Tarhan ve Mehmet Emin Yurdakul'du. Bu şahsiyetler sanat alanında ülkenin ideallerinin temsilcisi olamazdı. Her iki şair de "kıymetten düşen putlar"dı.

iş, düşünceyi eğilmez, bükülmez bir hâle sokan, taşlaştıran sahte putları yıkmaktı. Toplumun ideallerini temsil ettiklerini iddia eden sahte putlar bu fikirlerin taşlaşmasına neden oluyorlardı. İnsanlar bu sahte putların kutsal varlıklar haline gelmesiyle muhafazakârlaşıyor, her türlü yeni fikir ve akıma karşı tavır alıyordu. Oysa toplumun evirilmesi için yeni fikir ve akımlara ihtiyaç vardı. Bu yeni fikir ve akımların gelişimine olanak verebilmek için, taşlaşmış fikir ve sanat putlarını ortadan kaldırmak gerekiyordu. İşte bu evrede çağdaş insan kendi fikir ve özlemlerini gerçekleştirebilmek için putları devirip yeni fikirlerin önünü açacaktı. Nâzım Hikmet putları yıkmaya yönelik kampanyasıyla, eskimiş, çürümüş, taşlamış putları devirip yeni fikirlere, yeni düşünce akımlarına yol açmaktan başka bir şey yapmadıklarını söylüyordu. Abdülhak Hamid yeni nesil için artık bir sanat ve edebiyat putu olamazdı. Bu şair artık günün yeni sanat ve fikir akımlarını temsil



Mehmet Emin "milli şair" olarak biliniyordu. Putlar yıkılırken ikinci sırada o yer aldı.

Toplumlar evrilip son uygar aşamaya girdikten sonra artık putlara gerek kalmayacaktı. İnsanlar bundan böyle doğrudan doğruya fikirler ve düşünce akımlarına inanır olacaktı. Uygar ve gelişmiş bir birey yeni bir fikri kavrayıp ona inanabilecek bir düzeye eriştikten sonra, o düşünceyi somutlaştırmaya yarayan putlara ihtiyaç duymayacaktı. Çağdaş toplum düzeninde yapılacak ilk

etmiyordu. Artık put işlevi göremezdi. Şu halde yeni fikirlere gelişim ortamı sağlayabilmek için öncelikle bu eskimiş, değerden düşmüş putu yıkmak gereği vardı.

PUTLARI YIKIYORUZ NO 2 MEHMET EMİN BEYEFENDİ

Resimli Ay Temmuz 1929 tarihli bir sonraki nüshasında, "Putları Yıkıyo-

Cevap 1
Nâzım Hikmet

Behey!
Kara boynuz gibi kaşlı
mukaddes Apis başlı
adam:

Behey!
Kara maça bey!
Sen şiirin asil kamusuyla konuşuyorsun,
ben asaletten anlamam.
Şapka çıkarmam konuştuğun dile.
düşmanıyım asaletin
kelimelerde bile.

Behey!
Kara maça bey!
Ben bilirim
bu tehevvürü şikâyaat niçin?
bilirim
beni uykumda boğmak için
bekliyorsun geceyi.
Ben ki bileklerinde tel kelepçeyi
bir altın bilezik gibi taşımışım,
ben ki ilmikleri sabunlu işlere bakıp
kıllı kalın ensemi kaşımışım,
tehdidine pabuç
bırakır mıyım hiç?

Behey!
Kara boynuz gibi kaşlı
mukaddes Apis başlı
adam.

Behey!
Kara maça bey,
behey, yüzü kara.
Ruhunu zenci bir esir gibi çıkardın pazara,
bir orospu odası yaptın kafa tasını...
Hâkî ceketli ölülerin cephelerinden
çalarak parasını
satın aldın kendine
İsviçre dağlarının
havasını.
Ve bundandır ki bugün
ablak sarı suratında senin
kanlı altınların kızıllığı var.

Acayip rüzgârlar esmiye görsün başımdan.
Yoksa muallâhh maaşımdan
haftada üç papel taksite bağlayıp seni
bir şamar oğlanı gibi kullanırım.
Beyimin böyle işlerle ülfeti var sanırım.
mükemmel yapar vazifesini.

Behey!
Kara maça bey,
Halka ahmak diyen sensin.
Halkın soyulmuş derisinden
sırtına frak giyen sensin.
Ya bal tutan beş parmağını
beş çürük muz gibi,
homurdanarak dolaş besili bir domuz gibi.
Meydan senin
mi dersin?
hata edersin,
bizde o göz var mı baksan a.
Ben içimek için sana
kendi kara kanını
bir ateş çemberle çevirdim dört yanını.
sağa git
yok geçit.
sola git yok.
İleri
geri
yok.
Kıvır kıyrık kalemini kalbine sok
bir akrep gibi intihar et.

1929

ruz No 2 - Mehmet Emin Beyefendi" başlıklı yazıya yer veriyordu. Nâzım burada Abdülhak Hamid'dekiyle aynı mantığı kullanıyordu. Mehmet Emin putlaştırılmış, "milli şair" ilan edilmişti. Oysa Mehmet Emin'in kullandığı dil bile Türkçe değildi; sahte, uydurma, yabancı bir dildi. Nitekim Türkçenin son devirdeki gelişimi üzerinde hiçbir etkisi olmamıştı. Öte yandan şiirleri bu topraklardaki insanın, ruh ve özlemlerini ifade etmiyordu. Mehmet Emin, kendi yazan ve kendi yazdıklarını kendisi basan ve okuyan bir şairdi. Nâzım, onun için "Lisanı Türkçe olmayan, lisanının kökünü canlı dilden almayan bir şair Türk şairi, millî şair olabilir mi?" sorusunu yöneltiyordu. Ama "milli şair" olmak için bu da yeterli değildi; milli şair topluluğun millet haline dönüştüğü ortamlarda ortaya çıkardı. Türk milleti görece geç bir dönemde oluşmuştu. Mehmet Emin'in yazı yazdığı devirlerde ülke, onun şahsında bir milli şaire malik olabilirdi. Oysa kendisi bu sıfata nail olabilmek için hiçbir özellik göstermemişti. Toplulukların millet haline gelip milli şair yetiştirdikleri devir, derebeylikle mücadele edilen ya da emperyalizme karşı kurtuluş mücadelesinin verildiği veya her iki kavganın da birlikte yürütüldüğü evreydi. Milli şair işte bu ortamda mücadeleyi girişen şairdi. Rusların, Bulgarların, Hintlilerin, Almanları milli şairlerinde bu vasıf barizdi. Oysa Mehmet Emin Bey'de bu vasfın zerresi bile yoktu.

Abdülhamid devrinde yaşayan Mehmet Emin'in, Tevfik Fikret'in "Sis" şiirinde, Namık Kemal'in birçok yazısında olduğu gibi dönemin istibdadına karşı haykıran ve dillere destan olan hangi yazısı ya da şiiri vardı? Hangi yazısında Ziya Paşa kadar olsun emperyalizme dost olanlara hücum etmiş ve en nihayet hangi yazısı Kemalettin Kâmi'nin "İzmir Kapılarında" adlı küçük şiiri kadar olsun Milli Mücadele'nin destanı olmuştu? Mensup olduğu milletin dilinde bir dönüm noktası oluşturmayan, o milletin büyük mücadelelerinin sesini duyuramayan bir şair nasıl milli şair olabilirdi?

Nâzım'ın ve *Resimli Ay*'ın başlattıkları bu başkaldırı kısa sürede yankı uyandırmış ve özellikle Türk Ocağı çevresinde, başta Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri olmak üzere, karşı salvolara neden olmuştu. Nâzım soruyordu: "Bu feryat, bu gürültü niçin? Neden hürriyetin ve yeniliğin âşık ve müdafii olmak lâzım gelen gençliği, eskiliğin müdafaası için tahrike cesaret ediyorlar?"

Nâzım'a göre, gençliği tahrik eden Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri kendi saltanatlarının da yıkılacağından korkuyordu. Türk Ocağı içinde Mehmet Emin'in yanında saltanat kumuş birkaç "milliyet tüccarı" varlıklarını sürdürebilmek için birbirlerini savunmak ve çıkarlarını korumak zorundaydı. Bu öyle bir saltanat zinciriydi ki, halkalardan birinin kopmasıyla ötekilerin de saltanatlarından olması tehlikesi vardı. O nedenle, içlerinden birine hücum edilince hemen harekete geçmiş ve Nâzım'ın başlattığı protesto hareketini daha doğuş aşamasında boğmayı tasarlamışlardı. İşte Mehmet Emin'i savunma istemeleri bu kaygının ve korkunun sonucuydu. Yoksa Mehmet Emin'in "millî şair" olmadığını daha zamanında Hamdullah Suphi, *Servet-i Fünun*'da itiraf etmişti. Hamdullah Suphi'ye göre Mehmet Emin "tabaka-yı avam"ın, yani toplumun alt kesimlerinin şairiydi. Bilindiği gibi, o sıralarda Türk Ocakları "havas"ı, yani okumuş, bilgi sahibi kesimi temsil ediyordu. Kısa bir süre sonra kapanış nedenlerinden biri de bu "avam-havas" çatışması olacaktı. "Avam"dan yana halkevleri, "havas"ı savunan Türk Ocaklarının yerini alacaktı.

CEVAP NO 1 VE İPTEN KAZIKTAN KURTULMUŞ YAZAR

Nâzım'a karşı sesini en üst tondan yükselten yazarlar Ahmet Haşim, Yakup Kadri ve Hamdullah Suphi olacaktı. Putları Yıkıyoruz No 1 ve No 2'nin ardından hedefte Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri vardı. Bu nedenle her iki yazar Nâzım'a ateş püskürüyordu. Yakup Kadri, yazdığı bir dizi makalede doğrudan şairin

kişiliğine saldırıyor, "Bunlar ipten ve kazıktan kurtulmuş kaşarlı sabıkalılardır" diyordu. Bunların aralarında öyleleri vardı ki, daha yirmi beş yaşına basmadan hayatlarının en güzel çağını zindan köşelerinde çürütmüşlerdi. Bir kısmı ise komünist Çekalarının Türk ırkdaşların kanı ile bulanmış ellerini öpmeyi ve onlara dair kasideler terennüm etmeyi bir geçim vasıtasına dönüştürmüştü. Yakup Kadri'ye göre Nâzım, Milli Mücadele yıllarında düşmana karşı çıkmaktan ürküp, Maarif Vekâleti'ni dolandırarak çaldığı parayla Karadeniz'i aşıp Bolşeviklere ilhak eden bir vatansızdı. İşte bunu üzerine Nâzım, *Resimli Ay*'ın Temmuz 1929 sayısında, üç şiirden oluşacak "Cevap"larının ilkini, başlık koymaksızın, sadece "Cevap" diyerek ve adını da gizlemeksizin yayımlayacaktı.

Bu şiir bardağı taşıran son damlaydı. Değişik yöntemlerle şairin ve de *Resimli Ay*'ın üzerine gidilmeye başlanmıştı. Nâzım'ın dergide ilk şiirleri "İsimsiz Adam" imzasıyla yayımlanmış ve bunlardan "Sesini Kaybeden Şehir" dava konusu olmuştu. 18 Eylül 1929 günü dergi yazı işleri müdürü Behçet Bey ve avukatı İrfan Emin Bey yargı önüne çıkarıldı ve dava on gün hapis ve 10 lira para cezasıyla sonuçlandı. Karar temyiz edildi. Yargıtay kararı bozdu. Mahkeme eski kararında direndi. Yargıtay bir kez daha kararı bozdu.

CEVAP NO 2 VE "İŞÇİ ŞAİRİ" NÂZIM HİKMET

Bu arada Nâzım'ın *835 Satır*'ını diğer kitapları izledi: *Jokond ile Sİ-YA-U*, *Varan 3* ve *1+1=1*... Şairin popülaritesi her geçen gün artıyordu. Geniş bir okur kitlesi oluşmuştu. Bu ilgi odağı kuşkusuz edebi çevrelerde kıskanılıyordu. Eski ustaların pabucu dama atılıyordu. O sırada Nâzım'a karşı oluşan cephede yer alan şairlerden biri de Ahmet Haşim'di. Ahmet Haşim, başlangıçta Nâzım'ın şiirlerini beğeniyle karşılamıştı, ama "Putları Yıkıyoruz" kampanyası son kertede kendisine de dokunacaktı. Nitekim insiyaki olarak gençleri eleştiren, hatta alaya alan, bu arada suçlayan yazılar kaleme aldı. Nâzım'ın özellikle "proleter" kimliğiyle şairlik taslamasını bir türlü kendisine yedirmiyor, salvolarında "işçi şairi" sözünü dilinden eksik etmiyordu. İşte "Cevap No 2" başlıklı şiirdeki hedef Ahmet Haşim idi.

Cevap 2
Nâzım Hikmet

İki serseri var
Birinci serseri
köprü altında yatar.
sularda yıldızları sayar geceleri.

İki serseri var:
İkinci serseri
atlas yakalı sarhoş sofralarında
Bağdatlı bir dilencinin çaldığı sazdır
fransız emperyalizminin
idare meclisinde oyuzdur.

Ben,
ne köprü altında yatan,
ne de atlas yakalı sarhoş
sofralarında
saz çalıp arabistan fıslığı satan-

-ların
şairiyim;
topraktan, ateşten ve demirden
hayatı yaratan-
-ların
şairiyim
ben.

İki serseri var:
İkinci serseri
yolumun üstünde duruyor
ve soruyor
bana:
"PROLETER"
dediğimin
ne biçim kuş
olduğunu?"

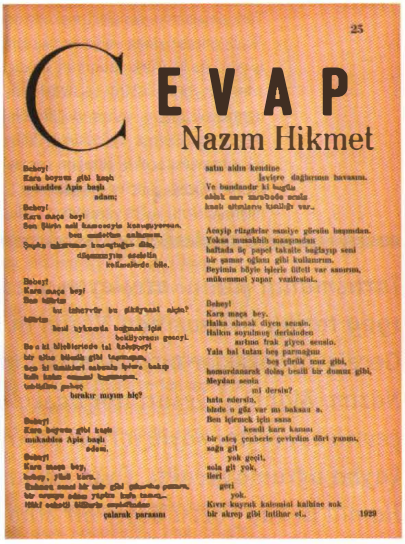
Anlaşılan
Başıadî şaklaban
unutmuş.
Mösyö bilmem kimle beraber
Adana-Mersin hattında o kuşu yolduğunu.

İki serseri var:
Birinci serseri
halkın alın terinden altın yapanlara
kendi kafatasında hurma rakısı sunar.

Ben hızımı asırlardan almışım.
Bende her mısra bir yanardağ hatırlatır.
Ben ne halkın alınterinden on para
çalmışım
ne bir şairin cebinden bir satır...

İki serseri var:
İkinci serseri
meydana dört topaç gibi saldığım dört
eseri
sanmış ki yazmışım kendileri
için.

Halbuki benim
bir serseriye hitap eden
ikinci yazım işte budur:
Atlas yakalı sarhoş sofralarının sazı,
İransız sermayesinin hacı ayvazı,
bu yazdığım yazı
öreç bal yoz salanların şimşekli
yumruğudur
katmerli kat kat yağlı ensende.
Ve sen o kemik yaladığın
sofranın altına girsen de,
- dostum KARAMAÇA BEY gibi -
kaldırıp kaldırıp yere çaaal-
-mak için
canını burnundan aaal-
-mak için
Koca göbeklerin RÜSEL kuşağı sen.
sen uşak murabbaı,
sen uşak mik'abı
satılmış uşakların uşağı sen!!!


25

CEVAP

Nazım Hikmet

Behey!
Kara beyzu gibi kaşlı
mukaddes Apis başlı
adam;
Behey!
Kara maça beg!
Sen şiirin adi kancasıyla kan-uyorsun,
ben emirlere aabanım.
Şapka akıtmam kan-ığıma dâir,
düşmanıyım sadelik
inkılabında bile.

Behey!
Kara maça beg!
Sen bilirsin
bu tahavvür bu gidişaatı niçin?
Bilirsin
hani aytasında bağımsız işçi
bekliyorsun geceyi.
Bu iki bileğimde tal tabiyeyi
bir silha bilmiş gibi taşımışsın.
Sen bi fabrikayı sabahla işten bakıp
talih kuşu sanmışsın.
tabakiliğe gelmiş
bir kuş mu sanmış hiç?

Behey!
Kara beyzu gibi kaşlı
mukaddes Apis başlı
adam.
Behey!
Kara maça beg,
beleş, yiğit kara.
Bulmuş sanat bir sahr gibi çıkarsa çamura,
bir avuçta pâme yiğitin başı tamam...
Hâlâ cehaleti bilhassa emeklerinden
çalarak parasını
satın aldın kendine
âşıkane dağlarının havasını.
Ve bundandır ki bağlı
ahlâk anı mevhûme sıkılı
kanlı utuklarına kimliğin var.

Acayip rüzgârlar esmiye görsün başımdan.
Yoksa muaahhib masajından
haftada üç papel takatte bağlayıp seni
bir şamar eğlenci gibi kullanırım.
Beyimin böyle işlere ötleti var sanırım,
mükemmel yapar vazifesini.

Behey!
Kara maça beg,
Halka ahmak diyen sensin,
Halkın aşıdaşı derbeden
sırtına frak giyen sensin.
Yalı bal tutan beş parmağın
boş çörçük sınıf gibi,
hamurdanarak dolaş insili bir domuz gibi,
Meydan senin
mi dersin?
hata edersin.
Bilde o gün var mı bakası o,
Ben içimde içki sana
kendi kanımı
bir ateş çemberle çevirdim dört yanım,
sağa git
yok geçit,
sola git yok,
ileri
geri
yok.
Kıvır kuyruk kalemini kalbine sok
bir akrep gibi intihar et..

1929

Nâzım'ın "Apis başlı adam" olarak nitelediği kişi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ydu.

HAMDULLAH SUPHİ VE BOLŞEVİK KAPISININ MÜSECCEL KÖPEĞİ

Hedefteki üçüncü kişi ise Hamdullah Suphi idi. Hamdullah Suphi ardına Türk Ocaklarını almıştı ve militan gençliği Nâzım'a karşı kullanmaksızın edemeyecekti. *İkdam* gazetesinde Nâzım'ı sindirmeye yönelik çok sert bir cevap verdi. İşin içine politikayı da karıştırarak bir noktada şairi jurnalliyordu:

"Abdülhak Hamid bir dâhidir. Bunlar putları değil, milli ediplerimizi, dâhilerimizi yıkmak istiyorlar. Bu edebiyat tartışması değil komünizm propagandasıdır.

Karşımızdakiler kimlerdir?

Bolşevik kapısının müseccel köpekleri!

Putları kıranlar bunlardır."

Hamdullah Suphi, başkanı olduğu

Türk Ocağı'nda gençleri kışkırtıyor, "Icab ederse daha müessir surette iş görürüz ki, Türk vatanının sevdiği adamlar, vatansızların tecavüzlerine uğrayacak kadar yalnız değillerdir" diyordu. Böylece gerekirse kaba güce başvurulacaktı. Nitekim sonunda Türk Ocağı gençleri harekete geçmişti. *Resimli Ay*'ın yönetim yeri da-

tartışma ortamı yaratmıştı. Bu sırada Nâzım da söz almış ve bütün olayın edebi çevrelerde yürütülen bir edebiyat tartışması olduğunu, sanatın zamanla köklü dönüşümlere uğradığını etkin bir üslupla *Resimli Ay*'ı basmaya gelenlere anlatmıştı. Gençler de onu ilgiyle izlemiş, sonuçta sessizce binadan ayrılmışlardı.

Tartışmanın fitilini ateşleyen yazı Resimli Ay*'ın Mayıs 1929 tarihli nüshasında* Nâzım'ın Mahmut Yesari'nin Geceleyin Sokaklar *başlıklı eserinin eleştirisiydi. Nâzım, Mahmut Yesari'nin başka dillere korkmadan çevrilebileceğini söylüyordu. Çeviri sonucu yazısı hiçbir kayba uğramayacaktı. Oysa "dâhi-i âzâm (?!)" Abdülhak Hamid'in kaç yazısı böyle bir sınavdan geçebilirdi.*

gıtılacak, yöneticileri hırpalanacak, Nâzım Hikmet'e gözdağı verilecekti.

7 Temmuz 1929 Pazar günü harekete geçildi. Aralarında bir iki sivil polisin de bulunduğu otuz dolayında genç *Resimli Ay*'ı bastı. Pazar günü seçilmişti, zira etrafta tanık bulunmaması tercih nedeniydi. Baskın Zekeriya Sertel'in dirayeti sayesinde fazla zayiat verilmeksizin atlatılacaktı. Hızını alamayan gençleri sükûnete davet eden Zekeriya Sertel, "Oturun konuşalım" diyerek gazetede bir tür

Bu arada gençler bir ikilem içerisinde kalmıştı. Eski nesil yeni nesli suçluyordu. Hatta Yakup Kadri gençler için "saman ekmeğiyle beslenmiş nesil" sözünü kullanmış, Türk Ocağı'nda infial yaratmıştı. Bu gafını tevil için *İkdam* gazetesinde "Gençliğe Hitap" başlıkla yazılar yazmak zorunda kalmıştı. Ancak, Nâzım'a karşı tavır alan gazeteler ver yansın saldırılarını sürdürüyordu. Baskın ertesi *İkdam* gazetesi "Asıl Türk Gençliği Kendini Göstermeye Başladı" başlığını atmıştı. Gazeteye göre, üniversiteli gençlik *Resimli Ay*'ı basıp sahiplerine gereken dersi vermişti.

Bu arada serbest nazım her geçen gün yeni mevziler kazandı. Nâzım'dan yana yepyeni bir şair nesli oluşmaya başladı. Temmuz 1930'da Nâzım'ın "Salkımsöğüt" ile "Bahri Hazer" şiirleri, kendi sesiyle Columbia şirketince plağa alındı. Plak yok satıldı. Hatta kahvelerde, lokantalarda güpegündüz çalınır oldu. Bu durum karşısında kolluk kuvvetleri duruma müdahale etmek zorunda kaldı. Columbia firmasına da gözdağı verildi, şirket büyük talep olmasına karşın plağın yeni sürümlerine yanaşmadı.

"CEVAP NO 3 - BİR KOMİK ADEM"

"Cevap No 3 - Bir Komik Âdem", Nâzım Hikmet'e, dolayısıyla *Resimli Ay*'a karşı saldırının kışkırtıcısı, hem de baş örgütleyicisi durumunda olan, Türk Ocağı Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Bey'e yönelikti. "Bir Komik Âdem" başlığını taşıyan şiirle Nâzım bir anlamda "Putları Kırıyoruz" kampanyasına son noktayı koyuyordu. Etrafındaki çember her geçen gün daralıyordu. Edebi alanda başlattığı kampanya kısa sürede siyasi bir nitelik kazanmıştı. Kendi safına çekebileceği kişileri bile karşısına almak durumda kalıyordu.

DEMOKRASİ SORUNU VE ESKİ-YENİ MÜCADELESİ

Savaş ertesi zihniyet değişimi sonucu ideolojilerin hâkim olduğu bir dünya inşa ediliyordu. Yeni sanat akımları Cihan Harbi'nin yıkım sürecini bir ölçüde sürdürüyordu. Bu nedenle Nâzım'ın Moskova'da edindiği birikim, bu arada Mayakovski'ye hayranlığı, onun fütürist anlayışını benimsemiş oluşu "Putları Kırıyoruz" hareketini başlatmasına neden olmuştu. Ama 30'lu yılların dönüşümünü salt Nâzım ile açıklamak olanaksızdı. Aslında ortada bir eski-yeni mücadelesi vardı. Cumhuriyet yeniyi temsil ediyordu. Gazi'nin aynı tarihlerde başlattığı "kültür devrimi"nin de bunda bir payı vardı. Arap harfleri terk edilerek Latin harfleri kabul edilmiş, tarih anlayışı


Putlar Etrafında Kopan Gürültü

Putlara tapanlar ve ya kendilerini put sananlar neşriyatımız etrafında gürültü koparmak, gençliği ayaklandırmak istediler

İki nesil arasında

Fakat kullandıkları silâh kendi aleyhlerine dönmüş ve kendilerini yaralayıp düşürmekten başka hiç bir netice vermemiştir,

Nasıl mugalata yaptılar?

Yakup Kadri Bey

Hamdullah Suphi Bey

Nâzım'ın Abdülhak Hamid ve Mehmet Emin yazılarının ardından Sadri Edhem ikincil derecede put olarak Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri'yi hedef aldı.

yepyeni bir açılımla ele alınmış, dil alanında *Genç Kalemler*'den sonra ikinci bir sadeleştirme sürecine girilmişti. 1910'lu yıllar Türkiye için bir Rönesans işlevi görmüştü. Fikir hareketleri ötesinde yeni bir dil anlayışı benimsenmişti. Selanik'te gündeme gelen "yeni hayat" günlük yaşamın hemen her alanına sirayet ediyor ve edebiyat da bundan nasibini alıyordu. Yenilikçilerin boy hedeflerinden biri, *Servet-i Fünûn* ve onun Osmanlı dili olacaktı. Eski nesil savunma hatlarını çizerken o günlerin korkulu rüyası komünizmi de kalkan edinmişti ve edebi bir tartışmayı olanaklar ölçüsünde siyasete çekme gayreti içerisindeydi. *Resimli Ay*'ın başyazarı Zekeriya Sertel bu tür ithamları hemen her sayıda reddediyor, demokrasiden yana olduklarını vurguluyordu. Özellikle Hamdullah Suphi *İkdam* gazetesinde *Resimli Ay* yayınının komünizm propagandası olduğunu iddia ediyordu. Bu makale üzerine Türk Ocağı'na mensup gençler, yukarıda belirtildiği gibi, dergi idarehanesine gelerek yönetimi "ikaz etme" gereği duymuştu. Ertesi gün *Resimli Ay* gazetelerde gençlere hitaben şu uyarıyı yayımlamıştı:

"Efendiler:

Resimli Ay'ın intişarı gününden bugüne kadar bir cephesi vardır. O da demokrasiyi müdafaadır. Parasızlığa, her türlü kahra tahammül ederek çıkardığım mecmuada ben kuvvetimi bu idealden aldım. Bugün mecmuamızdaki neşriyata komünizm süsü vererek efkârı umumiyeyi aldatanlara karşı söylenecek söz şudur: *Resimli Ay* sahifelerini, sadece edebi bir münakaşaya açmıştır. Buna komünizm süsü verenler çok çirkin bir demagoji yapıyorlar. Bu doğrudan doğruya eski ile yeninin mücadelesidir."

Zekeriya Sertel'in teşhisi doğruydu. Ortada bir eski-yeni mücadelesi vardı ve bu mücadelenin omurgası da dil sorunuydu. Eski nesil bir türlü "yeni lisan"ı kabullenemiyordu. Bu nedenle de her gün cephe yitiriyordu. Ulus-devlet inşa süreci dilde de yenilikleri zorunlu kılıyordu. Nitekim Mehmet Emin'e yöneltilen eleştiri bu yöndeydi. Yeni Türkçenin esin kaynağı canlı dildi; köylü ve esnaf edebiyatıydı, halk edebiyatıydı, halk şiiriydi.

Resimli Ay'ın Ağustos 1929 sayısında "Putlar Etrafında Kopan Gürültü" başlıkla yazısıyla bu kez Sadri Ethem "mini mini sahte putçuk" diye nitelediği Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri'yi hedef alacaktı. Bu arada *Akşam* gazetesi bir edebiyat anketi düzenlemiş ve "harpten evvelki nesille harpten sonraki nesil" arasındaki bariz farkı ortaya koymuştu. Eski nesil buna çok içerlemiş ve el altından tezvire başlamıştı. Eski üstatların sinirleri gerildi. Birbiri ardından makaleler yayımlandı. Yakup Kadri bir yazısında gençleri karşına alarak "Gençler müteredditdir, çünkü samanla karışık hamur yediler" satırlarına yer verdi. Bu cümle tartışmanın daha da alevlenmesine neden oldu.

Özetlemek gerekirse "Putları Kırıyoruz" kampanyası Selanik'te başlayan bir sürecin son halkasıydı. Sadri Etem bu noktaya dikkat çekmek için Yakup Kadri'nin Selanik'te *Genç Kalemler* hareketi başladığı tarihte *Rebap* dergisinde yer alan bir yazısını *Resimli Ay*'da tekrar yayımlama gereği duydu. Yakup Kadri şöyle diyordu yazısında:

"Yeni,.. Satıyorlar. Kaça? Nasıl? Bilmiyorum, fakat satıyorlar. İki senedir gazetelerde ilânlarını görmediniz mi? Yeni Lisan, Yeni Fikir, Yeni Hayat.

Ey görgüsüz, çocuk ruhlu kimseler! Eğer yeni köprülerin, yeni evlerin,

Cevap 3
Nâzım Hikmet / Bir Komik Âdem

Gözleri, kulakları, elleri, ayaklarıyla,
han hamam, apartıman ve konaklarıyla,
çatal, bıçak, tabak ve bardaklarıyla,
16 sayfaları, baskı makinaları-tankları-yla,
yamak ve yardaklarıyla
hücuma kalktılar!..
hele içlerinde öyle bir tanesi var.
öyle bir tanesi var ki:
İnsanın yüzüne öyle bakar
öyle melûl bakar ki:
toka ederslin eline papelini,
ve sıkar sıkmaz onun belini
sivri dilli, zilli bir bebek gibi çırpar elini.

O komik bir âdemdir.
Portakal oğlu zâdemdir.

*

Han, hamam, apartıman ve
konaklarınızda.
Çatal, bıçak, tabak ve bardaklarınızla,
yamak ve yardaklarınızla
hücuma kalktınız!
Hak varsa eğer,
hücuma kalkmak hakkınız.

Efendiler,
ikinizle teker teker
paylaştık kozumuzu!
Şimdi sıra onun,
gelsin o!!

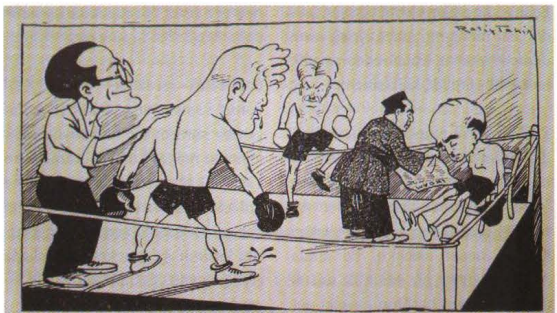
Gel.
Sen:
itlerini öne itip
karanlıkta yol kesen
hatip!!!

Sen:
Beşinci Mehmedin saltanatını,
Halifenin altın nallı kır atını
papellerin kat katını
ve teneke suratını,
doldurup torbana
aska sırtında taşıyorsun.

Torbanı doldurmak için yaşıyorsun.
Bana gelince
ben:
geniş omuzlarımda dimdik bir kelle
taşıyorum.
Ve yaşıyorum:
kellemin
içindeki
için.
Farkındayım niçin:
Kan
başkırıyor
bana bakan
'ateş leşan?!'
gözlerinden...
Ve niçin:
cümleler ezberlemişsin
Fehim Paşanın
sözlerinden...

Fehim Paşanın hayrülhaleşi.
bize sökmez aşi...
Çıkmak istediğim yaldızlı merdiven yok.
Kalbimin elinde ipekli eldiven yok.
Çıplak bir yumruk gibi kalbim!
soymuşum.
Kellemin
içindeki
için.
kellemi koymuşum.
Sen...
Hayır...
Seninle böyle konuşmak istemem...
Hem,
ben ki yeğâne asaleti
dişli düşmanla boğuşmakta bulanım,
seninle boğuşmak istemem.
Sen bir komik âdemsin
Portakal Oğlu zâdemsin.
Toka ederler papelini,
sıkarlar senin belini,
sivri, dilli, zilli bir bebek gibi çırparsın
elini.
Sen bir komik âdemsin!.
Sen...
Fehim Paşanın hayrülhaleşi.....
Bu kadar kâfi.....

Ratıp Tahir Burak'ın çizgisiyle Nâzım putlara karşı rauntlarının sonuncularını Yakup Kadri ve Hamdullah Suphi'ye karşı gerçekleştirecekti.



Son haberlere nazaran edebî münakaşa Yakup Kadri beyin nakavt olması ve yerine Hamdullah Suphi beyin gönderiliyle neticelendi. (kartal)

yeni bayramlık elbiselerin vakit ve vakit size temin ettiği zevki, saadeti dudaklarınıza verdiği hande-i neşatı daha ziyade genişletmek isterseniz — şüphesiz istersiniz— gidiniz, koşunuz, satıyorlar: Selanik'te Yeni Fikir, Yeni Hayat, Yeni Lisan.

.. Biz Osmanlıyız ve bu Osmanlı lisanıdır. İstiyorlar ki biz Çağatay olalım ve Çağatayca söyleyelim. Hayır, bu kabil olamayacaktır. Hayır.. Zavallı yenilik, zavallı bayramlık elbiselere benzeyen yenilik..."

Cumhuriyet'in ilk on yıllarında yeni-eski kavgası toplumun hemen her katmanında kendisini gösterecekti. Bu tür bir tartışmanın edebiyata da yansıması kaçınılmazdı. Nâzım Hikmet bu kavgada önemli bir rol oynadı. Kısa ömürlü olsa da "Putları Kırıyoruz" kampanyası Türkiye'de toplumcu gerçekçi bir sanat anlayışı için önemli bir ortam yarattı. *Resimli Ay*, 30'lu yılların başında Türk edebiyatına yeni bir soluk getiren Sabahattin Ali, Sadri Etem, İlhami Bekir, Suat Derviş, Mahmut Yesari, Nizamettin Nazif, Vâlâ Nurettin, Münire Handan, F. Celalettin, Peyami Safa gibi genç yazarlardan oluşan yeni bir yazar kitlesini okura kazandırdı. Türk edebiyatında bu yenilik Nâzım Hikmet sayesinde gerçekleşmiş oluyordu.

Resimli Ay'ı "ikaz" için idarehanesine gelen Türk Ocak'lı gençlere Zekeriya Sertel'in ertesi gün gazetelerde yayınladığı cevap: [*Resimli Ay*, Ağustos 1929, s. 33.]

Efendiler;

Resimli Ay'ın intişarı gününden bugüne kadar bir cephesi vardır. O da demokrasiyi müdafaadır. ... Demokrasi içerisinde her fikir müdafaa ve münakaşa edilebilir. Nümayiş ve gürültü ile fikri boğmak, yirminci asır gençliği için çok geri bir harekettir. Gençlik her yerde maziye hürmet eder, fakat bu hürmet her fikrin serbest münakaşa edilmesine, ortaya yeni fikirler atılmasına mani olmaz. Terakki merhalesinde putları kıran, yeni fikirleri, yeni cereyanları kuran gençliktir.

Yıkılacaklarını hissederek kalplerindeki korkuyu gençlerin kanatları altına sığınarak ortalığı telaşa verenler hem gençliği hem efkârı umumiyeyi aldatıyorlar. Ortada komünizm meselesi yoktur. Eski ve yeni mücadelesi vardır.

Mecmuamızda yer verdiğimiz böyle basit bir edebiyat münakaşasını suni bir heyecan ile boğmak isteyenler bizden kalem ve fikir hürriyetini alıyorlar. Bizden bu hürriyeti, almağa çalışanlar demokrasiye hıyanet ediyorlar. ...

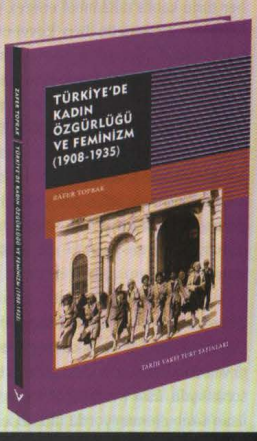
Darülfünun gençleri... Ben sizi, mazi olmağa mahkûm fikirleri ve insanları müdafaa eden cephede değil, bizim cephede demokrasiyi yıkanlara karşı heyecan duyan cephede görmek isterim. Biz Mehmet Emin beyin milli şair, ve Hamit beyin dâhi olmadığını iddia ediyoruz. Ve bu iddiamızla ortalıkta taze otların büyümesine mani olan baldıran çalılarını temizlemek, genç nesle bir inkişaf ve yükselme sahası açmak istiyoruz. Yani bir kelime ile edebiyatta da saltanatları yıkarak demokrasi ilân etmek istiyoruz.

TÜRKİYE'DE KADIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE FEMİNİZM (1908-1935)

908 Jön Türk Devrimi'yle birlikte özgürlükten eşitliğe, uluslaşmadan laikliğe, gündemdeki tüm temel dönüşümler bir ınılamda kadına odaklanmıştı. Geçmişte kadın "aile"nin bir parçasıydı; ayrı bir kimliği yoktu. Oysa Meşrutiyet söylemiyle adın bireyselleşiyor, bedenini algılıyor, kendine özgü kimlik kazanıyordu. Cihan Harbi, tüm dünyada olduğu gibi ürkiye'de de kadını daha bir görünür kıldı. Yoksulluk ile özgürlük atbaşı gitti. Mütareke'yle birlikte geçmişin hiyerarşik ıpıları kısmen çöktü; özel yaşam alanı köklü dönüşümlere uğradı. Artık, geleneksel aile ilişkileri "özgür kadın" arşısında yetersiz kalıyordu. Cumhuriyet, ulus-devlet inşa sürecinde "asrî kadın"dan yeni görevler beklerken onu aynı amanda zapturapt altına aldı. Son kertede Cumhuriyet, biyolojik kimliğini koruyarak kadına yurttaş kimliği kazandırdı.

adının 1930'lu yıllarda seçme-seçilme hakkını elde edişi dış dünyada yankı uyandırmakta gecikmedi. Nitekim 1935 luslararası Kadınlar Kongresi'nin Türkiye'de toplanmasının temel gerekçesi buydu. Ancak Anglosakson çevrelerin kin olduğu kongre Ankara'yı kaygılandırmış, vurgulanan barış söylemi Almanya ve İtalya karşısında iktidarı güç urumda bırakmıştı. Bundan böyle Türkiye'de ilk feminist dalga son buluyor, kadın hareketi otuz yıllık bir uykuya tıyordu.

afer Toprak, Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm adlı kitabında özgün kaynaklarından yola çıkarak 20. yüzyılın k yarısında ülkede toplumsal dönüşümün ana eksenini oluşturan kadının özgürlük mücadelesini ve kazanımlarını nlatıyor.



akıf Merkezi: Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad.
o: 10, 34134 Eminönü/İstanbul
el: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
ww.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

Online Satış: www.tarihvakfi.com
ISBN 978-975-333-322-1



Balık Kitabı

Editör: Emine Gürsoy Naskali

Balık Kitabı'nda Evliya Çelebi'nin seyahatnamesindeki balık ve balıkçılığa ait anlatımlar: Osmanlı ve Bizans'ta Rumelihenri balık çılığının tarihi; Anadolu, Orta Asya ve Sibirya'da deniz, göl ve nehir balıkları, balıkçıları ve balıkçılığına ait bilgiler verilmiş, bu sahalardaki uygulamalar, gelenekler, inançlar, aler edevat, balıkları isimlendirme yöntemleri, terminoloji ve: etimolojiler kaydedilmiştir. Eski Türkçeden beri dilimizde var olan balık kelimesinin suda yüzen balık anlamının yanı sıra. Balıkhisar> alıkesir örneğinde olduğu gibi, şehir anlamına da geldiğini belirtmek gerekir. Balık ve balıkçılar, edebiy, tın somut ve soyut çağrışımların arasındadır. Yunus Emre Balık kavağa çıkmış 2 ift turnası'un yemeğe diyerek absürd bir tasvirle abes hareketlere işaret eder.

Şanlıurfa'daki balıklı göldeki balıklar gibi bazı balıklar kutsallıkla ilişkilendirilir; bu balıkların yenmesinin insana felaket getireceğine inanılmıştır.

Osmanlı Bulgaristan'ında Bir Eşkıyalık Hareketi

Solak Mustafa ve Çetesi

Ahmet Yüksel

Bu kitap, temelde ve birinci ekten tarihi kaynaklar ışığında, haylı üce a sayılabilecek bir Osmanlı köyünden çıkarak, henüz "koca" olma özelliğini yitirmemiş bir imparatorluğun merkezinde ve en tepesinde bulunanların gündemini uzunca bir süre meşgul etme başarısını istemeden de olsa- göstermiş olan bir eşkıya ile arkadaşlarının yaşadıklarına ve yaşattıklarına, kevtfi bir okuma eşliğinde, tanıklık edebilmek hirsto sunuyor. Solak Mustafa ve beraberindekilerin macera ları, II. Mahmud devrinde (1808-1839) b şlayan ve onun ilan edebilmek için yeterli zamanı bulamadığı Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasıyla (1839) artarak devam eden imparatorluğu yönetim ve yargıda in odernleştirme çabalarının en canlı ta ıldarından birisi olmuş münasebetiyle okuyucu için yeni hrsatları beraberinde getiriyor. Sözgelimi imparatorluk merkezinde yahut taşrada oluşturulan yeni meclislerin (Meclis-i Vâlâ, Eyalet, Sancak ve Kaza meclisleri) işleyişine, ilan edilen yeni kanun (Ceza Kanunu) veya talimatnamelerin uygulama sahasına aktarılmasına yahut o esnada karşılaşılan aksaklıklara, en yeni ve canlı örnekler üzerinden dikkat çekebilmek..

Yahudi Mistisizmi veya Kabalacılık/ İnançlar ve Tarih

Kürşad Demirci

Geleneksel yorumlara göre, dini düşüncenin marjinal kanadını temsil ediyor gibi görünen bu damar. aslında tarihsel perspektifte bakıldığında dini fikrinin tam da merkezinde yer alır. Özellikle Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi monoteist dinler söz konusu olduğunda durum tamamen böyledir. Bu bağlamda Yahudilik içinde çok güçlü bir mistik kanalın var olduğunu söylememiz gerekiyor. Yaklaşık MÖ. I. yüzyıl civa na kadar çıkan bu gelenek çeşitli tarihsel sü eçlerden geçerek 16. yüzyıldan itibaren bugünkü hâline ulaşmıştır. Yahudi literatüründe Kabala adını alan bu mistik ekolün ana kaynakları Yahudiliğin içindeki metinlerden beslenıyorsa da, antik Grek-Roma, eski İran, Gnostisizm ve İslam gibi dinler veya yorumlar da sürecin şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

On altıncı yüzyıldan itibaren Osmanlı Filistin'indeki Safed kasabasında olgunlaşmasını tamamlayan Safed Kabalacılığı denilen ekol, modern dünyadaki Hasidik Yahudili ini belirleyecek kadar güçlü doktrin ve uygulamalar geliştirmiştir. Diasporaların en zorlusu olan 15. yüzyıldaki İspanyadan kovuluş olgusunun Safed kültürüne zemin hazırlaması Kabalacılığı Osmanlı topraklarına doğru yönlendirmiştir. Modern Yahudiliğin oluşmasında Osmanlı Safed Yahudilerinin katkısı dikkate değerdir. Doktrin ve ritueller bağlamında değerlendirildiğinde Kabalacılıkla rabbinik Yahudilik denilen geleneksel Yahudilik arasında ciddi farklılıklar vardır. Kabala' ilk bütün yaratılış alemini tanrının bir tecellisi olarak görür ve insanın nihai hede inin Ein Sof denilen tanrısal özle birleşmesi olduğunu vurgular. Bunu başarabilmek için izlenecek yol geleneksel yorumlardakinden farklı olarak daha barını bir yoldur. Kabalacılık ciddi bir teosofik düşünce ve sahipti r. Bu ve benzeri kurgular dolayısıyla Kabalacılık sıksık panteist olmakla suçlanır. Şüphesiz bu tip yorumlar bir Kabalacı için anlamlı değildir. Onlara göre sadık olan sır Kabalacılıkla kendini ifşa etmiş ayrıcalığına sahip olmuştur. Bu sırrı ifşa eden ana metin de Tevratın tefsirlerinden biri olan Zohar'dır.. İşte elimizdeki kitap ana hatlarıyla ama an İttik olarak Kabalacılığın hem tarihine hem de irtançla na ışık tutma amacıyla kaleme alınmıştır.

Şiirin Hazanında Gazel Dökenler-II

Hersekli Ârif Hikmet Bey

M. Kayahan Özgül

Hersekli Ârif Hikmet Bey, XIX. asrın yetiştirdiği olağandışı isimlerden biridir. Şairdir; şiirin nesir hâlinde de yazılabileceğini düşünür. Hukukçudur; iktidar eliyle yapılan haksızlıklara tahammül edemez. Modern entelektüelin doğuş sancılarını yaşar ve kendini isyankâr Jön Türklere yakın hisseder. Bir mutasavvıf değildir ama, yeni Türk felsefesinin tasavvuftan doğması gerektiğini fa kemiştir.

Onun yazdıklarını okumak, değişen sanat anlayışının ve zevkin, Garbî açıları tefekkürün ve aydının anlaşılmasında önemli kapılara aralayacaktır.

Mehmed Celâl'in Manzum Târihleri

Hazırlayan: Mehmet Arslan

Mehmed Celâl, kırk beş yıllık kısa denilebilecek hayatına yetmişe yakın eser sığdırmış önemli bir şahsiyettir. 1912 yılında vefat etmiş ve yazdığı eserlerden yola çıkılarak kendisine "Ata Nesil Şairi," "Ada Şairi" gibi sıfatlar verilmiştir. Şiir, hikaye, roman, mensu şiir, makâle, musâhabe-i edebiyye, tenkid gibi edebi nevilerde eser vermiş olan Mehmed Celâl, devrinin edebi hayatı içinde şair ve romancı kimliğiyle bi devrede popüler bir isim olarak ön plana çıkmış, yeni yetişen gençler üzerinde kısa süreli de olsa bir tesirin sahibi olmuştur. Osmanlı Edebiyatı Numuneleri adlı bir nevi edebiyat bilgileri kırabı ve antoloji olan eseriyle de halkı bir şöh et kazanmıştır. Mehmed Celâl, bu tür e erlerinin yanında biraz da zamanının modasına uyarak bir de manzum Osmanlı tarihi yazmaya niyetlenmişti. Önce her padişahın hayatı, savaşları, başarıları, şiirleri, imar faaliyetleri ve o padişahın döneminin önemli konularını ihtiva eden küçük kitapçıklar hâlinde birer eser yayımlayacak, sonra bunları genişletip birleştirerek büyük bir Manzum Osmanlı Tarihi meydana getirecekti. Fikrat bilmediğimiz nedenlerd n dolayı bu amacını tam olarak gerçekleştirememiş ancak Osman Gâzi'den başlayarak III. Murad hariç III. Mehmede kadar gelen 12 padişahı (Osman Gâzi, Orhan Gâzi, I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, II. Murad, Fâtih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Mehmed) hakkında her biri 250, 300 beyitten oluşan birer manzum kitapçık yayımlamıştı. Bu kitapçıkların her birinin başında kısa mensur bir mukaddime de bulunmaktaydı. Bu eserleri yayımladıktan on yıl kadar sonra da yine manzum olarak dönemin padişahı II. Abdülhamid hakkında Şevketli Pâdişâhımız Gâzi Büyük Abdülhamid-i Sânî Efendimiz Hazretleri adıyla diğerlerinden daha hacimli ve ayrıntılı bir eser yayımlamıştı.

İsmail Na'îm Efendi

Gülzâr-ı Na'îm

Hazırlayan: Kaplan Üstüner

Klasik Türk şiirinin 17. yüzyıl şairlerinden olan Na'îm, Üsküdar'da doğmuştur. Medrese tahsili gören şair, doğduğu yerde uzun yıllar mahkeme kâtipliği ve müderrislik yapmıştır. Üsküdar'da H.1106/M. 1694'te vefat eden Na'îm'in Dîvan ve Gülzâr-ı Na'îm mesnevisi olmak üzere iki eseri bilinmektedir. Bu çalışmada, Na'îm'in hayatı, edebî kişiliği, Gülzâr-ı Na'îm mesnevisinin metnî ve incelemesi ile edebiyat anhimizdeki yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu eser üç ana bölümden oluşmuştur. I. Bölümde, Na'îm'in hayatı, edeb kişiliği ve eserleri hakkında kaynakların verdiği bilgiler bir arava getirilmiştir. II. Bölümde, Gülzâr-ı Na'îm'in dil özellikleri, aflandırılması, yazılış sebebi, yazılış tarihi, na- zım şekilleri, beyit sayısı, vezni ve kafiyesi gibi genel özellikleri incelenmiştir. III. Bölümde, Gülzâr-ı Na'îm'in muhtevası üze- rinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Tahkiyeyi bir metin olan mesnevinin geniş özeti ver İmiştir. Hikâveni kaynağı, yer ve zamanı, kişileri, unsurlen ve mesajları eseden hareketle belirlenmiştir. Hikâyenin uygun bir yerinde yazılan hacimli sâkinâme de özedenmiş ve Rivâzînin sâkinâ- mesiyle karşılaştırılmıştır. Mesnevinin uzun sayılabilecek giriş ve bitiş bölümlerinin içerikleri de gerekli incelemelerle aktarılmıştır.

Ülkelerin Yolları / Değerlendirme-Metin

İstahri, Çeviren: Murat Ağarı

Yayınevimiz, İslâm Coğrafyacılarının eserlerinden Yakûbî'nin Kitâbul-Buldân'ı ile İbn Hurdâzbih'in el Mesâlik ve'l-Memâlik adlı eserlerini ve Hudûd-ul-Âlem'i Nerşahî'nin Tarihi Buhara'sını Türkçeye kazandırdı. Kazvinî'nin Âsârul-Bilâd ve Ahbârul-İbâd' adlı eserinin analitik bir değerlendirmesini yayınladı. Bu seriden olmak üzere şimdi de İstahrî'nin Mesâ- likul-Memâlik adlı eserini okuyucunun t. kdirine sunuyor.

Radyo-Sinema-Tv. ve Gelenek Tiyatromuz

Hazırlayan: Ünver Oral

Bu kitap; radyo, sinema ve televizyon öğrenimi görenler, televizyon yayıncılığı ve program yapımcılığı ile gelenek tiyatrosu ilgilileri için hazırlanmıştır.

Canlı Karagöz

Hazırlayan: ÜNVER ORAL

KİTABEVİ
Çatalçeşme Sokak No: 46/ A Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0 212 511 21 43 - 0 212 512 43 28 Fax: 0212 513 77 26
www.kitabevi.com.tr

TARİHİN SESLİ TANIKLARI
NECMETTİN ERBAKAN PLAKLARI: "YALLAH TAZYİK ERBAKAN"

MEHMET ÖZNUR ALKAN

1960'larda siyaset sahnesine çıkan ve izleyen kırk yıla damgasını vuran liderlerden biri de Necmettin Erbakan'dı. Erbakan, siyasete girdiği andan itibaren metalik sesiyle taklitlere; "temenni mahiyetindeki" abartılı vaatleri, temel atma törenleri, İslamcı ve kimi zaman rejim karşıtı söylemi ve nihayet koalisyon hükümetlerinin kurulması veya dağılması aşamasındaki tutumuyla da mizah ve yergi türündeki 45'lik plaklara konu olmuştu.



ERBAKAN VE MÜSTAKİLLER HAREKETİ

Erbakan 1969 seçimleri öncesinde Adalet Partisi'ne (AP) başvurarak Konya'dan milletvekili adayı olmak için kaydını yaptırmıştı. Adaylığının reddedileceğine ihtimal dahi vermiyordu. Ancak, "Başbakan Süleyman Demirel ile vaktiyle çok çalışmıştık. Birlikte politikada da çalışabiliriz. Kendisi sınıf arkadaşımdır" dese de adaylığı reddedilmişti. Bunun üzerine İstanbul, Ankara ve Konya'daki "milliyetçi ticaret ve sanayi erbabı" Erbakan'ı Konya'dan bağımsız adaylığını koyması için "ikna" etmişlerdi.

Necmettin Erbakan 6 Eylül'de "Anayasanın 163. maddesini değiştireceğiz" diyerek Konya'da seçim çalışmalarına başladı. İslamcı bir karakteri olan Müstakiller/Bağımsızlar hareketi 1969 seçimlerinde öne çıktı ve sözcülüğünü Erbakan'ın yaptığı Müstakiller seçimlerde on üç sandalye kazandı.

MİLLİ NİZAM PARTİSİ, 1971: "İKİNDİ EZANI OKUNDUĞUNDA..."

Müstakiller hareketi Milli Nizam Partisi adıyla Ocak 1970'te Erbakan öncülüğünde siyasi partiye dönüştü, ancak ömrü kısa oldu. 12 Mart darbesi döneminde Anayasa Mahkemesi tarafından Erbakan'ın yaptığı bir konuşmaya atfen kapatıldı. Erbakan, bu dönemden başlayarak İslamcı söylemiyle öne çıktı. Ateş Böcekleri'nin hazırladığı "Maç 1971 İktidar Spor Muhalefet Gücü" (Çoşkun: HC-1076) adlı plakta siyaset bir futbol maçı gibi anlatılırken, Muhalefet Gücü takımında "sağ açık" olarak takdim edilen Necmettin Erbakan'ın siyaset sahasındaki yeri ilgili bölümde Karadeniz şivesiyle yandaki gibi anlatılır:

> "...Sevgili dinleyiciler, şimdi sizlere Ankara'dan naklen Maç 1971 programını takdim ediyoruz... Evet sevgili dinleyiciler, iki takım futbolcuları saha ortasına geldiler... Demirel'in vurişiyle maça başlandı. Top Demirel'in ayağında... Birden bire nereden çıktığı belli olmayan Necmettin Erbakan geldi topi aldı, rakip sahaya daldi, gole gidiy sevgili dinleyiciler. Arkadan Demirel bağrıy, 'Uy uşaklar bu futbolcuyu bağa bırakın' diyse de, o sıralarda ikindi ezanı okunduğundan Erbakan topi kendiliğinden bırakıy ve ikindi namazına duriy sevgili dinleyiciler..."

MİLLİ SELAMET PARTİSİ, 1972: "ZAMANE ANAHTARI..."

Erbakan, 12 Mart döneminde yurtdışına kaçtı. Yurtdışındayken arkadaşlarıyla temasa geçerek, 11 Ekim 1972'de, Süleyman Arif Emre'nin genel başkanlığında Milli Selamet Partisi'nin (MSP) kurulmasını sağladı. Yurda döndükten sonra, 21 Ekim 1973'te MSP genel başkanlığına seçildi. 1973 seçimlerinin en büyük sürprizini, faizi kaldıracağını ilan eden MSP yapmış, kırk sekiz milletvekili çıkararak üçüncü parti olmuştu.

MSP'nin amblemi "anahtar"dı. Gerçekten de MSP ve lideri Erbakan, 1973 yılı ve sonrasında, partinin amblemi gibi, koalisyon hükümetlerinin kurulmasında ya da bozulmasında "anahtar" rolü oynamıştı. Bu nedenle partinin amblemi olan anahtar ile Erbakan, plaklarda sert bir şekilde eleştirilmeye başlanmıştı. Bunlardan biri Ali Taş'ın "Zamane Anahtarı" (Bahar: MB-154-B) adıyla çıkardığı plaktı:

Ali Taş: "Zamane Anahtarı"

– Anahtarcı emmi, senin yaptığın anahtar bizim kapıyı açmıyo.
– Tövbe haşa, nasıl açmaz evladım. Anahtarı kilidin deliğine uydurup, usul usul sola, sola doğru çevireceksin.
– Olmaz emmi, bizim kapı sağa çevrilerek açılır. Al anahtarını, ver paramı.
– Oğlum, bak bu anahtar, zamane anahtarıdır. Her kapıyı açtığı gibi, ayrıca bir şey daha söyleyecem sana, sakın kimseye deme haaa.
– Ne diyecen emmi?
– Bu anahtarı yetmiş bin defa eazü besmele çekip, yedi kat muşambaya sarıp, şafak vaktı kimseye görünmeden mezarlığa gömersen, sana cennetin kapısını bile açar bu anahtar. Al oğlum...
– Sen ancak ninen ile babamı kandırırsın.

Gerçekleri bilen şaşmaz,
Yanılıp gaflete düşmez,
Küflü demir cennet açmaz,
Böyle anahtar görmedim,
Vay görmedim, vay görmedim,
Böyle kurnaz oy görmedim.

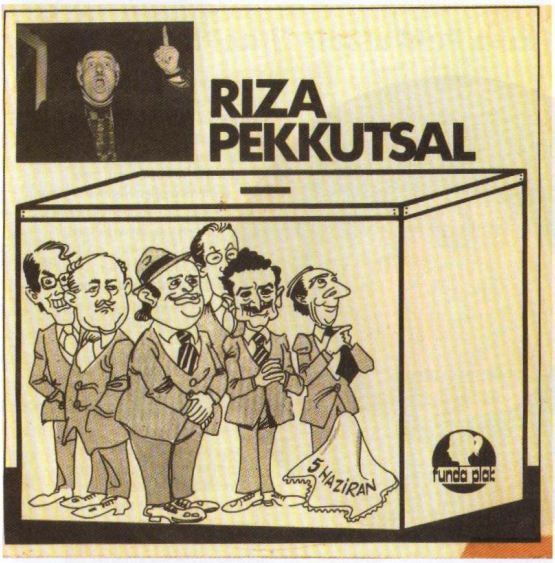
Almazdım babam aldırdı,
Onu da eller kandırdı,
Herkesi bize güldürdü,
Böyle anahtar görmedim.
Vay görmedim, oy görmedim,
Babam gibi toy görmedim,
Dedem gibi toy görmedim,
Emmim gibi toy görmedim.

Nasıl yapmış yapan usta,
Yavru içeride hasta,
Çürüyesin küfte pasta,
Vay görmedim, vay görmedim,
Böyle kurnaz bey görmedim.
Vay görmedim oy görmedim
Böyle kurnaz oy görmedim.

Geri verdim usta almaz,
Bende kalsa bir iş görmez,
Seni seven vallah gülmez,
Böyle anahtar görmedim,
Oy görmedim, vay görmedim,
Senin gibi toy görmedim.

Ali Taş'ım derde kaldım,
Seni bir iş görür sandım,
Eyvah ki boşa aldandım,
Böyle anahtar görmedim.
Oy görmedim, vay görmedim,
Böyle kurnaz bey görmedim.
Oy görmedim, vay görmedim,
Böyle kurnaz oy görmedim.





KOALİSYON ARAYIŞLARI, 1973: "İLÂHİ NECMETTİN..."

1973 seçimleri yapılmış, ancak hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak çoğunluğa sahip olamamıştı. Hükümeti kurma görevi, seçimlerden birinci parti olarak çıkan CHP genel başkanı Ecevit'e verilmişti. Demirel, görüşmelerin başında kapıları kapamış ve "Millet bize muhalefet görevi vermiştir" diyerek kenara çekilmişti. CHP genel başkanı Ecevit koalisyon arayışlarını MSP genel başkanı Necmettin Erbakan ile yürütecekti. Bu aşamada Erbakan'ın koalisyon görüşmeleri sırasındaki tutumu ve tavrı mizah plaklarına konu olmakta gecikmemişti. Rıza Pekkutsal, koalisyon arayışlarını ve CHP-MSP hükümetinin kurulması sürecinde Erbakan'ın rolünü "İlâhi Necmettin" (Funda Plak: 303/B) adlı plakta bir futbol maçı gibi anlatmıştı:



Rıza Pekkutsal: "İlahi Necmettin"



Burası Ankara, Istanbul, Izmir, Erzurum, Çukurova ve Diyarbakır radyoları. Sayın dinleyiciler Ankara'da oynanmakta olan Umut Maçının naklen yayınına başlıyoruz. [Türkiye! Türkiye! tezahüratları...]
Burası Ankara, karşınızda Rıza Takırtakır. Sayın dinleyiciler vatandaşların oylarıyla seçilen futbolculardan kurulu Umut Maçı başlamak üzere. Stat tıklım tıklım dolu. Oyuncular yerlerini aldılar. Hakem topu başlama noktasına koydu. Maçın topu pırıl pırıl, bembeyaz, ak mı ak bir top. Bu ak topun futbolumuzu Ak Günlere götürmesini dileyelim. Evet, maç başladı. İlk akın Bülent'ten. Bülent soldan kayıyor, kayıyor, kayıyor, etrafına bakındı, topu müsait durumdaki Necmettin'e uzattı. Necmettin ortalarsa gol olabilir. Ver Necmettin Ver. Ah, ah, ah, İlâhi Necmettin! Ne ettin? Necmettin topu ortalayacağı yerde, topu taca atıyor. Seyirciler Necmettin'in hareketini protesto ediyorlar.
Taç atıldı. Top tekrar Bülent'te. Bülent gene gidiyor, gidiyor, gidiyor. Bu sefer topu gole en yakın gördüğü Süleyman'a verdi. Süleyman vurursa gol olabilir. Fakat hayır, hayır, Süleyman nedense Bülent'in topuna girmiyor, aut. Böylece Bülent'in kısa zamanda yaptığı iki akın denmesi neticesiz kalıyor. [Karaoğlan! Karaoğlan!] Seyirciler kendisinden çok şey bekledikleri, takımın en genç elemanı Bülent'e tezahürat yapıyorlar.
Kaleci degajını yaptı, bu sefer top sağda. Sağda Süleyman'da. Süleyman sağdan gidiyor, verdi topu Necmettin'e, Necmettin topu ayağından kaçırıyor, aut, aut. Top tekrar sağdan oyuna sokuldu. Süleyman gene gidiyor, gidiyor, bu sefer en sağdaki Ferruh'u gördü ve kale önüne deplase oldu. Her an gol olabilir. Ortala Ferruh, ortala! Hayır, hayır Ferruh topu ortalamıyor ve sağdan taca atıyor, taç. Tacı Necmettin kullandı. Verdi Süleyman'a. Süleyman topu müsait durumdaki Bülent'e uzattı. Fakat Bülent de Süleyman'a nazire yaparcasına Süleyman'ın topuna girmiyor ve boşta kalan topu gerilerden gelen Necmettin alıyor. Necmettin, Necmettin, her yerde Necmettin. Sağda Necmettin, solda Necmettin. Top hâlâ Necmettin'in ayağında, kendi etrafında dönüyor. Adeta kendi kendine çalım atıyor. Bir sağa, bir sola şuursuzca gidip geliyor.
[Sen oyna Necmettin, sen oyna! Sen oyna Necmettin, sen oyna!] Seyirciler Necmettin'e tezahürat yapıyorlar. Bütün futbolcular durdular Necmettin'i seyrediyorlar. O ne! Necmettin birden dizpara kalktı, sola doğru bakıyor, Bülent gol pozisyonuna ortalarsa gol olabilir. Yapıyor ortasını gol oluyor... [Yayın kesilir!]
Sayın dinleyiciler, teknik bir arıza nedeniyle statla bağlantımız kesildi. Maçın neticesini önümüzdeki haber bültenlerinde dinleyebilirsiniz. Dileyelim ki son Necmettin Bülent paslaşması golle neticelensin...
Şimdi sizlere maçtan önce futbolcularla ve seyircilerle yapılan röportajı sunuyoruz.
Önce genç futbolcu Bülent'i dinleyelim:

Adım Karaoğlan,
Bugün atmasam da yarın,
Mutlak bir gol atacam.
Çünkü destek alırım,
Ben sevgili vatandaşımdan,
Ah Süleyman, Süleyman,
Ne zaman akıllanacak senin o cıcı kafan,
Verdiğim pası gol yapsaydın,
Olmazdın asla pişman.

Şimdi de kurt futbolcu Süleyman'ı dinliyoruz:

Oyları dağıtıp sağa ve sola,
Kaptanlık etti Karaoğlan'a
Necmettin neyse ama,
Çok bozukum ben Ferruh'a,
Bak benim adım Süleyman,
Vağ mı benim gibi pehlivan,
Bu sefer gol atamam amma,
Bir daha sefere ben atacam

Şimdi de son yılların yetiştirdiği en çalımcı futbolcu Necmettin'i dinliyoruz:

Anahtarı boynuma asarım,
Ne Süleyman, ne Bülent takarım,
Topu ayağıma aldım ya,
Ister sağa, ister sola atarım.
Yah dinga, dinga, dingala,
Bayılırım ben topla oynamaya,
Bir karı ile hayat olmaz,
Dört karı al da çalkala,
Bülent'e, Süleyman'a, Ferruh'a,
Alparslan'a

CHP-MSP KOALİSYONU, 1974: "AKGÜNLERE SELAMETLE"

CHP'nin 1973 seçimlerindeki sloganı "Ak Günlere" idi. Kimi plaklarda "Ak Günlere" sloganı ile MSP'deki "Selamet" bir araya getirilmiş ve CHP-MSP koalisyonunun kuruluşu "Akgünlere Selametle" diye isimlendirilmişti. Şevket Köroğlu'nun aynı adı taşıyan, Karadeniz şivesiyle okuduğu plağında (Harika Plak: OB-250-A) Ecevit, Karaoğlan adıyla damada, Erbakan ise geline benzetiliyordu:

Şevket Köroğlu: "Akgünlere Selametle"

Esselamün Aleyküm,
Köyde doğar ölürüz,
Hiç eksilmez yükümüz,
Düzensizlik diyende,
Ecevit umudumuz.

Esselamün Aleyküm,
Erbakan'ım söyledi,
Ecevit Erbakan'ı,
Aldı kabul eyledi.

Ecevit'len Erbakan,
Hükümeti kurdular,
Süleyman Demirel'i,
Yüreğinden vurdular.

Ecevit Karaoğlan,
Erbakan gelin oldi,
Demirel'in gözleri,
Şimdi yaş ile doldi.

Koyunlar dağda gezer,
Bülbüller bağda gezer,
Demirel sağ tarafta,
Ecevit solda gezer.

Bu güzel vatanimi,
Bazıları yediler,
Ecevit'len Erbakan,
Ak Günlere dediler.

Kaybettin Demirel,
Gözün yaş ilen dolsun,
Başbakan Ecevit'im,
Sana selamlar olsun.

GERÇEKLEŞMEYEN SEÇİM VAATLERİ, 1973: "DÖRT HANIMA SÖZ VERDİN, NE OLDU VAATLERİN..."

1973 seçimlerinden sonra CHP-MSP koalisyonu bir yandan rejimin geleceği açısından tartışmalara neden olurken, öte yandan aynı hızla da

kabul görmeye başlamıştı. CHP-MSP koalisyonuna en çok şaşıranlardan biri de Demirel'di. Erbakan'ın seçim sürecindeki vaatleri Antenler grubunun seslendirdiği "Ey Erbakan, Erbakan, Ecevit'tir Bize Bakan" (Artist Plak: EZ-M-7) adlı plağa aşağıdaki gibi yansımıştı:

Antenler: "Ey Erbakan, Erbakan, Ecevit'tir Bize Bakan..."

Amanını yalel yalel,
Ben sana yandım yalel,
Bol kepçeden attılar,
Oyları topladılar,
Bizleri unuttular,
Söz verip aldattılar,
Amanını vallah vallah,
Dört sene sonra yallah.

Ey Erbakan, Erbakan,
Sen oldun bize bakan,
Dört harıma söz verdin,
Ne oldu vaatlerin,
Amanını sarışın, kumral,
Bulamadık hiç birini herhal

Erzurum'dan seslendin,
Faiz haramdır dedin,
Faiz haramdır ha, estağfurullah,
Miniye paydos dedin,
Maksiyeevet dedin,
Amanını mini mini etek,
Ne olurdu sanki görsek.

Erbakan Ecevit anlaştı,
Demirel buna çok şaştı,
Isparta'dan çıktı yola,
Yanaştı Celal Baha'ya
Amanını Celal Baba,
Ne olur da bizi kolla
Amanını Celal Baba,
Şakaydı yaptım sana



CHP-MSP KOALİSYONUNDAN YAKINMALAR: "YAKTIN BİZİ ERBAKAN..."

CHP-MSP koalisyonu kuruluşu sonrasında eleştirilere uğramakta gecikmemişti. Başta zamlar konusu olmak üzere vaatler yerine gelmeyince, bu koalisyonu ve Erbakan'ı eleştiren –muhtemelen AP destekli– plaklar yayınlanmıştı. Örneğin Ali Şan'ın "Ortada Kaldık Karaoğlan" adlı plağında (Erdal Plak: EP-149-A) "Umudumuz sen diye taç ettik başımıza, ak günleri beklerken zam çıktı karşımıza, olur mu bu Karaoğlan, kurtar bizi Süleyman. Haksız mıyız Karaoğlan? Toptan yandık Erbakan..." sözleri işitiliyordu. Zehra Sağbaş'ın "Ak Günler Nerde Kaldı" (Sağbaş Plak: •4-SS-A) adlı plağının sözleri de aşağıdadır.



Zehra Sağbaş: "Ak Günler Nerde Kaldı"

Ak günler nerde kaldı, yerini zamlar aldı,
zaten neyimiz vardı, yaktın bizi Erbakan,
haksız mıyız Karaoğlan, yalvarıyorum
söyle, haksız mıyız Karaoğlan?

Ak günler nerde kaldı,
Yerini zamlar aldı,
Zaten neyimiz vardı,
Yaktın bizi Erbakan,
Zaten neyimiz vardı,
Haksız mıyız Karaoğlan?

Mahkûm af beklerken,
Fakir refah dilerken,
Yüzümüz gülecekken,
Yaktın bizi Erbakan,
Yüzümüz gülecekken,
Ne yaptın sen Karaoğlan?

Kömür yakan, gaz yakan,
Simit satan, su satan,
Sana umutla bakan,
Toptan yandı Erbakan,
Sana umutla bakan,
Ortada kaldı Karaoğlan.

İşçi bir iş bulamaz,
Bulsa para alamaz,
Alsa da karnı doymaz,
Yaktın bizi Erbakan,
Alsa da karnı doymaz,
Haksız mıyız Karaoğlan?

Demirel el dedik,
Kıymetini bilmedik,
Oyları sana verdik,
Yaktın bizi Erbakan,
Oyları sana verdik,
Haksız mıyız Karaoğlan?

Zam üstüne zam bindi,
Stokçular sevindi,
140 lira bir hindi,
Haksız mıyız Karaoğlan?
140 lira bir hindi,
Yutulur mu Karaoğlan?

Olmaz kardaşım olmaz,
Çeşme kurusu akmaz,
Bu bütçe böyle dolmaz,
Yaktın bizi Erbakan,
Bu bütçe böyle dolmaz,
Haksız mıyız Karaoğlan?

Umutlar boşa gitti,
Zamlar bizi eritti,
Yoksulluk cana yetti,
Yaktın bizi Erbakan,
Yoksulluk cana yetti,
Haksız mıyız Karaoğlan?

CHP-MSP KOALİSYONU BOZULUYOR: "AH ERBAKAN, ECEVİT'E KAZIK ATAN..."

CHP-MSP koalisyonu beklendiği gibi uzun süreli olmadı. Koalisyonun devamı Kıbrıs Barış Harekâtı ile birlikte başlayan Ecevit ile Erbakan arasındaki anlaşmazlıkların derinleşmesi üzerine olanaksız hale gelmişti. Sonunda Başbakan Ecevit, koalisyon hükümetinin istifasını sundu. Erbakan'ın koalisyonu bozan tutumu

da plaklara yansıdı. Adem Şahin'in okuduğu "Ah Erbakan, Erbakan" (Kral Plak: 1007-B) adlı plakta aşağıdaki sözler vardı:

Adem Şahin: "Ah Erbakan, Erbakan"

Bir bilmecem var çocuklar,
Haydi sor, sor,
İsmi dillerde söylenir
Acaba nedir, nedir?
Başbakan deyince akla,
Tamam, şimdi bulduk,
Her an onun adı gelir,
Sulu, Sülü, Sülü.

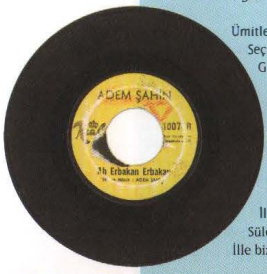
Herkes atlı gidiyor,
Ecevit kaldı yayan,
Hangi taşı kaldırsan,
Ordan çıkar Erbakan.

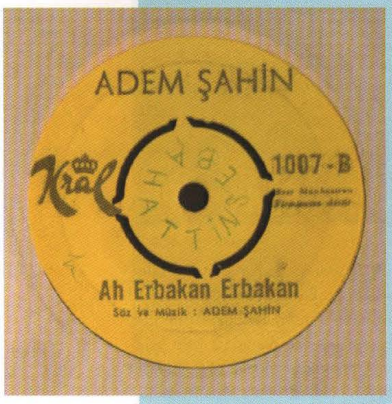
Ah Erbakan, ah Erbakan,
Yere bakan, yürek yakan,
Koalisyonu bozup da,
Ecevit'e kazık atan,
Ecevit'e kamış çakan.

Seçim istiyoruz! Seçim istiyoruz!
Hangi seçimden bahsediyorsun kardeş?
Aç tavuk gibi kendini buğday ambarında
görme iyi mi? Adapazarı, Düzce, Bolu,
Gerede, Mengen, seçim oldu yengen.

Ümitlenme haybeye,
Seçim kaldı seneye,
Geçti Bor'un pazarı,
Sür eşeği Niğde'ye.

Ah Erbakan, Ah Erbakan,
Ecevit'e çelme takan,
Feyzioğlu, Alparslan,
İlle de bizim Süleyman,
İlle bizim Süleyman.





1. MC'NİN KURULMASI: "MİLLİ BİRLİK CEPHESİ EN SONUNDA KAZANDI..."

CHP-MSP koalisyonunun ardından Sadi Irmak'ın başbakanlığında bir hükümet kurulmuş ama güvenoyu alamamıştı. Bunun ardından Cumhuriyet tarihine "I. Milliyetçi Cephe (MC) Koalisyonu" olarak geçen AP, MSP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'nden (CGP) oluşan sağ koalisyon hükümeti kuruldu.

MSP 1973 seçimlerinden itibaren koalisyon hükümetlerinin kilit partisi haline geldi. I. MC'nin kurulmasında da Erbakan ve MSP kilit rol oynamıştı. Sağ seçmen de I. MC'nin kurulmasını sevinçle karşılamış ve bu sevinç plaklara yansımıştı. Nuri Çeri, "Yine Kırat Şahlandı" (Bayburt Plak: NÇ-306-A) adlı şarkısında şunları söylüyordu:

Nuri Çeri: "Yine Kırat Şahlandı"

Yine kırat şahlandı, meclis doldu boşaldı, milli birlik cephesi en sonunda kazandı (at kişnemesi...)

Yine kırat şahlandı,
Meclis doldu boşaldı,
Milli birlik cephesi,
En sonunda kazandı.

Demirel ve Erbakan,
Feyzioğlu, Alparslan,
Ucuzluğa yüklenin,
Kaybetti Karaoğlan.

Dört liderler yan yana,
Her zaman halktan yana,
Allah sabırlar versin,
Bizim Karaoğlan'a.

Demirel ve Erbakan,
Feyzioğlu, Alparslan,
Ucuzluğa yüklenin,
Kaybetti Karaoğlan.

Yağsız peynir kırk lira,
Nasıl yesin fıkara,
Kurtar bizi Süleyman,
Kalmadı cepte para.

Demirel ve Erbakan,
Feyzioğlu, Alparslan,
Ucuzluğa yüklenin,
Kaybetti Karaoğlan.



1977 SEÇİMLERİ: "DERDİNE DERMAN OLMAZ ERBAKAN..."

1977 yılındaki seçimlere giderken AP, Erbakan'sız, tek başına bir iktidarı hedefliyor, piyasaya çıkan plaklarda da bu konu işleniyordu. Örneğin Emrah'ın okuduğu "Şahlandı Kırat" (Batı Plak: 189-A) adlı şarkıda "Haydi kırat şahlan, çöküyor vatan/Derdimize derman olmaz Erbakan..." sözleri işitiliyordu. Rıza Pekkutsal; "Sülübom" (Funda Plak: 307-B)] plağında Demirel'e şu öğüdü veriyordu:

Erbakan'a güvenme,
Çalım atar sonunda,
Bozbeyli'nin gözüyse,
Hep senin koltuğunda,
Sen, sen ol yalnız yürü,
İktidarın yolunda.

Seçim döneminde Erbakan'ın yine "temel atma" törenlerine başlaması mizah plaklarına konu oluyordu. Dönemin reklam filmlerindeki sözler değiştirilerek Erbakan için aşağıdaki şekilde uyarlanıyordu: (Rıza Pekkutsal; "Seçim Toto" (Funda Plak: 316/A, 45)] ve Rıza Pekkutsal; "Lider Reklam" (Funda Plak: 316/B, 45])

("Hoca Kola"]
– Hoca Kola için kazanın.
– Tespihler, takunyalar Hoca Kola kapaklarında.
– Bedava Suudi Arabistan gezileri,
– Hoca Kola kapaklarında.
– Hoca Kola için.
– Maşallah Tatil Köyü'nde 4 karıyla yazlık tatil geçirin.
...
– Nereye böyle Necmettincigim,
– Şöyle geriye doğru temel atmaya gidiyorum.
– Ya öyle mi, biz de seni temel atmaya gidiyorsun sanmıştık.

ERBAKAN VE "DÖRT KADIN..." "DÖRT AVRAT ALACAĞIZ, BİR OLURSAN BAŞBAKAN..."

Erbakan tarafından hiçbir zaman açıkça dile getirilmese de, ona mal edilen "dört kadın" ile evlilik, plaklarda en çok işlenen konulardan biriydi. Celal Şahin "Politikacı Destanı" (As: 5561-B) adlı şarkısında şunları söylüyordu:



Celâl Şahin: "Politikacı Destanı"

...
Erbakan der dört karı alın,
Evinizde keyfe dalın,
Anahtar benim elimde,
Benden âlâ başkan var mı?
Başkan var mı? Hey.

Bir kadını doyurduk da,
Dört kadına mı kaldık,
Çabuk hükümeti kurun,
Artık takat kalmadı,
Çabuk ucuzluk getirin,
Artık takat kalmadı,
Kalmadı hey.

Eleştirilmekle birlikte bazen de, üstü kapalı olarak, hem Erbakan hem de "dört kadın" almak konusu sevimli gösteriliyordu. Örneğin Özcan Ertokuş'un "Sağolasın Erbakan" (Ömer Plak: ÖB-1171-A) adlı plağında yandaki kutuda yer alan konuşmalar geçiyordu:



Özcan Ertokuş: "Sağolasın Erbakan"

[Erkek sesi:] Bismillahirrahmanirrahim diyerek, Allah'a inanarak ve imanımıza güvenerek başladık söze. Ne yapsak giremedik göze. Ne kötülük ettik bilmem ki. Dört kadın vaat ettiysek, elimizle bulacak değiliz a. Güvenen varsa keseye, işini görsün çaktırmadan kimseye.
[Kadın sesi:] Herif herif, tevekkeli değel, sen boşuna azmamışsın son günlerde. Yaşına başına bakmadan garıların peşinde geziyon he mi. Anam, yoksa sen de duyduğun nutuklardan mı ilham aldın. A gözü körolası herif, utan ayol, utan.

Bir çiçekle yaz geçmez,
Bahçede bülbül ötmez,
Eğer kanun çıksaydı,
Kimse itiraz etmez.

Çok hoşumuza gitti,
Sağolasın Erbakan,
Dört avrat/karı alacağız,
Bir olursan Başbakan.

[Kadın Sesi:] Beni alırken böyle demiyodun emme. Gözüm senden başkasını görmüyo, sultanım diyodun. Nerde kaldı o sözler ha. Seni gidi yalancı düzenbaz seni

Erkektir gözü doymaz,
Bu iş her işe uymaz,
Ne zararı var canım,
Fazla mal göz çıkarmaz.

Çok hoşumuza gitti,
Sağolasın Erbakan,
Dört avrat/karı alacağız,
Bir olursan Başbakan.

[Kadın Sesi:] Eee mademki fazla mal göz çıkarmazmış, dört dane de ben alsam hoşuna gider mi herif. Ağzından çıkanı kulağın duysun. İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır.

Bir gecelik orada,
Bir gecelik burada,
Bana gelecek diye,
Beklesinler sırada.

Çok hoşumuza gitti,
Sağolasın Erbakan,
Dört avrat/karı alacağız,
Bir olursan Başbakan.

[Kadın sesi:] Oohoo oh ölme eşeğim ölme. Yaz gelecek de yonca bitecek. Ayağımdaki yırtık pabuçlara bak da utan. Bana bi çift pabuç alamazken dört dane avrat alacan. Ha ha hay güleyim bari.



İKİNCİ MİLLİYETÇİ CEPHE, 1977: "ANAHTARI ALDIN, KENDİNİ ÇOK KASTIN..."

Erbakan, 15 Haziran 1977'deki seçimlerin ardından "Anahtarımız eskiden gümüştü, şimdi altın oldu" diyordu. Haksız sayılmazdı, zira MSP seçimlerde yirmi dört milletvekili çıkarmış ve yine "anahtar" parti olmuştu. Aslında seçimlerden sonra Ecevit, hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ama güvenoyu alamamıştı. Bunun üzerine Demirel başbakanlığında "II. MC Hükümeti" bu kez üç partiyle AP, MSP ve MHP tarafından kurulmuştu. Piyasaya çıkan bazı plaklarda II. MC'nin kuruluşu yine sevinçle karşılandı. Nuri Çeri, "Tuşa Geldin Karaoğlan" (Bayburt Plak: NÇ-306-B) adlı şarkısında "Tuşa geldin Karaoğlan/Helal olsun Erbakan/Zafer davulu çalsın/Başa geçti Süleyman" diyordu.

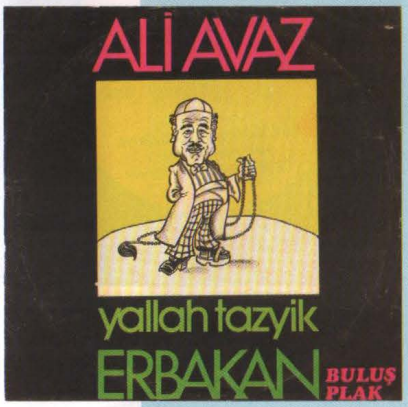
Erbakan'ın kendini önemseyen tavrı ile dilinden ve elinden düşürmediği "anahtar" da yine mizah plaklarına konu olmuştu: Ali Avaz "Yallah Tazyik Erbakan" (Buluş Plakçılık: BP-6) adıyla hazırladığı plakta Erbakan'ı arka sayfadaki kutuda yer verilen sözlerle hicvediyordu:

Ali Avaz: "Yallah Tazyik Erbakan"

Anahtarı aldın, kendini çok kastın, nedir
senin maksadın,
Ecevit'e sol göz, Demirel'e sağ göz attın da
sen ne yaptın,
Yere bakan, yürek yakan,
Erbakan, sevsinler seni Erbakan.

Sarık saracaz, dört karı alacaz, olur mu be
Erbakan,
Yirminci asırda, uygarlık çağında, dünyaya
uy Erbakan,
Semazenler gibi dönmekten bıkmadın mı
be Erbakan,
Sen gel vazgeç bu kafadan he.

Selamünaleyküm Erbakan
Hükümet kurulmasın diye elinden geleni
yapıyorsun falan
Yoksa kendin mi olmak istiyorsun
başbakan
Bu pilavın yağı nereden geliy, söyle ben
de alam
Büyü yaparsan, muska yazarsan olursun
belki bakan,
Dayan Erbakan, tazyik Erbakan, gençliğe
çok hor bakan.



Sağa sola oyun yapan, vay sen aklınla bin
yaşa Erbakan,
Milletçe ileri, sen kalırsan geri, olur mu
be Erbakan,
Atatürk yolundan, çağdaş uygarlıktan,
ayrılırsan Erbakan,
Valla gerisine karışman, sürüden ayrılanı
kurt yermiş Erbakan.

Ehlen ve sehven Erbakan,
Bir parti kapatıp, birini açan
Bu anahtar kilit açmaz kardeşim, gel sen
beni dinle,
Sen bu anahtarı boynuna as Erbakan.

Yallah Erbakan, tazyik Erbakan, rejimde
reform bakan,
Dayan Erbakan, yallah Erbakan, gençliğe
çok hor bakan,
Yallah Erbakan, Allah Erbakan, rejimde
reform bakan,
Haydi yallah Erbakan.

Benzer aşağılama ve tehdit Âşık Yoksuli'nin "Erbakan (Şakacı Adam) (BP: 177-B) adlı plağına yansımıştı. Plakta aşağıdaki cümleler duyuluyordu:

Âşık Yoksuli: "Erbakan (Şakacı Adam)"

Orta çağa doğru gitme
Erbakan, Erbakan,
Atatürk izinden çıkma,
Erbakan, Erbakan,
Şakacı adam.

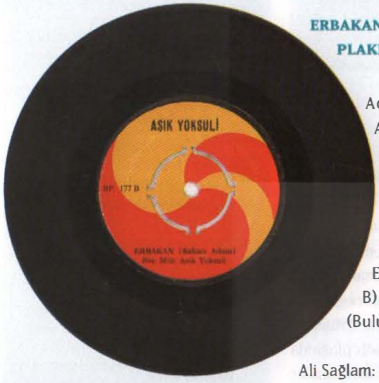
Her yerde sofu olunmaz,
Kırk vakit namaz kılınmaz,
Ecevit sana yenilmez,
Erbakan, Erbakan,
Şakacı adam.

İçip içip sızan sensin,
İşleri bozan hep sensin,
Mini eteğe kızan sensin,
Erbakan, Erbakan,
Şakacı adam.

Ne düşünürsün gizlice,
Peçe istersin uzunca,
Ya hin mebus, cahil hoca,
Bazı mebus, bazı hoca,
Erbakan, Erbakan,
Vay softa adam.
Şakacı adam...

KEMALİST İDEOLOJİNİN KLASİK TARİFİ: "GERİCİ, SOFU, SOFTA, YOBAZ..."

Şimdiye dek Erbakan'ı öven herhangi bir plağa rastlayamadım. Erbakan'ın eleştirildiği konulardan biri de Kemalist ideolojinin İslamı gericilik ve yobazlık olarak tarif ettiği, "rejim karşıtı" söylemiydi. Bunlardan biri Ali Sağlam'ın "Kemal Paşa astı astı bitmedi" diye sert bir şekilde ifade ettiği "Şikayet" (Can Plak: 127-A) adlı plağıydı ki neredeyse eksiksiz bir klasik Kemalist söylemi içeriyordu.



Ali Sağlam: "Şikâyet"

Selam atın başı sofu Erbakan,
Hoca 10 yaşında bir kız kaçırdı,
Spor yasak eden şakacı adam,
Hoca 10 yaşında bir kız kaçırdı.

Resmine baktım ki yüzünde sigil,
Gel bunun önünde namaza eğil,
Caminin hocası öğretmen değil,
Hoca 10 yaşında bir kız kaçırdı.

Kuran dersi veren olur mu veli,
Fakat değmiş kırılsın eli,
Gericinin oğlu yobazın dölü,
Hoca 10 yaşında bir kız kaçırdı.

Ali Sağlam yazdı yazdı bitmedi,
Mertler yoldaşına hile etmedi,
Kemal Paşa astı astı bitmedi,
Hoca 10 yaşında bir kız kaçırdı.

ERBAKAN —VE İLGİLİ— PLAKLAR

Adem Şahin;
A) Cin Gibisin Süleyman
B) Ah Erbakan Erbakan
(Kral: 1007)

Ali Avaz;
A) Yallah Tazyik Erbakan
B) Türküz Örnek Olalım
(Buluş Plak: BP 6)

Ali Sağlam:
"Şikayet" (Can Plak: 127-A)

Ali Şan;
A) Ortada Kaldık Karaoğlan
B) Kömür Gözlüm Ateşine Düşeli
(Erdal Plak: EP-149)

Ali Taş;
A) Şahlan Kıratım Şahlan
B) Zamane Anahtarı
(Bahar: MB-154)



Antenler: Ahmet ve Özer;
A) Şen Ola Kıbrıs Şen Ola
B) Ey Erbakan, Erbakan Ecevit'tir Bize Bakan
(Artist Plak: EA-M-8)

Asuman Arsan;
A) Yallah Tazyik
B) Nurahan Varveren
Özcan Ertokuş
Karşılıklı: Murat Taksi
(Konuşanlar: Adnan Varveren-Asuman Arsan)
(Ömer Plak: ÖB-1155)

Âşık Yoksuli;
A) Nazanım
B) Erbakan (Şakacı Adam)
([Şirket Adı Yok!]:BP-177)

Ateş Böcekleri;
A) Maç 1971 İktidarspor Muhalefet Gücü Birinci Devre
B) İkinci Devre
(Çoşkun: HC-1●76)

Celal Şahin;
A) Yallah Tazyik
B) Politikacılar Destanı
(As: 5561)

Ercan-Ercanlar;
A) Ercan ile Erbakan
B) Taka Taka Bastık Faka
(Çokran: H.Ç. 69-Bursa)

İbrahim Murat;
A) Tam Dört Karı Aldım
B) Esir Oldum Aşkına
(Harika Plak: OB-274)

Mehmet Batur;
"Çuklat Gibi Yutar Karaoğlan"
(Ömer Plak: OB-1173-A)

Mehmet Solmaz;
A) Başa Geçti Süleyman
B) Söz Vermişti Erbakan
(Side: SP-101)

Özcan Ertokuş;
A) Sağolasın Erbakan
B) Haydi Kıratım Haydi
(Ömer Plak: ÖB-1171)

Rıza Pekkutsal;
A) Seçim Toto
B) Lider Reklâm (Funda Plak: 316)

Rıza Pekkutsal;
A) Akgünlere (Dua)
B) İlâhi Necmeddin (Maç)
(Funda Plak: 3●3)

Şevket Köroğlu;
A) Akgünlere Selametle
B) Tarabzon-un Yerleri
(Harika Plak: OB-250)

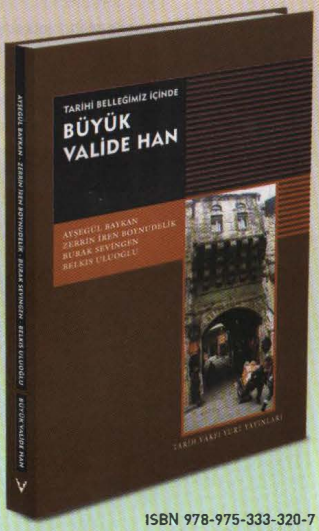
Zehra Sağbaş;
A) Ak Günler Nerede Kaldı
B) Bir Benmiyim Ağlayan
(Sağbaş Plak: 04-SS-A)

TARİHİ BELLEĞİMİZ İÇİNDE

BÜYÜK VALİDE HAN

Bu çalışma ile kentin tam ortasında, kalabalığın en yoğun olduğu yerde olmasına karşın anlaşılmaz bir yalnızlık içindeki Büyük Valide Han'a disiplinlerarası bir perspektif ve güncel kuramlar ışığında bakılıyor. Büyük Valide Han'ın tarihi dokusu; değişen toplumsal, ekonomik ve siyasi yapılara bağlı olarak bu yapının da değişim ve dönüşümü, kullanıcıların etnografik incelemesi, hanın mekânsal kullanım özellikleri ve öykü, resim, gazete yazıları, anılar ile kültürel belleğimiz içindeki yeri derlenerek inceleniyor. Ayrıca bu dönüşümün görsellerle kayıt altına alınarak geleceğe aktarılması amaçlanıyor.

Bu kitapla, tarihsel yapıların, yaşamların kentin belleğindeki izlerinin silindiği bu günlerde, 2006- 2009 tarihleri arasında gerçekleştirilen TÜBİTAK destekli "Büyük Valide Han: Kültürel ve Toplumsal Belleği İnceleme ve Dokümantasyon Projesi"nin bulgularının izleri henüz silinmemişken Büyük Valide Han'a bir kez daha dikkat çekmek istiyor, bu muhteşem mekânı daha yakından ve samimi bir dille anlatmaya çalışıyoruz.



ISBN 978-975-333-320-7
Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

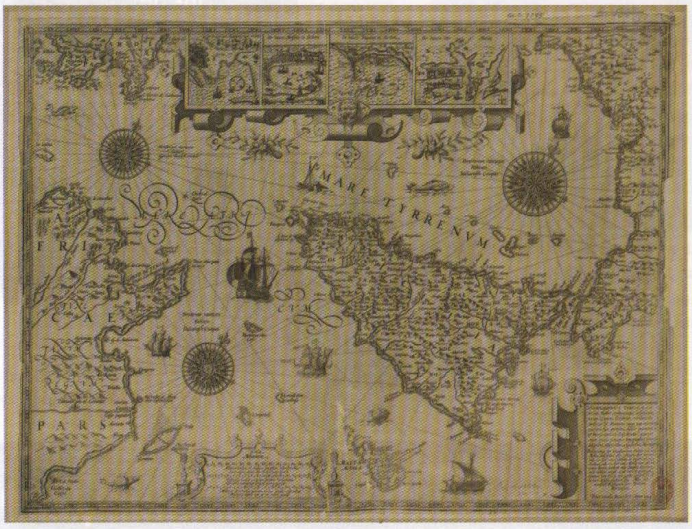
MALTIZLAR 8 EYLÜL'DE NEYİ KUTLAYACAKLAR?
MALTA'DA BAYRAMLAR VE OSMANLILAR

AKIN ÖGE

Osmanlılar ile Malta güçleri arasında 1530'lardan 1790'lara kadar süren uzun soluklu mücadele, Malta sanatı, coğrafyası, tarihi ve gündelik hayatı üzerinde, bugüne kadar devam eden kuvvetli bir etki yaratmıştır. Bu etkinin görüldüğü alanlardan biri de bayramlardır. Özellikle Malta Kuşatması'nın kaldırıldığı tarihe atıfla 8 Eylül'de kutlanan Jum il-Vittorja, *yani "Zafer Günü" bayramı, Osmanlı-Malta mücadelesinin bir ürünü olarak, 1565'ten bugüne ülkenin en önemli bayramlarından biri olmuştur. Bu yazıda, Malta'da Osmanlılarla ilgili kutlamaları ve bu kutlamalarda kullanılan bazı figürlerin Müslümanları ve Osmanlı Devleti'ni tahkir ettiği gerekçesiyle Osmanlı hükümetinin verdiği tepkileri konu edeceğim.*

Sicilya ile Tunus arasında Malta'nın konumu.

Willem Barents, 1594. Bibliothèque Nationale de France.



Osmanlı-Malta mücadelesi bir "büyük kuşatma", sayısız deniz savaşı, korsan saldırıları ve birçok kara çıkarmasından oluşur. Osmanlı denizcileri 16. ve 17. yüzyıllarda Malta'ya çok sayıda çıkarma yapmıştır. Bu çıkarmalar özellikle 1530-1565 yılları arasında yoğunlaşır. 1530 tarihi Osmanlı-Malta mücadelesinin başlangıcı olarak alınabilir, çünkü bu yıl St. John Şövalyeleri Malta'yı üs edinmiştir. Şövalyeler, eski üsleri olan Rodos'ta olduğu gibi Malta'da da Osmanlı sivil ve askeri denizciliğini vurmaya devam ettiklerinden Osmanlı kuvvetlerinin Malta'ya yönelmesine neden olurlar. 1565'te Osmanlı donanması yaklaşık dört ay süren bir kuşatmayla Malta'yı almaya çalışır, ancak başarısız olur. Kuşatmayı takip eden yıllarda, Osmanlı gemileri adalara birkaç kez daha hücum eder. Tüm bu süreçte, St. John Şövalyeleri'nin kontrolündeki Malta gemileri de Osmanlılara karşı hemen her ittifakta yerini alır. Bu gemiler, 1718 Pasarofça Antlaşması'na kadar Akdeniz'de, Osmanlı ile Avusturya ve Venedik arasında yaşanan büyük deniz savaşlarına katılır. Bu tarihten sonra büyük deniz savaşları dönemi kapanmaya başlar, ancak Malta güçleri 1798'de Napoléon adaları alıp Şövalyeleri buradan sürene kadar Osmanlı gemilerine yönelik korsanlık faaliyetlerini sürdürür. Osmanlı Devleti ile Malta arasındaki bu uzun

mücadele, Malta'da birçok alanda iz bırakmış, ülkenin en önemli bayramlarından biri de bu mücadelenin bir mirası olarak bugüne kalmıştır.[1]

JUM IL-VITTORJA BAYRAMI

Jum il-Vittorja, Malta'nın en önemli bayram günlerinden biri olmakla birlikte, 1565 sonrasında Osmanlılarla ilgili kutlama ve benzeri başka etkinliklerin de yapıldığı vakidir. Böyle bir etkinlik hakkında erken tarihli bir bilgi kaynağı, Vatikan tarafından incelemeler yapması için 1575'te Malta'ya gönderilen Pietro Duzina'nın raporudur. Rapora göre, dönemin en büyük bayramlarından biri olan ve ülkenin her yanından insanların katıldığı St. Gregory Günü'nde ruhban, Mdina kentinden yaklaşık on beş kilometre ötedeki Zejtun'a yürüyüp, Malta'nın bir Osmanlı hücumundan kurtuluşunu anmaktadır.[2]

Osmanlılarla ilgili bir başka kutlamayı Malta'da engizitör olarak bulunan Innico Caracciolo'nun raporundan öğreniyoruz. Caracciolo'nun raporundan anlaşılan, Osmanlı ordusunun Macaristan'a doğru yöneldiği ve ardından Viyana'yı kuşattığı haberi Malta'da duyulmuş, "ortak düşmana" karşı ilahi destek sağlamak için her akşam kiliselerden çanlar çalınmıştır. 27 Ekim 1683'te Caracciolo'ya Roma'dan gelen mektup, kuşatmanın başarısız olduğu haberini vermiş, haberin şehre yayılması sonrası 3 Kasım'da Valletta'da halk kendiliğinden sokaklara dökülmüş, toplar atılmış, ateşler yakılmış, geçitler düzenlenmiş ve müzisyenlerin de katıldığı bu kutlamalar üç gün sürmüştür. Sonraki günlerde kuşatmada ölenler için resmi katılımlı ayinler düzenlenmiştir. Kutlamalarda havai fişek gösterileri de yapılmış, bu gösterilerde Avusturya'yı temsil eden bir kartalın pençelerinde paşa ve hilal figürlerinin bulunduğu kompozisyonlar kullanılmıştır.[3]

Maltız bayramları içerisinde ülkenin Osmanlılar ile kesişen tarihinden doğan en önemli bayram ise *Jum il-Vittorja* yani "Zafer Günü" bayramıdır. Bu bayram, Osmanlı ordusunun 1565 Malta Kuşatması sonucunda başarılı olamayıp adadan çekilme kararı aldığı güne atıfla, her yıl 8 Eylül tarihinde kutlanır. Resmi bayram olarak kutlanmasına 1922'de karar verilmiştir[4] ve bugün Malta'da "ulusal tatil" uygulaması yapılan beş bayramdan biridir.[5]

Aslında Malta Kuşatması'na kadar 8 Eylül bayramı yalnızca Hz. Meryem'in doğum günü olarak kutlanırken, kuşatmanın kaldırılması da bu tarihe denk gelince, 1565 sonrasında iki olay beraber kutlanmaya başlamıştır. Sonradan bu tarihe iki önemli olay daha denk gelmiştir: Maltızlar ve onları destekleyen Britanya ile o dönem Malta'yı yöneten Fransız güçleri arasındaki çatışma, 8 Eylül 1800'de Fransızların resmi olarak teslim olması üzerine sona ermiş; 1943'te, yine 8 Eylül'de, İtalya ile Müttefik Devletler arasında imzalanan ateşkesin (Cassibile Mütarekesi) yürürlüğe girmesiyle, Malta'da II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım durmuştur. Böylece bu iki olay da *Jum il-Vittorja* bayramı içerisinde anılır olmuştur. Tüm bu önemli günlerin aynı tarihe denk gelmesi nedeniyle eylül ayı Malta'da *ix-xahar tal-Vitorja* yani "zafer ayı" olarak adlandırılır.[6]

Malta Kuşatması'nın kaldırılışının uzun süreden beri 8 Eylül günü kutlanıldığı bilinmektedir ancak bu bayramın müstakil monografileri henüz yazılmadığından, bayrama değinilen


TIMES OF MALTA THURSDAY SEPTEMBER 8 1938

Hitler Reviews Cultural Achievements Of National Socialism

"Impossible For Opponents To Deny Successes Of New Regime"

Malta to-day, celebrates her victory over the Turks on the 8th September, 1565

Nature Of National Socialism

Plan For Carrying Out Public Works In British Colonies

Facilitating Employment Of Thousands Of Colonists

No Change In Prince Arthur's Condition

Czech Crisis Reaching Climax

According to French Commentators

Possibility Of New Reich Loan Rumoured

8 Eylül kutlamaları.

Times of Malta, 8 Eylül 1938, s. 8.

çalışmalarda kutlamalara dair bilgiler kesitler halinde sunulur. Örneğin 8 Eylül 1645'te, Hz. Meryem'in doğumu ile Büyük Kuşatma'da kazanılan başarının birlikte kutlandığını, kutlamaları Vatikan'a rapor eden engizitör Gori Pannellini'nin yazdıklarından öğreniyoruz. Pannellini'nin raporunda anlattığına göre, kutlamalar bir geçit töreniyle başlamıştır. Törende, St. John Şövalyeleri'nin flamasının hemen ardından, İspanya Kralı II. Felipe'nin Malta Kuşatması'nda ka-



Valletta'nın Putirjal kapısı ve iki tarafta duran halef-selef üstad-ı azamlar.

https://www.flickr.com/photos/51841741@N07/4794178911 [22.07.2015].



Kon-Katidral ta' San Ġwann'da bulunan Nicolas Cotoner anıtı.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nicola_Cottoner_-_The_Chapel_of_Aragon.JPG [10.08.2015]

zandığı başarıya ithafen müdafilerin lideri St. John Şövalyeleri Üstad-ı Azam'ı Jean de la Valette'e hediye ettiği kılıç ve hançer taşınmıştır.[7]

Kutlamalar hakkında yazan bir başka isim, 1778'de Malta'ya seyahat eden siyasetçi ve sanatçı Dominique Vivant Denon'dur (1747-1825). Denon'un anlatımına göre, etkinlikler kuşatmada ölenler anısına St. John Katedrali'nde yapılan ayinle başlamış, ertesi gün askeri geçit töreni düzenlenmiş, bu sırada mezkûr



Kon-Katidral ta' San Ġwann'da bulunan Nicolas Cotoner anıtından bir detay.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Asian_slave_at_Nicola_Cottoner_monument.jpg [10.08.2015].

kılıç ve hançer sergilenmiş ve tüm kalelerden atılan topların eşliğinde yapılan uzun bir geçitle etkinlik sona ermiştir.[8]

8 Eylül kutlamalarının bir başka gözlemcisi, çocukluk ve gençlik yıllarının önemli bir bölümü Malta'da geçen İngiliz misyoner ve oryantalist George Percy Badger'dir (1815-1888). Badger, Malta hakkındaki 1838 tarihli çalışmasında bu ülkenin bayramlarını da tarif etmiştir. Yazara göre, 8 Eylül kutlamalarında ödüllü kayık yarışları (*regatta*) yapılmış, *giostra* (Maltızca *il-ġostra*) adı verilen ve genç erkeklerin yağlı bir direğin ucundaki bayrağa ulaşmaya çalıştıkları oyunlar düzenlenmiştir.[9] 1894'teki kutlamalarda ise, öncekilerdeki gibi, La Valette ve diğer üstad-ı azamların anıldığı ve geçit töreni yapıldığı bilinmektedir.[10]

8 Eylül kutlamalarına Malta'da savaş esiri olarak tutulan Osmanlılar da tanık olmuş, bunlar içinde en detaylı anlatımı 1919-1921 yılları arasında Malta'da bulunan Ziya Gökalp yapmıştır. Gökalp'in anlatımına göre, neredeyse bir yıldır Malta'da olan esirlere ilk kez serbestçe dışarı çıkıp gezme imkânı verilmiş, kendisinin ilk serbest gezisi 8 Eylül 1920 gününe denk gelmiştir. O gün dolaştığı yerler arasında Valletta da bulunan Gökalp, ertesi gün kızına yazdığı mektupta, buradaki bayram etkinliklerinde gördüklerini şöyle aktarır: "Dün Malta'nın büyük bir bayramı idi. Güya bu gün Turgud Reis'i şehit etmişler, Türkleri Malta'dan kovmuşlar. Her sene bu günün bayramını yapıyorlar. Kiliseler, büyük binalar, caddeler mahşer gibi tenvir edilmişti. Herkes bayram elbisesini giymişti. Bilhassa çocuklar meserretli meserretli dolaşıyorlardı. Bütün dünya ayakta idi."[11] Aynı gün eşine yazdığı mektupta ise kutlamalar sırasında yapılan kayık yarışlarına değinir: "Nihayet kayık yarışı olan yere geldik. Seyircilerin birkısmı sandallarda, birkısmı sahilde, birkısmı damlarda, pencerelerde.. Bütün Malta burada toplanmıştı."[12]

Jum il-Vittorja 1922'den itibaren, arada kutlama yapılmayan birkaç yıl olmakla birlikte, resmi olarak kutlan-

maya başlanır. Bu tarihten beri resmi kutlamalarda 8 Eylül Meydanı'ndaki anıtta tören düzenlenir, ardından kilisede ayin yapılır, izci grupları yürüyüş yapar, kuşatmada kullanılan zırhların temsilleri sergilenir, La Valette'in mezarı ziyarete açılır ve hükümet, gazetelere "günün anlam ve önemini" belirten yazılar gönderir.[13] 1930'lardaki kutlamaların üç güne yayıldığı görülür. Bu tarihlerde kutlama haberlerinin verildiği gazetelerde, 8 Eylül'ün, Hıristiyanların Müslümanlara, Sarazenlere ve/veya Türklere karşı zafer kazandığı gün olduğu yazılıdır.[14] 1938'deki kutlamalarda galibiyetin anısına bir şarkı yapılır ve bir albüm satışa sunulur.[15] Bugün halen devam eden kutlamalarda yapılan etkinlikler bu ilk resmi kutlamalardan pek farklı değildir. Kilise ayini ve 1927'de dikilen Valletta'daki Büyük Kuşatma Anıtı'na çelenk bırakılması süregelen ritüeller arasındadır. Ayrıca *regatta* ve *il-gostra* yarışları da halen yapılmaktadır. Günümüzde yapılan etkinliklerden olan ve *parata* denen gösteride ise çocuklar ve genç erkekler, Şövalyeleri ve Osmanlıları temsil eden kıyafetler giyerek savaşı canlandırır.[16]

8 Eylül etkinliklerinin konumuz bakımından bir özelliği de kutlamalarda verilen nutuklardır. Malta'daki Türk ve Müslüman imajı hakkındaki çalışmasında Joe Vella Gauci, bugüne kadar verilen nutuklarda belli başlı temaları şöyle tespit etmiştir: Büyük Kuşatma'da kutsal bir savaş verilmiştir ve kazanılan başarı Türklere karşı Batı'yı korumuştur. Bu bakımdan kuşatma, birçok konuşmada, Yunan güçlerinin Perslere karşı galibiyetine benzetilir. Kuşatmada verilen mücadele Türk, Müslüman, barbar, esmer, Asyalı ve Doğulu karşısında Maltız, Hıristiyan, medeni, beyaz, Avrupalı ve Batılının savaşıdır.[17] Örnek vermek gerekirse, 8 Eylül nutukları arasında bu karşıt ikilikleri kullanan en meşhur Maltızlardan biri, "milli şair" olarak anılan, Malta milli marşının da sözlerini yazan Carmelo Psaila, nam-ı diğer Dun Karm'dır (1871-1961). Şaire göre, 1565'te verilen mücadele "yüzlerce yıllık derin düşüncenin, çok çalışmanın ürünü olan Avrupa medeniyeti" ve Hıristiyanlığın, tam zıt sıfatlarla tarif edilen ve "kötü arzulara" sahip Sultan Süleyman'ın temsil ettiği İslam ile mücadelesidir.[18]

8 EYLÜL KUTLAMALARI VE OSMANLI TEPKİSİ

Dun Karm'ın bu yaklaşımı, 8 Eylül kutlamalarının tarih boyunca büründüğü havanın bir örneği olarak görülebilir. Keza Maltız tarihçi Carmel Cassar'a göre, Malta'da yapılan birçok kutlamanın ortak bir özelliği Türklerin bir düşman figürü olarak temsil edilmesidir.[19]

İşte bu tür "figürler" nedeniyle kutlamalar 1888'de Babıâli'nin de ilgisini çekmiştir. Olay, Malta'yı Hıristiyanlaştıran Aziz Paul'ün gemisinin burada karaya oturuşunu anan 10 Şubat bayramının kutlamaları sırasında, Müslümanlara ve Osmanlı bayrağına hakaret edildiği gerekçesiyle yapılan bir ihbarla başlar. Mesele, Malta'daki Osmanlı Başşehbenderi Yusuf Dominyan Efendi'nin 12 Şubat 1888 tarihinde Hariciye Nazırı Said Paşa'ya yazdığı mektupla Babıâli'ye iletilir. Mektuba göre, kutlamaları gören "iki Müslüman", kutlamalarda kullanılan ve La Valette'i tasvir eden ahşap bir heykel kompozisyonunda, La Valette'in bir Müslüman'ın başını ayakla ezdiğine ve başın altında (Fransızca metinde *drapeau national* yani "ulusal bayrak" denen) Osmanlı bayrağının yer aldığına dair bir şikâyette bulunmuştur. Dominyan Efendi bu şikâyet üzerine hemen Malta'daki hükümet nezdinde girişimde bulunduğunu ve bayrağın kaldırılmasını istediğini yazar. Ancak aldığı cevap, bu heykelin on iki yıldır kutlamalarda bu şekilde sergilendiği, elçinin hiçbir selefinin buna tepki göstermediği, bunun aslen St. Paul Kilisesi'nde bulunan bir heykel olup sadece tarihi bir hatıra olduğu yönündedir. Dominyan Efendi yine de görüşme sonunda konuyla ilk fırsatta ilgilenileceği cevabını aldığını yazar.[20] Hariciye Nazırı konuyla ilgili olarak Londra Sefiri Rüstem Paşa'yı da bilgilendirir.[21]

"Dün Malta'nın büyük bir bayramı idi. Güya bu gün Turgud Reis'i şehit etmişler, Türkleri Malta'dan kovmuşlar. Her sene bu günün bayramını yapıyorlar. Kiliseler, büyük binalar, caddeler mahşer gibi tenvir edilmişti. Herkes bayram elbisesini giymişti. Bilhassa çocuklar meserretli meserretli dolaşıyorlardı. Bütün dünya ayakta idi.



Malta Şövalyeleri'nden Ulrich von Rambschwang'ın Bayerisches Nationalmuseum'da bulunan heykeli.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ulrich_von_Rambschwang_-_Epitaph,_Deutschhauskirche_-_Würzburg.jpg [10.08.2015].

Malta'daki Britanya yönetiminin taahhüdüne ve Londra ile yapılan yazışmalara rağmen konu kapanmaz. 1888 yılında yapılan 8 Eylül kutlamaları sırasında mezkûr La Valette heykeli veya bir benzeri, olayı haber veren elçinin mektubuna göre, verilen söze rağmen, bu kez Valletta şehrinin (Putirjal ya da Porta Reale denilen)

kapısının üstünde görününce (ki belgeye göre heykelin asıl yeri burasıdır ve gerçekten de bir La Valette heykeli, 1942 yılında kapıya isabet eden bombayla yıkılana kadar orada kalır), konu bir kez daha Hariciye Nazırı'nın önüne gelir. Said Paşa'ya yazan elçi durumu anlatıp, Malta'daki hükümet nezdinde heykelin taşınmasını ya da Osmanlı bayrağının çıkarılmasını yeniden talep ettiğini belirtir. Ancak Malta'daki Britanyalı muhatabı, kendilerinin bu kutlamanın sorumlusu olmadıkları, bunun yerel bir kutlama olduğu ve heykeli kaldırmanın "Maltız halkının fanatizmini uyandıracağı" yönünde cevap verir.[22] Bunun üzerine Hariciye Nezareti, Londra Sefiri Rüstem Paşa yoluyla konuyu dönemin Britanya Başbakanı Lord Salisbury'ye aktarır; amaç, Malta'da alınacak önlemleri hızlandırmaktır.[23] Lord Salisbury'den, gelecekte bu tür bir olayın önlenmesi için gerekenin yapılacağına ve konuyla ilgili sömürgeler bakanlığıyla görüşeceğine dair bir taahhüt gelir.[24] Nihayet Mart 1889'da Lord, Rüstem Paşa'ya kompozisyondan Osmanlı bayrağının çıkarılması yönünde adımların atıldığını ve Malta'daki Osmanlı elçisinin bu gelişmeden memnuniyet duyduğunu öğrendiğini yazar.[25] Bunun üzerine Rüstem Paşa bu gelişmeyi Hariciye Nazırı'na iletir.[26]

Maltalılar arasında "milli şair" olarak anılan, Malta milli marşının da sözlerini yazan Carmelo Psaila'ya göre 1565'te verilen mücadele "yüzlerce yıllık derin düşüncenin, çok çalışmanın ürünü olan Avrupa medeniyeti" ve Hıristiyanlığın, tam zıt sıfatlarla tarif edilen ve "kötü arzulara" sahip Sultan Süleyman'ın temsil ettiği İslam ile mücadelesidir.



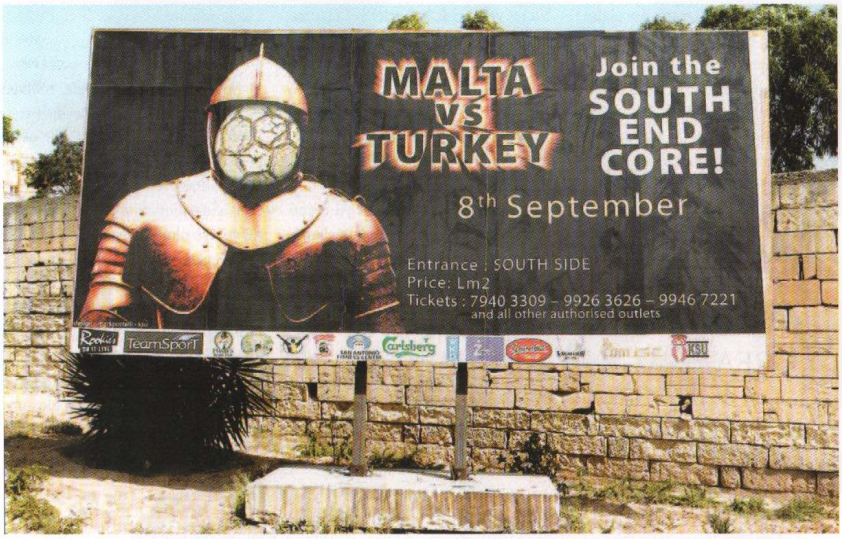
**ohanniter-
irche'de
ulunan La
alette anıtı.**

ttps://commons.
ikimedia.org/
iki/File:Wien_
Malteserkirche_-_
alette-Denkmal_1.jpg
10.08.2015].

Ancak mesele burada da son bulmaz. Beş yıl sonra, Şubat 1894'te, konunun takipçisi olan ve Eylül 1893'te göreve gelen yeni Malta Başşehbenderi Bahir Bey, heykelden sadece Osmanlı bayrağının kaldırıldığını, yeşil sarık taşıyan "bir Müslümanın başı"nın hâlâ La Valette'in ayaklarının altında yer aldığını ve bu heykelin hem St. Paul'ün gemisinin kara oturuşuna hem de Osmanlılara karşı 1565'te kazanılan zafere atıfla yapılan iki kutlamada sergilenmeye devam edildiğini yazar.[27] Bunun üzerine Malta-İstanbul-Londra arası yazışmalar yeniden başlar. Britanya kanadından gerekli önlemlerin alınacağına dair aynı sözler yeniden alınır.[28]

Tekrar etmek gerekirse, söz konusu heykellerden biri, Valletta'nın Maltızca "Putirjal" denen, "Porta Reale" olarak da bilinen bir kapısı üzerinde, selefi L'Isla Adam ile karşılıklı duran La Valette heykelidir. Heykel kompozisyonundan insan başı kısmının ne zaman çıkarıldığı tespit edilememiştir. Ayrıca, önemli günlerde sergilenen (belgelere göre) ahşap heykel ile şehrin kapısı üzerinde duran heykelin bağlantısını belgelerden kesin bir şekilde anlamak mümkün olmamıştır. 1942'de Mihver Güçleri'nin bombardımanı sırasında heykeli taşıyan kapı hasar görür, heykeller ise yıkılır. La Valette'in yeni bir heykeli ancak 2012 yılında, üstad-ı azam adına açılan yeni meydana dikilir.[29]

Yeni La Valette heykelinde Müslüman başı ya da bayrak figürü olmamakla birlikte, bugün Malta'da veya Avrupa'da bulunan Malta ile ilgili mekânlarda halen bu tür figürlerin yer aldığı kompozisyonlar bulunmaktadır. Örneğin, Valletta'da Kon-



Büyük Kuşatma'nın kaldırılışının 450. yılı kutlamalarına ait bir logo.

http://i.ytimg.com/vi/JTCydlugkOc/maxresdefault.jpg [10.08.2015].

Katidral ta' San Ġwann'da bulunan Aragon Şapeli'ndeki Üstad-ı Azam Nicolas Cotoner anıtında, zincirlenmiş iki köle figürü en altta yer alır. Malta Kuşatması'nda savaşan Malta Şövalyeleri'nden Ulrich von Rambschwang'ın Münih'te Bayerisches Nationalmuseum'da bulunan heykelinde de sarıklı bir kişinin şövalyenin ayakları altında yerde olduğu görülür. Viyana'da "Maltız Kilisesi" diye de bilinen Johanniterkirche'de bulunan La Valette anıtı da zincirli iki figürün başları üzerinde durur halde tasarlanmıştır.[30]

8 Eylül kutlamalarında Osmanlı ya da Türk bayraklarının bu tür kompozisyonlarda kullanılması geleneği sonraki yıllarda da sürmüştür. Örneğin 1936 tarihli kutlamada, bando takımlarının geçişine eşlik eden süslü arabada, Osmanlı bayrağı Malta bayrağının altında kalacak şekilde kullanılmıştır.[31] Malta'da sonradan terk edilen bir gelenek de San Lawrenz Kilisesi'ne Türk bayraklarının toza ve güveye karşı önlem almadan asılmasıdır. Bu sayede toz ve güve yüzünden bayraklar üzerinde bozulma olması amaçlanmıştır.[32]

Yukarıda bahsedilen "bayrak krizi"nin bir benzeri ise 2000'li yıllarda birkaç kez daha yaşanmıştır. Malta'nın Vittoriosa kentinde sergilenen, Papa V. Pius'un Türk bayrağının üzerine basar halde tasvir edilmiş heykelini gören bir turistin bu manzaranın fotoğrafını çekmesinden birkaç gün sonra, Türkiye'nin Roma Büyükelçiliği'nin müdahalesiyle bayraktaki yıldız çıkarılır. Olayı duyuran gazete yazısına göre, böylece bayrak günümüzde kullanılan Türk bayrağı olmaktan çıkıp Osmanlı bayrağı haline dönmüştür. Dolayısıyla yazıda olayın sorunlu yanı olarak, bayrağın, üzerinde sadece hilal olan ve yıldız bulunmayan "Osmanlı bayrağı" yerine hatayla yıldızlı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağı şeklinde çizilmesi gösterilir. Oysa ay-yıldızlı bayrağın Osmanlı Devleti'nin bayrağı olarak da kullanıldığı vakidir. Yazar, halen bir sarayda tutulan heykelin bu kez diplomatik müdahale olmadan yaklaşan St. Dominic Günü'nde sergilenmesini umduğunu belirtir.[33] 2004 ve 2006'da da bir heykel ay-yıldızlı bayrağa basar halde yine St. Dominic Günü'nde sergilenmiştir.[34]

SONUÇ YERİNE: MALTA'DA OSMANLI GEÇMİŞİ HALEN CANLIDIR

Her ülke tarihinde, çeşitli vesilelerle gündeme tekrar tekrar gelen tarihi olaylar bulunur. Malta'da gündeme en sık gelen olaylar arasında, Osmanlılar ile uzun mücadele sürecinde yaşananlar vardır. Osmanlı ile kesişen tarihin yeniden gündeme geldiği en ilginç örneklerden biri 2007 yılında yaşanmıştır. Bu yıl Türkiye ile Malta'nın erkek milli futbol takımları arasında yapılan bir müsabaka, Malta Kuşatması'nı tüm sembolik ağırlığıyla yeniden gündeme getirmiştir. Bu müsabakanın en önemli özelliği denk geldiği tarihtir. Fikstüre göre iki takım Ta' Qali Stadyumu'nda 8 Eylül 2007'de karşı karşıya gelecektir. Bu tesadüf, taraftara ayrı bir heyecan getirirken —kimi Maltızların futbolun tarihi olaylarla kıyaslanmaması gerektiği düşüncesine rağmen—[35] bu kıyaslama epeyce yapılır: Maçı duyuran tabelalarda şövalye figürleri kullanılır, gazetelerde "Büyük Kuşatma... İkinci Bölüm" gibi ifadeler yer alır, You Tube'a müsabaka ile Büyük Kuşatma'yı benzeten videolar yüklenir.[36] UEFA bile 1565'e atıf yapmanın cazibesinden kendini kurtaramaz ve internet sayfasında Maltızların kuşatmada kazandığı başarıya değinir.[37] Üstüne, Avrupa'nın en zayıf milli futbol takımları arasında olan ve daha önce Türkiye'ye hep yenilen Malta, bu kez rakibinden bir puan alınca, bu sonuç gazetelerde "atalarımızın 1565 Büyük Kuşatma'daki yiğitliği" gibi sözler kullanılarak yorumlanır.[38]

Bu yıl 8 Eylül'de, bayramı öncekilerden renkli kılacak böyle bir tesadüf denk gelmeyecek gibi gözüküyor. Ancak Maltızlar bu yıl, kuşatmada alınan galibiyetin dört yüz ellinci yılını kutlayacaklar. Bu kutlamada da muhtemelen her zamanki gibi nu-



Marsa'da maçı duyuran bir tabela.

Chris Sant Fournier (fotoğraf), *Times of Malta*, 24 Ağustos 2007, s. 52.

tuklar verilecek, haberlerde kuşatma konu edilecek, bu esnada bol bol, Malta tarihinin en çok gündeme gelen figürlerinden olan Osmanlılar ve anıları halen canlı görünen Osmanlı geçmişi üzerine konuşulacaktır. Muhtemeldir ki dört yüz ellinci yılın hatırına bu konuşmalar normalden fazla yapılacaktır. Keza bu yıl resmi kutlamalar, kuşatmanın başladığı mayıs ayından beri icra edilmektedir. Dolayısıyla Malta'da en azından eylül ayının ilk on gününü izlemek, Osmanlı tarihine ve "Türk imajı" meselesine ilgi duyanlar için ilginç veriler sunabilecektir. Umulur ki bu yıl kutlamalarda rencide edici etkinliklere, ifadelere ve kompozisyonlara başvurulmaz.

Son olarak vurgulamak gerekirse, Malta'da bahsedilen türde rencide edici etkinlikler eleştiriyle de karşılanmakta ve tarihe "biz"-"onlar" ikiliği dışında yeni ve eleştirel bir bakışla yaklaşanlar seslerini duyurmaktadır. Özellikle eğitim sisteminde, Malta'nın AB'ye üye olma süreciyle birlikte, eskinin egemen ötekileştirici paradigmalarının geride kaldığı görülmektedir. Malta'da geleneksel tarih algısı, tarihyazımı ve eğitimdeki yeni gelişmelerle birlikte bu algının değişimi ve "Malta'da Türk imajının" dünü ve bugünü, başka bir çalışmada ele alınması gereken hacimde konulardır.

DİPNOTLAR

1 St. John Şövalyeleri'nin Rodos'tan çıkarılmaları, Malta'yı üs edinmeleri, 1530-1565 arasında Osmanlı denizcilerinin adalara yaptığı hücumlar. 1565 Malta Kuşatması ve takip eden mücadeleler ile Osmanlı-Malta mücadelesinin Malta coğrafyası üzerindeki etkileri hakkında *Toplumsal Tarih* in 260. sayısındaki şu makaleye bakılabilir. Akın Öge, "Malta Coğrafyasında Osmanlı Etkileri", *Toplumsal Tarih* 260 (Ağustos 2015): 48-54.

2 Joseph Cassar Pullicino, "Malta in 1575: Social Aspects of an Apostolic Visit", *Melita Historica* 2/1 (1956): 41.

3 Carmel Cassar, "Malta and the Celebration of Victory over the Turks in the Siege of Vienna of 1683", *A Timeless Gentleman: Festschrift in Honour of Maurice de Giorgio*, G. Bonello (ed.) (Malta: Fondazzjoni Patrimonju Malti, 2014), s. 344-345.

4 "Eighth September 1565", *Times of Malta*, 7 Eylül 1938, s. 10; Joe Zahra, "A Turbulent History of a National Day", *Times of Malta*, 7 Eylül 2014, http://www.timesofmalta.com/articles/view/20140907/letters/A-turbulent-history-of-a-national-day.534646 [13.04.2015].

5 Malta'nın diğer milli bayramları Özgürlük Günü, İngilizlere karşı 1919'da verilen mücadeleyi temsilen "7 Haziran" adlı bayram, Bağımsızlık Günü ve Cumhuriyet Günü'dür. Bkz. "Laws of Malta", *Chapter 252: National Holidays and Other Public Holidays Act*, 27 Haziran 1975, s. 1-2, http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8746 [12.04.2015].

6 Fransa'nın Malta'daki güçlerinin teslim oluşu hakkında bkz. Dennis Castillo, *The Maltese Cross: A Strategic History of Malta* (Westport: Praeger Security International, 2006), s. 121-123. 8 Eylül'ün önemi hakkında bkz. Kenneth Zammit Tabona, "Three Days Between Friends", *The Times*, 16 Nisan 2013, s. 14.

7 Carmel Cassar, "Ritual, Splendour and Religious Devotions: The Siege of 1565 and Festival Celebrations in 17th Century Malta", *From the Great Siege to the Battle of Lepanto: The Life and Times of Malta and the Order of St. John (1565-1571)*, ed. George Cassar (Valletta: Sacra Militia Foundation, 2011), s. 69.

8 Dominique Vivant Denon, *Voyage en Sicile* (Le Promeneur, 1993), s. 140.

9 George Percy Badger, *Description of Malta and Gozo* (Malta: M. Weiss, 1838), s. 106-107.

10 Lino Bugeja, "The Commemoration of the Great Siege of 1565", *The Sunday Times of Malta*, 7 Eylül 2014, s. 36-37.

11 Fevziye Abdullah Tansel (haz.), *Ziya Gökalp Külliyatı II: Limni ve Malta Mektupları*, 2. bs. (Ankara: TTK Basımevi, 1989), s. 433. Ziya Gökalp gibi Malta'da esir tutulan Mustafa Reşat Mimaroğlu da Turgut Reis'in 8 Eylül'de öldüğünü sanmaktadır ya da o dönemde Malta'da böyle bir genel kanı vardır: "Sekiz eylül tarihinde, yani Turgut Reisin ölümü günü, yapılan büyük yortu hay huyuna tesadüf eden bu hadiseden..." Bkz. M.R. Mimaroğlu, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim'den: İkinci Kitap* (Ankara: T.C. Ziraat Bankası Matbaası, 1946), s. 93. Oysa Turgut Reis kuşatmanın ilk ayı dolmadan, 23 Haziran 1565'te ölmüştür. Turgut Reis'in ölümü hakkında bkz. İdris Bostan, "Turgut Reis", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), s. 418.

12 Tansel (haz.), *age*, s. 432.

13 "The 8th of September", *Times of Malta*, 8 Eylül 1937, s. 11.

14 "8th September Festivities", *Times of Malta*, 3 Eylül 1931, s. 14; "National Festivities", *Times of Malta*, 4 Eylül 1935, s. 5; "The Eighth of September", *Times of Malta*, 4 Eylül 1938, s. 8. 1920'lerdeki kutlamalar için ayrıca bkz. Deborah Manley (ed.), *Malta: A Traveller's Anthology* (Oxford: Signal Books, 2010).

15 "In Memory of 8th. September, 1565", *Times of Malta*, 12 Eylül 1938, s. 11.

16 Catherine Balzan, "Victory Day-A National Event", *Times of Malta*, 8 Eylül 2005, http://www.timesofmalta.com/articles/view/20050908/letters/victory-day-a-national-event.78889 [13.04.2015]; "Malta Celebrates Victory Day", *Times of Malta*, 9 Eylül 2006, http://www.timesofmalta.com/articles/view/20060909/local/malta-celebrates-victory-day.41995 [13.04.2015]. Regatta yarışları gazetelere haber olurdu. bkz. "8th September Regatta", *Times of Malta*, 10 Eylül 1931, s. 13; "The National Regatta", *Times of Malta*, 9 Eylül 1935, s. 9; "Grand Harbour Regatta", *Times of Malta*, 9 Eylül 1936, s. 5.

17 Joe Vella Gauci, *Christian-Muslim Relations as a Topos in Maltese Historiography and Literature* (Malta: Gutenberg Press, 2010), s. 222-228.

18 *Age*, s. 223-228; Dun Karm, "The Great Victory", *A Maltese Anthology*, ed. A.J. Arberry (Londra: Oxford University Press, 1960), s. 53-55.

19 Cassar, "Ritual, Splendour and Religious Devotions...", s. 70.

20 BOA.HR.SYS.588.7.2. 12 Şubat 1888.

21 BOA.HR.SYS.588.7.3. 11 Ağustos 1888.

22 BOA.HR.SYS.588.7.5. 10 Eylül 1888.

23 BOA.HR.SYS.588.7.4. 18 Ekim 1888; BOA.HR.SYS.588.7.6. 31 Ekim 1888.

24 BOA.HR.SFR.346.64. 26 Ekim 1888; BOA.HR.SYS.588.7.9. 13 Aralık 1888; BOA.HR.SFR.346.92. 13 Aralık 1888.

25 BOA.HR.SFR.349.31. 6 Mart 1889.

26 BOA.HR.SYS.588.7.11. 8 Mart 1889.

27 BOA.HR.SYS.588.7.21. 21 Eylül 1894. Bahir Bey'in atamasının Britanya nezdinde onaylandığı haberi için bkz. *The Edinburgh Gazette*, 22 Eylül 1893, s. 994.

28 BOA.HR.SYS.588.7.15, 6 Ağustos 1894; BOA.HR.SYS.588.7.18. 13 Şubat 1895; BOA.HR.SYS.588.7.20, 17 Eylül 1894; BOA.HR.SYS.588.7.25, 27 Ekim 1894.

29 Heykelin açılış haberi için bkz. "New de Valette Square Inaugurated in Valletta", *Times of Malta*, 21 Kasım 2012, http://www.timesofmalta.com/articles/view/20121121/local/new-de-valette-square-opened-in-valletta.446320 [09.07.2015]).

30 Johanniterkirche'deki heykeller konusuna dikkatimi çeken Ahmet Akşit'e teşekkür ederim. Santo Stefano Şövalyeleri'nin Osmanlı gemilerine yönelik korsanlık faaliyetleri için demir aldıkları bir liman olan ve dolayısıyla çok sayıda Müslüman esirin getirildiği Livorno şehrinde de 1621-1626 yapım tarihli *I Quattro Mori* (Dört Morisko) adlı heykelde benzer bir şekilde dört zincirli Müslüman köle figürü vardır. Bkz. Mark Rosen, "Pietro Tacca's Quattro Mori and the Condition of Slavery in Early Seicento Tuscany", *The Art Bulletin* 97/1 (Mart 2015): 34-57.

31 "8th September Festivities", *Times of Malta*, 10 Eylül 1936, s. 11.

32 R. Bonnici Cali, "The Ghost of La Valette: 400 Years After", *Times of Malta*, 20 Eylül 1968, s. 8.

33 Yazı için bkz. Lauro Abela, "When Turkey Took Umbrage over a Statue", *Times of Malta*, 26 Ağustos 2006, http://www.timesofmalta.com/articles/view/20060826/local/when-turkey-took-umbrage-over-a-statue.43471 [22.07.2015].

34 Bkz. "Türk Bayrağı Ayak Altında", http://www.internethaber.com/turk-bayragi-ayak-altinda-116201.htm [31.07.2015].

35 Bir örnek için bkz. Hugh Peralta, "Malta vs Turkey and the Great Siege", *Times of Malta*, 19 Eylül 2007, http://www.timesofmalta.com/articles/view/20070919/letters/malta-vs-turkey-and-the-great-siege.4646 [13.04.2015].

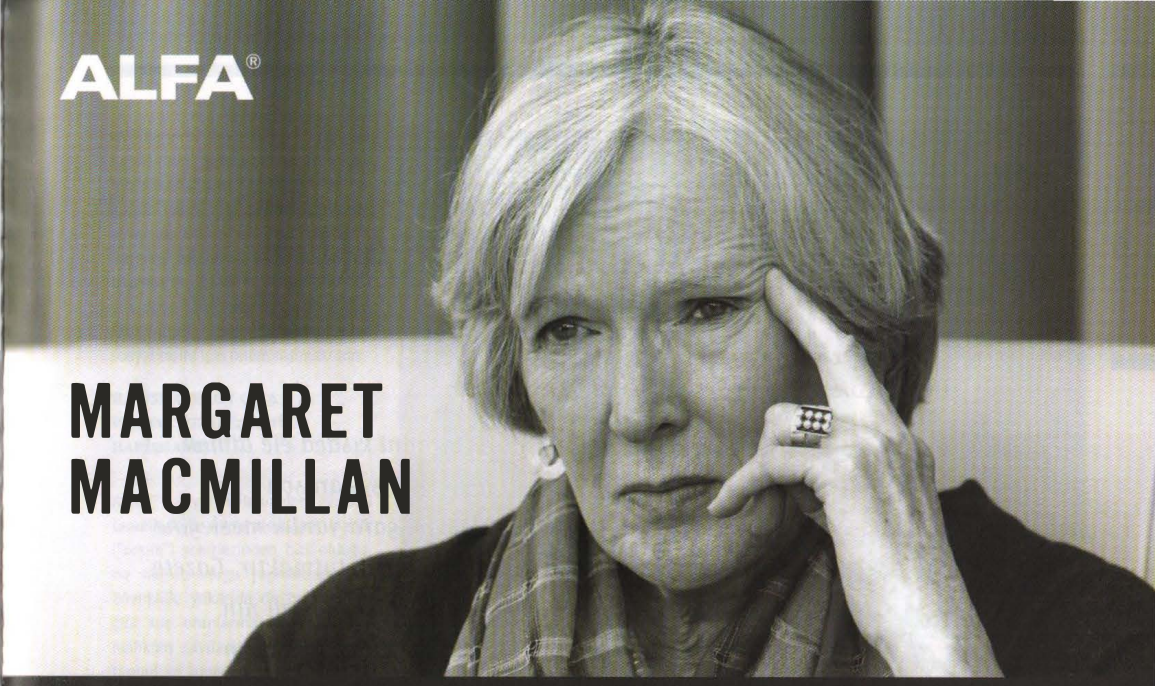
36 Herman Grech, "Turkish Fans May Take No Delight in Malta Clash", *Times of Malta*, 24 Ağustos 2007, http://www.timesofmalta.com/articles/view/20070824/local/turkish-fans-may-take-no-delight-in-malta-clash.7159 [13.04.2015].

37 "Erzik'ten Büyük Tepki", *Milliyet*, 08 Eylül 2007, s. 30.

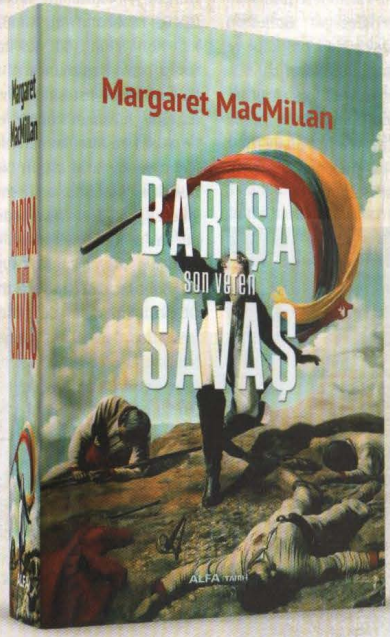
38 Kevin Azzopardi, "Brave Malta Make a Point on Victory Day", *The Sunday Times*, 09 Eylül 2007, s. 87.

ALFA®

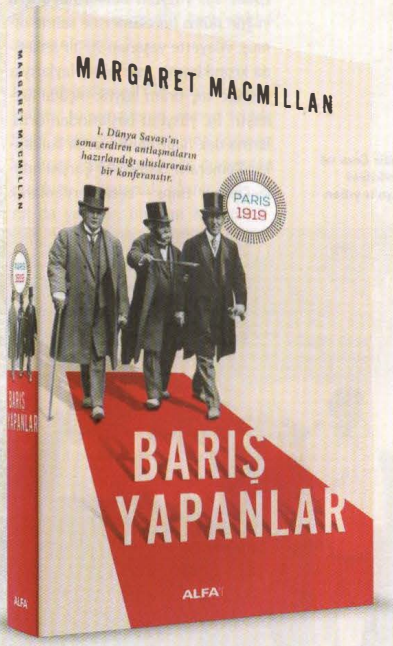
MARGARET MACMILLAN



SAVAŞ VE BARIŞ



***Barışa Son Veren Savaş*, Margaret MacMillan**
Çeviren: Belkıs Çorakçı Dişbudak
960 sayfa



***Barış Yapanlar*, David Motadel**
Çeviren: Ahmet Fethi
629 sayfa

www.alfakitap.com /alfakitap /alfakitap /alfakitap

İZMİR HAPİSHANESİ VE BAŞGARDİYAN İSMAİL HAKKI SAKIZLI

UFUK ADAK

Bu makalenin amacı, İzmir Hapishanesi'nin kurumsal tarihini kısaca ele almak ve hapishanenin son yıllarına (1936-1959) bizzat tanıklık etmiş olan son başgardiyanı İsmail Hakkı Sakızlı'nın notları ekseninde hem gardiyanlık mesleğine hem de mahkûmların gündelik faaliyetlerine bir nebze olsun ışık tutmaktır. Gazete ve belge koleksiyonlarından faydalanan bu çalışma, İsmail Hakkı Sakızlı'nın notları ve fotoğraflarının yanı sıra oğlu İrfan Sakızlı ile yaptığım sözlü tarih görüşmelerine de dayanmaktadır.

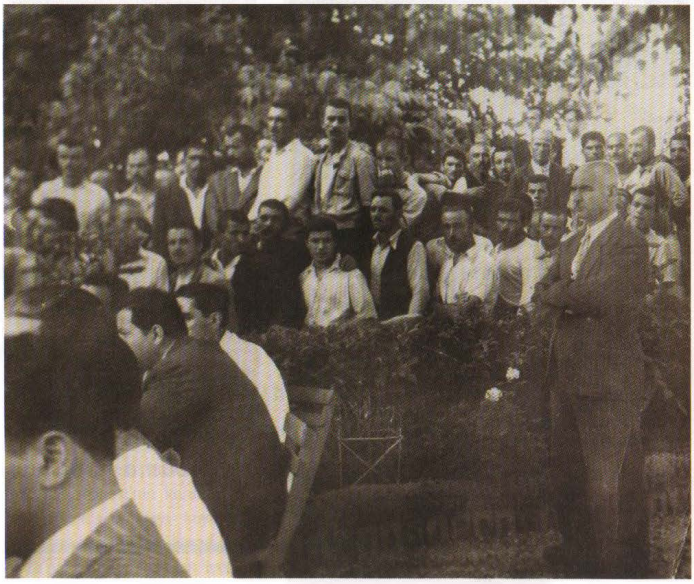
Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli liman kentlerinden biri ve 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin ilanından itibaren Aydın Vilayeti'nin merkezi olan İzmir, 19. yüzyılın sonlarına doğru yoğun nüfus hareketlerine sahne olmuş, vilayette yaşanan ve bir anlamda kronikleşmiş eşkıyalık olaylarıyla birlikte suç oranı büyük ölçüde artmıştı.[1] 19. yüzyılın başlarından ortalarına dek hapishane olarak kullanılan Kemeraltı Yemişçiler Çarşısı'ndaki Cezayir Hanı –"ceza yeri" olarak adlandırıldığı da rivayet edilir[2]– ve Hükümet Konağı'ndaki mahbes, bölgede sayıları hızla artan mahkûmu barındıracak kapasitede değildi. İzmir'deki İngiliz Hastanesi pratisyen hekimlerinden Georges Rolleston notlarında Cezayir Hanı'nın kapı ve duvarlarının sağlamlığından bahsetse de,[3] han 19. yüzyılda birçok firara ve firar teşebbüsüne sahne oldu.[4] 1873 yılında inşasına başlanan İzmir Hapishanesi, bu nedenle kent için kritik bir öneme sahiptir.



İzmir Ceza ve Tevkifevi 1940'lı yıllar.

İzmir'deki imar faaliyetlerini ve önemli olayları ("İzmir'in Vaka-yi Meşhuresi") aktaran 1881 tarihli Aydın Vilayet Salnamesi, Sarı Kışla'nın (1827), Gureba-yı Müslimin Hastanesi'nin (1851), Islahhane'nin (1868), Hükümet Konağı'nın (1868-72) inşasından sonra İzmir Hapishanesi'ni (1873) de bu faaliyetler listesine ekler.[5] Kışla, hastane, hükümet konağı, ıslahhane ile askeri ve idari komplekse eklemlenen ve kamusal alanın bir parçası olan İzmir Hapishanesi, hem 19. yüzyıl ceza pratiklerinin standardizasyonu ve "profesyonelleşmesi" hem de dönemin sosyal kontrol aygıtlarının sembolleşmesini yansıtmaktadır. Objektifimizi daha da genişletirsek, İzmir Hapishanesi'nin, global ölçekli hapishane reform dalgasının,[6] özellikle Tanzimat sonrası hız kazanan Osmanlı hapishane reformunun ve güvenlik politikalarının bir parçası olduğunu da söyleyebiliriz.[7] Bu makalenin amacı, İzmir Hapishanesi'nin kurumsal tarihini kısaca ele almak ve hapishanenin son yıllarına (1936-1959) bizzat tanıklık etmiş olan, son başgardiyanı İsmail Hakkı Sakızlı'nın notları ekseninde hem gardiyanlık mesleğine hem de mahkûmların gündelik faaliyetlerine bir nebze olsun ışık tutmaktır. Gazete ve belge kolek-

siyonlarından faydalanan bu makale, Ismail Hakkı Sakızlı'nın notları ve fotoğraflarının yanı sıra oğlu İrfan Sakızlı ile yaptığım sözlü tarih görüşmelerine de dayanmaktadır.[8] Özellikle, Başgardiyan Ismail Hakkı Sakızlı'nın hapishane içinde çekilen/çektirdiği ve çok farklı okumalara açık olan fotoğrafları, İzmir Hapishanesi'nin sosyal tarihi için önem taşımaktadır.



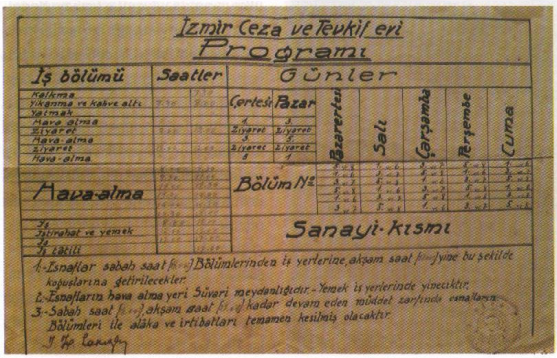
İzmir Ceza ve Tevkifevi 1940'lı yıllar.

HAPİSHANEDEN CEZA VE TEVKİFEVİNE: İZMİR HAPİSHANESİ

Aydın vilayet salnameleri, İzmir'i tanımlarken, imparatorluğun büyük ("cesim") şehirlerinden biri olduğuna sıklıkla vurgu yapmaktadır. Bu büyüklük, yukarıda da bahsedildiği gibi suç oranlarına ve dolayısıyla mahkûm sayılarına yansımıştır. İstanbul ve İzmir arasındaki yazışmalar, merkezi ve büyük bir hapishaneye duyulan ihtiyaçla ilgili tartışmaların 1850'lere kadar geriye gittiğini göstermektedir.[9]

Aydın Vilayeti'nin merkez hapishanesi ("hapishane-i umumi") olan İzmir Hapishanesi'nin inşasına 1873 yılında başlandı. 1876 tarihli Dr. Lamec Saad kent planında da görüldüğü üzere, Sabunhane Sokağı'nda (Cumhuriyet döneminde İnönü Caddesi) inşa edilen hapishane, 19. yüzyılda Avrupa'da yaygın bir hapishane planı olan radyal şekilde tasarlanmıştı.[10] Plana göre, hapishanede hafif suçlular ve kadın mahkûmlar için ayrılmış koğuşların yanı sıra tecrit koğuşları da bulunuyordu. Ayrıca gardiyanlar için ayrılmış odalar, revir, çamaşırhane ve mutfak yer almaktaydı. 400 kişilik kapasitesi olan İzmir Hapishanesi'nin zaman içerisinde ne kadar yetersiz kaldığını mahkûm sayılarına bakarak anlamak mümkündür. 1895 yılında 800 olan mahkûm sayısı 1905'te 1100'ü, 1907'de ise 1500'ü bulmuştu.[11] Yaşanan izdihamdan kaynaklanan bulaşıcı hastalıklar, gardiyan sayısının artırılması, binanın fiziksel kapasitesinin yetersizliği ve ek koğuşların inşa edilmesi İstanbul ile yapılan yazışmaların ana konu başlıklarını oluşturuyordu.[12] II. Abdülhamid'in tahta çıkışının otuzuncu yılı şerefine 1906 yılında ilan edilen genel afla mahkûm sayısı azaltılmaya çalışıldıysa da[13] bu ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1908 yılında ilan edilen genel afla gerçekleştirilebilmişti.[14] Öte yandan, bu afların suç oranlarına ne şekilde etki edeceği meselesi Meclis-i Mebusan'da hararetli tartışmalara neden olmuştu.[15]

İzmir Hapishanesi'nin kötü fiziki koşulları, hapishanenin zaman içinde kent merkezinin ortasında kalması ve kent sakinlerinin bu durumdan duyduğu rahatsızlık, İzmir basınına da yansıdı. Binanın köhneliğinden, hıfzısıhhaya uygun olmadığından dem vurarak "senelerden beri sinegüşa-yı mihnet [eziyet çeken] ve sefalet olan zavallı mahbusinin enva ilel ve emarıza" yakalandığını yazan *Ahenk* gazetesi, İzmir Belediyesi'nin bu "çirkin" hapishaneyi yıkıp yerine bir "Millet Bağçesi" yapma ve bir hürriyet abidesi dikme planından duyulan memnuniyeti dile getiriyordu.[16] Gazetenin aynı sayısında bir yazı kaleme alan Gureba Hastanesi Başhekimi Mustafa Enver hastanenin hemen yanında yer alan hapishanenin yıkılmasıyla kurulacak olan "Hürriyet Bağçesi" sayesinde –Dr. Enver bahçeyi bu şekilde adlandırmaktadır– hastalarının temiz hava alacağını ve hastanenin "şerefinin



İzmir Ceza ve Tevkifevi Programı

İş bölümü | Saatler | Günler

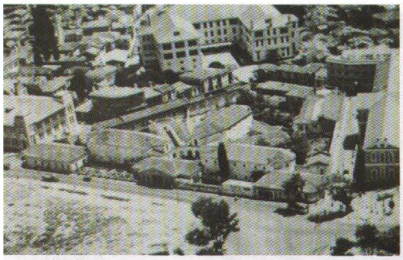
Pazartesi | Salı | Çarşamba | Perşembe | Cuma

Hava-alma

Bölüm No

Sanayi-kısmı

İzmir Ceza ve Tevkifevi Programı.



İzmir Hapishanesi'nin genel görünümü.

eleştirirerek bahçe projesini destekliyordu;[18] ancak hapishanenin yıkılması ve başka bir mahale taşınması planı, çeşitli sebepler yüzünden kâğıt üzerinde kaldı.[19]

Aflar neticesinde, 1910 yılında İzmir Hapishanesi'ndeki mahkûm sayısı 200'ü hafif suçlardan ("cerâim-i hafife") olmak üzere toplam 700'e düşse de, bu sayı I. Dünya Savaşı yıllarında yeniden arttı.[20] Mütareke döneminde İzmir'deki İngiliz Yüksek Komiserliği, kumandan Heathcote-Smith'i İzmir Hapishanesi'ni teftiş için görevlendirdi,[21] Heathcote-Smith'in emriyle 20 Mart 1919'da 1220 mahkûm, özellikle Yunan ve Ermeni tebaasından olanlar, serbest bırakıldı.[22]

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunan güçleri tarafından işgali, kent yönetiminin hapishane yönetimi de dahil olmak üzere el değiştirmesine yol açtı.[23] İşgalin hemen öncesinde birçok mahkûmun hapishaneden kaçtığına dair notlar, İtilaf Devletleri Araştırma Komisyonu'nun raporlarında yer alıyordu.[24] 9 Eylül 1922 sonrasında da hapishanede asayiş ve düzenin yeniden tesis edilmesi zaman aldı. 1930'lu yılların başlarında gazetelerdeki bazı haberlerde İzmir Hapishanesi'ndeki gardiyanların "tabanca, bıçak ve eğe" tedarik etmek yoluyla bazı mahkûmların firarına yardımcı oldukları iddia ediliyordu.[25]

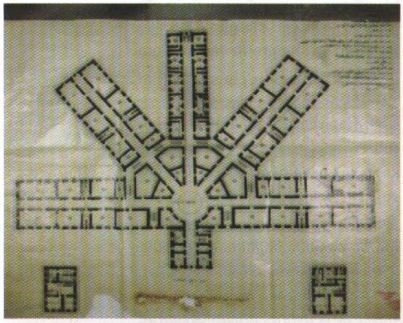
İzmir Hapishanesi'nin fiziki kapasitesinin iyileştirilmesi için birtakım müştemilat çalışmaları yapıldı[26] ve hapishane içerisinde yeni bir süvari koğuşu inşa edildi. Tüm bu çalışmalara rağmen mahkûm sayısı, istiap haddinin yine oldukça üzerinde kaldı.[27] Cumhuriyet'in onuncu yılı şerefine 1933 yılında ilan edilen "Af Kanunu" ile İzmir Hapishanesi'nden 211 mahkûm tahliye edildi.[28]

1926 tarihli Türk Ceza Kanunu'nun mahkûmların hapishane içinde ve dışında çalıştırılabileceğini öngören 13. ve 14. maddeleri,[29] iş esasına dayalı cezaevlerinin de önünü açtı. Cumhuriyet yönetimi, 1936 yılından itibaren İmralı ve Edirne[30] zirai kolonileri, Zonguldak maden cezaevi gibi "İş Esası Üzerine Kurulu Cezaevleri"ni ülke çapında yaygınlaştırmayı hedefliyordu.[31] Bu yeni tip cezaevlerinde, "cezalarının [bir] kısmını eski hapishanelerde geçirmiş olanlardan meslek, sanat, beden kabiliyeti ve iyi halleri müsaid olan mahkûmlar arasında seçilenler"in çalışarak rehabilite olmaları ama bundan daha da önemlisi üreterek hapishane bütçesine ve bir ölçüde kendilerine ekonomik katkı sağlamaları hedefleniyordu.[32] Fiziki şartları mahkûmların açık alanda çalışmalarına elvermeyen İzmir Hapishanesi gibi "eski tip hapishaneler"de ise "İş Yurtları" kuruldu; hapishane

"...Daha sonra İzmir Sarıkışla'da başçavuş olarak çalışıyor. Sarıkışla'dan ayrılan bir emireri, siyasi bağlantılarını kullanarak İzmir Hapishanesi'ne başgardiyan oluyor, ancak azılı mahkûmlarla uğraşmanın kendisi için zor olduğunu söylüyor ve savaş görmüş, asker kökenli ve sert mizaçlı babama hapishanedeki başgardiyanlık görevini teklif ediyor."

Hapishanenin mimari planı. (BOA.DH.MB. HPS.M. 52/21, tarihsiz).

artacağını" belirtiyor,[17] *Hizmet* gazetesi de "maznunların, mahkûmların, engizisyonlara layık bir suretde inşa edilen şu zindanda" bırakılmasını



İsmail Hakkı Sakızlı, hapishane bahçesini sularken.



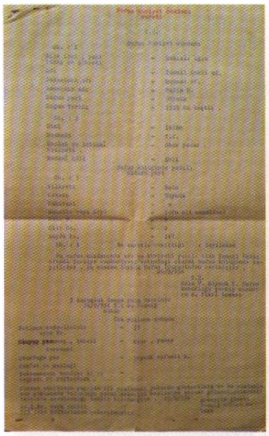
içerisinde yer alan marangoz ve dokumacılık atölyelerinde mahkûmlar sabah 8'den akşamüstü 5'e kadar çalıştırılıyordu.[33] Hapishanelerdeki bu dönüşüm, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren amaçlanan ancak bir türlü faaliyete tam manasıyla geçirilememiş olan çalışma ve "üretim" odaklı ceza infaz sistemine geçişi simgelemektedir.[34]

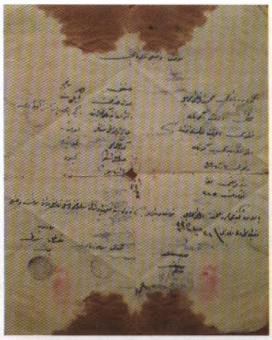
Öte yandan, halkevleri aracılığıyla İzmir Hapishanesi'nin bir "suç okulu" olmaktan çıkarılmasına da çalışıldı. 1934 yılında, halkevi tarafından hapishanede bir okuma salonu kurulması planlandı ve bu amaçla 200 ciltlik kitap bağışlandı.[35] 1938'de, Halkevlerinin "Mahkûmları Işıklandırma Kursu" ile İzmir Hapishanesi'ndeki 590 mahkûma okuma yazma ve askeri talimin bir parçası olarak "İsveç usulü jimnastik hareketleri" öğretildi, başarılı olanlara şahadetnameleri verildi.[36]

1946-49 yılları arasında "esaslı şekilde tamir edilen cezaevleri" listesinde İzmir Cezaevi de vardı.[37] Bu arada, hapishaneden firar olayları nadiren de olsa yaşanıyordu.[38] Mekânın yetersizliği üzerine yıllarca süren yazışmalar ve tartışmalar, 1953 yılında Meclis'te alınan İzmir'de "dört milyon liraya mal olacak" yeni bir cezaevi inşası kararıyla sonuçlandı.[39]

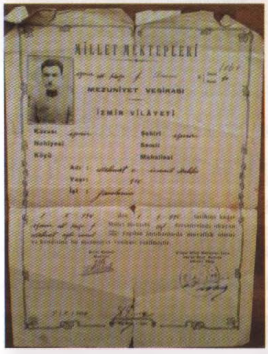
Hapishanedeki izdiham 1950'lerin sonlarına kadar devam etti; mevcut nüfusu bir nebze hafifletmek için bazı mahkûmlar kaza hapishanelerine nakledildi.[40] Hapishanenin son yıllarına tanıklık edenler arasında, *Demokrat İzmir* gazetesinde yayımlanan "İnsaf be Paşam" başlıklı yazısında Başbakan Adnan Menderes'e hakaret ettiği iddiasıyla bir yıl hapse mahkûm edilen gazeteci-yazar Ziya Hanhan[41] ve yine aynı suçtan mahkûm olan *Akis* dergisi imtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü Tarık Halulu[42] da vardı.

1873'te inşasına başlanan İzmir Hapishanesi'nin seksen altı yıllık macerası, İzmir kent merkezinin dönüşümü neticesinde, 1959 yılında, Sarı Kışla'nın ardından binanın yıkımıyla son buldu, hapishane aynı yıl Buca'daki yeni yerine taşındı. İzmir Hapishanesi'nin kurumsal tarihine burada noktayı koyduktan sonra, son başgardiyan İsmail Hakkı Sakızlı'nın notları üzerinden "içeri"ye daha yakından bakmaya çalışacağız.





İsmail Hakkı Sakızlı'nın nüfus hüviyet cüzdanı sureti (solda).



Muvakkat terhis tezkeresi (solda).

Millet Mektepleri'nden aldığı mezuniyet vesikası (altta).

BAŞGARDİYAN İSMAİL HAKKI SAKIZLI (1897/98-1962)

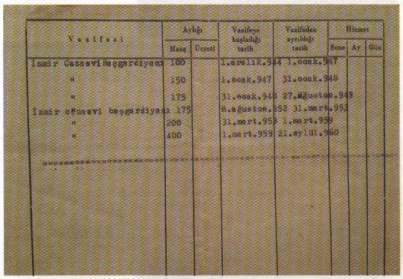
İzmir Hapishanesi'nin son başgardiyanı İsmail Hakkı Sakızlı'nın biyografisine dair bildiklerimiz, oğlu İrfan Sakızlı'nın aktardıklarına dayanmaktadır: "Babam 1315 (1897/98) Bursa, Göynük doğumlu. Göynük'te tahsil gördükten sonra İstanbul'a askeri okul için gidiyor, bu sırada I. Dünya Savaşı yaşanıyor ve silah altına alınıyor. 1917-18 yılları arasında Yemen



Sakızlı, diğer gardiyanlarla birlikte muhtemelen bir mahkûmun kaydını yaparken.

cephesine gidiyor. Babam, Yemen cephesinden zor koşullar altında Anadolu'ya dönmeyi başaranlardan. Daha sonra orduda astsubay olarak görev yapıyor. Cumaovası, Tire, Ödemiş ve Söke gibi Ege Bölgesi'nin çeşitli ilçelerinde jandarma karakol kumandanlığı yapmış. Daha sonra İzmir Sarı Kışla'da başçavuş olarak çalışıyor. Sarı Kışla'dan ayrılan bir emir eri, siyasi bağlantılarını kullanarak İzmir Hapishanesi'ne başgardiyan oluyor ancak azılı mahkûmlarla uğraşmanın kendisi için zor olduğunu söylüyor ve savaş görmüş, asker kökenli ve sert mizaçlı babama hapishanedeki başgardiyanlık görevini teklif ediyor."

"Hapishanenin Memleket Hastanesi'ne bakan köşesinde de hapishanenin mağazası vardı. Orada mahkûmların ürettikleri çoraplar, hasır sandalyeler, koltuklar, boncuklardan yapılan hatıra eşyaları, marangozhanede yapılan masalar ve sehpalar satılırdı. Sabri Bey'in ve İsmail Hakkı Bey'in güvendiği mahkûmlar bu mağazada tezgâhtar olarak çalışıyorlardı. Mağazanın Sarıkışla'ya bakan caddede kapısı vardı, insanlardan ordan mağazaya girip alışveriş yapıyorlardı."



Vazifesi	Aylığı: Maaş	Aylığı: Üstelik	Vazifeye başladığı tarih	Vazifeden ayrıldığı tarih	Hizmet: Sene	Hizmet: Ay	Hizmet: Gün
İzmir Cezaevi başgardiyanı	100		2.eylül.944	1.ocak.947			
"	150		1.ocak.947	31.ocak.948			
"	175		31.ocak.948	27.Ağustos.949			
İzmir ofisevi başgardiyanı	175		8.Ağustos.952	31.mart.952			
"	200		31.mart.952	1.mart.959			
"	400		1.mart.959	21.eylül.960			

İsmail Hakkı Sakızlı'nın maaş çizelgesi.

On yedi yıl aralıksız olarak Jandarma'da "Takım ve Bölük ve Kaza Jandarma Komutanlıkları Vekâletlerinde ve en son, İzmir Vilayet Jandarma Komutanlığı Kalemi Amirliği'nde" çalışan İsmail Hakkı Sakızlı, 1936 yılında istifa edip İzmir Hapishanesi'nin başgardiyanı ya da o dönemde kullanılan adıyla "başefendi"si olur. 1936 yılından İzmir Hapishanesi'nin yıkılışına, yani



Hapishanede bayramlaşma.



1959 yılına kadar kesintisiz olarak başgardiyanlık yapmayıp, bir ara çeşitli nedenlerden dolayı gardiyanlığı bırakır, İzmir'in ilçelerinde vergi toplama memuru ve Urla'daki bir zeytinyağı fabrikasında muhasebici olarak çalışır; ancak daha sonra yeniden gardiyanlık görevine döner.

Buca Cezaevi'nde de başgardiyan olarak çalışan, Şirinyer Çocuk Cezaevi'nin kuruluşunda da görev alan Sakızlı'nın meslek hayatı 1969 yılında tehlikeye girer. 1960'lı yılların başında İzmir'de bir pavyonda çıkan kavgaya karışanların Buca Cezaevi'nden firar etmiş mahkûmlar olduğunun anlaşılması üzerine Adalet Bakanlığı, olayla ilgili soruşturma açar ve firara aracılık etmekten ("firara vesatet etmekten maznun") dolayı Sakızlı'ya işten el çektirilir. Oğlunun anlatımına göre, çok sayıda mahkemeye çıkan Sakızlı, firar olayında suçsuz olduğunu 1962 yılında son mahkemesine çıkarak kanıtlamayı ve görevine tekrar dönmeyi ümit etmektedir, ancak davanın görüleceği bu mahkemeden tam bir hafta önce vefat eder. Bu arada, İsmail Hakkı Bey'in İzmir Hapishanesi'nden sonra Buca Cezaevi'nde de müdürlük yapan Sabri Alışık'a karşı açtığı dava sonucunda Alışık'ın da işten el çektirildiğini Sakızlı'nın notları arasındaki belgelerden öğreniyoruz.

SAKIZLI'NIN NOT DEFTERLERİ VE BAŞGARDİYANIN GÖREVLERİ

İsmail Hakkı Sakızlı, her ne kadar not defterlerinin bazı sayfalarında Latin harflerini pratik etmiş ve 1934-35 yılları arasında Millet Mektepleri'ne gitmiş olsa da notlarını Osmanlıca

olarak tutmuştur. Küçük not defterlerinde ve bu defterlere iliştirilmiş belgelerde, Jandarma'da görevli olduğu döneme ait personel listeleri, hapishanedeki mahkûmlar tarafından kendisine isnat edilen suçlamalara ve hakkındaki şikâyetlere verdiği yanıtlar önemli bir yer tutmaktadır.

Bu not defterleri, hapishanenin işleyişini göstermesi açısından ilginçtir. Sakızlı, mesleği olan başgardiyanlığın esaslarını[43] şu şekilde belirtmiştir: Her gün saat 18:00'de mahkûmların adları ve soyadları okunarak yoklama, cezaevi nüfusunun tespit edilmesi, koğuşlarda nizam ve intizamın sağlanması, hapishane içerisindeki tecrit yerleri dahil tüm koğuşlarda firara elverişli noktalar olup olmadığının tespiti, mahkeme müzekkerelerinin takibi. Her sabah 07:00'de koğuşlarda hasta olup olmadığının tespiti, varsa cezaevi hekimliğine ya da hastaneye sevki, mahkûmlara gelen ziyaretçilerin kontrolü, cezaevine her yeni gelen mevkuf ya da mahkûmun saçının kestirilmesi, yıkanması ve ait olduğu koğuşa konması, cezaevine gelen ve giden mektupların kontrolü, gerek cezaevine dışardan gelen yemeklerin kontrolü, gerekse cezaevi içinde dağıtılan yemeğin kontrolü de başgardiyanın görevleri arasındadır.

Defter ve kuyudat başlığı altında yer alan defter isimleri başgardiyanın, hapishane içindeki bürokratik birçok işlemde imzası olduğunu da göstermektedir. Gardiyanların günlük nöbet ve kayıtlarının tutulduğu "gardiyan nöbet defteri", inzibati mahiyette ceza görenlerin yazıldığı "inzibati ceza defteri", hastaneye yatırılan ya da hastaneden taburcu olan veya vefat edenlerin yazıldığı "hastane defteri", hapishane içerisinde yer alan berberde bulunan ustura, makas gibi kesici aletlerin yazıldığı "tehlikeli aletler defteri", hapishane idaresine bağlı olarak çeşitli işlerde yevmiye verilerek çalıştırılan mahkûmların kayıtlarının tutulduğu "işçiler defteri", tahliye edilen mahkûmların kaydedildiği "tahliye defteri" bunlardan sadece birkaçıdır.



Sazlı sözlü eğlencelerden bir kare (Sol ortada hapishane müdürü Sabri Alışık, ortada Başgardiyan İsmail Hakkı Sakızlı, sağda çalgıcılar, ön tarafta çocuk mahkûmlar).

"SAĞIR DUVARLARIN SES VERMEYEN HAVASI"[44]

Altında Ismail Hakkı Sakızlı'nın imzası bulunan "İzmir Ceza ve Tevkifevi Programı"nda, mahkûmların güne 07:30'da başladığı görülmektedir. Mahkûmların hava alması için bir buçuk saatlik dilimler verilmiş, ziyaret saatleri esnek tutulmuştur. Programın dikkat çeken bir diğer bölümü "sanayi kısmı"dır. Kadın ve çocuk mahkûmlar için ayrılmış koğuşların da olduğu İzmir Hapishanesi'nde kadın mahkûmların çalıştırıldığına dair bir bilgi Sakızlı'nın notlarında yoktur, ancak çocuk mahkûmların hapishane müdüründen izin alın-



Sakızlı, kadın mahkûmlar ve muhtemelen bu mahkûmlardan birinin çocuğu ile birlikte.



Hapishaneden geriye kalan arsa.

mak suretiyle çalıştırıldığı notlardan anlaşılmaktadır. Sakızlı, bazı çocuk mahkûmların izin alınmadan çalıştırıldığı iddialarına karşılık olarak "[...] çocuk hükümlüler, cezaevi müdürü ve iş yurdu mümessilliğinin emriyle çalışdırılmışlardır. Aslıyla iş yurdu mümessilinin emri ve muvafakati olmadan hiç kimse çalışdırılamaz. Ben atelye şefi bulunduğum müddetce hiç bir hükümlü çocuğu veya başkasını müdir ve mümessillik emri olmadan çalışdırmış değilim" diyerek kendini savunmaktadır.

Sakızlı gazete okurken.



Evleri hapishanenin yakınında olan ve babası vefat ettiğinde on iki yaşında olan İrfan Sakızlı, çocukken babasını hapishanede sık sık ziyaret ettiğini, hatta abisinin birçok kez babasıyla birlikte hapishanede kaldığını belirtiyor; hapishanenin fiziki düzenini anlatırken bir anlamda mekânı yeniden inşa ediyor:

"Hapishanenin caddeye bakan kısmında ana giriş kapısı vardı. Sağında solunda jandarma nöbet beklerdi. Kapıdaki küçük pencereden kimin geldiği soruluyordu. Hapishanenin Milli Kütüphane'ye bakan köşesinde hapishanenin jandarma karakolu bulunuyordu. Jandarma gardiyanlarla birlikte hapishanenin emniyetini sağlıyorlardı. Hapishanenin Memleket Hastanesi'ne bakan köşesinde de hapishanenin mağazası vardı. Orada mahkûmların ürettikleri çoraplar, hasır sandalyeler, koltuklar, boncuklardan yapılan hatıra eşyaları, marangozhanede yapılan masalar ve sehpalar satılırdı. Sabri Bey'in ve İsmail Hakkı Bey'in güvendiği mahkûmlar bu mağazada tezgâhtar olarak çalışıyorlardı. Mağazanın Sarı Kışla'ya bakan caddede kapısı vardı, insanlardan ordan mağazaya girip alışveriş yapıyorlardı."[45]

Mahkûmların hapishane bahçesinde de çalıştırıldığı, bahçede yetiştirilen sebze ve meyvelerin yine mahkûmlara dağıtıldığı Başgardiyan Sakızlı'nın notlarından anlaşılmaktadır. Mahkûmlar, hapishanenin Süvari meydanlığında top oynayarak ve Sakızlı'nın fotoğraflarında da görüldüğü üzere ayda bir iki kez düzenlenen ve hapishane müdürünün, başgardiyan ve gardiyanların, erkek ve çocuk mahkûmların katıldığı sazlı sözlü eğlenceler ile moral bulmaya çalışmıştır.

SONUÇ

Kuruluşundan (1873) yıkılışına (1959) dek İzmir'in yönetim merkezinin önemli bir parçası olan İzmir Hapishanesi, mimari açıdan ve bulunduğu konum itibariyle bu idari kompleksin kıyısında durmaktaydı. Özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra varlığından iyice rahatsızlık duyulan hapishane günümüzde yerini Milli Kütüphane yanındaki çokkatlı otoparka bırakmış olsa da, hatırası –ki büyük ölçüde kötü hatıralar olsa gerek– bazı türkülerde[46] ve rebetikalarda[47] yaşamaktadır.

Başgardiyan İsmail Hakkı Sakızlı'nın notlarında da görüldüğü gibi, aile arşivleri ve sözlü tarih çalışmaları hapishanenin sosyal tarihine katkı yapabilmiştir. Hapishanedeki hayata "içeriden" bakmayı bir ölçüde mümkün kılan aile arşivleri ve sözlü tarih çalışmaları, mahkûmların "üretken" aktörler olduğunu göstermekten başka, kurumun işleyişine ve nizamına ilişkin detaylar da sunmaktadır.

UFUK ADAK
ZENTRUM MODERNER ORIENT (ZMO)
EUME FELLOW 2014/15

DİPNOTLAR

1 *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Tarihi İstatistikler Dizisi, c. 5, (Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997), s. 91. Bkz. Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003); Halil Dural, *Bize Derler Çakıcı: 19. ve 20. Yüzyılda Ege'de Eşkıyalar* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999); Alp Yücel Kaya, "19. Yüzyıl Ortasında İzmir'de Mülkiyet, Emniyet ve Zaptiyeler", *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, ed. Noémi Lévy vd. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009), s. 189-212. İngiliz gezgin ve yazar Charles Macfarlane ve 19. yüzyılın ikinci yarısında yayımlanan İngiliz gazeteleri de kentteki güvensizlik ortamını ve eşkıyalık olaylarını aktarmaktadır. Bkz. Charles Macfarlane, *Kismet: or the doom of Turkey* (Londra: Thomas Bosworth, 1853), s. 148-149; "Capture of Brigands at Smyrna", *Wells Journal*, 1 Eylül 1855, s. 3; "A Week with the Brigands of Smyrna: An Interview with One of the Captives", *Pall Mall Gazette*, 13 Ekim 1887, s. 2; "The Brigands of Smyrna", *Bristol Mercury*, 15 Ekim 1887, s. 5.

2 Münir Aktepe, İzmir Yazıları, (İzmir: İBBKKY, 2003), s. 135. Cezayir Hanı için bkz. Bozkurt Ersoy, İzmir Hanları (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991), s. 82; Çınar Atay, *Kapanan Kapılar İzmir Hanları* (İzmir: İBBKKY, 2003), s. 275; BOA.A.MKT.MHM. 82/60, 7 Ca 1272 (15 Ocak 1856); BOA.İ.MMS. 51/2215, 29 Z 1291 (6 Şubat 1875).

3 George Rolleston, *Report on Smyrna*, (Londra: G.E. Eyre and W. Spottiswoode, 1856), s. 27.

4 BOA.A.MKT.NZD. 58/66 23 Za 1268 (8 Eylül 1852); BOA.DH.MKT., 1310/72, 16 Z 1286 (19 Mart 1870).

5 *Aydın Vilayet Salnamesi*, 1298 (1881), s. 25-27.

6 Bkz. *Cultures of Confinement: A History of the Prison in Africa, Asia, and Latin America*, ed. Frank Dikötter-Ian Brown

(New York: Cornell University Press, 2007); Frank Dikötter, *Crime, Punishment, and the Prison in Modern China*, (New York: Columbia University Press, 2002); *The Birth of the Penitentiary in Latin America: Essays on Criminology, Prison Reform, and Social Control, 1830-1940*, ed. Ricardo Donato Salvatore-Carlos Aguirre, (Austin: University of Texas Press, 1996); Rudolph Peters, "Egypt and the age of the triumphant prison: Legal punishment in nineteenth century Egypt", *Annales Islamologiques* 36 (2002): 253-285.

7 Bkz. Kent Schull, *Prisons in the Late Ottoman Empire: Microcosms of Modernity*, (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014); İlkay Yılmaz, *Serseri, Anarşist ve Fesadın Peşinde: II. Abdülhamid Dönemi Güvenlik Politikaları Ekseninde Mürur Tezkereleri, Pasaportlar ve Otel Kayıtları*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014); Noémi Lévy-Aksu, *Ordre et désordres dans l'Istanbul ottomane (1879-1909)* (Paris: Karthala, 2013); Gültekin Yıldız, *Mapusane: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)* (İstanbul: Kitabevi, 2012).

8 Babası İsmail Hakkı Sakızlı'nın notlarını, fotoğraflarını ve İzmir Hapishanesi'ne dair anılarını benimle paylaşan İrfan Sakızlı'ya müteşekkirim.

9 BOA.A.MKT.MVL. 65/30, 19 Za 1269 (24 Ağustos 1853).

10 İzmir Hapishanesi'nin planı için bkz. BOA. DH.MB.HPS.M. 52/21 (tarihsiz).

11 *Ahenk*, 11 Ekim 1895, 2: BOA. ŞD. 2749/59 27 S 1324 (22 Nisan 1906); BOA.BEO. 3039/22 227918 10 Ra 1325 (23 Nisan 1907); BOA.DH.MUİ. 106/54 2 B 1328 (10 Temmuz 1910). 1930'larda hapishanenin kapasitesi 600 kişi olmuştur. *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1935, s. 6.

12 BOA.BEO. 2955/221601 18 L 1324 (5 Aralık 1906) BEO. 3031/227291 28 S 1325 (12 Nisan 1907); BEO. 3038/227825 8 Ra 1325 (21 Nisan 1907); BEO. 3039/22 227918 10 Ra 1325 (23 Nisan 1907).

13 Yetkin, *age*, s. 112-117.

14 Zeki Arıkan, "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir", Üç İzmir (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992), s. 219-227.

15 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), İ:37, 18 Ağustos 1909, c:1, 530-538. Hapishane tartışmalarının uzun süre meclis gündeminde kaldığı görülmektedir. 1910'da Kastamonu mebusu Ahmet Mahir Efendi, hapishaneleri birer "işkencehane" (MMZC, İ:12, i. 2, 5 Şubat 1910, 126), Hakkâri mebusu Taha Efendi "mezaristan" (MMZC, İ:90, c:2, 16 Mayıs 1910) olarak adlandırırken 1914'te Zor mebusu Mehmet Nuri Efendi hapishaneleri "ahırdan daha fenadır" (MMZC, İ:28, 8 Temmuz1914, c. 2, 63) şeklinde tanımlamaktadır.

16 *Ahenk*, 8 Ağustos 1908, s. 3.17

17 *Ahenk*, 8 Ağustos 1908, s. 3.

18 *Hizmet*, 20 Kasım 1908, s. 2.

19 Hapishanenin yıkılması 1931 yılında yeniden gündeme gelmiş ancak yine gerçekleştirilmemiştir. *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1931, s. 3. Hapishanenin, Kara Fatma Dağı'ndaki inşası yarım kalmış muallim mektebi binasına (*Yeni Asır*, 25 Kânunisani 1934, s. 2; 19 Teşrinievvel 1941) taşınarak burada bir "Sanayi Cezaevi" kurulması (*Yeni Asır*, 7 Kânunievvel 1941, s. 1) ve hatta 1941'de Kültürpak civarında yeni bir cezaevi inşa edilmesi (*Yeni Asır*, 19 Kânunisani 1938, s. 1-6) gündeme gelmişse de bu planlar gerçekleştirilmemiştir.

20 BOA.DH.MUİ. 106/54 2 B 1328 (10 Temmuz 1910).

21 Heathcote-Smith'in İzmir Hapishanesi'ndeki durumla ilişkin raporu için bkz. *Reports on Conditions in Turkish Prisons. House of Commons Parliamentary Papers*, Online, Miscellaneous N.6 (1919), (Londra, 1919), s. 7-8.

22 Evangelia Achladi, "Savaştan Yunan İdaresine: Kozmopolit Smyrna'nın Sonu", *İzmir (1830-1930) Unutulmuş Bir Kent mi?: Bir Osmanlı Limanından Hatıralar*, ed. Marie-Carmen Smyrnelis (İstanbul: İletişim, 2009), s. 221; Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı* (İstanbul: Ayraç Yayınevi, 1997), s. 96; Engin Berber, "Bağımsızlık İlkesi Bağlamında Taşra Yönetiminden Osmanlılara Bakmak: İzmir Örneği", *Bir İzmir Kitabı: Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar* (İzmir: İBBKKY, 2002), s. 38; Onur Gülsün Vere, 'Mütareke'den İşgale İzmir'de Rumlar', yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi,İzmir, 2007, s. 77-78; Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler (1872-1922)*, c. 1 (İzmir: İBBKKY, 2001), s. 347-348.

23 İzmir'deki Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi'nin 1921 yılında İzmir'in sosyoekonomik ve adli yapısı üzerine yaptığı araştırma için bkz. *A Survey of Some Social Conditions in Smyrna, Asia Minor*, Mayıs 1921, ed. Rifat N. Bali (İstanbul: Libra, 2014)

24 Çağrı Erkan, *Greek Occupation of Izmir and Adjoining Territories: Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry (May-September 1919)* (Ankara: SAM, 1999), s. 56.

25 *Cumhuriyet*, 20 Mart 1930, s. 3; 26 Haziran 1930, s. 3; *Yeni Asır*, "Mahkûmlara Esrar ve Jilet Veren Gardiyan Tevkif Edildi", 23 Mart 1934, s. 3.

26 *Yeni Asır*, 15 Teşrinievvel 1934, s. 2.

27 *Yeni Asır*, "Hapishane Doldu: Mahkûmlar Mülhakata Gönderiliyor", 18 Mayıs 1933, s. 2. "Umumi hapishanedeki mevcudun fazlalığı nazarı dikkate alınarak mahkûmiyetleri üç sene ve daha az olanlardan şimdilik altmış kişilik bir kafilenin mülhakat hapishanelerine nakledilmeleri karargir olmuş [...]"; *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1935, s. 9; 15 Ağustos 1935, s. 6.

28 *Yeni Asır*, 2 Teşrinievvel 1933, s. 6; 6 Teşrinievvel 1933, s. 2; 7 Teşrinievvel 1933. s. 4. Af Kanunu'nun tam metni için bkz. *Yeni Asır*, 29 Teşrini evvel 1933, s. 13.

29 Bkz. Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun, *Resmi Gazete*, 26.06.1930, sayı: 1530, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/um_hapishaneidaresi.pdf. TCK'nın 13. maddesinin değiştiriimesi hakkında kanun için bkz. *Resmi Gazete*, 24 Şubat 1956, sayı: 9242, 13605-13606.

30 *Cumhuriyet*, "Trakya tam bir dünya cenneti olmak yolunda", 3 Şubat 1936, s. 2.

31 *Adli İnkılâbın Ana Hatları*, (İstanbul: Alaeddin Kıral Basımevi, 1937). s. 23-26; bkz. Ali Sipahi, "The Labor-Based Prisons in Turkey (1933-1953)", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2006; Ali Sipahi, "İmralı Cezaevi'nin Tarihi", *Toplum ve Kuram* 8: Bahar 2013, Duvarlar Çoğalırken: Cezaevleri ve Kürtler, s. 111-136.

32 *Adli İnkılâbın Ana Hatları*, s. 25; *Yeni Asır*, 31 Mayıs 1941, s. 2. "[...] sanat sahibi bulunan mahkûmlar atelyelerde çalıştırılacak, diğer mahkûmlar da Nafıa ve Ziraat işlerinde kullanılacaktır. Mahkûmların çalışmak suretiyle elde edecekleri kazançlardan aileleri faydalandırılacak ve bir miktarı da ayrılacaktır. Arttırılacak paralar müddetini doldurup tahliye edildikten sonra mahkûmlara derhal iş sahibi olmaları için sermaye olarak verilecektir."

33 *Yeni Asır*, 18 Teşrinisani 1943, s. 2. "İzmir ceza evinde çorapçılık, fanila ve dokumacılık bir hayli terakki etmiştir. Ceza evindeki terzi ve kunduracılar da iyi sanatkârlardır. Bütün bu sanatkârları, bilhassa dokumacıları bir araya toplayıp Adliye Vekâleti'nin tahsis edeceği müteda vil sermayeli bir iş idaresi kurmak üzere faaliyete geçilmiştir."

34 1851 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz Büyükelçisi Sir Stratford Canning'in hapishanelerin iyileştirilmesine dair Âli Paşa'ya sunduğu memorandum için bkz. BOA.HR.TO., 215/58, 24.6.1851 (24 Haziran 1851); MVL. 246/49 4 R 1268 (24 Ocak 1852); Yıldız, *age*, s. 110-161. Tanzimat ve Islahat Fermanı ile başlayan ve 1880 yılında düzenlenen Tevkifhane ve Hapishanelerin idarelerine Dair Nizamname ile büyük ölçüde şekillenen Osmanlı hapishane reformu, mahkûmların hapishanelerde atölyeler kurularak çalıştırılmasını da öngörüyordu. Doksan yedi maddeden oluşan bu nizamname genel olarak Osmanlı hapishanelerine standardizasyon getirme amacını taşımaktaydı. Mahkûmların yaşam kalitelerini yükseltmek, günlük rutinlerini düzenlemek, hapishane çalışanlarının atamaları için kriterler oluşturmak nizamnamenin kapsamı içerisindeydi. 1880 Nizamnamesi'nin detaylı analizi için bkz. Schull, *Prisons in the Late Ottoman Empire*, s. 47-57; Yıldız, *age*, s. 253-259. Nizamnamenin orjinal metni için bkz. BOA.A.DVN.MKL. 19/28 29 Z 1297 (2 Aralık 1880). Benzer bir nizamname için bkz. Hatice Akın, "Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi", *History Studies: International Journal of History* 3/3 (2011): 23-36.

Her ne kadar 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı mahkûmları birçok şehirde "sokakları süpürmek, yolları temir etmek" gibi işlerde çalıştırılmışlarsa da mahkûmların hapishane içerisinde çalıştırılmaları neredeyse 20. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Polis mecmualarının da gösterdiği üzere, 20. yüzyıl başlarında öncelikle İstanbul'daki Hapishane-i Umumi'de marangozluk, terzilik, ayakkabıcılık gibi işler için atölyelerin kurulduğu görülmektedir. *Polis Mecmuası*'nda yayımlanan İstanbul Hapishane-i Umumisi'ndeki terzilik, bakırcılık ve kalaycılık, kuyumculuk, çorapçılık, saatçilik, ayakkabıcılık, marangozluk atölyelerinin fotoğrafları ve hapishane içerisinde yer alan hem çocukhem yetişkin mahkûmlara eğitim verilen sınıfların fotoğrafları son dönem Osmanlı hapishanelerine dair oldukça önemli kayıtlardır. Bkz. Ufuk Adak, "The Politics of Punishment, Urbanization, and İzmir Prison in the Late Ottoman Empire", yayımlanmamış doktora tezi, University of Cincinnati, 2015, s. 172-179.

35 *Yeni Asır*, 23 Mart 1934, s. 7.

36 *Yeni Asır*, 7 Ağustos 1938, s. 1-2.

37 http://www.cte.adalet.gov.tr/menudekiler/arsivden/cezaevi_yapilanmasi.0001.pdf, s. 7.

38 *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1946, s. 2.

39 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, IX. c. 24, Toplantı: 3, 14.07.1953, 269; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, X, c. 5. i. 1, 18.11.1955, 263-264. Rize mebusu İzzet Akçal Meclis'teki konuşmasında "Arkadaşlar, artık, mahkûmları han ve ahırlarda barındırmak zamanı geçmiştir" diyerek Türkiye'deki hapishanelerin yetersizliğinin altını çizmiştir. *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 14.07.1953, 642.

40 *Milliyet*, 3 Aralık 1957, s. 3; 10 Eylül 1958, s. 3. Daha erken dönemde, 1940'larda mahkûm ve mahpus naklinde kullanılan araçların listesi için bkz. *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, VIII, c. 3, 30.12.1946, s. 5.

41 *Milliyet*, 5 Nisan 1957, s. 1. Hanhan'ın bu yazısından dolayı *Demokrat İzmir* gazetesi bir ay süreyle kapatılmış, gazetenin sahibi Adnan Düvenci onaltı ay iki gün hapis cezasına çarptırılmıştır.

42 *Milliyet*, 14 Kasım 1958, s. 1.

43 Osmanlı dönemindeki "Hapishane Gardiyanları için Talimat" için bkz. BOA.A.DVN.MKL. 13/22, 11 Ra 1293 (6 Nisan 1876); *Düstur*, Fihristli 1-4 c., v. 3 (1293), s. 220-222.

44 Adnan Bilget'in İzmir Hapishanesi'ni romantize ederek yazdığı "Ceza evinde" başlıklı yazısından, *Yeni Asır*, 7 Ağustos 1938, s. 1-2.

45 İrfan Sakızlı ile görüşme, 27 Eylül 2014.

46 "Düştüm mahpushanelere yanar ağlarım, Dördüncü Ferhanede derdime yanarım". Dördüncü Ferhane Türküsü, Dural, *Bize Derler Çakırca*, s. 70.

47 Bkz. Elias Petropoulos, *Songs of the Greek Underworld: The Rebetika Tradition*, (Londra: Saqi, 2000).

ANTEP'TE MÜTAREKE DÖNEMİNDE YETİMLERİN İADESİ
ROZA KIZI MARİ

ÜMİT KURT

Mütareke sonrasında Antep'te Müslüman hanelerde zorla tutulan kadın ve çocukların tespit edilerek ailelerine ve akrabalarına teslim edilmesi süreci başlatılmıştır. İlaveten, tehcir ve soykırım sonrası hayatta kalabilen ve memleketlerine geri dönebilen Ermeniler çocuklarını bulmak için hükümet nezdinde birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu durumda olanlardan biri de Mari'dir. Mari'nin öyküsü, bu süreçte Ermeni cemaatinin ve İstanbul'da hükümetin yaşadığı problemleri ortaya koyması bakımından üzerinde durulmaya değer.

Ermeni soykırımı süreci boyunca zorla din değiştirmek suretiyle, Müslüman hanelerde alıkonan kadınlar ve çocuklar mevcuttur. Harbin sonlanmasıyla birlikte savaştan yenik çıkan Osmanlı Devleti, Ekim 1918 itibariyle sürgün ettiği Ermenilerin memleketlerine geri dönüşüne ilişkin bir talimatname hazırlar.[1] Bu arada Ermeni Patrikliği –ki o dönem patrik, Zaven Der Yeghiayan'dır– Paris'te eğitim görmüş, Darülfünun'da kimya hocası olan Arakel Çakıryan başkanlığında bir komisyon kurar.[2] Komisyonun en önemli görevi Ermeni tehciri sürecinde yetim ve dul kalmış çocuk ve kadınların aile ve akrabalarına teslim edilmesidir.[3]

Birinci Cihan Harbi'nin sona ermesiyle birlikte 17 Aralık 1918'te Antep'i işgal eden İngilizlerin karşılaştığı en önemli problemlerden biri, tehcir ve soykırımdan sağ kurtulan Ermenilerin geri dönüşlerinin sağlanması, mal ve mülklerinin iadesi ve Müslüman hanelerde alıkonan çocukların ve kadınların ailelerine ve/veya akrabalarına teslim edilmesidir. Bütün bu süreçlerde gözle görülür bir kaos yaşanmıştır. Bu konularda İstanbul hükümetinin yapmış olduğu yasal düzenlemeler tam olarak uygulanmamış, yerel/mahalli aktörlerin ve görevlilerin tavırları belirleyici olmuştur. Bu dönemi yaşamış ve Antep tarihini kaleme almış yerel elitler, anılarında bu konuya değinmiştir.[4]

Yaşanan zorluklardan en önemlisi harbin sonlanmasına ve Osmanlı'nın savaştan mağlup ayrılmasına rağmen söz konusu çocukların ve kadınların Müslüman hanelerde zorla tutulmaya devam edilmesidir. Öyle ki, bu hanelerde tutulan kadın ve çocuklar uzunca bir süre harbin bittiğinden, Antep'in İngilizler tarafından işgal edildiğinden ve Ermenilerin memleketlerine geri döndüğünden bihaber bırakılmıştır. Adeta dış dünyaya bağları kopartılmış vaziyette yaşamlarını idame ettirmişlerdir.[5]

Yine de son tahlilde mütareke sonrası Antep'te Müslüman hanelerde zorla tutulan kadın ve çocukların tespit edilerek ailelerine ve akrabalarına teslim edilmesi süreci başlatılmıştır. Tehcir ve soykırım sonrası hayatta kalabilen ve memleketlerine geri dönebilen Ermeniler çocuklarını bulmak için hükümet nezdinde birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu durumda olanlardan biri de Mari isimli bir Ermenidir. Mari'nin öyküsü Müslüman hanelerde alıkonan Ermeni yetimlerin ve kadınların ailelerine ve akrabalarına teslim edilmesi sürecinde Ermeni cemaatinin ve İstanbul'daki merkezi hükümetin yaşadığı problemleri ortaya koyması bakımından üzerinde durulmaya değer.

İngilizlerin Antep'i işgal etmesinden dört gün sonra, 21 Aralık 1918 tarihinde Macar oğlu Artin'in kızı olan Mari'nin annesi Roza, Ankara Valisi'ne yazmış olduğu dilekçede kızının Antep'te Hancı Ali Efendi tarafından gasp edildiğini belirtir.[6] Kızının Ankara'ya kendi yanına gönderilmesi için Ankara Valisi aracılığıyla Antep Mutasarrıflığı'na telgraf iletilmesini sağlar. Ancak mutasarrıflıktan gelen cevabi telgrafta, bahsi geçen çocuğun kendi rızasıyla ihtida ederek Müslüman olduğu ve Ali Efendi tarafından evlatlık alındığı bildirilmiştir.[7] Buna karşın, Roza dilekçesinde on dört yaşında bir kız çocuğunun Müslümanlık nedir, Hıristiyanlık nedir idrak edemeyeceği cihetiyle, iddia edildiği gibi Mari'nin kendi isteğiyle Müslüman olamayacağını ve bunun bir safsatadan ibaret olduğunu iddia eder.[8]

İlaveten, mutasarrıflığın ismi Ayyuş olarak değiştirilen kızı Mari'nin annesine gitmek istemediği yönündeki beyanatının tehditle ve zorla alındığından şüphe duyulmamasını belir-

tir. Bu minvalde Ankara Valisi'nden Mari'nin kendisinin yanına salimen gönderilmesini rica eder. Çocuğun ırzına halel getirilecek bir muamelede bulunulacak olunursa sorumluluğun Antep Mutasarrıfı ve Mari'yi alıkoyan Ali Efendi'ye ait olacağını ifade eder.[9]

Bunun üzerine, 24 Aralık 1918'de vali bu durumdan Dahiliye Nezareti'ni bir telgrafla haberdar eder. Telgrafta yazılanlara göre, Ankara Katolik cemaatinden Macar oğlu Artin'in karısı olan Roza tehcir sırasında Antep'e gönderilmiştir. Antep'e tehcir edildiği zaman Antep'in Suburcu mevkiinde mukim Hancı Ali Efendi nezdinde bırakmış olduğu on dört yaşındaki kızı Mari Müslüman olup Ayyuş adını almıştır ve Hancı Ali'nin hanesinde yaşamaktadır.[10] Vali, Roza'nın dilekçesi üzerine Antep Mutasarrıflığı'ndan gelen cevabi telgrafın içeriğiyle ilgili de Dahiliye Nezareti'ni bilgilendirir.

Mutasarrıflık cevabi telgrafında Mari'nin kendi rızasıyla ihtida ettiğini, Ali Efendi'den baba muamelesi gördüğünü ve katiyen onun yanından ayrılmak istemediğini bildirmiştir.[11] İlaveten, Mari'nin annesi olduğunu iddia eden Roza'nın bundan iki ay önce kızı almak için Antep'e geldiğini, ancak Mari'nin kendisine gitmek istemediğini söylediğini vurgular. Telgrafta daha ilginç iddialar da yer almaktadır. Mutasarrıflık, Mari'nin annesinin dahi Müslüman olup bir alay kâtibiyle evlendiğini ve evvelce hasta olarak sokağa atıp bıraktığı kızının annesine kırgın olup, bir daha onun adını anmayacağını beyan ettiğini iddia eder.[12]

Buna karşın, Dahiliye Nazırı namına Cami Beyefendi tarafından Antep Mutasarrıfı'na gönderilen 8 Ocak 1919 tarihli tahriratta, Mari henüz yirmi yaşını doldurmuş olmadığından ihtidasının kabul edilemeyeceği bildirilerek, Ankaralı Katolik cemaatinden Macar oğlu Artin'in karısı Roza'ya teslim edilmesi istenir.[13] Görüleceği üzere Dahiliye Nazırı, Antep Mutasarrıfı'nın Ankara Valiliği'ne sunduğu bilgilere itibar etmemiştir.

Dahiliye Nezareti'nin bu isteğine uyan Antep Mutasarrıflığı, 16 Şubat 1919 tarihli cevabi telgrafında Mari'nin annesinin talebi üzerine bir heyet tarafından muayene edildiğini ve bakire olduğuna dair rapor alındığını Dahiliye Nezareti'ne bildirir.[14] Bu işlemden sonra Mari'nin ileride teşkil edilecek bir kafile ile memleketine sevk edilmek üzere Antep'te müteşekkil ve bu gibi Ermeni kızlarını himayesine alan İngiliz Cemiyet-i Hayriye'sine teslim edildiğini belirtir.[15] İsmi Ayyuş olarak değiştirilen Mari'nin buradan aldırılacağı ve Ankara'ya bağlı Ulacık mevkiinde mukim annesine gönderileceği, bu minvalde gereğinin ifa edilmesi gerektiği Dahiliye Nezareti tarafından Antep Mutasarrıflığı'na bildirilir.[16]

8 Temmuz 1919 tarihinde Antep Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen cevabi telgrafta ise Mari'nin yirmi yaşında olup kendi arzusu ve isteğiyle ihtida ettiği ve daha önce üç ay kadar kaldığı İngiliz Cemiyet-i Hayriye'sinde İslam dinine geçiş yaparak serbest bırakıldığı belirtilir. Dönemin Antep Mutasarrıfı Celal Bey, Mari'nin kendi arzusu ve ısrarı ile bu yolu tercih ettiği ve manevi babası olan Hancı Ali'nin yanında kalmak istediğinden, vicdan hürriyetine herhangi bir tahakkümde bulunulmadığını vurgular.[17] Bunun üzerine Dahiliye Nezareti 12 Temmuz 1919 tarihli telgrafıyla Ankara Vilayeti'ni bu durumdan haberdar eder.[18]

SON SÖZ YERİNE

Maalesef Mari'ye ait Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulduğumuz dosyada olayın akıbetine ilişkin başka bir belgeye rastlayamadık. Kendisinin Antep'te mi kaldığını yoksa annesinin yanına Ankara'ya mı gönderildiğini bilmiyoruz. Şurası muhakkak ki Osmanlı arşivlerinde bu ve buna benzer birçok dosya mevcut. Bütün bu süreç esasında İttihad ve Terakki idaresi tarafından tehcir ve soykırım süreci boyunca Ermenilere, bilhassa da kadınlara ve 12 yaşından küçük çocuklara yönelik asimilasyon politikasının sonuçlarını gösterir. Bilhassa mütareke döneminde merkezi hükümetin Müslüman hanelerde zorla tutulan yetim Ermeni kız ve erkek çocuklarının ve Müslüman erkeklerle evlendirilen genç kızların ve dul kadınların ailelerine ve/veya akrabalarına teslim edilmesine yönelik aldığı yasal ve idari düzenlenmelere, talimatlara ve kararlara yerel idareciler muazzam direniş göstermiştir. Bu talimatların ve yasal düzenlemelerin uygulanması noktasında büyük ölçüde ayak diremişlerdir. Mari'nin durumunda görüldüğü üzere, asimilasyon sanılanın aksine pürüzsüz ve sorunsuz olmayıp son derece girift bir süreç olarak tecelli etmiştir.

ÜMİT KURT
CLARK ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı*. (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, 2007), s. 403-4.

2 Zaven Der Yeghiayan, *My Patriarchal Memoirs* (Barrington, R.I.: Mayreni Publications, 2002), s. 181-82.

3 Bu konuyla ilgili yazılmış en nüanslı ve tafsilatlı makale Lerna Ekmekçioğlu'na aittir; bkz. Lerna Ekmekçioğlu, "Kız Kaçırma, Kız Kurtarma: Birinci Dünya Savaşı Sırasında ve Mütareke Yıllarında Istanbul'da Ermenilik ve Müslümanlık", *Toplum ve Bilim* 129 (2014): 225-56. Ekmekçioğlu, "Müslüman hanelerinde ve yetimhanelerinde elkonulmuş çocuk ve kadınları bulmak, özgürlüğüne kavuşturmak ve yeninden topluma kazandırmak için Ermenilerin yürüttükleri çalışmalara Ermenice '*vorpahavak*' ('yetimleri toplama') adı verildiğini" belirtir (s. 235). Aynı konuya değinen bir diğer önemli eser için bkz. Raymond Kévorkian, *The Armenian Genocide: A Complete History* (Londra: I.B. Tauris, 2011), s. 757-62.

4 Eyüp Sabri (Akgöl), *Esaret Hatıraları (Bir Esirin Hatıraları. Gaziantep'te İngiliz Tecavüzünün Başlangıcı ve Türk Üzerasına Zulüm ve İşkenceler)*, ed. Nejat Sefercioğlu (İstanbul: Tercüman, 1978); M. Oğuz Göğüş, İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle (Gaziantep: Cihan Ofset, 1997); Şakir Sabri Yener, *Gaziantep Yakın Tarihinden Notlar: Gazianteplilerin Maarife Hizmetleri* (Gaziantep: Gaziyurt Basımevi, 1958); Ali Nadi Önler, "Antep Savunması", *Gaziantep Kültür Dergisi* 1/1 (10 Kasım 1957).

5 Stina Katchadourian, *Effronia An Armenian Love Story* (Boston: Northeastern University Pres, 1993).

6 BOA.DH.EUM. 2. Şube 67/18, 21 Aralık 1918.

7 *Age.*

8 *Age.*

9 *Age.*

10 *Age.*, 24 Aralık 1918.

11 *Age*, 24 Aralık 1918.

12 *Age*, 24 Aralık 1918.

13 *Age*. 8 Ocak 1919. 8 Şubat 1919 tarihinde Dahiliye Nezaretinden çeşitli vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen telgrafta, 20 yaşın altındaki kişilerin ihtida işlemlerinin geçersiz olduğu bildirilir. BOA.DH.ŞFR 96/100, 8 Şubat 1916.

14 *Age*, 16 Şubat 1919.

15 *Age*. 16 Şubat 1919 ve 1 Mart 1919.

16 *Age*. 19 Şubat 1919, 16 ve 21 Nisan 1919; 14 Mayıs 1919

17 *Age*. 8 Temmuz 1919.

18 *Age*, 12 Temmuz 1919.

TOROSYAN TARTIŞMASINI BİTİREN BİR DERLEME: *TARİH, OTOBİYOGRAFİ VE HAKİKAT*

EDHEM ELDEM

Tam bitti bitiyor derken, mesele tekrar mı alevlendi? 15. yılını kutlayan Bilgi Üniversitesi Yayınları, Yüzbaşı Torosyan "tartışması" ile ilgili kapsamlı bir derleme yayımlamış bulunuyor. Aslında kabak tadı veren ve büyük ölçüde kısır bir hal almış olan bu tartışmaya çok kıyısından ve çok mevzii olarak katıldığımdan bu konuda bir yazı yazmaya pek yanaşmamam gerekirdi. Ne var ki mücbir diyebileceğim bazı nedenlerden dolayı fikrimi belirtmeye karar verdim.*

Bu yazıyı yazmamın nedenlerinden ilki, kitabın bana Ayhan Aktar tarafından şahsen yollanmış olmasıdır. Kendisi benim bu konuda nerede durduğumu çok iyi bildiğine göre, bu gönderimini bir tür meydan okuma olarak görmekten başka seçeneğim yok. İkincisi, kitabın muhtelif yerlerinde benim bu konuda yazdıklarıma veya söylediklerime yönelik atıfların çoğunun yanlış ve bazen hakaretamiz olması, dolayısıyla da bir tür cevap hakkı kullanma ihtiyacı duyuyor olmamdır. Üçüncüsü ise, yürütülmüş olduğu şekliyle bu tartışmanın bir taraftan genel olarak tarihte bilimsel yöntem ve etik anlayışına uymadığına, diğer taraftan ise özel olarak Ermeni soykırımı ile ilgili tarih çalışmalarının sağlık ve geleceğine zarar verdiğine inanmamdır. Bir tarihçi olarak, zaten tarih disiplininin bir türlü oturamadığı ülkemizde bu meseleyi ciddiye almak gerektiğine inanıyorum.

Özelden başlayayım. Yukarıda dediğim gibi, benim bu meseleye dahlim gayet sınırlı oldu. Tartışmanın başlıca müdahillerinden Halil Berktay meselenin bazı nesnel noktaları konusunda fikrimi sorup görüşlerimi *Taraf* gazetesindeki sütununa aktarmaya başlayınca, giderek sertleşen bu tartışmanın etkisiyle kullandığı kırıcı ve alaycı üsluptan rahatsız olmuş, bunun önünü almak için kendi görüşlerimi doğrudan doğruya aktarmanın daha yararlı olacağını düşünmüştüm. Bu amaçla *Toplumsal Tarih* dergisinin Şubat 2013 sayısında "Torosyan Belgeleri ve Sonrası" başlıklı bir makalede Torosyan ile ilgili iki belgeyi ayrıntılı bir şekilde inceledim.[1] Vardığım sonuç basitti: Her iki belge sahteydi ve sahte olmanın da ötesinde, gayet acemice bir sahtecilik örneği oluşturmaktaydılar. Bunu görmeden ve kabul etmeden bu tartışmaya devam etmenin ise bence manası yoktu.

İtiraf etmeliyim ki bu makaleyi sadece tespitlerimi kendi ifademle yayımlamak için yazmamıştım. Safça da gözükse, bu yazımla tartışmayı daha olumlu bir yöne doğru götürebileceğime ve kavgaya dönüşmüş bir meseleyi tekrar daha sakin bir tarih yazımı alanına çekebileceğime dair ümidim vardı. Esas itibariyle o zamana kadar Halil Berktay'ın anıların içeriği üzerinden yapmış olduğu tenkitler beni ikna ettiği gibi kendi okumalarımın neticesinde de Torosyan'ın yazdıklarının büyük bir kısmının uydurma olduğuna kanaat getirmiştim. Fakat tartışmanın giderek alevlenmesi ve tarafların artan bir sertlikle birbirlerine saldırması üzerine meseleyi bazı somut verilere doğru çekmenin bir çözüm yolu oluşturabileceğini düşünmüştüm. Gelinen noktada herkesin bir sorumluluk payı vardı. Halil Berktay, iddialarında haklı olsa bile, sert ve kırıcı üslubuyla ve meseleyi kişiselleştirmeye olan meyliyle tartışmayı çok uç bir noktaya getirmişti. Hakan Erdem, olayı külliyen reddetmek için alelacele bir kitap yazarak ve bilinçli olarak alaycı bir tavır kullanarak yangına körükle gitmişti. Fakat asıl sorun, bütün uyarılara rağmen Torosyan'ın öykü ve belgelerinin gerçekliğini inatla savunan ve bunu yaparken de giderek hiddetli ve şiddetli bir dil kullanan Ayhan Aktar'ın bu tutumundan kaynaklanmaktaydı. Biteviye devam edebilecek bu münakaşaya son vermek için aklımda beliren çözüm, somut bir sahtelik örneği olarak iki belgeyi sunarak oluşacağını ümit ettiğim bu sorgulama zemininin üzerine yeni ve yapıcı bir tartışma inşa etmekti.

Bu yüzden de makalemi bilinçli bir şekilde yumuşak ve olumlu bir üslupla kaleme almaya özen gösterdim. Pek tabii ki belgelerin kesinlikle sahte olduğunu yumuşak ve olumlu

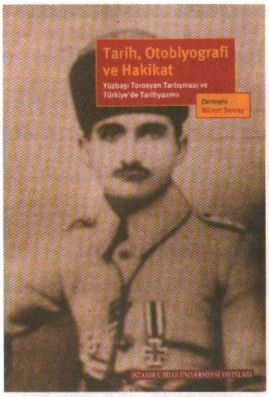
bir şekilde söylemenin pek bir yolu yoktu; fakat en azından bu belgelerin sahte olduğunun farkına var(a)mamanın ve söylendikten sonra da bu hatada ısrar etmenin gözümde ne tür bir tarihçiliğe işaret ettiği konusunda düşündüklerimi yazmaktan özellikle kaçındım. Tam aksine, bu hataları sıraladıktan ve kanımca belgelerin sahte olduğunun rahatlıkça anlaşılmasını sağlayacak olan tespitlerimi sıraladıktan sonra, belgelerden bağımsız olarak Torosyan'ın yazdıklarının gene de incelemeye değer olduğunu, tamamı düzmece olsa bile bunun da meşru bir araştırma konusu olabileceğini izah ettim. Aslında bunu söylerken biraz abartıyordum, zira bu söylediklerim teorik olarak mümkün idiyse de, gerçekte durumun pek de heyecan verici olmadığını düşünüyordum. Fakat biraz önce dediğim gibi, asıl amacım olası bir asgari müşterekler zemini yaratarak meseleyi gelinen noktadan kurtarmaktı.

Bu davranışımın arkasındaki diğer bir neden, Taner Akçam'ın bu meseleye katılma şekliydi. Akçam her ne kadar tartışmaya sonradan katılıp hızlı bir şekilde Berktay ve Erdem'e karşı Aktar'ınkine benzer bir hiddet göstermiş idiyse de, bence bir ara yol bulmaya da çalışıyordu. Taner Akçam'ın iyi niyetinin bence en somut göstergesi, Amerika Birleşik Devletleri'nde izini sürdüğü Torosyan'ın torunu Louise Schreiber'dan elde ettiği belgeleri herkesin paylaşımına açmış olmasıdır. Hatırlanırsa, bu belgelerin sadece ikisi (Enver Paşa ile Teğmen Brossier'ye atfedilen belgeler) Torosyan'ın hatıratında (üstelik gayet kötü bir görüntüyle) yer alırken, Abdülkerim Paşa'ya atfedileni yeni ortaya çıkmıştı. Akçam'ın bu belgelerin yüksek çözünürlükteki görüntülerini ulaşılır kılmasıyladır ki bunları ayrıntılı bir şekilde inceleyerek sahte olduklarını tespit etmek mümkün olmuştur. Özellikle Abdülkerim Paşa'nın belgesi sayesinde, bir belgenin ordunun iki ayrı biriminden, iki sene aralıkla ayrı ve doğru dürüst Türkçe bilmeyen ve yazamayan bir kâtibin elinden çıkmış olması gibi imkânsız bir vakayla karşı karşıya kalındığı anlaşılmıştır. Gene de altını çizmem gerekir ki bu durum, Taner Akçam'ın belgelerin gerçekliğine samimiyetle inandığını göstermektedir. Aksi takdirde mantıklı (ama etik olmayacak olan) davranış, ikinci belgeyi sıkı sıkı tutup ortaya çıkarmamak olurdu.

CLARK ÜNİVERSİTESİ'NDE TOPLANTI

Her neyse, *Toplumsal Tarih*'teki makalemden umduğumu tam elde edemediğimi itiraf etmem gerekir. Bu konuda hassasiyet göstererek sahtelik ihtimalini kabul edip Torosyan'ın neden sahte belge üretmek ihtiyacını duyduğunu sormaya başlayan Akçam'dan farklı olarak Aktar, ısrarla belgelerin gerçek olduğunu, belgeler konusunda yapılan incelemelerin manasız ve çapsız geleneksel tarihçilik örnekleri oluşturduğunu iddia ederek eski duruşunda direndi. Son ümidim, Taner Akçam'ın Clark Üniversitesi'nde Nisan 2014'te düzenlediği bir toplantıda tamamen yok oldu. Bu konudaki görüşlerimi sunmak üzere davet edildiğim bu küçük toplantıda benden sonra konuşan Ayhan Aktar, belgelerini hâlâ inanmakta zorlandığım bir şekilde savunmaya kalkıştı. Enver'e atfedilen "takdirname"nin berat türünden hiçbir Osmanlı belgesine benzemediği konusundaki görüşleri(mi) çürütmek için kendi hayatından örnek verdi. Öğrencilerine sık sık tavsiye mektubu yazıp verdiğini söyleyip, bunların çok farklı şekiller alabildiğini belirterek Enver'in belgesinin bu "uyumsuz" halini izah etmeye çalıştı.[2] Aynı belgedeki Enver'in imzasının bilinen imza örneklerinden farklı olduğu konusundaki iddiaları çürütmek için de gene kendi yaşamından bir örneğe başvurdu. Londra'da öğrenciyken bankası tarafından çağrılmış, şubede önüne imzalamış olduğu birkaç çek konmuştu. Çeklerin her birindeki imzası diğerini tutmadığından banka endişelenmiş, kendisine başvurma ihtiyacı duymuştu. Oysa anormal bir durum yokmuş: Enver gibi o da imzasını çok farklı şekillerde atan biriymiş. Bu iki "yöntem" örneğini duyduktan sonra artık bu konuda herhangi bir ümit beslemenin abes olacağını kabul etmek zorunda kaldım.

Ne var ki elime geçen *Tarih, Otobiyografi ve Hakikat* başlıklı derleme, ümitsizliğimi teyit etmekle beraber kızgınlığımı mucip oldu. Bunun da nedeni kitabın tamamından çok, ciddi hatalar, bariz bir inat, açık taraftarlık ve hakarete varabilen ifadeler içeren kısımlarıdır. Bunların en önemlisi, zaten kitabın yarısını



***Tarih, Otobiyografi ve Hakikat*, der. Bülent Somay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.**

dolduran Ayhan Aktar'ın yazılarıdır.[3] Buna ilaveten, yaklaşık elli sayfalık yazısında Aktar ile benzer bir konumda olan Suavi Aydın'ı saymak gerekir.[4] Daha çok eski yazılarını derlemiş olan Taner Akçam da elli sayfalık bir yer işgal ediyorsa da duruşu nispeten daha mutedil olarak göze çarpmaktadır. Özellikle Hakan Erdem'in kitabına ve kullandığı bazı kaynaklara ciddi itiraz ve karşı iddialarının ötesinde daha uzlaşmacı bir tutum izlediği sezilmektedir. Her şeyden önce Torosyan'ın "tamamen uydurma" veya olduğu gibi kurgulanmış ve icat edilmiş bir kişilik olması dışındaki her türlü ihtimali –sahtecilik dahil– kabul edebilen bu tutum, meselenin tıkandığı noktayı aşmak konusunda bir niyetin ve anlayışın varlığına işaret etmektedir.[5] Kitaba kısa metinlerle katkıda bulunmuş olan Kahraman Şakul ile Ohannes Kılıçdağı ise Torosyan'dan çok Çanakkale'yi ve Osmanlı ordusundaki Ermeni ve diğer gayrimüslimleri tartışarak kendilerini temkinli bir şekilde tartışmanın dışında tutmaktadırlar.[6] Keza kitabı derleyen Bülent Somay da Türk tarih yazımı üzerinde odaklanmakta ve kitabın içeriğini özetleyerek sunmakla yetinmektedir.[7]

Rahatlıkla anlaşılacağı üzere, yazımın özü Ayhan Aktar'ın bu kitapta yer alan yorumlarıyla alakalı olacaktır. Fakat bunu yapmadan önce, Suavi Aydın'ın yazısında yer alan ve beni dolaylı olarak ilgilendiren bir tespite cevap vermem gerekir. Yazar, "Osmaniye Nişanı Olmazmış!" ara başlığı altında Halil Berktay'ın benden

Pek tabii ki belgelerin kesinlikle sahte olduğunu yumuşak ve olumlu bir şekilde söylemenin pek bir yolu yoktu; fakat en azından bu belgelerin sahte olduğunun farkına var(a)mamanın ve söylendikten sonra da bu hatada ısrar etmenin gözümde ne tür bir tarihçiliğe işaret ettiği konusunda düşündüklerimi yazmaktan özellikle kaçındım.

aldığı bilgiye dayanarak Torosyan'ın aldığını iddia ettiği nişanın adının bile yanlış olduğunu belirttiği yazıyı eleştirmekte, "Osmaniye Nişanı" veya "Nişan-ı Osmaniye" adında bir nişanın var olduğunu ve 1862'de ihdas edildiğini söyledikten sonra Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden belge referanslarıyla bu nişanın verilişine birkaç örnek sunmaktadır.[8] Osmanlı nişan ve madalyaları hakkında kapsamlı bir kitap yayımlamış biri olarak[9] meselenin Osmanî Nişanı veya Nişan-ı Osmanî'nin varlığı değil, bu nişanın adının –Türkçe kaynaklardan bahsediyorsak–[10] Osmaniye Nişanı veya Nişan-ı Osmaniye olmadığıdır.

ENVER VE ABDÜLKERİM PAŞALARIN İMZALADIĞI SÖYLENEN BELGELER

Fakat benim için asıl mesele, Ayhan Aktar'ın "alaturka tarihçilik" olarak nitelediği eleştirilere getirdiği cevap ve çürütmelerle ilgili yazıda ve özellikle de bu yazının "Yüzbaşı Torosyan Tartışmasında 'Sahte Belgeler Meselesi'" başlığı altında toplanmış birkaç sayfalık kısmında yoğunlaşmaktadır.[11] Bu kısımda Aktar, belgelerin sahte olduğuna dair görüş bildirmiş olan Osmanlı arşiv uzmanı Muzaffer Albayrak'ı, Bozok Üniversitesi'nden Taha Niyazi Karaca'yı ve beni eleştirmektedir. Albayrak ve Karaca'yla görüşlerimiz büyük ölçüde örtüşüyorsa da –ki bu da herhalde iddialarımızı güçlendiren bir şey olsa gerek– onların adına konuşmak bana düşmeyeceğine göre, doğrudan bana yöneltilen tenkit ve suçlamaları cevaplamakla yetineceğim. Zaten Aktar da benim "Muzaffer Albayrak ve Taha Niyazi Karaca'nın yolundan yürüyerek benzer bir analizi tekrarladığımı" söylediğine göre, itirazlarımın ister istemez yoldaşlarıma da fayda sağlayacağını düşünmek gerekir.

Aktar aynı elden çıkmış her iki belgedeki yazım ve ifade hatalarının bolluğu karşısında "Bu yazıların Osmanlı bürokrasisinden çıkmış olması mümkün değildir" yönündeki "kesin" kararımı hatırlatırken, bunun altını çizerek aklınca bu hükmün gülünçlüğüne işaret etmektedir. Ardından da Enver'in imzası hakkındaki şüphelerimi de alaya almak için, kullanmaya bayıldığı bir espriyle beni "grafoloji uzmanı Komiser Muavini Abdülfettah Bey rolüne soyunmakla" suçlamaktadır. Neyse ki büyük bir âlicenaplıkla beni tenzih ederek belgelerin sahteliğiyle Torosyan'ın hikâyesini külliyen reddetmek gerekmediğini söyleyip, meselenin "asılsız Ermeni iddiaları" eksenine çekilmesine mani olmaya çalıştığımı teslim etmektedir. Ardından da "ufuk açıcı" olarak nitelendirdiği sahte belgeler meselesini tartışmaya başlamaktadır.

Aktar'ın iddialarının ilki, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerin çok çeşitli olduğu ve bu çeşitliliğin neticesinde farklı yazı türleri ve kalitelerinin olduğu, dolayısıyla da "Osmanlı bürokrasisi" gibi bir genellemenin mümkün olmayacağı yönündedir. Bu konuda örnek bile verilebileceği anlatılmaktadır: "Bâb-ı Âli Evrak Odası'ndaki eğitimli bürokratların elinden çıkan 'inci gibi yazılmış' bir belge ile, örneğin Van'daki Seyyar Jandarma Komutanlığı'ndan yollanan bir belgeyi karşılaştırdığımız zaman ikinci belgede Torosyan'ın belgelerindekine benzer imla ve ifade hatalarını bulmak her zaman mümkündür."[12] Bu da yetmiyorsa, Osmanlı ordusundaki erlerin çoğunun ve subayların bazılarının ümmî oldukları alakalı alakasız bazı hatırat alıntılarıyla hatırlatılmakta, dolayısıyla da söz konusu belgelerin bu türden kişilerin elinden çıkmış olabilecekleri belirtilmektedir.

Bu iddialar, herhangi bir destek ve delil olmadan ortaya atılmış sözlerdir. Eğer Aktar *gerçekten* Van veya Çemişkezek gezici jandarma taburundan kıyas kabul edecek türden bir belge gördüyse göstermesi gerekir, yoksa bu iddianın hiçbir kıymeti yoktur. Osmanlı bürokrasisinden çıkan belgelerde kâtip, daire, hat, konu, dönem itibariyle farklılıklar görülmesi tabiidir; fakat bu farklılıkların bir sınırı vardır, o da Osmanlı Türkçesinin asgari ifade ve yazım kurallarıdır. Arada sırada Türkçede farkı duyulmadığı için bir "hı" yerine bir "ha" harfinin yazıldığına veya benzer ufak tefek hatalara rastlanabilir. Fakat Torosyan belgelerinde rastlanan türden galiz hatalara ne Tiflis konsolosluğunun, ne Van seyyar jandarma taburunun, ne de Diyarbekir hapishanesinin yazışmalarında rastlanır.

Kaldı ki bu belgeler Aktar'ın personelinin yarı ümmî olabileceğini varsaydığı türden ücra bir daire veya birimden çıkmış da değil. Biri Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın, diğeri ise bilmem kaçıncı kolordu komutanı Ferik Abdülkerim Paşa'nın karargâhından çıkmış belgelerde bu tür saçmalıklara rastlanabileceğine okuru inandırmaya çalışmak kabul edilir şey değildir. Üstelik iki sene ve binlerce kilometrenin ayırdığı bu belgelerde aynı hataların, aynı elden çıkmış olduğunu görerek.., Kısacası, belgelerin belirli bir standarda uymadığını görüp "o belgeleri 'sahte' ilan etmek ise, yine çok ciddi

bir 'tarihçilik zaafı' olarak kabul edilmelidir"[13] gibi bir sözü sarf edebilmek için bence zaafın çok ötesinde tarihçiliğin ne olduğu konusundan bihaber olmak gerekir.

Fakat anlaşılan o ki Aktar, bununla da yetinmeyip tarihçilik konusundaki keşiflerine bir yenisini katarak Selim Deringil'in "belgelerin gırtlağını sıkmak" konusundaki makalesinde önerdiği yöntemi de kullanmayı önermektedir.[14] Özetlemek gerekirse Deringil'in söylediği, özellikle devlet arşiv belgelerini okurken, bu belgelerin belirli bir bağlam içinde üretildiklerini unutmamak gerektiği, dolayısıyla dikkatli okumalarda içerik, tarz ve satır aralarından dönemin politik ve ideolojik kaygılarının ortaya çıkabileceğidir. Bu metodolojik hatırlatmaya hiçbir tarihçinin itirazı olacağını sanmam. Fakat Aktar'ın yaptığı, bu yöntemi öne sürerek Torosyan belgelerini farklı bir şekilde okumayı teklif etmektir; oysa unuttuğu küçük bir ayrıntıyı hatırlatmak isterim: Deringil'in yöntemi, incelenecek olan belgelerin hakiki olduğu gibi basit bir varsayıma dayalı ve bağlıdır. Eğer sahtelerse, incelendiklerinde ortaya çıkaracakları bağlam, taklit ettikleri kişi veya kurumdan çok, sahtekârlığı yapmış olan kişi veya birimle alakalı olacaktır.

Zaten bu noktadan itibaren Ayhan Aktar'ın, tabir caizse "kazı çevirmeye" başladığı göze çarpmaktadır. Deringil'in yöntemini uyguladığını iddia ederek belgelerin aslında "bürokratik mantık içinde 'iki kurum arasındaki yazışma' niteliğinde olmadığı"nı, "özel olarak hamili için hazırlanmış, ucu açık belgeler", bir tür "tasdiknâme" veya "hizmet belgesi" olduklarını öne sürmektedir.[15] Osmanlı ordusunda böyle "bonservis" türü belgeler olduğunu ilk defa duyuyorum. Genellikle ordu dediğiniz türden kurumlar takdir ve teşekkürlerini madalya, nişan ve bunların yanında verilen beratlarla ifade ederler. Zaten hem "Osmaniye" (!) nişanından, hem harp madalyasından bahsedilen bu belgeler yerine Torosyan'ın bu ödülleri aldıysa neden beratlarına sahip olmadığını da merak etmek mümkündür. Fakat diyelim ki beratlarını kaybetti ve gerçekten de hem Enver, hem Abdülkerim Paşalar bu iki belgeyi pek sevdikleri Sarkis Torosyan'a "hamil-i kart yakinimdir" mantığıyla verdiler; o zaman iki sene arayla yazılan bu belgeler neden bu kadar berbat bir şekilde yazılmış ve üstelik aynı elden çıkmıştır? Aktar burada kazı bir kez daha çevirip kimsenin aklına gelmeyen bir ihtimali dile getiriyor: Her iki belgeyi de Torosyan'ın kendisi yazmıştı. Ama bu bir sahtecilik değildi, sadece Enver ile Abdülkerim Paşaların zaten verecekleri bonservisleri önceden hazırlayıp imzalatmak gibi bir kolaylıktan ibaretti. Eğer öyleyse bir noktayı hâlâ anlayamıyorum. Aktar'ın iddiası Torosyan'ın Harbiye'den mezun olup subay olduğu değil miydi? O zaman Harbiye'de öğrenilen Türkçe bu muydu? Bir Osmanlı yüzbaşısı tek bir belgede otuza yakın imla hatası mı yapıyordu? Kısacası Aktar, bu belgelerin sahte olmadığını gösterebilmek için herhangi bir dayanaktan yoksun üç ayrı varsayımı ortaya koymaktadır: 1) Aslında Osmanlı ordusunda ve devletinde bu tür belgelere rastlamak mümkündür; 2) Gerçekte bu belgeler tam manasıyla resmi değil, bir tür özel tasdiknameydi; 3) Bunların aynı elden çıkması, Torosyan'ın kendisi tarafından yazılmış olmalarından kaynaklanıyordu. Eğer bu tarihçilikse, bu yöntemle iddia ve izah edilemeyecek pek bir şey olmasa gerek.

Aslında işin ilginç tarafı, bu mantık yürütmesiyle Ayhan Aktar'ın ister istemez ve zımnen belgelerin sahteliğini kabullenmiş olduğunun ortaya çıkmasıdır. Zira ona göre artık asıl mesele, Torosyan'ın bu belgeleri elde etmekle neyi amaçladığını anlamaktır. "Alaturka tarihçi", hafiye müsveddesi ve grafolog özentisi olarak nitelediği kişilerin ayrıntı peşine düşmektense asıl yapmaları gereken bunun üzerinde düşünmektir. Bu fırsatla bana öldürücü darbeyi indirmeye hazırlanmaktadır: Bütün bu yüzeysel ve geleneksel tarihçilerin arasında ben bu noktaya en çok yaklaşmış ve bu soruyu sormuşken, dönem ve konu hakkındaki ehliyetsizliğimi öne sürerek meseleyi bırakmış, geri çekilmiştim. İşte bu, tam da tarihçiliği belge okumaktan ibaret sanan ve bu belge üzerinde düşünmeyi reddeden veya bundan aciz olan birinin yapacağı şeydir. Bu anlamda bir "mahalle imamı" veya "imam hatip okulu öğrencisinden farkım yoktur."[16]

BELGEYİ OKUMAK

Mensubu olduğum Boğaziçi Üniversitesi başta olmak üzere belirli akademik çevrelerde "belge fetişizmi", yani (özellikle devletten çıkma yazılı) belgeyi her şeyden üstün gören, dolayısıyla gerçekten de Arap harflerini okuma becerisini tarihçiliğin özü sayan anlayışa karşı yapılan eleştirileri bilip de böyle birine aynı suçlamada bulunmak kolay hazmedilecek hakaret değildir. Fakat bunun kurnazca olduğunu da teslim etmek gerekir, çünkü Torosyan tartışmasına dahlim eleştirel belge okumakla sınırlı kalmış olsa bile, tarih konusundaki tenkitlerimi sadece bir belge okuma/okuyamama çerçevesinde tutmaktan hoşlanmadığım da bir gerçektir.

Bu yüzdendir ki başından beri Ayhan Aktar'ın Osmanlı belgelerini okuyamadığını ve ihtiyacı olduğunda başkalarının yardımına başvurduğunu gayet iyi bildiğim halde bu konuyu şimdiye kadar dile getirmemeye özen gösterdim. Bunun bir nedeni, yukarıda bahsettiğim türden ve Türkiye'de çok hâkim bir eleştiri tarzını meşrulaştırmak istemiyor olmamdır. Diğeri ise, Osmanlı tarihi konusunda eski yazı bilmeden de düzgün ve özgün araştırma yapmanın mümkün olduğuna samimiyetle inanmamdır. Başkalarının topladıkları verilere veya daha önce yayınlanmış belgelere dayanarak gayet sağlam çalışmalar yapan ve tarihçi tanımını tamamen hak eden --çok fazla sayıda değilse de-- bazı meslektaşlarım her zaman olmuştur. Tarihi bazı teknik becerilere bağlayıp hapsetmenin doğru olmadığını, Türkiye'deki en büyük tarihçilik sorunlarından birinin tam da bu belge ve eski yazı saplantısı olduğunu düşündüğümden bu esneklik benim için çok önemliydi.

Fakat bu tartışmanın vardığı noktayı ve öne sürülen bu iddiaları görünce belki de bu konuda biraz fazla iyim-

ser olduğumu düşünmeye başladım. İçeriğiyle, şekliyle, yazımıyla, imlasıyla bu kadar önemli bir belgeyi kendi okuyamayan birinin bu belgeyi yorumlaması mümkünse de, yorumlamadan önce tarih yönteminin en basit gereği olan eleştirel okuma ve tutarlılık açısından sınama süreçlerini gerçekleştirmekten aciz olması aslında hiç de azımsanmayacak bir sorundur. Bu bilgisizlikten dolayıdır ki Aktar, belgenin gerçekliği sorgulanınca, aslında neye benzediklerini bilmediği başka arşiv belgelerini "olsa olsa" yöntemiyle tahayyül edip karşı delil olarak kullanabileceğini sanmaktadır.

Aslında maalesef meselenin özünde yatan, bir disiplin ve yöntem meselesinden çok, bir zihniyet sorunudur. Kendi okuyamadığı bir belge konusunda uyarılan bir kişinin normal tepkisinin bu eleştiriyi kaale alarak bulgularını gözden geçirmek olması gerekir. Aslında bu tutum içerikle de ilgili olarak geçerli olmalıdır. Unutmamak gerekir ki Halil Berktay'ın Torosyan'ın anıları konusundaki ilk eleştirileri 2012 yılında *Tarafta* gazetesindeki on üç adet yazıdan (her nedense Aktar bu rakamı hep tekrarladığına göre önemli olması gerekir) iki yıl öncesine rastlamaktadır. Dolayısıyla Ayhan Aktar 2012'de Torosyan'ın kitabının tercümesini yayımlamadan çok önce ne gibi eleştirilere maruz kalacağını biliyordu veya en azından biliyor olmalıydı; yani bu kitabı yayımladığında bunları göz önünde bulundurmak ve metne daha eleştirel bir şekilde bakmak imkânına sahipti. Oysa bunu yapmak yerine ilk tutumunda ısrar etmeyi, buna karşı çıkan her eleştiriye kulaklarını kapatıp eleştirenleri düşman ilan etmeyi tercih etti.

TOROSYAN'IN ANILARINI SORGULAMAK VE SOYKIRIM

Bu konudaki en uç ve bence kabul edilmez nokta, benim gibilere edilen iftiraların çok ötesinde, Torosyan'ın anıları ile Ermeni soykırımı arasında bilinçli olarak kurulan bağlantıdır. Aktar, Torosyan'ın anılarını kısmen veya külliyen sorgulayanlarla belgelerin sahte olduğunu iddia edenleri özel olarak Osmanlı ordusunda Ermeni subayların bulunduğunu ve en genel anlamda ise Ermeni soykırımının gerçekliğini inkâr etmekle suçlamaya kadar işi getirmiştir.[17] Maalesef, bu kurguyu oturtacak verimli bir zemin bulmak zor değil: Türkiye'deki tarihçilerin büyük bir kısmı Ermeni soykırımını inkâr ettiğine göre, bir Ermeni'nin başrolde olduğu bir öykünün sorgulanmasının bu inkârın bir veçhesi olarak algılanması hiç de şaşırtıcı olmaz. Büyük bir mazlumiyet öyküsünün içinde yer alan bir kişinin ve ailesinin trajedisi söz konusu olduğundan bu trajediyi sorgulamanın, bu olayların kurbanlarından birinin sesine kulak tıkamak gibi görülmesi işten bile değildi. Üstelik Torosyan'ın öyküsü *gerçekten de* çok az çalışılmış bir meseleyi, yani Osmanlı ordusunda görev yapmış olan Ermeni subayların durumunu neredeyse ilk defa gözler önüne seriyordu. Bütün bunlar bir araya geldiğinde Torosyan'ı ve öyküsünü sorgulamanın ne kadar kötü gözükebileceği ve gösterilebileceği aşikârdır.

Bu kurgunun etkisini en iyi Türkiye dışında hissetmek mümkündür. Çoğu Türkçe olarak geçmiş olan tartışmanın içeriğinden habersiz ve aynı zamanda da Türkiye'den inkâr seslerinin yükselmesine daha da fazla ihtimal veren yabancılar ve özellikle Ermeniler bu tuzağa rahatlıkla düşmüşlerdir. Bunun en bariz örneklerinden biri, Robert Fisk adlı gazetecinin *The Independent* gazetesinin 12 Mayıs 2013 tarihli sayısında "Türkiye'nin Unutmayı Tercih Edeceği Ermeni Kahraman" başlığıyla yayımladığı makaledir. Bu yazısında Fisk, Torosyan'dan Gelibolu'da savaşmış ve madalya kazanmış bir kahraman olarak bahsetmekte, Türkiye'deki "devletçi" (*loyalist*) ve önde gelen tarihçilerin ise bu madalyaların varlığını reddettikleri gibi, Torosyan'ın anılarının uydurulmuş olabileceğini bile söylediklerini ilave etmekte, bu karalamalara rağmen anıları ortaya çıkartmış olan ve Türk tarihçiliğinin nefret söylemine kafa tutan "cesur" (*gutsy*) Ayhan Aktar'ı sitayişle anmaktadır.[18]

Diğer bir örnek, Joseph A. Kéchichian adındaki bir araştırmacının *Contemporary Review of the Middle East* dergisindeki bir makalesidir. Torosyan'ın hayat hikâyesini anılarından olduğu gibi özetleyen Kéchichian, Ermeni soykırımını da kısaca hatırlattıktan sonra bu anıların Türkiye'de doğurduğu tartışmayı aktarmaktadır. Bir kez daha Ayhan Aktar'ın cesur girişimi karşısında Türk tarihçileri yoğun bir karalama ve inkâr kampanyasına girişmiş, özellikle Halil Berktay ile Hakan Erdem bu harekette başı çekmişti. Neyse ki Kéchichian en azından Berktay'ın Ermeni halkının acısına saygı duyduğunu ve Birinci Dünya Savaşı esnasında tehcire tabi tutulduklarını kabul eden ender Türk tarihçilerinden biri olduğunu teslim ediyordu![19]

Fisk ve Kéchichian'a ne kızmak, ne de şaşırmak gerekir. Doğrudan vâkıf olamadıkları bir tartışma hakkında yönlendirilmişler, Türkiye'nin bugüne kadarki davranışları düşünüldüğünde de makul gelebilecek bir senaryoyu doğru sanmışlardı. Yurtdışında birçok defa Torosyan tartışmasından Ermeni soykırımının tanınması ve tarihin Türk milliyetçiliğinden arındırılması için verilen bir mücadele örneği olarak sitayişle bahsedildiğine şahit oldum. Bu yanıltma kampanyası beraberinde ciddi bir etik sorununu da getirmektedir. Gerçekten de Torosyan'ın anılarının yarattığı güvensizliği soykırımın inkârı için kullanmaya çalışanlar olmuştur, daha da olacaktır. Örnek vermek gerekirse Tal Buenos adındaki bir kişi *Today's Zaman*'da böyle bir fırsat kollamış ve Berktay, Erdem ve benim bu konudaki eleştirilerimizi Taner Akçam'ın soykırım konusundaki çalışmalarına şüphe ve gölge düşürmek için kullanmaya çalışmıştı.[20] Üçümüzün imzasıyla yayımladığımız bir tekzip ile bu iki konu arasında herhangi bir bağlantı kurmanın yanlış ve yanıltıcı olduğunu, Torosyan ve anılarıyla ilgili eleştirilerimizin hiçbirinin Osmanlı Ermeni nüfusunun başına gelenlerin bir reddiyesi veya sorgulaması olarak alınamayacağını beyan etmiştik.[21] Gönül isterdi ki Ayhan Aktar da bu

iki meseleyi birbirinden tefrik etmeyi bilmiş olsun.

Ne var ki benim gözümde artık Torosyan tartışması akademik olarak bitmiştir. Oysa böyle olması şart ve kaçınılmaz değildi. Ayhan Aktar baştan anıları eleştirel bir gözle sunmayı başarsaydı veya kitap bu haliyle çıktıktan sonra bile bunu bir inat ve onur meselesi yapmak yerine gerçek bir tartışmaya yanaşsaydı, bugün belki de gerçekten Sarkis Torosyan'ın neyi neden abarttığını, belgelerini ne sebeple düzenlediğini, savaşta nasıl görev aldığını, soykırımdan nasıl etkilendiğini sakince tartışıyor olurduk. Oysa tam aksine bütün mesele bin bir dereden su getirerek, her ne pahasına olursa olsun anıların ve belgelerin sahte, uydurma veya abartılı olmadığını iddia etmek için olmayacak çareler aramakla sınırlı kaldı. Bunda tam bir başarı elde edilemeyince, Torosyan'ın belgeleri kendini korumak için yazmış olabileceği, travma sonrası stres bozukluğuna maruz kalmış olabileceği gibi başvurulan alternatif izahların artık gözümde hiçbir kıymeti kalmamıştır.

TARTIŞMADAN GERİYE KALANLAR

Bugün bu tartışmadan geriye kalan tek olumlu iz, Osmanlı ordusundaki Ermeni subaylardan bahsedilmiş olmasıdır. Gerçi bu konuda yapılmış başka ve çok daha ciddi çalışmalar olduğunu da unutmamak gerekir. Bunun mükemmel bir örneği, Yaşar Tolga Cora'nın hazırlamış olduğu Teğmen Kalusd Sürmenyan'ın anılarıdır.[22] Geri kalanı tam aksine kötü tarihçiliğin, yönlendirici kurguların, şahsi saldırıların içinde kaynayıp gitmeden kısır bir lafazanlığın ötesine maalesef geçememiştir.

Gene de bu tartışmadan çıkarabileceğimiz iki önemli ders olduğunu düşünüyorum. Bunların ilki, ideolojik ve ahlaki kaygıların yoğun olduğu konu ve alanlarda tarihçilik kalitesinin ciddi bir düşüş kaydetme riski taşıdığıdır. Ermeni soykırımı bunun iyi bir örneğidir. Eğer Ayhan Aktar kendi hatalarını ortaya çıkaranları inkârcılıkla suçlayıp özellikle yurtdışında belirli bir başarı elde edebildiyse bunun başlıca nedeni, bu hassas konuda haksızlık yapılmasının ne kadar muhtemel olduğunun hissedilmesi ve insanların ahlaki boyutu bu denli belirgin bir meselede mazlumiyete mazlumiyet katmak durumuna düşmekten korkmalarıdır. Ermeni soykırımı ahlaki olduğu kadar duygusal boyutuyla temayüz etmeye devam edip Türkiye'nin inkâr politikaları da hâlâ sürdükçe, bu konudaki tarih çalışmalarının sıklıkla gerçek bilimsel niteliklerinden daha fazla ahlaki ve siyasi cesaretleri üzerinden değerlendirilmesi kaçınılmazdır. İnkârın hâkim olduğu bir noktada bunun tabii olduğunu, gerçekleri olduğu gibi söylemek cesaretini göstermiş olan bazı çalışmaların kalite ve yöntemlerine çok fazla bakılmaksızın kabul görmelerinin olağan olduğunu kabul etmek gerekirse de, artık bu noktayı aşmamız gerektiği fikrindeyim. Bugün Türkiye'de bile belirli akademik çevrelerde inkârcılığın büyük ölçüde izale olduğu düşünülürse, soykırım tartışmalarının basit bir var/yok düzeyinden soykırımın şekilleri, kapsamı, varyasyonları, sonuçları, nedenleri konusunda gerçek araştırmalara açılmasının zamanı gelmiştir. Torosyan tartışmasının bu hali, genç araştırmacıların arasında ciddi emarelerini gözlemlediğim bu olumlu dönüşümün önüne çekilmiş bir set gibi durmaktadır.

Almamız gereken ikinci ders ise, bir öncekiyle bağlantılı olarak "iyi Ermeni" saplantısından kurtulma ihtiyacıdır. Ayhan Aktar'ın kendisini eleştirenlere yönelttiği suçlamanın önemli bir unsuru, bu kişilerin Osmanlı ordusunda "sadık" subaylar bulunduğu konusunda delil saydığı bu anıları sorgulayarak Ermenilerin devlete olan bu samimi katkılarını inkâr edip önemli bir meseleyi hasıraltı ettikleri veya buna imkân verdikleridir. Buna verilecek ilk cevap, biraz önce belirttiğim gibi Osmanlı ordusunda subayların varlığının tek örneğinin Torosyan olmadığı, Torosyan'ın söylediklerini sorgulamanın bu varlığı inkâr etmek manasına gelmediği, nihayet gayet önemli bir gerçeğin şaibeli bir kaynak sayesinde savunulmasının da uzun vadede sorun yaratabileceğidir. Fakat bundan önemlisi, "sadık Yüzbaşı Torosyan" imgesinin çok daha genel anlamda rahatsız edici bir olguya işaret etmesidir. O da Osmanlı Ermenilerinin devlet ve ülkeleriyle olan ilişkilerinin sadakat ve yarar kavramları üzerinden meşrulaştırılması konusunda saplantıya varabilen istek ve çabalardır. Bu durumun birçok tezahürünü göstermek mümkündür: Ermenilerin devlete, mimarlığa, tıbba olan katkılarını konu alan çalışmalar bunların başında gelmektedir.

Bu durum ve düşüncenin arkasında yatan iyi niyet dürtüsünü anlamak kolaydır: Soykırım gibi korkunç bir olayın her haliyle masum, hatta "iyi vatandaş" kategorisine giren insanlara karşı uygulanmış olması, mese-

Bugün bu tartışmadan geriye kalan tek olumlu iz, Osmanlı ordusundaki Ermeni subaylardan bahsedilmiş olmasıdır. Gerçi bu konuda yapılmış başka ve çok daha ciddi çalışmalar olduğunu da unutmamak gerekir. Bunun mükemmel bir örneği, Yaşar Tolga Cora'nın hazırlamış olduğu Teğmen Kalusd Sürmenyan'ın anılarıdır.

lenin vahşetini ve haksızlığını daha da çarpıcı kılmaktadır. Üstelik Türkiye'deki dışlayıcılık ve ırkçılığın 19. yüzyılda Ermeni mimarlarının katkısını inkâr etmeye kadar varabildiğini düşününce bu tür tespitlerin gerekliliği kolaylıkla anlaşılır. Ne var ki gene de bu tutumun çok sağlıksız ve tehlikeli bulduğum bir yönü olduğunu söylemek isterim. Soykırıma uğramış olan bir halkın veya Osmanlı tabiriyle bir milletin masumiyetini, sadakatini ve yararlılığını ispat etmesi ya da bu vasıflarının başkaları tarafından vurgulanması son derecede garip bir olgudur. Zaten ülkenin sahibi ve dolayısıyla ona esasen sadık oldukları düşünüldüğünden Müslümanlarda hiçbir zaman sorgulanmayan bu özellikleri Ermenilerde aramanın ne manaya geldiği açıktır: Özde "bizden" olmayan ve dolayısıyla ihanetleri muhtemel olan grup ve kişiler, ancak yararlı ve sadık olduklarını gösterdikleri nispette kabul görecek ve dışlanmaya-

caklardır. Türkiye'de hoşgörü gibi aslında özünde aşağılayıcı olan bir kavramın marifet sayılması da aynı olgunun başka bir veçhesinden başka bir şey değildir. Ermenilere "millet-i sadıka" denmiş olmasının aslında ne kadar ağır bir hakaret olduğunu anlamak için, Ermeni soykırımını inkâr etmek veya haklı bir mukabele olarak göstermek üzere Ermenilerin ihanet içinde olduklarının öne sürüldüğünü hatırlamak yeterlidir.

Bazen iyi niyetle kullanılan "iyi Ermeni" klişesi aslında zımnen bütün bu ayrımcılık unsurlarını içeren bir kavrama dönüşmektedir. Peki, "iyi" olmayan Ermeniler için ne denmeli? Devlete, millete faydalı olmamış olanlar için? Örgütlenip başkaldıranlar için? Onların tehcir edilmesini, kırılmasını mazur mu saymak gerekecek?

Bazen en iyi niyetle kullanılan bu "iyi Ermeni" klişesi aslında zımnen bütün bu ayrımcılık unsurlarını içeren bir kavrama dönüşmektedir. Bunu anlamak için meseleyi tersine çevirmek yeterli olur. "İyi" olmayan Ermenilere ne denmeli? Devlete, millete faydalı olmamış olanlar için? Hırsız, dalavereci, yalancı, tembel Ermeniler için? Örgütlenip başkaldıranlar için? Onların tehcir edilmesini, kırılmasını mazur mu saymak gerekecek? Torosyan'ın ve ailesinin maruz kaldığı muameleyi kabul edilmez yapan, yüzbaşı olmuş ve Çanakkale muharebesine katılmış olması mıdır? Bunları yapmamış, basit bir asker veya subayken yalan söylemiş olsa, Amerika'ya göç ettikten sonra sadece kitabı daha ilginç olsun diye bunları ve belgeleri uydurmuş olsa bu onun hayatını daha değersiz mi kılacaktı?

Tarih, Otobiyografi ve Hakikat, başlığının iddia ettiği katkıları yapmaktan uzak, ağırlıklı olarak kısır bir polemiğe hizmet eden bir derleme niteliğindedir. Kitabın içinde yer alan bazı ilginç ve özgün düşünceler, bir türlü kabul edilemeyen bir hatadan inatla dönmemek için harcanan çabaların arasında kaybolup gitmiştir. Bu tartışmaya taraf olmuş herkese açık veya tam aksine tartışmanın dışında kalmış olan tarihçilerin fikirlerini ortaya koyacakları bir çalışma yerine, tek bir tarafın hâkim olduğu bir derlemeyle ortaya çıkan sonuç üzücüdür: Kötü bir çalışmanın ayıplarını örtmeye çalışan, kendisi de kötü bir çalışmayla daha karşı karşıyayız. Geriye buruk bir tat bırakan bu derleme yüzünden benim için Torosyan tartışması bitmiştir. Artık yapabileceğim tek şey, kötü niyetle yapıldığına inandığım bazı şahsi saldırılara cevap vermekten ve tarih disipliniyle Ermeni soykırımı konusundaki çalışmalara bu şekilde verilen zarar konusunda uyarıda bulunmaktan ibarettir.

DİPNOTLAR

* Bülent Somay (derl.), *Tarih, Otobiyografi ve Hakikat. Yüzbaşı Torosyan Tartışması ve Türkiye'de Tarihyazımı* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015).

1 Edhem Eldem, "Torosyan Belgeleri ve Sonrası", *Toplumsal Tarih* 230 (Şubat 2013): 38-44.

2 Yazısında da bu garip ispat şekli yer almaktadır (Ayhan Aktar, "Yüzbaşı Torosyan Tartışması yahut 'Alaturka' Tarihçiliğin Açmazları", *Tarih, Otobiyografi ve Hakikat*, s. 58, n. 147, 148).

3 Aktar, agm, s. 1-121 ve "Yüzbaşı Torosyan'ın Hayaleti", *age*, s. 123-144.

4 Suavi Aydın, "Otobiyografi Nasıl Okunur?: Biteviye Tarihçiliğin Açmazlarına Dair", *age*, s. 145-199.

5 Taner Akçam, "Torosyan ve Mıntıka Temizliği Zorunluluğu ya da Torosyan Tartışmalarında Ben Nerede Duruyorum", *age*, s. 227-231; "Yüzbaşı Torosyan Tartışmaları ya da Suskunluğun Sessiz Anlaşması", *age*, s. 232-260; "Torosyan Tartışmaları: Biten Nedir?", *age*, s. 261-269; "O Kitapta Sadece Dedemin Savaşta Yaşadıkları Var", *age*, s. 270-275; "Sarkis Dedemin İnsanları", *age*, s. 276-279.

6 Kahraman Şakul, "Cesarettepe Kahramanı Mehmet Çavuş ile Yüzbaşı Sarkis Torosyan'ın Yolları Kesiştiği mi?", *age*, s. 200-213; Ohannes Kılıçdağı, "Sarkis Torosyan'ın Açması Gereken Yol", *age*, s. 214-225.

7 Somay, "Önsöz: Hikâye 'Hikâye' midir Yalnızca?", *age*, s. xiii-xxix.

8 Aydın, "Otobiyografi Nasıl Okunur?", s. 189.

9 Eldem, İftihar ve İmtiyaz. Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2004).

10 Fransızca kaynaklarda Mecidi Nişanı için *Medjidié*, Osmanlı Nişanı ise *Ottomanié* ifadeleri sıklıkla kullanılmaktadır.

11 Aktar, "Yüzbaşı Torosyan Tartışması yahut 'Alaturka' Tarihçiliğin Açmazları", s. 46-64.

12 Agm, s. 51.

13 Agm, s. 55.

14 Selim Deringil, "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Sorununu Çalışmak ya da "Belgenin Gırtlağını Sıkmak", *Toplum ve Bilim* 91 (Kış 2002): 122-141 (Aktar, agm, s. 55).

15 Aktar, agm, s. 58.

16 Aktar, agm, s. 59-60.

17 Bu tür suçlamaların *Agos*'ta yer alabilmiş olması ayrı bir hayret ve üzüntü nedenidir: Emre Can Dağlioğlu'nun Ayhan Aktar'la söyleşisi, *Agos*, 1 Ağustos 2015.

18 Robert Fisk, "The Armenian hero Turkey would prefer to forget", *The Independent*, 12 Mayıs 2013, http://www.independent.co.uk/voices/comment/the-armenian-hero-turkey-would-prefer-to-forget-8612890.html. Metnin tercümesi için bkz. Robert Fisk, "Türkiye'nin Unutmayı Yeğlediği Ermeni Kahraman: Torosyan", *age*, s. 294-296.

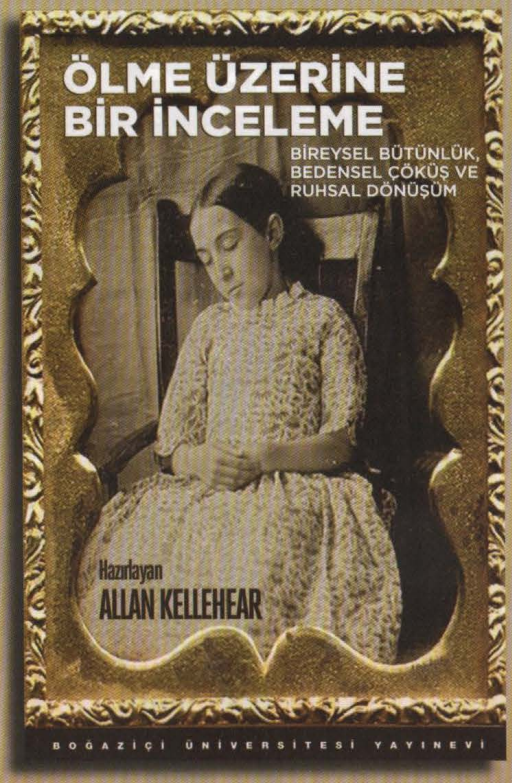
19 Joseph A. Kéchichian, "How the Armenian Genocide Forced a Loyal Ottoman Officer to Espouse the Arab Revolt", *Contemporary Review of the Middle East*, 1:1/4 (2014): 371-389.

20 Tal Buenos, "Leading historians object to Akçam's anti-methodical construction of Armenian memory", *Today's Zaman*, 11 Nisan 2013.

21 Halil Berktay, Edhem Eldem ve Hakan Erdem, "Inaccurate commentary on debate surrounding Sarkis Torosyan's 'memoirs'", *Today's Zaman*, 21 Nisan 2013.

22 Kalusd Sürmenyan, *Harbiyeli Bir Osmanlı Ermenisi. Mülâzım-ı Sânî Sürmenyan'ın Savaş ve Tehcir Anıları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015).

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ



Ölmek nasıl bir şey? Yanıt, soruyu kime sorduğunuza bağlı. Ölmek ne tek bir şey, ne tek bir deneyim, ne de sağlık durumundaki kötüleşmeden ibaret. Her ne kadar ölümün en sık karşılaşılan nedeni hastalık olsa da, ölmeyi hastalık hakkındaki bilgilerimizle kavrayamayız. Ölme hızlı veya yavaş, kahramanca veya rezilce olabilir ya da hayatın bir simgesi veya beklenmedik bir manevi dönüşümdür.

İnsanın ölme deneyimi karmaşık, çeşitli, şaşırtıcı ve ihtimallerle doludur. Bu kitap, söz konusu karmaşıklığı okuyucunun önüne bir parça olsun serebilmeyi amaçlayan bilimcileri ve klinisyenleri bir araya getiriyor. Onların düşünceleri, örnekleri ve değerlendirmeleri, bize ölmeyi basit bir şekilde üzücü ve kötü bir durum olarak sunan klişelere itibar etmekte fazla aceleci davranmamamız gerektiğini anımsatıyor.

İLETİŞİM | BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
bupress@boun.edu.tr
Telefon/Faks: 0212 257 87 27
www.bupress.org

SİPARİŞ | www.pandora.com.tr Telefon/Faks: 0212 230 09 62-63
www.bupress.org
www.idefix.com
www.prefix.com.tr
www.emekkitap.com

AĞAÇ İŞLEME MAKİNESİ

www.agacmakinesi.com

AIMSAD

EUMABOIS

28. Uluslararası
Ağaç İşleme Makineleri,
Kesici Takımlar, El Aletleri Fuarı

10 - 14 Ekim 2015

MAKSDER

İNTERMOB

www.intermobistanbul.com

18. Uluslararası
Mobilya Yan Sanayii,
Aksesuarları, Orman Ürünleri
ve Ahşap Teknolojisi Fuarı

ufi

KOSGEB

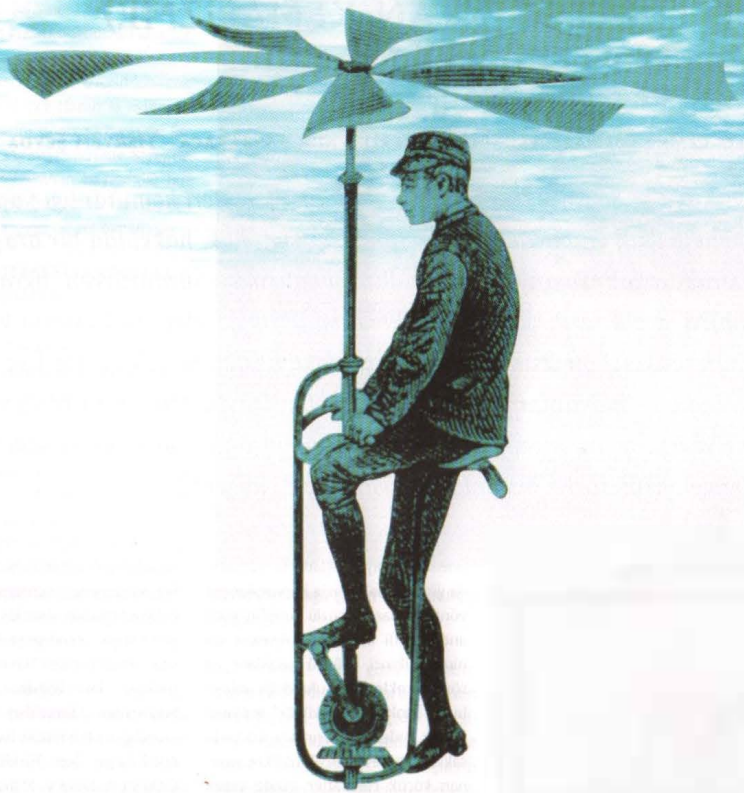
TÜYAP İSTANBUL

TÜYAP FUAR VE KONGRE MERKEZİ
Büyükçekmece, İstanbul / Türkiye

Reed | TÜYAP
Reed Tüyap Fuarcılık A.Ş.

BU FUARLAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TOBB (TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ) DENETİMİNDE DÜZENLENMEKTEDİR.

1988'den beri yol arkadaşınız, çözüm ortağınız



Oasis

Oasis Turizm İşletmeciliği

Ulusal ve uluslararası kongre & seminer organizasyonları
Akademik programlar
İhtisas ve inceleme gezileri
Her türlü toplantı lojistiği

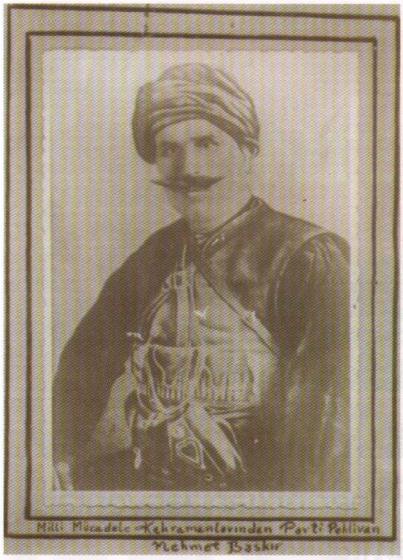
www.oasis.com.tr / www.academiaoasis.com

Şahkulu Mah. İstiklal Cad. Unionhan 237/1 Beyoğlu 34420 İstanbul Tel: (0212) 292 47 14 Fax: (0212) 292 47 97 E-mail: oasis@oasis.com.tr

FEDAİLİKTEN KUVVACILIĞA (İTTİHATÇILIKTAN KEMALİZME) PARTİ PEHLİVAN

ELİF CEMRE SOLMAZ - ELİF DİRİK - FERİDE NUR HASKARACA - MERYEM ŞEYDA ZAYİM

Parti Pehlivan, Kuva-yı Seyyare, sonrasında akıncı müfrezeleri komutanlığı yapmış, adı Çerkez Ethem'le ilgili kaynaklarda zikredilmesine karşılık, hakkında bir araştırma yapılmamış "sıradan kahraman"lardandır. Biz bu çalışmayı sürdürürken, akrabalığın sağladığı olanakla, sözlü tarih yöntemiyle, kendisinin ilk gazeteci suikastinin kurbanı Hasan Fehmi'nin tetikçisi bir İttihatçı olduğunu, hikâyesinin Serez'den Manisa'ya uzandığını öğrendik ve Balkanlar'dan Anadolu'ya, Jön Türklükten Yeşil Ordu'ya ve Kuva-yı Milliye'ye kadar, bu sözcüklerin çağrıştırdığı bütün bir dönemi, kuşağı ve ortamı ete kemiğe büründüren bir anlatıyla karşı karşıya geldik.



Parti Pehlivan.

İttihad ve Terakki, Teşkilat-ı Mahsusa örgütlenmeleri ve dönemi ile sonrasına etkileri her boyutuyla daha fazla tartışılır ve araştırılır oldukça, siyasal, iktisadi, toplumsal nitelikler ve bağlı olarak toplumsal ilişki ağları ve biyografiler de daha netleşmeye ve önem taşımaya başladı. Bu kapsamda gittikçe daha fazla başvurulan bir yöntem olarak "sözlü tarih"in gücü ancak belli bir erim noktasına sahipken, ikinci, üçüncü kuşakların da söyleyeceklerinin bulunduğu anlaşılıyor; çünkü "sözlü kültür" toplumu olarak, halen "sır"ların aile arasında saklandığı veya ancak birlikte yaşanan küçük cemaatler içinde sınırlı kaldığı bir "yazı dışı gerçeklik" alanının farkına varmamız gerekiyor. Bu alanın harekete geçirilebilmesi belki topyekûn bir demokrasi sorununa, belki tesadüflerin işleyişine bağlıdır. "Parti Pehlivan" örneği, Bilkent Üniversitesi'nde Türkiye Tarihi dersi kapsamında yaptığımız bir ödevden yola çıkarak, sözlü tarihin etkinliğini ve İttihatçılıktan Kurtuluş Savaşı'na giden yolda "sıradan kahramanlar"ın bilinebilmesinin, toplumsal, siyasal dokunun ve bunların üstünde biçimlenen ilişkiler ağının irdelenmesinin önemini sergiliyor.

Parti Pehlivan, Kuva-yı Seyyare, sonrasında akıncı müfrezeleri komutanlığı yapmış, adı Çerkez Ethem'le ilgili kaynaklarda zikredilmesine karşılık, hakkında bir araştırma yapılmamış "sıradan kahraman"lardandır. Ancak biz bu çalışmayı sürdürürken, akrabalığın sağladığı olanakla, sözlü tarih yöntemiyle, kendisinin ilk gazeteci suikastinin kurbanı Hasan Fehmi'nin tetikçisi bir İttihatçı olduğunu, hikâyesinin Serez'den Manisa'ya uzandığını öğrendik ve Balkanlar'dan Anadolu'ya, Jön Türklükten Yeşil Ordu'ya ve Kuva-yı Milliye'ye kadar, bu sözcüklerin çağrıştırdığı bütün bir dönemi, kuşağı ve ortamı ete kemiğe büründüren bir anlatıyla karşı karşıya geldik.

PARTİ PEHLİVAN YETİŞİYOR: GENÇLİĞİ VE AİLESİ

Gerçek ismi Mehmet olan Parti Pehlivan, 1878'de Selanik'in Langaza ilçesinde doğmuştur. Ebeveynleri hakkında çok fazla şey bilinmeyen Mehmet her zaman yaşıtlarından önde giden bir yapıya sahip olmuş ve ilk gençlik dönemlerinden itibaren bu güçlü yapısı sayesinde iyi bir pehlivan olarak anılmaya başlamıştır. Güreşte kazanan için ortaya konan ödülü, yani "parti"yi hep o aldığı için de Parti lakabı adının önüne geçmiştir.

Genç yaşında dul bir kadın olan Fatma Hanım'a gönül veren Pehlivan, biraz zorla da olsa onunla evlenmiş ve dört kız çocuğu sahibi olmuştur (sırasıyla: Şahsine, Zühre, Hatice, Ayşe). Son kızları doğduktan kısa bir süre sonra ölen eşi Fatma Hanım'ı toprağa vermesinin üzerinden çok geçmeden Hatice Hanım'la evlenmiş ve çocuklarını onun terbiyesine bırakmıştır.[2] Ailesiyle birlikte Serez'de yaşayan Pehlivan'ın hayatında, burada tanıştığı İttihad ve Terakki Cemiyeti belirleyici bir rol oynamıştır.

İTTİHAD TERAKKİ CEMİYETİ VE PARTİ PEHLİVAN

İttihad ve Terakki örgütlenmesi için Balkanlar'ın ve Serez'in anlamı, araştırmalar arttıkça daha fazla belirginleşmektedir. İttihatçılık, Manastır ve Selanik'te başlayan örgütlenmeler 1906'da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adı altında birleştikten ve 1907'de Paris'te faaliyetini sürdürmekte olan Terakki ve İttihad Cemiyeti ile anlaşma sağlandıktan sonra kendini bulmuş, örgütlenme ve silahlı eylemlilikle Meşrutiyet'i ilan ettirme programı yürürlüğe sokulmuştur.

Balkanlar'da örgütlenme Paris, Manastır ve Selanik şubeleri eliyle yürütülüp, Balkan şehir ve kasabalarında yeni şubeler açılırken, Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe sokulması biçimindeki siyasi hedeflerin yanında, Balkanlar'ın acil sorunu olan komitacılıkla mücadele de örgütün toplumsal taban ve kadro oluşturmasında etken olmuştur. Esas olarak Bulgar, Makedon, Sırp Balkan komitacılarının faaliyetlerine karşı görev yapmakta olan genç subayların yerli Müslüman halkın önderliğini ele geçirmesinde, bu çetelerin kanlı köy baskınlarının da etkisi söz konusudur. İlk olarak Ohri'de yerel halk tarafından oluşturulan Müslüman çetesinin İttihatçılara bağlanması ve Paris, Selanik ve Manastır merkezlerinin Meşrutiyet'i ilan ettirmek için çeteler kurmaya başlayarak bu amaçla nizamname oluşturması, bu çete ortamının yarattığı etkileşimin ürünüdür. Son adımın atılmasını sağlayan Resneli Niyazi ve ardından diğerlerinin "dağa çıkma"sı bu pratiğin gelişimidir.[3]



Parti Pehlivan ve müfrezesi.

24 Temmuz 1908 günü Meşrutiyet ilan edildiğinde, Parti Pehlivan otuz yaşında ve İttihatçıdır. Ailesinin anlatımından anlaşıldığına göre "fedai" listesindedir. İttihatçıların Meşrutiyet'in ilan sürecinde, Selanik Merkez Kumandanı Nazım Bey'den başlayarak, Selanik ve Manastır'da çeşitli suikast girişimleri olduğunu ve bu suikastların örgütün kurumsallaştırdığı gönüllü "fedai"ler tarafından gerçekleştirildiğini biliyoruz.[4] Parti Pehlivan'ın yaşamıyla ilgili bu aşamada ailesi tarafından bilinen, çete mücadelesine katılarak sonunda komitacıların hedefi haline geldiği, memleketini terk etmesi gerektiği ve Hasan Fehmi suikastını gerçekleştirdiğidir.

Parti Pehlivan'ın yaşadığı Serez, İttihatçı fedailerin en önde gelen çıkış yeridir ve hatta bu örgütlenmenin kendi inisiyatifiyle bile suikastlar düzenleyen bir yapıya dönüşmüştür. Rıza Nur, "Rumeli'de, bilhassa Serez'de Meşrutiyet ilanından sonra cemiyetin fedai komitesi teşekkül etmiş, bir düzeyi adam vuruyordu. ... Sokakta muhalif öldüren bir mülazım fedai komitesi de Merkez-i Umumi'nin aleti, kuvveti ve icra vasıtasıydı. Bunu Serez komitesi temsil ederdi" diyerek konuyu açıklar.[5] Abidin Nesimi de "Serez'de İttihatçılara, II. Abdülhamid döneminde kötülük etmiş kişiler, fail meçhul cinayetler yoluyla tasfiye edilmişlerdir. ... Serez'de başlayan hareket Manastır'a, Selanik'e ve nihayet İstanbul'a kadar sirayet etmiştir. ... Selanik Ocağı bu teröristleri yalnızca Abdülhamid döneminin hafiyelerini tasfiyede değil, aynı zamanda İttihad ve Terakki genel merkezinin muarızlarını da kaba kuvvetler tasfiyede kullanmayı tasarlamış ve kendi mutemetlerini de katarak tasarılarını gerçekleştirmiştir. Bu çeteye siyasi tarihimizde Serez Çetesi denir" diyerek Serez Çetesi'nin doğuşunu ve İttihad Terakki merkeziyle ilişkisini ortaya koyar.[6]

Serez'den ve Serezlilerden bazı kısa örneklerle Parti Pehlivan'ın çevresine daha fazla ışık tutabiliriz. Meşrutiyet'in ilanından önce Seniye Hanım'la Emine Semiye Hanım'ın

Selanik'te İttihad ve Terakki Kadınlar Cemiyeti kurmuş oldukları, klasikleşmiş İttihat yazınında yer almaz. Cemiyet ilk toplantısını 17 Mayıs 1324'te (30 Mayıs 1908) Serez'de yapar.[7] Çünkü Seniye Hanım'ın eşi Reşit Bey de Cemiyet üyesi ve Serez mutasarrıfıdır. Anlaşılan Serez, kongre için, İttihatçıların hep "rahat hareket ettikleri"



Parti Pehlivan ve ailesi.

bilinen Selanik'ten daha güvenli bir yerdir. İttihatçıların dağa çıktığı dönemde İstanbul'a Rumeli'den çekilen telgrafların en sertlerinde de Serezlilerin ve Reşit Bey'in imzası vardır: "Dört saatten beri istirhamatına cevap alamayan ahali şimdi tekrar müracaatla nihayet yarım saate kadar cevab-ı muvafakat verilmediği halde redif debboylarını basarak silahları alacaklarını suret-i katiyede ifade eylediklerinden ..." ve "... aksi halde şimdi üçüncü ordu-yu hümayunun istihsal-i maksad-ı mukaddes zımnında Deraliyye'ye doğru harekete mübeyya bulunduğunun arz ve ilanı..."[8]

Kitaplarıyla bildiğimiz Serezliler içinde de Galip Vardar ve Moiz Kohen vardır. *İttihad ve Terakki İçinde Dönenler* adlı kitabın yazarı Galip Vardar, 1890'da Serez'de doğmuştur. Babası, Rumeli'de eşkıya takibinde çalışmış süvari yüzbaşısı Sabri Bey'dir. Sabri Bey'in yakın arkadaşları Eyüp Sabri (Akgöl), Maarif Nazırı Ahmet Şükrü (Bayındır), Yakup Cemil ve Sapancalı Hakkı Beylerdir. Tekin Alp adını alarak Türkçülüğün önemli metinlerini üreten Moiz Kohen de bir haham çocuğu olarak 1883'te Serez'de doğmuştur.

Serez mebusları, Derviş Ragıp Bey ve İttihad ve Terakki'nin heyet-i merkeziye üyesi Mithat Şükrü (Bleda) Bey'dir. Derviş Bey'in kendisinin Serez çetesiyle ilişkisi olduğu, kardeşi Mustafa Nazım Bey'in çete üyesi ve ağabeyiyle çete arasındaki ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Derviş Bey, Meclis-i Mebusan'da Avlonya Mebusu İsmail Kemal'i tokatlayan kişidir.[9]

Serez Çetesi içinde reis konumuyla anılan bir diğer kişi de Kastamonu doğumlu Ahmet Şükrü (Bayındır) Bey'dir. Ahmet Şükrü Bey, İstanbul Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra öğretmenlik ve maarif müdürlüğü yapmış, önce Selanik Hukuk Mektebi müdürlüğüne, sonra Serez mutasarrıflığına atanmıştır (1910 Babıâli darbesinden sonra İttihat hükümetinde maarif nazırı olacaktır). Kurtuluş Savaşı döneminin ve Mustafa Kemal'in yakın çevresinin bazı isimleri de ilk ünlerini Serez'de komitacı takibinde ve Ahmet Şükrü çevresinde yapmıştır. Mülazım Kazım (Özalp), Mülazım Sarı Efe Edip, Mülazım Halil (Kut), Mülazım Abdülkadir (Ankara valisi) bu grup içinde anılmaktadır.[10]

Bir subay arkadaşını öldürmekten on beş yıl hapis cezası alan ve Meşrutiyet'in ilanıyla affedilen Mümtaz Bey de Şükrü Bey'in çetesinden olup, daha sonra Enver Paşa'nın yaveri olacaktır. Çetenin en ünlü adlarından biri ise Mustafa Nazım'ın çiftlik kâhyası Çerkez Ahmet'tir. Çerkez Ahmet, tehcir sırasında Van'daki faaliyetleri ve özellikle Kirkor Zohrab, Diran Kelekyan ve Vartkes Serengülyan'ı öldürmesiyle ünlenmiştir.[11]

FAİLİ MEÇHUL BİR CİNAYET VE PARTİ PEHLİVAN

İttihad ve Terakki'de "fedailik" yaptığı aile arasında bilinen ve bazı yazılı kaynaklarla da desteklenen Pehlivan'ın aslında yıllardır gizemini koruyan bir cinayetten sorumlu olduğu yine ailesi tarafından ayrıntılarıyla anlatılır. İttihad ve Terakki fedaileri Cemiyet'in 1908 yılındaki nizamnamesinde de tanıtıldıkları gibi kendilerini örgüte adamışlıklarıyla bilinirler ve bu yapıya zarar verecek her hareketin karşısına dikilirler.[12] O dönemde Cemiyet'e zarar veren isimlerden biri de Hasan Fehmi'dir. Mehmet Zeki Pakalın, Hasan Fehmi hakkında şu bilgileri aktarır: "1874'te Tesalya Yenişehir'de doğdu. İstanbul'da gazetecilik yaptı. Abdülhamit baskısından Mısır'a kaçtı. Meşrutiyet ilan edilince tekrar İstanbul'a gelip gazeteciliğe devam etti. Başmuharriri olduğu *Serbesti* gazetesinde İttihad ve Terakki aleyhinde bulundu. Tehdit edildi. Köprüde öldürüldü. Ölümünden sonra gösteriler yapıldı, İttihatçı muhalefet güçlendi."[13]

Kendisi de Abdülhamid tarafından sürülmüş bir kişi olan Hasan Fehmi'nin 6 Nisan 1909 günü Mülkiye'den arkadaşı kaymakam Ertuğrul Şakir'le Beyoğlu'ndan dönüp Sirkeci'ye gitmek için Galata Köprüsü'nü geçerken bir tetikçinin kurşunlarına hedef olması ve öldürülmesi İttihad ve Terakki ile ilişkilendirilse de, öldüren kişinin, cinayet yerinin sağladığı imkânlara rağmen yakalanamamış olması infial yaratmıştır.

Lakin Parti Pehlivan'ın ailesi arasında anlatılan hikâye bu durumu değiştirebilecek bir tutarlılığa sahiptir. Bu hikâyeye göre, Cemiyet için fedailik yaptığı dönemde Parti

Pehlivan "bir gazeteciyi" öldürmek üzere İstanbul'a gelir. Her daim silah taşıyor olsa da İstanbul'a geldiği zaman Yahudi bir tüccardan yeni bir silah satın alır. Hedefini bir süre takip ettikten sonra, nihayet karanlığın örtüsüne sığınarak Galata Köprüsü üzerinde, yanında arkadaşı olmasına rağmen muhalif gazeteciyi kendi silahıyla vurur. Ardından silahını suya atar ve oradan uzaklaşır ama İstanbul'u hemen terk etmez. Olay duyulup fail aranırken o da sorgulanır, çünkü İttihad ve Terakki ile olan bağlantısı bilinmektedir ve kendine yeni bir silah almıştır. Ama yeni aldığı silahın gazeteciyi öldüren silahla aynı olmadığının anlaşılması üzerine bütün şüphelerden aklanır ve olayda adı bir daha geçmez.[14]

BALKANLAR'DAN MANİSA'YA

Parti Pehlivan, İttihad ve Terakki için fedailik yaptığı sıralarda, aynı zamanda Balkanlar'daki Bulgar ve Sırp komitacılarla mücadele eden çetelerde görev alır. Bir süre sonra her iki görevi sebebiyle aranmaya başlanır ve bir gün evi basılır. Bu baskından son anda kurtulup, çareyi Balkanlar'dan kaçmakta bulur. Uzun bir yolculuktan sonra nihayet Manisa'da izini kaybettirmeyi başarır ve buraya yerleşir. Olayların tarihi aile arasında tam olarak bilinmese de Hasan Fehmi suikastından bir yıl kadar sonrasına denk düştüğü tahmin edilmektedir (1910). Hapishanede başgardiyan olarak çalışmaya başlayan Pehlivan bu sırada Emeti adında bir bayanla evlenir, lakin evlilikleri uzun sürmez.[15]

Parti Pehlivan, İttihad ve Terakki için fedailik yaptığı sıralarda, aynı zamanda Balkanlar'daki Bulgar ve Sırp komitacılarla mücadele eden çetelerde görev alır. Bir süre sonra her iki görevi sebebiyle de aranmaya başlanır ve bir gün evi basılır. Bu baskından son anda kurtulan Pehlivan, çareyi Balkanlar'dan kaçmakta bulur. Uzun bir yolculuktan sonra nihayet Manisa'da izini kaybettirmeyi başarır ve buraya yerleşir.





Parti Pehlivan'a verilen İstiklal Madalyası.

15 Mayıs 1919'da İzmir'den başlayan işgal 25 Mayıs 1919'da Manisa'ya ulaşır. Şehrin işgaline dayanamayan Pehlivan hapishanedeki mahkûmları silahlandırarak dağa çıkar. Çerkez Ethem'in Salihli'deki kuvvetlerine katılır[16] ve böylece Kuva-yı Seyyare dönemi başlar.

PARTİ PEHLİVAN, ÇERKEZ ETHEM VE KUVA-YI SEYYARE DÖNEMİ

Yunan ordusunun ilk işgali Aydın bölgesinde gerçekleşir. İşgale karşı halk örgütlenerek 29 Mayıs 1919'da saldırıya geçer; bu arada Yörük Ali Efe çetesi de baskınlar düzenlemektedir. 28 Haziran 1919'da yapılan baskınla bölgeden çıkarılan Yunan askerleri daha sonra yeniden şehri işgal eder. Salihli kasabası da işgal bölgesi içindedir.[17] Salihli'nin işgali üzerine bölgeye gelen ve durumu kontrol altına alan Çerkez Ethem kuvvetleri bu bölgedeki Kuva-yı Seyyare yapılanmasının başlangıcını oluşturur.

Geniş bir bölgeyi hâkimiyet altına alan bu yapılanmaya katılan Parti Pehlivan bir süre sonra Ethem'in en iyi komutanlarından biri haline gelmiştir. Bu durum Enver Behnan Şapolyo'nun *Kuva-yı Milliye Tarihi* adlı kitabında da şu şekilde desteklenir: "Çerkez Ethem'in müfreze komutanlarından Serezli Parti Pehlivan çok cesur ve vatansever bir adamdı. Makedonya'da senelerce Rum ve Bulgar çeteleriyle çarpışmıştı.. Ethem'in sağ kolu Parti Pehlivan, sol kolu da Kako Mehmet idi."[18]

Giderek sistematik bir hale bürünen bu yapılanma Kuva-yı Milliye'ye katılmak istemeyen karşı gruplar ve çetelerden oluşmaktadır. Kuva-yı Seyyare bu kişilere maaş da bağlamıştır. Daha sonra merkez Kütahya olur; Eskişehir ve Ankara ile sürekli bağlantı içinde kalınır.[19] 22 Haziran 1920'de Yunan askerlerinin Batı Anadolu'da saldırıya geçmesinin ardından 25 Haziran 1920'de Ali Fuat Paşa komutanlığında Batı Cephesi kurulur ve Ankara emrinde düzenli ordu kurma çalışmaları gelişir. Düzenli ordu Ankara'da Meclis'in tek gücü haline gelene kadar Kuva-yı Seyyare, Ege'deki Yunan ilerleyişi-

ne karşı koyduğu gibi, Anadolu'daki Millet Meclisi'ne karşı çıkan isyanların bastırılmasında da önemli roller üstlenir.

ANADOLU İSYANLARI

Kuva-yı İnzibatiye adlı halife ordusu Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından Anadolu'ya Kuva-yı Milliye'nin başarılarını engellemek için gönderilir. Düşman birliklerinin bu topluluğun kurulması için Babıâli'ye çok büyük miktarda paralar verdiğini Ethem anılarında aktarır.[20] Bu süreçte Anadolu'nun çeşitli yerlerinde isyanlar çıkmıştır. Bunlardan biri olan Ahmet Anzavur ayaklanması Batı Cephesi'nin başarısını geciktiren bir ayaklanma olur. Bir diğeri, 2 Mayıs 1920'de Kuva-yı Milliye güçlerine karşı başlatılan ve İstanbul Hükümeti tarafından desteklenen Konya isyanıdır. İsyan Demirci Mehmet Efe tarafından 22 Kasım 1920'de tamamen bastırılmıştır.

Parti Pehlivan'ın mezar taşı.



Yozgat'taki Çapanoğlu ailesinin çıkardığı isyan 15 Mayıs 1920'de başlar ve 30 Aralık 1920'de Çerkez Ethem tarafından Meclis'in isteğiyle tam olarak bastırılır.[21] Ethem'in anılarında Parti Pehlivan'ın adı bu isyan sırasında zikredilmese de sözlü kaynaklarımızın verdiği bilgiye göre Pehlivan bu esnada da Ethem'le birliktedir ve Çapanoğullarının topçusunu etkisiz hale getiren kişidir.[22]

KUVA-YI SEYYARE'NİN SONU VE ÇERKEZ ETHEM'LE AYRILIŞ

Kuva-yı Seyyare çeteleri bir süre sonra geçtikleri bölgelerdeki halkı rahatsız etmeye ve köyleri yağmalamaya başlar. Iaşelerini köylerden çıkartmaya çalışan kuvvetler, "Biz millet için savaşıyoruz" diyerek köylünün elinde ne var ne yoksa alır.[23] Bu yaşananlar üzerine, Çerkez Ethem ve çeteleriyle ilgili olarak halk da kötü düşünmeye başlar: "Biz efelerden, çetelerden Mustafa Kemal Paşa'ya o kadar büyük şikâyet ettik ki artık bu adamların zulümlerine hükümet son vermeye mecburdur."[24] Bu şikâyetler devam ederken birçok isyanı bastıran ve çetesi de gün geçtikçe güçlenen Çerkez Ethem Ankara Hükümeti'nin emirlerine uymak istememektedir. Sonuç olarak da düzenli orduya katılmayı reddeder. Öte yandan, kendisine bu kadar güvenmesindeki ve düzenli orduyu reddetmesindeki tek etken çetelerinin güçlenmesi değildir. Yeşil Ordu'yla olan yakınlığı da bunda etkilidir.

Kurtuluş Savaşı döneminde Meclis hükümeti ile Sovyetler Birliği arasında gelişen iyi ilişkilerin yarattığı bir efsane olan "Yeşil Ordu",[25] Meclis'te gelişen "sol" muhalefete de esin olur. Öncelikle Eskişehir'de faaliyet gösteren Yeşil Orducular, Çerkez Ethem'in düzenli orduya direnişinde kendileri için bir müttefik bulmuştur: "Yozgat isyanını bastırmaya giderken veya gelirken cemiyete Çerkez Ethem'in de dahil olması bir anlamda Ethem'in birliklerinin cemiyetin vurucu gücü olarak kullanılabilmesi tehlikesinin belirmesi meseleyi karışık hale getirmekteydi... Çerkez Ethem'in cemiyete katılmasıyla cemiyetin eline silahlı güç girmiştir... Ayrıca Ethem'in Yeşil Ordu'ya katılmasıyla Mustafa Nuri'nin çıkardığı Arkadaş gazetesinin ismi Seyyare-i Yeni Dünya olmuştur ve Ethem'in propagandasını yapmaya başlamıştır... Gazetenin aracılığıyla Ethem'i desteklemek amacıyla demiryolu işçilerini greve çağırmışlar ve Ankara Hükümeti'nin askeri açıdan ulaşımını engellemek istemişlerdir."[26]

Çerkez Ethem'in Ankara Meclis iktidarıyla yollarını açıkça ayırmasından sonra Ankara'da Yeşil Orducularla ittifak yapmış olan Türkiye Halk Iştirakiyun Fırkası, Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanır ve 9 Mayıs 1921 tarihinde Çerkez Ethem'le birlikte dokuz kişinin idamına karar verilir.[27]

Ethem'i durdurabilmek için düzenli ordu birden fazla hareket düzenler. Birincisi 29 Aralık 1920'de, ikincisi 5 Ocak 1921'de yapılan askeri hareketler sırasında Parti Pehlivan önceleri Ethem'i destekler. Ama Ethem Yunan tarafına geçmeden ondan ayrılır ve "Ethem'in Yunanlılara teslim etmek istediği süvari subayları ile üsteğmen Deli Fevzi'nin kumandasındaki dağ bataryasını" kurtarır.[28] Bu olayla birlikte Ethem'le yollarını ayıran Parti Pehlivan pişmanlığını şu şekilde dile getirir: "Yüzümün karası ile karşılarına çıkamam. Şimdilik Yunan ordusunun gerisinde Yunanlıların aleyhine çalışacağım. Yüzümün karasını kanımla temizledikten sonra nizamiyelere katılacağım."[29] Pişmanlık duyan Pehlivan kendisini bir süre savaştan soyutlar ve bunu da Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem'e şu şekilde belirtir: "Cehaletim ve meseleyi bilmemekliğim neticesi hükümete karşı büyük bir cürüm işledim ve her ne kadar neticede vaziyeti anlayarak Ethem'den ayrılmış ve düşmana teslim etmek istediği topları alarak orduya göndermiş ve bu veçhile büyük bir hizmet ifa etmiş isem de evvelki cürümüm pek büyük olduğundan affedileceğimi zannetmiyorum. Onun için Gördes'ten içeriye girmekte mazurum. Bu kenar kasabada oturacağım ve hizmet teklif edilirse memnuniyetle yapacağım."[30]

AKINCI MÜFREZELERİ

Bir süre Gördes'te inziva hayatı yaşayan Pehlivan bu sırada Gördesli bir Hatice Hanım'la daha evlenir. Daha sonra Demirci kaymakamı ve kendisi de Serezli olan İbrahim Ethem'in[31] isteğiyle düzenli orduya destek için kurulan ve amacı düşmanı taciz ederek yıpratmak olan akıncı müfrezelerine katılır ve bunu affına bir vesile

sayar. Burada yine müfreze (11. Akıncı Birliği) komutanı olan Pehlivan, Yunanistan ordusu aleyhinde askeri faaliyetlerinin yanı sıra Yunan komutanlarıyla karşılıklı yazışmalarında psikolojik bir savaş da vermiştir.[32]

Büyük Yunan saldırısı sırasında bir gözünü kaybeden Pehlivan'ın müfrezesi bir gece (12 Mart 1922) Kocayayla'da baskına uğrar. O sırada yanlarında bulunan, Pehlivan'ın sağ kolu (12. Akıncı Birliği komutanı) Halil Efe'nin[33] karısı Makbule Efe[34] de şehit olur. Daha sonra aile içinde anlattığı bir hikâyeye göre ise Yunanlıların eline düştüğünü gördüğü Makbule Efe'yi başından vuran, Parti Pehlivan'ın ta kendisidir.[35]

SAVAŞ SONRASI HAYATI

Savaş kazanılıp vatan düşmandan temizlendiğinde Parti Pehlivan savaştaki hizmetleri için madalyaya layık görülür ve albay rütbesiyle ordudan emekli olur. Kendisine Manisa Hacıhaliller köyünde bolca toprak ve bir de çiftlik verilir. Serez'de kalan eşi Hatice Hanım'ı ve kızlarını da yanına getirir ve buradaki eşi diğer Hatice Hanım ile tanıştırır. Hayatı daha sonra bu hanımlarla, çocuklarıyla ve çiftliğiyle uğraşmakla geçer. Hatta zaman zaman "Bu iki kadından çektiğimi Yunan gâvurundan çekmedim" dediği aile arasında gülerek anlatılır.[36] Soyadı kanunu çıkınca Baskak soyadını alır. Bir gün çiftliğinde gezerken attan düşer ve felç olur. 1941 yılında ölür. Manisa Çatal Mezarlığı'na gömülür.

KAYNAKÇA

Sözlü Kaynaklar

Hatice Haskaraca, 27.10.2014.
Rasih Özaltın. 27.10.2014.
Hasbiye Pazarlıoğlu, 28.10.2014.

Yazılı Kaynaklar

Akbulut, Erden ve Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, İstanbul: Sosyal Tarih Y., 2007.
Akıncı, İ. Ethem, *Demirci Akıncıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2009.
Aksakal, Ali, "Gördesli Makbule ve Adına Yakılan Ağıtlar", www.edebiyatdefteri.com.
Akşin, Sina, "İttihad ve Terakki Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1971.
Aslan, Taner, "İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 47, 2008.
Bleda, Midhat Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979.
Çerkez Ethem, *Anılarım*, İstanbul: Berfin Yayınları, 1994.
Dr. Rıza Nur, *Hayatım ve Hatıratım*, c. 1, İstanbul: Altındağ Y., 1967.
Enver Paşa'nın Anıları, haz. Halil Erdoğan Cengiz, İstanbul: İletişim Y., 1991.
Güralp, Şerif; *Kurtuluş Savaşı'nın İç Yüzü: Bir Albay Anıları*, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2002.
Irtem, Süleyman Kâni, *Yıldız ve Jön Türkler İttihad-Terakki Cemiyeti ve Gizli Tarihi*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Y., 1999.
Karabekir, Kazım, *İttihad ve Terakki 1896-1909*, İstanbul: Tüdav Ofset Tesisleri, 1982.
Kévorkian, Raymond, *The Armenian Genocide*, Tauris, New York, 2011.
Kocahanoğlu, Osman Selim; *İttihad ve Terakki'nın Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919)*, İstanbul: Temel Y., 1998.
Kurnaz, Şefika, "Siyasal Tarihimizin İsimsiz Kahramanlarından: İttihatçı Seniye Hanım", *Turkish Studies* 2/4, Sonbahar 2007, s. 624-630.
Pakalın, Mehmed Zeki, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, c. 8, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008.
Şapolyo, E. Behnan, *Kuvayi Milliye Tarihi: Gerilla*, Ankara: Yıldız Matbaacılık, 1957.
Şapolyo, E. Behnan, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
Tunaya, Tarık Zafer, *İttihad ve Terakki. Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Y., 1989.
Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, İstanbul: Örgün Y., 2003.

DİPNOTLAR

1 Bilkent Üniversitesi'nde Türkiye Tarihi dersi kapsamında. Kudret Emiroğlu gözetiminde 2014-15 güz döneminde yapılan ödev.
2 Hasbiye Pazarlıoğlu, (torunu, 1944), 28.10.2014 tarihli görüşme.
3 Bkz. Kazım Karabekir, *İttihad ve Terakki 1896-1909* (İstanbul: Tüdav Ofset Tesisleri, 1982); *Enver Paşa'nın Anıları*, haz. Halil Erdoğan Cengiz (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991); Süleyman Kâni Irtem, *Yıldız ve Jön Türkler İttihad-Terakki Cemiyeti ve Gizli Tarihi*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu (İstanbul: Temel Yayınları, 1999).
4 Bu suikastlardan ikincisini de aşağıda Serez Çetesi'nde adı geçecek olan Abdülkadir Bey gerçekleştirerek Manastır alay müftüsünü öldürmüştü; Midhat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979), s. 39.
5 Dr. Rıza Nur, *Hayatım ve Hatıratım*, c. 1 (İstanbul: Altındağ Yayınları, 1967), s. 277.
6 Abidin Nesimi, *Yılların İçinden* (İstanbul, Gözlem Yayınları, 1977), s. 33-34.
7 ŞefikaKurnaz, "Siyasal Tarihimizin İsimsiz Kahramanlarından: İttihatçı Seniye Hanım", *Turkish Studies* 2/4 (Sonbahar 2007): 626.
8 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi* (İstanbul: Örgün Yayınları, 2003), s. 45, 48.
9 Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele* (İstanbul, 1959), s. 535.
10 Osman Selim Kocahanoğlu, *İttihad ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919)* (İstanbul: Temel Yayınları, 1998), s. 632-634.
11 Raymond Kévorkian, *The Armenian Genocide*, Tauris, New York, 2011, bkz. Dizin.
12 Sina Akşin, "İttihad ve Terakki Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1971, s. 154.
13 Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, c. 8 (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008), s. 73-78.
14 Hasbiye Pazarlıoğlu, 28.10.2014 tarihli görüşme. Hasan Fehmi'nin öldürülmesiyle ilgili olarak İzmir suikastı yargılamaları sırasında (Ankara Valisi) Abdülkadir Bey suçlanmış, ancak hiç bir zaman fail olmadığı ortaya çıkmamıştır. Gazeteci Zeki Bey öldürüldüğünde (10 Temmuz 1911) de Derviş Bey'in kardeşi Mustafa Nazım, Çerkez Ahmet ve Fethi Bey tutuklanmışlar, tetikçi tespit edilemeyerek küreğe mahkûm edilmişlerdir (Tarık Zafer Tunaya, *İttihad ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi* [İstanbul,: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989], s. 421; Kévorkian, *age*, s. 121 vd.). Serez Çetesi'nin İzmir suikastındaki yeri de ayrı bir çalışma konusu olmalıdır.
15 Rasih Özaltın (torunu, 1934), 27.10.2014 tarihli görüşme.
16 E. Behnan Şapolyo, *Kuvayi Milliye Tarihi: Gerilla* (Ankara: Yıldız Matbaacılık, 1957), s. 73.
17 *Age*, s. 200-201.
18 *Age*, s. 214.
19 *Age*, s. 74.
20 Çerkez Ethem, *Anılarım* (İstanbul: Berfin Yayınları, 1994), s. 18.
21 *Age*, s. 57.
22 Rasih Özaltın, 27.10.2014 tarihli görüşme.
23 Şerif Güralp, *Kurtuluş Savaşı'nın İç Yüzü: Bir Albay Anıları* (İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2002), s. 35.
24 *Age*, s. 111.
25 Mustafa Yılmaz, Yeşil Ordu'yu şu şekilde tanımlar: "Ankara'da henüz düzenli ordu kurulmadan önce (1912 ilkbaharında) oluşturulan gizli bir teşkilat olmakla birlikte, özellikle İttihatçı çevrelerce bir propaganda aracı olarak kullanılmakta idi... Yeşil Ordu sayesinde Kafkaslar'dan, Turan ülkesinden Anadolu'ya yardım geleceği söyleniyordu."; *age*, s. 69.
26 *Age*, s. 111-119.
27 Bkz. Erden Akbulut, Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)* (İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007).
28 Güralp, *age*, s. 124.
29 *Age*, s. 125.
30 İ. Ethem Akıncı, *Demirci Akıncıları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2009).
31 İbrahim Ethem Akıncı (1889-1950), Serezlidir. 1912'de Selanik Hukuk Mektebi'nden mezun oldu. Hareket Ordusu'na gönüllü katıldı. Balkan Savaşları'ndan sonra Bahkesir'in Kocapınar köyüne yerleşti. Balıkesir'de bucak müdürlüğü, avukatlık, öğretmenlik yaptı. 20 Kasım 1920'de Demirci kaymakamlığına atandı. 12 Mart 1921'de Gördes kaymak vekilliğine atandı. Demirci-Gördes-Sındırgı çevresindeki akıncı müfrezeleri kumandanlığına getirildi. 1 Ekim 1922'de terhisten sonra Demirci kaymakamlığına döndü. Kaymakamlık ve valiliklerde yaptı.
32 Akıncı, *age*.
33 Halil Efe de Ustrumca doğumlu olup, Balkan Savaşları'ndan sonra Ege'ye göç etmiş, Birinci Dünya Savaşı'nda askerlik yapmış, Çerkez Ethem'le birlikte çeteciliğe başlayarak Anadolu'daki isyanların bastırılmasında görev almıştır. Parti Pehlivan gibi İbrahim Ethem'in akıncı müfrezelerine katılan Halil Efe, karısı Makbule Efe'den sonra, 17 Mayıs 1922'de Selendi Muharebesi'nde şehit olmuştur.
34 Gördesli Makbule Efe (1902-1922). Halil Efe ile Demirci'de 1921 Temmuz'unda evlenmişti. Bkz. Ali Aksakal, "Gördesli Makbule ve Adına Yakılan Ağıtlar", www.edebiyatdefteri.com.
35 Hasbiye Pazarlıoğlu. 28.10.2014 tarihli görüşme. Böylece Parti Pehlivan, bir "ifşaat"ta daha yerini alıyor. Makbule Efe'nin çok "cevval" olduğu ve Yunanlıların eline canlı esir düşme endişesi, çetede dillendirilmiştir.
36 Hatice Haskaraca (torunu, 1932), 27.10.2014 tarihli görüşme.

VECDİ SEYHUN'UN ARŞİVİNE BAKARKEN

GÖNÜL PAÇACI

Bestekâr ve piyano, ud ve viyolonsel icracısı olarak bilinen Vecdi Seyhun'un önemli bir arşivi olduğunu duymuş ama içeriğini görmemiştim. Ölümünden bir müddet sonra, Tarih Vakfı'na bağışlanmasına biraz da vesile olduğum bu arşivin müzikle ilgili materyaliyle ilk karşılaştığımda, çok büyük çoğunluğu eski yazı ve tek nüsha dünya kadar notaya, elyazısı notlarına, nazariyat defterlerine bakınca şöyle bir başımın döndüğünü ve ayaklarımın birkaç gün yerden kesildiğini hatırlıyorum.



Vecdi Seyhun (1915-1984)

Bir grup malzemeyi bilerek, tutkuyla biriktiren insanlar, başkalarına anlamsız gelebilecek, belki biraz da tuhaf ayrıntıların farkına varır, değerini bilir ve giderek o ayrıntılardan müteşekkil bir koza örerek içinde yaşamaya başlarlar. Aslında yaptıkları, bir yandan da o malzemenin ve durumun bilgisini biriktirip geliştirmektir. Ve gün geçer, onların dünyalarında sıradanlaşan bilgiler, o hiç bitmeyen merakın tutkalıyla başkalaşarak, ne kadar değerli olabileceğini kendilerinin de öngörmedikleri bir hâle gelir. Orada yeni bir macera başlar, o kapalı dünya, bilgi kaynağı niteliğiyle başka dünyalara ışık vermeye başlar, deyim yerindeyse gerçek değerini bulur.

Bestekâr ve piyano, ud ve viyolonsel icracısı olarak bilinen Vecdi Seyhun'un önemli bir arşivi olduğunu duymuş ama içeriğini görmemiştim. Ölümünden bir müddet sonra, Tarih Vakfı'na bağışlanmasına biraz da vesile olduğum bu arşivin müzikle ilgili materyaliyle ilk karşılaştığımda, çok büyük çoğunluğu eski yazı ve tek nüsha dünya kadar notaya, elyazısı notlarına, nazariyat defterlerine bakınca şöyle bir başımın döndüğünü ve ayaklarımın birkaç gün yerden kesildiğini hatırlıyorum. Vecdi Bey'in kendisi hakkında da çok şey duymuş, döneminin müzisyenleriyle ilişkilerini —ilişkisizliğini mi demeliyim—, farklı ve özel kişiliğini, görgülü ve nazik bir İstanbul beyefendisi olarak müzik camiası içindeki özel yerini Konservatuar İcra Heyeti'nin eski mensuplarından çok dinlemiş, şimdilik konumuzla alakası yok ama bestelerinin —bildiğim— bir kısmını da anlayış olarak kendime çok yakın bulmuştum. Aslında neden alakası olmasın .. Aynı müzik ailesinin, aynı kurumuna daha geç bir tarihte dahil olmuş bir üyesi olarak, ailenin büyüklerinden çok önemli bir ferdin evrak-ı metrukesi önümdeydi. Üstelik elimdeki malzeme öyle herhangi bir birikim değildi; buradan yansıyan çok ciddi bir bireysel çaba, duyarlılık ve yeni deyimle farkındalık vardı. Buraya çevriyazısını eklediğimiz "Türk Mûsıkîsinde Koleksiyon Sahipleri" başlıklı yazısında, kendi bildiklerini aktarmakla kalmayıp, bu işe verdiği önemi de dolaylı olarak tescillemişti zaten.[1] Yıllarca biriktirdiği çoğu eski yazı matbu müzik malzemelerini saymıyorum, onlar ne de olsa karşılaşılabilecek şeylerdi; oysa birçoğu kendi elinden çıkma yüzlerce sayfa renkli kalemlerle yazılmış notalar, müzik defterleri, kopya edilmiş fasıllar ve kendi ürettiği melodiler... Önümde Vecdi Bey'in dağılmış kozasının parçaları duruyordu; giderek onu bana daha iyi tanıtacak olan, kimden ne dinlemiş olursam olayım.

Burada bandı biraz geri sarmak lazım.

KİMDİR VECDİ SEYHUN?

1915-1984 yılları arasında yaşamış olan Vecdi Seyhun'un kolayca ulaşılabilecek kısa biyografik bilgisinde Kanlıca'da bir yalıda doğup büyüdüğü, tek çocuk olduğu, hiç evlenmeyip annesiyle birlikte yaşadığı, küçük yaşta ud çalmaya başladığı ve sonra keman, piyano, santur öğrendiği yer alır. Santuri Ziya Bey, Kaptanzâde Ali

Rıza Bey gibi ustalardan çok istifade ettiği, Muallim İsmail Bey'in oğullarıyla yakın dost olduğu ve sürekli nota yazan, eski eserleri kendi eliyle yeniden kâğıda döken titiz bir müzik adamı olduğu bilinir.[2] 1944'te Hüseyin Saadettin Arel'in davetiyle Konservatuar İcra Heyeti'ne girip orada ve İstanbul Radyosu'nda viyolonsel çalmış, kanuni Vecihe Daryal'la yakın dostlukları ve sakin, asil müzik icraları kulaklarda yer etmiştir. Hakkında en fazla vurgulanan husus da aşırı nezaket ve görgüsü, belki biraz da bu yüzden mesafeli ve bazen etrafına tuhaf gelecek kadar kendine özgü duruşudur. Necdet Yaşar, Niyazi Sayın, Alâeddin Yavaşça, Tülin Yakarçelik, İnci Çayırlı gibi, onun yakınında olmuş tanıdığım tüm kıdemli ve usta müzisyenlerden benzer saygı ve mizah dolu ifadeleri işittim; hatta daha kıdemli bir müzisyen olan Fahire Fersan Hanım da ondan sevgiyle bahsetmiş, 80'lerin hemen başında kendisini ziyarete gittiğini söylemişti.

Gençliğinde bohem ama çok sade, dingin ve düzenli bir yaşam sürdüğü, annesine çok bağlı olduğu ve duygu





Annesi Fîrûze Hanım.

Bestekârlık anlayışında takip ettiği hocası Kaptanzade Ali Rıza Bey.

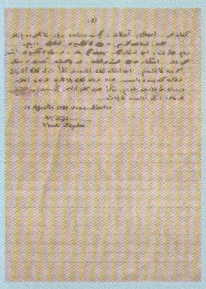
dünyasını yalnızca müzik üzerine kurduğu anlaşılıyor. Annesi Firûze Hanım 1977 yılındaki vefatından çok etkilendiği, iyice içine kapanarak melal ve özlem dolu bir yedi yıl yaşadığı ve 1 Nisan 1984'te öldüğünde de Kanlıca'da annesinin yanına gömüldüğü biliniyor.[3]

Doğup büyüdüğü yalı 1944'te yangın geçirdiğinde, evdeki pek çok müzik aleti, notalar vs. zarar görmüş ama Vecdi Bey tekrar ömrünün sonuna dek biriktirmeye, yazmaya devam ederek ciddi bir koleksiyon oluşturmuş. Yakın dostu ve ölünceye dek ailesiyle birlikte yaşadığı Ertuğrul Kayıhan'a intikal etmiş olan bu koleksiyondaki bazı kitap, nota ve basılı müzik malzemesinin 2000'lerin başında Tarih Vakfı'na verilmesi esnasında, ortak bir dostumuz aracılığıyla, Ertuğrul Bey'in kızı Şahika Ertan Hanım ile telefonda konuşmuş, bir müddet sonra da bu malzemeyi kaba tasnifini yaparak zarflamıştım. Araya giren zamanda başka başka işler yüzünden, beş altı ay boyunca

Türk Musikisinde Koleksiyon Sahipleri

Halim Paşa: Piyasada zamanın en iyi okuyanlarını evine celb eder, eserleri bizzat notaya aldırırmış.
Ben bu notaları gördüm. Galibardo rengi mürekkeple yazılmış olup, güzel değildir. En makbul koleksiyonlardan biridir.
Edhem Paşa: Muhtelif yerlerden alınarak yazılmıştır. Hep bir renk olup galibardo rengi mürekkeple yazılmıştır, pek makbul değildir, diye söylenir.
Rauf Yekta Bey: Musiki âlimi olup, topladığı asar sahici ve doğrudur.
Ali Rifat Bey: Konservatuar Tasnif Heyeti azası idi. Musiki koleksiyonu olduğunu söylerler. Kendine mahsus bir ud çalışı varmış.
Abdülkadir Kaşgari (*Töre*): Bir çok asarı toplamış olup, Necdet Revi Bey'den işittiğime göre: Kendisi, elinde bulunduğu eserlerin bir çoğunun tashihe muhtaç olduğunu söylermiş.
Muallim İsmail Hakkı Bey: Musiki asarının hemen hepsinin kendisinde bulunması ve musiki bilgisine binaen "mahzen-i esrâr-ı müsikî" sahibi unvanını almıştır. Türk Musikisine en büyük hizmet edenlerden biridir. Yazdığı notalar fevkalade güzeldir. Güftelerini ayrıca kırmızı mürekkeple yazardı. Ben notalarını gördüm, hayrette kaldım. Bir insan ömrü bunları yazmağa nasıl muvaffak olmuştur, diye hâlâ takdirle yâd ederim. Oğulları Zeki ve Ahmet Aksoy ile çok uzun zaman arkadaşlık ettim.
Hafız Ahmed Efendi: (*Irsoy*) Babasının eserlerini en iyi bilenlerdendir. Tasnif Heyeti'nde çalışmıştır. Büyük usulleri çok iyi bilirdi.
Hüseyin Saadeddin Arel: Zamanın, Doktor Subhi Ezgi ile beraber Musiki âlimlerindendir. Musiki koleksiyonu olduğunu duydum. Konservatuarda reis iken ben de bulunuyordum.
Mustafa Nezih Albayrak: Sultan Vahdeddin'in koleksiyonu kendisinde olup, satın almıştır. Ben konservatuarda iken Ali Rıza Şengel, Sinekemani Nuri Duyguer, ben de beraber olmak üzere Taksim'deki evine beraber gittik. Notalar ciltli altın yaldızlı olup, yazılar güzel değildi. Tanburi Mustafa Çavuş'un bazı asarını istinsah etmiştim.

(s.2)
Kenan Ömer (*Öner*) Avukat: Geçmiş senelerde bir yaz Kanlıca'da yazlığa geldi. Uzaktan gördüm. Musiki koleksiyonu olduğunu duydum.
Ressam Cevad Bey: Emin Ongan Bey'den işittiğime binaen, musiki koleksiyonu varmış.





Fethi Bey: Üsküdar Musiki Cemiyeti'nde olup ud çalarmış. Kendisini o vakitler görüp tanımıştım. Emin Ongan Bey'in ifadesine nazaran Şevki Bey'in asarının notaları kendisinde varmış.
Udi Nevres Bey'in plaklarını gazeteye ilan vererek topladığını biliyorum.
Sonra cemiyete gelmez oldu. Adresini de bilmiyorum. Herhalde eski eserleri de toplamıştır.

12 Ağustos 1983 Cuma-Kanlıca
(İmza) Vecdi Seyhun



Vecdi Seyhun'un tüm ömrünü geçirdiği Kanlıca'daki 32 numaralı yalı.

neredeyse her yaprağını elimden geçirdiğim bu arşive tekrar bakamadım.

Nihayetinde başka bir ortak dostumuz aracılığı ile Şahika Hanım'la görüşünce (Ağustos 2015), o dökümü yayınlamak farz oldu. Buluştuğumuzda Şahika Hanım'ın elinde birkaç resim vardı; az ama değerli çocukluk anılarını anlattı. Ailesinin, Vecdi Bey'in ailesiyle çok eski ve yakın dost olduklarını, Anadoluhisarı'nda oturdukları Zarif Mustafa Paşa Yalısı'na 1963 yılı Aralık ayında bir Yunan gemisi (*Paros*) çarptıktan sonra Vecdi Bey'lerin Kanlıca'daki yalısının alt katına taşındıklarını, bunları o sırada 7-8 yaşlarında olduğu için hatırladığını anlattı. Hatta Vecdi Bey evde önceden kalan kiracılarından çıkmalarını rica etmiş. Dostlarını yerleştireceği bu kata, onlara moral olsun diye yeni perdeler yaptırmış. Sonra da çok iç içe yaşamaya başlamış, aile gibi olmuşlar; ramazanlarda geceleri birlikte sahura kalkarlarmış. Yugoslav göçmeni olan Firûze Hanım'ın yaptığı kol böreklerini, Vecdi Bey'in de çok güzel ve değişik yemekler yaptığını anımsıyor Şahika Hanım. Vecdi Bey'in yalının girişindeki masaya Çengelköy salatalıklarını dizdiğini, sonradan nüfusuna alacak kadar sevip güvendiği ağabeyi İklil Kayıhan'ın yatağının üzerini Jules Verne kitaplarıyla donattığını anlattı. Kendisi de başlarda Vecdi Bey'den biraz çekinir, onu değişik bulurmuş; yalnızca arada yankılanan piyano, ud ve viyolonsel sesinden çok hoşlanırmış. Bir ara önlerinden geçen tüm kum motorlarının adını kaydettiği, uzunca zaman da vapurları gün gün yazdığı, karşıda Emirgân'ın tepesinde oturan arkadaşı Yekta Bey'le ışıkları yakıp söndürerek işaretleştikleri gibi parça parça eski İstanbul anıları da, sohbet arasında geçiverenler.

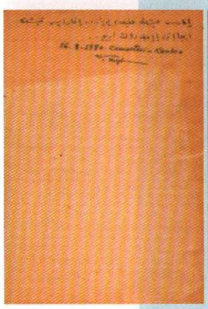
Kanlıca'daki yalıda İklil Bey yaşıyor; Vecdi Bey ise radyoda çalınan, bazı eski plaklarda yer alan icra ve besteleriyle pek çok yerde, yazıp biriktirdikleriyle de Tarih Vakfı'nda. Bu malzemeler, üzerinde çalışacak ve farklı çıkarımlar yapacak araştırmacılar kanalıyla başka bir hizmet yolunu açmış oluyor.

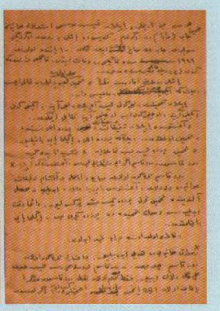
SONUÇTA...

Günümüz repertuarını oluşturan eserlerin çoğunluğunun 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başlarında Batı notasına alındığından hareketle, Vecdi Bey'in yazdıkları gibi, geçiş sağlayan ara dönem malzemelerinden, daha önceki zamanların müzik aktarım ortamları, kurumları, meşk ve usta-çırak ilişkisi gibi eğitim yöntemlerinin değişimi ve bu değişimin musiki eserlerine yansıdığı görülebilir. Hatta şifahi kültürün musikiye etkisini algılamak bile mümkün olabilir; mü-

Kış Mevsimi İstidlal-i Havaiyesi

Her sene aynı tarihlerde yapılan bir kış mevsimi istidlal-i havaiyesini tahminini





Câbir (Vada)'dan öğrendim. Kendisi de yaşlı bir Rumdan öğrendiğini söylerdi. Câbir Bey sağ bulunsa idi bugün 100 yaşında olurdu. 1949 senesinde Kanlıca'da vefat etti. Kanlıca Mezarlığı'ndaki kendi yaptırdığı aile makberesinde medfundur.
Yaşlı Rumun ifadesine nazaran bu tahmin mahalli olup Cenevizlilerden kalma imiş. Demek ki çok eski bir mazisi var.
Yapılan tahminin birinci günü kış aylarının birinci ayına, ikinci günü ikinci ayına, üçüncü gün ise üçüncü ayına tekabül etmektedir. Bu ağustosta yapılan tetkikat ve rasadat yüzde elli nisbetinde bir tahmin olmaktadır. Demek ki yüzde elli bir yanılma payı bırakılıyor. Bu tahmini yüzde yetmiş beşe tamamlayan 8 teşrin-i sanide giren ruz-ı kasımdır. Ruz-ı kasım eğer iyi şartlar ile giderse, ağustostaki yapılan rasadat-ı havaiyeyi de tadil edebiliyor. Bu itibarla tek gün olan ruz-ı kasım çok mühimdir. -Ruz-ı kasım lodosla girerse kış hafif geçeceğine delalet ediyor. Fakat mühim olan nokta ruz-ı kasımdan sonra yağacak olan ilk yağmur ziyadesiyle ehemmiyetli [...] –Eğer lodosta yağarsa kışın hafif, poyrazda yağar ise kışın icabatını yapacağına delalet ediyor. Ruz-ı kasım tek gün olarak sabah, öğle ve akşam tetkikat-ı havaiyede bulunularak ağustos raporuna ilave edilip bir muhassala alındığında tahmin kuvveti yüzde yetmiş beşe yükseliyor. Daima dikkat edilirse bu son tahminde de yüzde yirmi beş bir yanılma payı bırakılmaktadır.
Bir hatıra olmak üzere buraya kaydedildi.

16.8.1980 Cumartesi - Kanlıca
(İmza) Vecdi Seyhun

zik tekniği açısından da çok farklı taraflardan bakılabilir.

Ayrıca genel olarak, zengin bir müzik malzemesini ele alarak bu alanın iç diline ve dönemin fikri arka planına nüfuz etmek mümkündür ve zevklidir. Bu tip derinlikli malzemeler, insanı nesnel belge ve bilgiyle donatmanın yanı sıra, zaman ötesi bir bakış açısı sağlar. Gündelik, yalın ifade edilmiş bir duyguyla, diyelim iki yüz yıl öncesine ait, üstelik değişmiş bir dille ifade edilmiş bir insanlık durumunu aynı göz hizasında, yan yana bulabilirsiniz. Tanpınar'ın İbnülemin hakkında yazdığı harika yazıdaki[4] teşbihleri, Vecdi Seyhun'un yazıları arasında dolaşırken daha iyi anladım; mesela en ağır makam tarifleri defterinin arasından "şakşuka" tarifi çıktığında. Benzer şekilde, bir operetin notalarıyla klasik fasıl eserlerini aynı deftere yazıverdiğini görünce, merkezinde olduğu kendine has dünyayı sezinlemek kabil. Başka müzik tarzlarına karşı gayet açık fikirli olduğu, modern ve orijinal nağme buluşuyla güfte dağılımı açısından aykırı bir yerde durduğu ayan beyan belliyken, 80'lerin başında bile ağırlıklı olarak eski yazı yazması, çağdaşlarına nazaran daha edebi ve ağır bir dil kullanması da bir çelişki gibi görünmüyor o nedenle. Üslub-ı beyan, aynıyla insan çünkü.

Sonuçta,.. 2003'ten beri Vecdi Bey'le yakın dost olduk diyebilirim.



28 Ekim 1956 tarihli Konservatuar İcra Heyeti konserinde solist Mefharet Yıldırım'a eşlik edenler: Vecdi Seyhun, Fahire Fersan, Vecihe Daryal (Şan Sineması Salonu).

DİPNOTLAR

1 Nitekim, Şadi Kurtuluş'a verdiği bir mülakatta, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin düzenlediği gemi seyahatine katılarak Avrupa'ya gittiğinde Palma'da Chopin'in müze haline getirilmiş evini gezdiğini ve etkilendiğini okuyoruz (*Son 'or Dünyası*, yıl 15, sayı 22, Ağustos 1970).

2 Öğrencisi ve yakın dostu Ethem Faruk Kürekçi'nin 20 Mayıs 1995 tarihli mektubundan. Ayrıca bkz. M. Rona, *20. Yüzyıl Türk Musikisi* (İstanbul, 1976), s. 595; Y. Öztuna, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, c. 2 (Ankara, 1990), s. 301; M. N. Özalp, *Türk Musikisi Tarihi -Derleme-*, c. 2 (Ankara, 1986), s. 177.

3 2 Nisan 1984 tarihli *Milliyet* gazetesine Ertuğrul Kayihan tarafından verilmiş vefat ilanı.

4 A.H. Tanpınar, "İbnül Emin Mahmut Kemal'e Dair", İbnülemin Mahmud Kemal (İnal), *Hoş Sada-Son Asır Türk Musikişinasları* içinde, s. XLVI-LV, İstanbul 1958.

Vecdi Seyhun Arşivi[1]

Kısaltmalar
MNO: Matbu Nota Osmanlıca (1928 öncesi)
MNLH: Matbu Nota Latin Harfli
MKO: Matbu Kitap Osmanlıca (1928 öncesi)
MKLH: Matbu Kitap Latin Harfli
MMLH: Matbu Mecmua Latin Harfli
YNO: Yazma Nota Osmanlıca (1928 öncesi)
YDO: Yazma Defter Osmanlıca (1928 öncesi)

VECDİ SEYHUN ARŞİVİNİN GENEL OLARAK İÇERDİĞİ BÖLÜMLER

1. BÖLÜM: Matbu Eserler (Farklı matbaalarda ve çeşitli boylarda basılmış olan Osmanlıca ve Latin harfli perakende notalar, fasıllar, güfte mecmuaları, nazariyat kitapları, bestekâr seçkileri ve dergiler)

2. BÖLÜM: Yazmalar (Genellikle Vecdi Seyhun tarafından yazılmış, yaprak ya da defter halinde notalar, fasıllar, operetler, nazariyat notları ve güfteler)

3. BÖLÜM: Vecdi Seyhun'un Kendi Eserleri (Müellif hattıyla, peşrev, medhal saz semâisi, etüd-uvertür gibi farklı formlar ve zeybeklerin notalarından oluşan saz eserleridir. Toplam 52 eser mevcuttur.)

4. BÖLÜM: Plaklar (Farklı müzik türlerinde dinî, ladînî, klasik müzik, muhavere, film ve dans müzikleri gibi çeşitli formlarda)

VECDİ SEYHUN ARŞİVİNİN DÖKÜMÜ VE AÇIKLAMALAR[2]

1. BÖLÜM: MATBU ESERLER

MNO1- Şamlı İskender Yayınları

A. Müntahabat Notaları (4 dosyada 181 adet)

B. Orta boy yaprak notalar (19 adet)

C. Külliyat-ı Musiki-i Leyla Hanımefendi (2 fasikül)

D. 10 Saz Semaisi — Hasan Ferid

E. Kanuni Nazım Bey'in Külliyatı

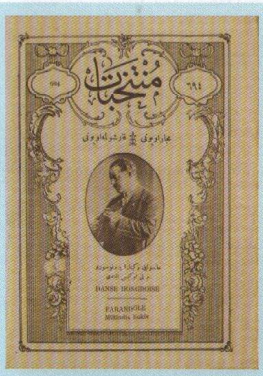
F. Bimen Efendi Külliyatı (3 ayrı fasikül ve 1 adet cilt)

G. Fasıl Mecmuaları (2 dosyada 35 fasikül)

H. İsmail Hakkı Bey Külliyatı (1 adet tam ciltli ve **1 adet fasikül)**

I. Leblebici Horhor Opereti (1 fasikül)

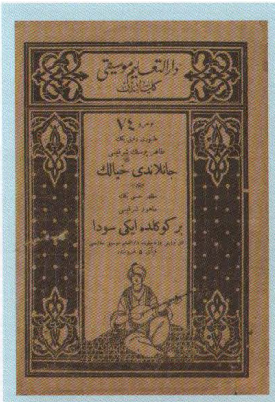
İstanbul'da müzik neşriyatının en önemli isimlerinden olan Şamlı İskender, Şamlı Biraderler diye de bilinen Selim, İskender ve Tevfik kardeşler arasında en uzun süre yayıncılık yapan isimdir. Cumhuriyet dönemine, yazı inkılabından sonraya da taşan uzun yayıncılık vazifesini onun ölümünden sonra oğlu Ferid Kudmâni'nin devam ettirdiği bilinmektedir. Kendi yayımladığı çok farklı tiplerdeki birtakım yaprak ve defter notalar, fasıllar, operetler, zeybek, köçekçe, kanto seçkileri, bestekâr külliyatları göz önüne alındığında, ne kadar verimli bir yayıncılık faaliyeti sergilediği görülmektedir.



Müntahabat Nota-Macar Oyunu ve Karşılama Oyunu.

Çeşitli nazariyat ve metot kitapları da neşretmenin yanında, kendi döneminde mevcut olan diğer müzik yayıncılarının eserlerini de Beyazıd (sabık) Maliye Karşısı No: 18 adresindeki mağazasında satmıştır. Dönem dönem yayımlamış olduğu nota serilerinin kataloglarını da çıkaran Şamlı İskender 1340 (1924) yılında, daha sonra yeni harflerle de devam edecek olan genel

Tarih Vakfı'nda bulunan Vecdi Seyhun Arşivi'nin tasnifi henüz tamamlanmamıştır. Konu ile ilgilenen araştırmacılardan bir süre daha sabır göstermelerini rica ediyoruz. Tarih Vakfı Arşiv Sorumlusu Tuba Akekmekçi



Darüttalim-i Musiki Külliyatından Nota: "Canlandı Hayalin"



Chant Turc Nota: "Bu Dehrin Germü Serdinden"

alfabetik kataloğu, *Neşriyât-ı Müsiki* adı altında bastırmıştır.

MNO2- Darülelhan Neşriyatı

A. Türk Musikisi Klasikleri (40 adet)
B. Anadolu Halk Şarkıları (3 fasikül)
Darülelhan, aslında bir eğitim kurumu olmasına rağmen bünyesinde yapılan yayın faaliyetleri ile çok önemli klasik dini ve din dışı eserlerin önemli müzisyenler kanalıyla notaya rabt edildiği plak kayıtları ve türkü derleme gezileri ile de, Cumhuriyet'ten sonraki ilk resmi müzik kurumu olarak yakın tarihimizde mühim bir yer tutar. Kurumda Türk musikisinin sistem ve esasları başta Rauf Yekta Bey olmak üzere yetkili ve ünlü müzik otoritelerinden oluşan bir kurul eliyle belirlenmekte olup, çeşitli kanallardan elde edilen, farklı tarzdaki notalar yazılıp "edisyon kritik" yapılarak son haline getirilmiştir. 180 parça klasik eser neşriyatı bu çalışmanın sonucudur. Rauf Yekta Bey, başlangıçtaki bazı notaların arkasına "İhtâr-ı Mahsus" yazarak kullanılan notasyonu ve nota yazım kurallarını açıklatmıştır.

Darülelhan'ın bazı yayınlarının arka sayfalarında kurumun neşriyatı, şu ifadelerle ilan edilmiştir:

"Müessesemiz en meşhur Türk bestekârlarından yâdigâr kalan nefis eserlerin ziya'dan vekayisi iyok olmaktan kurtulması| maksadıyla bunların selâhiyetdar bir (Hey'et-i İlmiye) tarafından tedkik edilip yazılan gayet sahih notalarını tab'ettirmekte olup |...| beşer kuruş fiyatla Bâyezid'de (Şamlı İskender) mağazasında satılmakta bulunmuştur.
(Dârü'l-Elhan) tarafından (Kolombiya) Gramofon ve plâk fabrikasına verilen ve çalınan eserler |...| Halk Şarkıları ve bir kısmı müessesemiz tarafından tab' ve neşr ettirilen Klâsik Âsâr olmak üzereldirl. Toptan satış mahalli İstanbul'da Katırcıoğlu Hanında Blumental Biraderler Mağazasıdır."

„Dârü'l-Elhân *Külliyatı* adıyla yayımlanmış olan klasik eserler, büyük boy yaprak notalar halinde olup 1-120. sayılar arası eski harflerledir.

MNO3- Darüttalim-i Musiki Yayınları
A. Yaprak notalar (39 adet)
B. Tamburi Cemil Bey Külliyatı

Darüttalim-i Musiki, 20. **yüzyılın ilk çeyreğinde** kurulan özel musiki kurumlarının en uzun ömürlü ve verimli çalışanlarındandır. Konserleri, nota ve metot yayınları, yurtdışı turneleri ve taş plak kayıtlarıyla zamanının en gözde topluluğu olarak ünlenmiştir. 1916 yılında Şehzadebaşı semtinde Udi Fahri (Kopuz) ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. Bir okul niteliği de taşıyan Darüttalim'in yayın yeri ve satış mağazası İstanbul-Vezneciler'de olup, farklı boyutlarda 200 civarında nota neşredilmiştir. Bu yayınlardan ilki *Nihavend Faslı*'dır. Kurumun yayıncılık esaslarıyla ilgili amaç ve ilkeleri bu faslın iç kapağında yer almaktadır:

"Bir İki Söz
Şimdiye kadar tab', neşr olunan muhtelif makamât âit fasıllarla eski ve yeni şarkıların usûllerine nazaran pek değişik olarak notaya alındıklarından hemen ekserisinin yanlış olduğuna umumî bir kanaat hâsıl olmuştur. |...| Okuduğumuz asârın doğruluğu iddia edilemeyeceği gibi kat'iyen de bunlarda değiliz. Takib ettiğimiz yol elimize geçen âsâr-ı eslâfın muhtelif tarzda okunanlarını birleştirerek görüldüğüne mümkün mertebe kanaat ettiğimiz tarzı kabul etmektir. Bu suretle okunan fasılları bizi teşvik ve tergîb lütfunda bulunan zevât-ı muhteremenin arzularına tevfikan tab', neşre karar verdik ve ilk eser olarak Nihavend Faslını saha-i intişâre vaz' eyledik ve fusûl-i sâireyi ldiğer fasılları de peyderpey ayrıca perâkende şarkılarıyla beraber saha-i intişâre vaz' edeceğiz. Bu hizmet-i âcizânemizin mazhâr-ı takdir olacağına ümîdimiz kavîdir."

MNO4- *Mâlûmat* Dergisi İlaveleri
A. Chant Turc (9 adet)
1893'ten itibaren Baba Tahir (Mehmet Tahir Efendi) tarafından yayınlanmaya başlayan *Ma'lûmat* dergisinin ilavesi olarak verilen "Chant Turcs" başlıklı büyük boy yaprak notalar, (Notacı) Hacı Emin Efendi tarafından hazırlanmıştır. Bu seride çeşitli marşlar, şarkılar genellikle Guatelli, Zati Bey, Melik Efendi gibi müzisyenlerce armonize edilerek piyanoya uygun biçimde basılmıştır.

MNO5- Ali Rıfat Bey'in Özel Notaları (4 orta boy ve 3 büyük boy yaprak nota, Helal Matbaası)

MNO6- Musiki Mecmuası Başlıklı Yaprak Notalar (6 büyük boy fasikül, Matbaa-i Hayriye)

MNO7- Udi Arşak Fasılları (6 fasikül)
İstanbul doğumlu bestekâr ve Udi Arşak (Çömlekçiyan) Efendi kısaca "Arşak Fasılları" olarak bilinen notaları, üzerine "Piyasa tavrında yazılmıştır" ibaresini de ekleyerek 1920 yıllarda yayınlamıştır. Toplam 13 tanedir ve son dört tanesi 1922-25 yılları arasında neşredilmiştir. Bol süslemeli bir tarzda yazılmış olup eski ara nağmelerin mevcut olması açısından önem taşırlar. Bu fasıllar daha sonra Onnik Zadoryan tarafından da basılmıştır.

MNO8- Musiki-i Osmani Neşriyatı (1 adet Karcığar Faslı)
İsmail Hakkı Bey tarafından önce Şehzadebaşı'nda Feyziye Kıraathanesi üzerinde kurulan Musiki-i Osmani Cemiyeti, musiki faaliyetleri yanında yayın da yapmıştır. Devrinin çok ünlü musikişinası ve yazmış olduğu eserden mülhem "Mahzen-i Esrâr-ı Müsiki Sâhibi" unvanıyla tanınan İsmail Hakkı Bey aynı zamanda "Muallim" diye de bilinen ve çok sayıda eser yazıp neşretmesiyle tanınan bir müzisyendir.

MNO9- Kudmanizade Şamlı Tevfik ve İskender Biraderler Yayını Notalar

(Nuhbe-i Elhân, ciltli halde 96 sayfa ve 6 sayfa fihrist)

"Bayezid'de Dârü'l-Hayr-ı Âli kurbunda 18 numara"da bulunan mağazada bir müddet birlikte faaliyet gösteren Tevfik ve İskender biraderler çeşitli boyutlarda ve farklı türlerde, tarihsiz nota yayınlamışlardır. Bunlardan *Nuhbe-i Elhân* başlığını taşıyan cönk tipinde küçük boy kanto defterleri içinde, dönemin Şamiran, Peruz, Eleni, Virjin gibi ünlü kanto şarkıcılarının okuduğu ve Ali Salâhî Bey, Udî Abdullah Bey, Kemanî Bülbüli Salih, Hafız Mehmed Eşref Efendi, Udi Musullu Şükrü Efendi gibi kanto bestekârlarının notaları yer almaktadır.

MNO10- Onnik Zadoryan Yayınları (Nevhat başlıklı notalar- 2 cilt. Birinci cilt 1-100 arası, ikinci cilt 101-200 arası)
1920'li yıllarda, bir kısmında Arşak fasıllarının klişelerini de kullanmak üzere çeşitli fasıllar ve perakende notalar yayımlamış olan Onnik Zadoryan, çok sayıda klasiğin ve o günün eserlerinin kalıcılığını temin etmiştir. Yayımladığı fasıl mecmualarının notalarını nota hattatı olarak bilinen Udi Sami Bey yazmıştır. Çeşitli tasarımda ve boylardaki yaprak

notaların düzenli yayınlanan bir serisine *Nevhat* adını vermiş ve tüm yayınlarının listesini bölüm bölüm ücretsiz olarak bastırmıştır.

MNO11- Kudmanizade Şamlı Tevfik - Onnik Zadoryan Yayını

(Nevhat başlıklı notalar - Üçüncü cilt 200-300 arası)

MKO1- *Solfej ve Nota Dersleri* / Müellifi: Muallim İsmail Hakkı Bey
Naşiri: Kudmanizade Şamlı Iskender, Istanbul: Haşim Matbaası, 1341

MKO2- *Mûsıkî Tekâmül Dersleri* - İkinci Kitap / Müellifi: Muallim İsmail Hakkı Bey
Istanbul: Feniks Matbaası, 1926
(2 adet, bir tanesinin kapağı ve son iki sayfası eksik)

MKO3- *Negamât-ı Aşk yâhud Yeni Şarkı Mecmu'ası* / Müntahibi: Hasan Hilmi
Sahip ve naşiri: Kitapçı Aleksan, Istanbul: Mihran Matbaası, 1306

MKO4- *Lezzet-i Şevkyab yani Şarkı, Gazel, Kanto, Koşma, Divan, Rubai, Müşred, Mâni*
Istanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1304

MKO5- *Yeni Şarkı Mecmu'ası* / Muharriri: Mehmed Nazmi
Naşiri: Kitapçı Ahmet, Istanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1304

MKO6- *Neş'e-i Dil Yeni Şarkı ve Kanto Mecmu'ası* / Camii ve Müntahibi: Hasan Tahsin
Saryan Matbaası, 1323

MKO7- *Hadika-i Mûsıkî* / Camii ve Müntahibi: Hasan Tahsin
Sahip ve naşiri: Sadakat Kitaphanesi sahibi Mustafa, 1323

MKO8- *Bergüzâr-ı Edhem yâhud Ta'lim-i Usûl-i Mûsıkî* / Müellifi: Bahriye Nezâret-i Celilesi'nden Bestekâr Edhem (Hânende Hacı Edhem Efendi)
Matbaa-i Bahriye, 1307

MKO9- *Yadigâr-ı Şevk yâhut Mahsul-i Tabiat* / Eser: Merhum Şevki Bey
Istanbul: Artin Asaduryan, Şirket-i Mürettibiye Kütüphane ve Matbaası, 1308
(Ciltli ve sonundaki 302-332 numaralı sayfalar Vecdi Seyhun tarafından ilave edilmiş.)

MKO10- *Yeni ve Eski En Müntahib Kantolar-Yeni Şarkı Mecmu'ası* / Camii ve Müntahibi: Mektub-i Serasker Kalemi Hulefâsından Mustafa Amirî
Dersaadet Kasbar Matbaası, 1324

MKLH1- *Amelî ve Nazarî* Türk Mûsıkisi (Cilt 1) / Yazan: Dr. Suphi
Istanbul: Istanbul Konservatuarı Neşriyatından Emel Basımevi, 1935

MKLH2- *Amelî ve Nazarî* Türk Mûsıkisi (Cilt 2) / Yazan: Dr. Suphi
Istanbul: Istanbul Konservatuarı Neşriyatından, 1935

MKLH3- *P. Bona, Musiki Teori Taksimat ve Solfej Metodu* / Yazan: Carlo Pedron
Iskender Kutmani yayını, 1945

MKLH4- *Ta'lim-i Kıraat-ı Mûsıkî* Kısm-ı Sânî / Müellifi: M. Zâti
Istanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1930

MKLH5- *Garplı Gözüyle Türk Musikisi* / Laika Karabey
Güneş Yayınları, 1963 (Yazarı tarafından Vecdi Seyhun'a imzalanmış.)



Nuhbe-i Elhan Kantoları.

MKLH6- *Meşhur Hâfız Sâmi Merhum* / Yazan: Ali Rıza Sağman
Istanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1947 (Giriş sayfasında eski harflerle, 24●9.1961 tarihli bir elyazısı mevcuttur.)

MKLH7- *Türk Musikisi Kimindir?* / H. Saadeddin Arel
Devlet Kitapları, Istanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969

MKLH8- *Musiki Terbiyesi* / Yazan: Albert Lavignac- Türkçeye çeviren: Abdülhalik Denker
Istanbul: Kanaat Kitabevi, 1939

MKLH9- *Türk ve Batı Müziği* / Feridun Darbaz
Istanbul: Musiki Kültür Derneği Yayınları, N: 1, 1973

MKLH10- Şarkı Güfteleri- 1. Cilt / Hazırlayan: Muharrem Taşçı
Istanbul: Marmara Basımevi, 1961 (İlk sayfada M. Taşçı'nın Vecdi Seyhun'a imzalı takdim yazısı bulunmaktadır.)

MKLH11- *Musikimiz Sözlüğü*- 1. Kitap / Avni Anıl
Istanbul: Doyuran Matbaası, 1981 (İlk sayfası Vecdi Seyhun'a imzalanmış.)

MKLH12- *Musikimiz Sözlüğü*- 2. Kitap / Avni Anıl
Izmir: Karınca Matbaacılık, 1982 (İlk sayfası Vecdi Seyhun'a imzalanmış.)

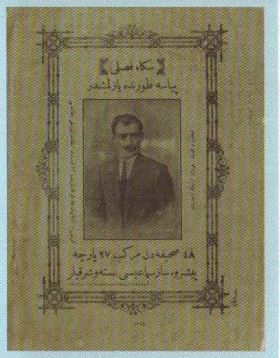
MKLH13- Musiki Tarihi Notları / Yazan: H. Saadeddin Arel
(Kitap haline getirilmemiş notlardan oluşmaktadır. Teksirle çoğaltılmış 106 dosya sayfası mevcuttur.)

MMLH1- *Nota Musiki Mecmuası*
1933 yılında Mildan Niyazi (Ayomak) Bey tarafından yayımlanmaya başlanmıştır. (Toplam 6 sayı ve birbirine zımbalanmış halde 8 yaprak)

MMLH2- *Musiki ve Nota* — Aylık Musiki Mecmuası
Avni Anıl yönetiminde yayımlanmıştır. (Toplam 37 sayı)

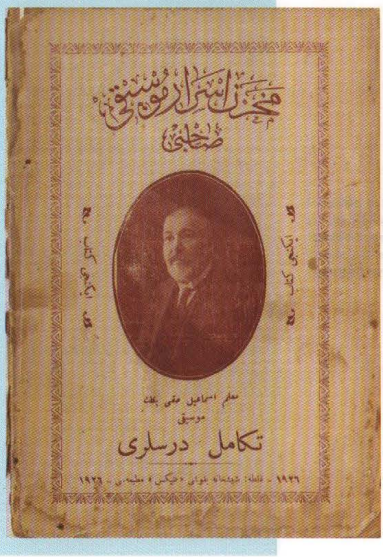
MMLH3- *Musiki Mecmuası*
1948 yılında Saadeddin Arel'in öğrencileri tarafından yayımlanmaya başlanan aylık müzikoloji dergisidir.
(60'lı yıllardan sonra karışık toplam 16 sayı)

MMLH4- İstanbul Belediye Mecmuası- Hammamizâde İsmail Dede Konseri



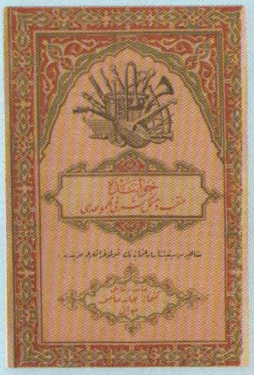
Onnik Zadoryan: Seğâh Faslı.

Münasebetiyle İlave Sayı
1941'de yapılan İstanbul Belediye Konservatuarı İcra Heyeti Konseri'nin programını ve okunan eserlerin notalarını içeren mecmua.



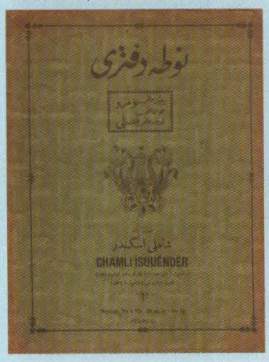
Tekâmül Dersleri. (Mahzen-i Esrar-ı Mûsıki sahibi Muallim İsmail Hakkı Bey).

Hânende mecmuası.



MNLH1- Dmüttalim-i Musiki Neşriyatından Notalar
(21 adet)
MNLH2- Şamlı İskender Yayınları
A. Müntahabat notaları (53 adet)
B. 14,5–20,5cm'lik yaprak notalar (125 adet)
C. 17,5–25 cm'lik yaprak notalar (20 adet)
MNLH3- İstanbul Numune Matbaası Neşriyatı
A. Saz notaları (14 adet)
B. 17,5–25 cm'lik yaprak notalar (5 adet)
C. Amasyalı A. Necati Bey'in notaları (6 adet çift yapraklı nota)
MNLH4- *Muaiki Mecmuası*'nın Neşrettiği Notalar
(Mecmuaların içinden ayrılmış, büyük çoğunluğu ikişer yapraklık ve genelde sıra takip eden toplam 92 adet)
MNLH5- "Yeni Eserler" başlığı altında nota mecmuası içinde yayımlanmış notalar
(İkişer yapraklık 6 adet)
MNLH6- "Bestekâr Bimen Efendi'nin Şarkıları" başlıklı büyük boy ve çift yapraklı notalar
(4 adet)
MNLH7- Zeynel Abidin neşriyatı küçük boy notalar
(5 adet)
MNLH8- "Duygularım" başlıklı ve Zeki Duygulu neşriyatından notalar
(2 adet)
MNLH9- "Maga Kollektif Şirketi Müzik Yayınları" başlıklı notalar
(6 adet)
MNLH10- Avni Anıl Yayın Ajansı notaları
(Toplam 76 adet)
MNLH11- Matbaası ve yayınevi belli olmayan, çeşitli boy ve formlarda 6 adet nota ve farklı matbaalarda basılmış 3 ayrı nota
(Toplam 9 adet)
MNLH12- Konservatuar Yayınlarından Çeşitli Örnekler
A. İstanbul Belediye Konservatuarı Neşriyatı Fasıllar
(21 no'lu fasiküldeN 2 adet olmak üzere toplam 22 adet)
B. İstanbul Konservatuarı Neşriyatı
(Türk Musikisi başlığı ile büyük boy yaprak notalardan 3 adet)
C. İstanbul Konservatuarı Neşriyatı-Halk Türküleri Defter 12
D. Tanburi Mustafa Çavuş'un 36 şarkısı (Aynı fasikülden 2 adet)
E. Türk musikisi klasiklerinden "Temcit-Naat-Salât-Durak"
MNLH13- "Türk Musikisi Klasikleri" başlıklı nota fasikülleri
(Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanmıştır. Toplam 6 fasikül. Altıncı fasikülde besteciler ve müzik terimleri hakkında bilgi var.)
MNLH14- Bestekâr Zeki Arif Ataergin'in eserlerinin notalarını içeren bağımsız bir forma
(12 yaprak. Basım yeri belli değil.)
MNLH15- "Türk Musikisi Bestekârları Külliyatı" başlıklı nota fasikülleri
(Hüsnü Tabiat Matbaası'nda 1959'da basılmaya başlanmıştır. 1'den 12'ye kadar. 12. sayı çift olmak üzere toplam 13 adet. Ayrıca 1'den 10'a kadar 10 sayı bir arada ciltli durumda.)
MNLH16- Şekip Ayhan Özışık'ın eserlerini içeren nota fasikülü
(Yaşar Matbaası'nda basılmıştır.)
MNLH17- Hüzzam, Uşşak ve Hicaz fasılları
(Marmara Matbaası'nda basılmıştır. Muharrem Taşçı, Cüneyd Orhon ve Şerif İçli tarafından düzenlenmiştir. Toplam 3 fasiküldür.)
MNLH18- Haydar Tatlıyay'ın hayatı ve eserlerinin yer aldığı kitap
(Baha Matbaası'nda basılmıştır.)
MNLH19- "Boğaz'ın Sarı Kızı-Rumba" notası
(İstanbul Andre Jorjoviç Matbaası'nda basılmış olan büyük boy 2 adet yaprak nota)
MNLH20- "Bestecilerimizden Ezgiler"
(Avni Anıl'dan 5 eserin yer aldığı büyük boy fasikül)
MNLH21- "101 Beste" başlığı ile Erol Sayan'ın besteleri, 1. Cilt
(İstanbul, 1978)

2. BÖLÜM: YAZMALAR
YNO1- Peşrev notaları
Defterdeki notalar makamların karar perdelerine göre gruplandırılmış olup, yegâh peşrevinden karar eden makamatın peşrevleri ile başlamaktadır.
(25–30 cm boyutlarında bordo bez ciltli defter. sırtında "Musiki-i Osmani Cemiyeti Cilt 2" yazmaktadır.)
YNO2- Rast-Neva-Dügâh-Ferahnak-Karcığar Fasılları
(15,5–25,5 cm boyutlarında siyah deri ciltli defter, ortası yaldız motifli)



YNO 19 no'lu nota defteri. "Yemeni Takımı, Memo Takımı, Nevroz Takımı"

YNO3- Muallim İsmail Hakkı Bey'in bazı eserlerinin yer aldığı defter
Vecdi Seyhun tarafından 10 Mayıs 1941 tarihinde yazılmaya başlanmıştır.
(15,5–24 cm boyutlarında siyah bez ciltli ve ortasında yaldız Osmanlı armalı)
YNO4- Hanende Hacı Edhem Efendi'nin eserlerinin yazıldığı defter
Vecdi Seyhun tarafından 17 Mayıs 1947 tarihinde yazılmaya başlanmıştır.
(12,5x19,5 cm boyutlarında bordo bez ciltli defterin üzerinde A.A. ve sırtında 7 yazmaktadır.)
YNO5- Arazbarbuselik-Isfahan-Segâh-Şivenüma-Hüseyni makamlarından eserler
Çeşitli sayfalarda farklı tarihler mevcuttur. Örneğin 53. sayfada "12.10.1939" yazmaktadır.
(20–27,5 cm boyutlarında ciltli, kâğıt kaplı, mavi etiketli defter)
YNO6- Nihavend-Rast-Fihrist-Nevruz-Mahur Faslı başlığında çeşitli eserler
(20–27,5 cm boyutlarında ciltli, kâğıt kaplı, mavi etiketli defter)
YNO7- Kürdilihicazkâr-Tahirbuselik-Hicazkâr-Şehnazbuselik makamlarından çeşitli eserler
(20–27,5 cm boyutlarında ciltli, kâğıt kaplı, mavi etiketli defter)
YNO8- Suzinak Koleksiyon Takımı Defter 3
İçinde eserlerin listesinin yazılı olduğu bir kâğıt mevcuttur. Notalar çeşitli tarihlerde yazılmıştır. Örneğin 20. sayfada "3.7.931" (V.A. tarafından) ve 48. sayfada "24.2.1954" (V. Seyhun tarafından) notları vardır.
(20–27,5 cm boyutlarında ciltli, kâğıt kaplı, mavi etiketli defter)
YNO9- Yedekçi Opereti ve Acemkürdi Faslı notaları
İlk sayfada 4.1942 tarihi vardır. Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında ciltli, kâğıt kaplı, mavi etiketli defter)
YNO10- Karcığar-Şehnaz-Bestenigâr ve bazı makamlardan eserler
(20–27,5 cm boyutlarında, üzerinde "Nota Defteri-Sahip ve Nâşiri Şamlı Selim" yazan karton kapaklı defter)
YNO11- Tahirbuselik Faslı
Müretttibi Kemanî Abdulkadir Bey'dir. Notalar, 16 Teşrinievvel 1942-21 Teşrinievvel 1942 tarihleri arasında Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında pembe karton kapaklı defter)
YNO12- Bayatiaraban Faslı ve Ferahnak Faslı
Notalar Vecdi Seyhun tarafından 8-9 Ekim 1944'te yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında pembe karton kapaklı defter)
YNO13- Piyano için Şehnaz Faslı
Notalar, 21 Teşrinievvel 1936-3 Haziran 1942 tarihleri arasında Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında yeşil karton kapaklı defter)
YNO14- Saz eserleri
Notalar Vecdi Seyhun tarafından 24 Ağustos 1943-29 Ağustos 1943 tarihleri arasında yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında pembe karton kapaklı defter)

YNO15- Hisarbuselik-Nişaburek-Şivenüma-Hicaz Sünbüle Faslı
(Üzerinde *Musique* yazan 20–27,5 cm boyutlarında karton kapaklı defter)

YNO16- Sultanîyegâh Faslı
Notalar Vecdi Seyhun tarafından 24 İkincikânun 1943-24 Eylül 1949 tarihleri arasında yazılmışur. "Üsküdar Musiki Cemiyeti tarzında" ibaresi mevcuttur.
(20–27,5 cm boyutlarında, açık pembe karton kapaklı defter)

YNO17- Suzidil Faslı
Notalar Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır. Orta sayfada 4 Haziran 1939 tarihi vardır.
(18,5–25 cm boyutlarında, açık yeşil karton kapaklı defter)

YNO18- Tarihi Beşinci Konser-Ferahnak
Zeki Mehmet Ağa-Şakir Ağa-Zaharya.
3 Şubat 1942 Salı günü akşamı Fransız tiyatrosunda.
Defterin iki sayfasında "Şubat 15-1942 Pazar, Kanlıca, H.P." ibaresi mevcuttur.
(21–29 cm boyutlarında mavi etiketli, açık pembe karton kapaklı defter)

YNO19- Yemenî-Memo-Nevruz takımı
(20–27,5 cm boyutlarında açık yeşil karton kapaklı defter)

YNO20- Kapağında "Hicazkâr faslı flüt için transporte edilmiştir. Üsküdar Musiki Cemiyeti tarzında. Sahibi: Flütist Hayri Payzın, Kanlıca" yazan defter
İlk sayfada "Kânun-ı evvel 29-1941 Pazartesi, Kanlıca, H.P." ibaresi mevcuttur. Arasında bağımsız 10 yaprak nota ve ayrıca 14 Aralık 1942 Pazar tarihli Üsküdar Musiki Cemiyeti konser programının muhtevasının yazıldığı Vecdi Seyhun imzalı bir kâğıt bulunmaktadır.
(21–29 cm boyutlarında, kâğıt kapaklı mavi etiketli defter)

YNO21- Kapağında "Şevkefza, Acemaşiran" yazan defter
Orta sayfasında "Mart 25 1940 Pazarertesi, Kanlıca, Vecdi Seyhun" ibaresi yer almaktadır.
(20–27,5 cm boyutlarında, kâğıt kapaklı defter)

YNO22- Muallim İsmail Hakkı Bey'in bazı eserlerinin yer aldığı defter
Başında fihristi mevcut olup, notalar Vecdi Seyhun tarafından 30 Nisan 1941-9 Mayıs 1941 tarihleri arasında yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında, yeşil plastik kapaklı defter)

YNO23- Millî Anadolu Faslı
Notalar 1933'te Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(Kapağında Atatürk resmi olan, 20–27,5 cm boyutlarında, yeşil karton kapaklı defter)

YNO24- Hicazkâr Köçekçe takımı
İç sayfalarından birinde "Bu Hicaz Köçek faslı Muallim İsmail Hakkı Bey'in koleksiyonundan yazılmıştır. Kânun-ı sânî 10.1942-Kanlıca" ibaresi mevcuttur.
(18–25 cm boyutlarında, turuncu karton kapaklı defter)

YNO25- VII. Konser Sultanîyegâh Faslı
Kapağında Latin harfleri ile matbu olarak "Müzik hayata neş'e verir" cümlesi vardır. Jorj D. Papajorjiu büyük musiki mağazasının nota defteridir. Notalar 1945'te Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(23–31 cm boyutlarında, karton kapaklı defter)

YNO26- Darüttalîm-i Musiki armalı nota defteri. Karcığar Köçekçe takımı
Kapağında 1343-1341 tarihi basılıdır. Notalar Vecdi Seyhun tarafından 11 Birincikânun1943 ve 18 Eylül 1944 tarihleri arasında yazılmıştır.
(15–19,5 cm boyutlarında pembe karton kapaklı defter)

YNO27- Nişaburek-Evç-Hisarbuselik, Nikriz fasılları
Şamlı Iskender'in 15 numaralı defterine Vecdi Seyhun tarafından yazılmış olan notalardır. Baştan 53. sayfaya kadar 1933'te yazılmış olup "V. A." imzası mevcuttur. Diğerleri ise 1938-42 yılları arasında Vecdi Seyhun tarafından yazılıp imzalanmıştır.
(20–13,5 cm boyutlarında, kırmızı plastik ciltli defter)

YNO28- Kapağında Saadet Fahri diye okunabilecek bir imza bulunan defter.
İçinde Ferahnak makamında notalar vardır.
(24,5–15,5 cm boyutlarında, açık yeşil karton kapaklı defter)

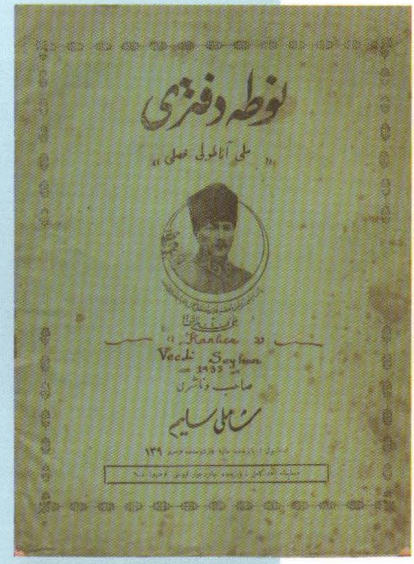
YNO29- Kapağında Saadet Fahri diye okunabilecek bir imza bulunan defter.
Necati ve Memduh biraderlerin bastığı defterdeki notalar, farklı kişiler ve Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır. Son sayfada "Teşrin 24-1943" tarihi yer almaktadır.
(Gri bez ciltli nota defteri)

YNO30- Kapağının içinde "Hayri Beyefendiye 'Vecdi Seyhun'" yazan defter
İlk sayfasında Fihrist-i Makâmat: Dilkeşhaveran Faslı (1), Hicazkâr Faslı (37), Tahirbuselik Faslı (59) bilgilerinin yer aldığı bir şekil mevcuttur. Notalar çeşitli tarihlerde yazılmıştır.
(20–13 cm boyutlarında, açık yeşil şeritli ve plastik kapaklı defter)

YNO31- Kapağında "Kaşıkçılar Opereti" yazılmış olan Şamlı İskender'in 37 no'lu nota defteri
(18,5cm–24 cm boyutlarında yeşil karton kapaklı defter)

YNO32- Kapağında "Mahur ve Hisarbuselik Faslı" yazılmış olan, Şamlı İskender'in nota defteri
İçinde farklı zamanlarda ve farklı kişiler tarafından yazılmış ve bir kısmı kopuk sayfalar halinde bulunan notalar vardır.
(18,5–24 cm boyutlarında, kırmızı karton kapaklı defter)

YNO33- Kapağında Darüttalîm-i Musiki arması bulunan ve "Şehnazbuselik Fantazîyye Faslı" yazılmış olan nota defteri
(20–27,5 cm boyutlarında, açık pembe karton kapaklı defter)



YNO 23 no'lu defter. "Millî Anadolu Faslı" notalarını içermektedir. 1933, Kanlıca Vecdi Seyhun.

YNO34- Kapağında "Âşık Garip Operetî'nden Parçalar, Bestekârı: Udi Sedat Öztoprak" yazan defter
Güfteleri Latin harfli ve bazı operet eserlerinin yazıldığı eski harflerle bir not var. Notalar 22 Şubat 1980'de Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(Pembe karton dosya içinde 4 yaprak nota)

YNO35- Kapağında "Yedekçi Operetî, Bestekârı: Muallim İsmail Hakkı Bey, Müellifi: Musahipzade Celal Bey" yazan yeşil karton dosya
Notalar 24 Temmuz 1957'de Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.

YNO36- İçinde karışık notalar yer alan, Şamlı İskender'in 6 numaralı nota defteri
Notalar farklı tarihlerde, farklı kişiler ve Vecdi Seyhun tarafından yazılmış. Bazıları tek yaprak halinde bulunuyor.
(20–27,5 cm boyutlarında, kahverengi bez ciltli)



YNO 28 no'lu defter. Ferahnak eserleri içermektedir.

YNO37- Kapağında *Musique* yazan ve iç kapağında Saadet Fahri diye okunabilecek bir imza bulunan defter
Notalar farklı tarihlerde, farklı kişiler ve Vecdi Seyhun tarafından yazılmış. Bazıları tek yaprak halinde bulunuyor.
(20–28 cm boyutlarında, kırmızı bez ciltli defter)

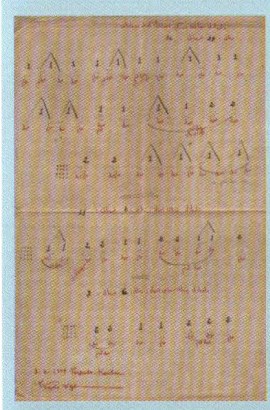
YNO38- Nota defteri
Notalar farklı kişiler ve Hayri Payzın tarafından yazılmış. Defterin arasında karışık yaprak notaları mevcut.
(20–27,5 cm boyutlarında, siyah bez kapaklı defter)

YNO39- Kapağında *Musique* yazan, Şamlı İskender'in 6 numaralı nota defteri
Notalar farklı tarihlerde, farklı kişiler ve Vecdi Seyhun tarafından yazılmış. Bazıları tek yaprak halinde bulunuyor.
(20–27,5 cm boyutlarında, açık kahverengi bez ciltli defter)

YNO40- Kapağındaki etikette "İsmail Hakkı Bey'in Külliyatı" yazan defter
Başında, defterde yer alan makamları ve eser sayılarını ihtiva eden liste mevcut. 18 makamdan 140 eser görünüyor.
(15–10 cm boyutlarında, kırmızı bez kapaklı defter)

YNO41- Daruttalim-i Musiki tarafından çıkarılmış bir defterin, içinde karışık notalar yazılı bir forması
(Kapaksız ve bazı sayfaları boş olarak 20–27,5 cm boyutlarında, toplam 8 yaprak)

YNO42- Karışık nota defteri
Kapaksız ve bazı sayfaları boş olmak üzere karışık olarak yazılmış notalar ihtiva eden bir defter formasıdır. İlk sayfada 23



YDO-1 no'lu defterin içinde yer alan "velveleli muzaaf devr-i kebir usulünün kudümle vuruluşu." 3-3-1949 Perşembe Kanlıca, Vecdi Seyhun.

Mart 1931 tarihi ve bir imza mevcuttur. Ancak notaların farklı kişilerce yazıldığı görülmektedir.
(20–27,5 cm boyutlarında toplam 10 yaprak)

YNO43- Alt köşesinde matbu olarak "Nota Pazarı" yazan bir defter forması
Tüm sayfalarına karışık olarak notalar yazılmıştır.
(Kapaksız, 16,5–12 cm boyutlarında, toplam 10 yaprak)

YNO44- Kapağında "Musiki Nota Defteri" yazan defter
Karışık nota ve güfteler içermektedir. Notalar 1945-46 yıllarında Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(23,5–15,5 cm boyutlarında, kırmızı karton kapaklı defter)

YNO45- Kapağında "Gelin Kaynana Opereti, 3 perde" yazan nota defteri
Bestekârı: Muallim Ismail Hakkı Bey,
Müellifi: Aram Efendi. Nota 1948'de Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında karton kapaklı defter)

YNO46- Kapağında "İsveç Kralı Opereti, 3 perde" yazan defter
Bestekârı: Muallim Kazım Bey. Nota 1948'de Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında, karton kapaklı defter)

YNO47- Kapağında "Falcı Opereti, 3 perde" yazan nota defteri
Bestekârı: Muallim İsmail Hakkı Bey,
Müellifi: Aram Efendi. Nota 1948'de Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında)

YNO48- Kapağında "Çapkın Süleyman Opereti, 3 perde" yazan nota defteri
Müellif ve Bestekârı: Kaptanzade Ali Rıza Bey. Nota 1949'da Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında)

YNO49- Kapağında "Fettan Kız Opereti, 3 perde" yazan nota defteri
Müellif ve Bestekârı: Kaptanzade Ali Rıza Bey. Nota 1949'da Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında)

YNO50- Kapağında "Lale Devri Opereti, 3 perde" yazan nota defteri
Müellif: Musahipzade Celal Bey, Beste: Dr. Suphi Bey. Nota. Vecdi Seyhun tarafından 28 Birinciteşrin 1944 tarihinde yazılmıştır.
(19,5–15,5 cm boyutlarında, pembe karton kapaklı nota defteri)

YNO51- Nota defteri
İçinde iki operet notası ihtiva eden defterin 2-40. sayfaları arasında "Nurussabah Opereti, 3 perde, Bestekârı: Muallim Ismail Hakkı Bey, Müellifi: Sezai Namık Şayan Bey" başlığını taşıyan eser yer almaktadır. 41-83. sayfaları arasında ise "Atlı Ases Opereti, 3 perde, Bestekâr: Udi Fahri Kopuz, Müellifi: Musahipzade Celal Bey" başlıklı eser yazılıdır. Notalar 1949'da Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(20–27,5 cm boyutlarında, siyah plastik kapaklı defter)

YNO52- Nota defteri
İç kapağında "Çardaş Fürstin Opereti, Alaturka sazlar için" yazmaktadır. Defterin sonlarına doğru farklı elyazıları ile muhtelif usullere dair ilaveler mevcuttur.
(17,5–25,5 cm boyutlarında, yeşil ve desenli bez kapaklı nota defteri)

YDO1- İlm-i Edvar - Makamat ve Usuller
Vecdi Seyhun tarafından yazılmış nazariyat defteridir.
(15,5–21 cm boyutlarında, mavi etiketli ve ilk 169 sayfası yazılı defter)

YDO2- Büyük Usuller - Hüseyin Saadeddin Arel
Vecdi Seyhun tarafından yazılmıştır.
(17,5–23,5 cm boyutlarında, karton kapaklı defter, toplam 28 sayfa)

YDO3- İlahi Defteri
İç kapağında ilahilerin fihristi yer almaktadır. İlk 115 sayfası Vecdi Seyhun tarafından çeşitli makamlara göre düzenlenmiştir.
(21–28,5 cm boyutlarında, bordo bez ciltli defter)

YDO4- Çeşitli eserlerin fihristi
Bir muhasebe defterinin yarısından itibaren yazılmış ve makam esasına göre düzenlenmiş eserlerin fihristidir. Baştaki iki sayfa genel fihristtir, 40. sayfada ise eserlerin isimleri mevcuttur. Yazılar Ahmet Aksoy'a[1] aittir.
(Kırmızı karton kapaklı, 23–30,5 cm boyutlarında)

YDO5- Çeşitli güfteler
Bir müzik defteri kapağının içinde toplanmış ve çeşitli boyutlarda kâğıtlara yazılmış güftelerdir.
(64 adet)

***

3. BÖLÜM: VECDİ SEYHUN'UN KENDİ ESERLERİ (MÜELLİF HATTIYLA)[2]

A. PEŞREV — MEDHALLER (MAKAM ADINA GÖRE ALFABETİK SIRALI)
1. Acemaşiran Peşrevi - Muhammes usulünde
2. Aşkefza Peşrevi - Muhammes usulünde
3. Bestenigâr Peşrevi - Muhammes usulünde
4. Ferahnak Peşrevi - Muhammes usulünde
5. Nihavend Medhal - C=4/4 olarak yazılmıştır. (4 adet)
6. Puselik Medhal "Mihrabad'dan İlhamlar" - C=4/4 olarak yazılmıştır.
7. Rast Peşrevi - Muhammes usulünde
8. Segâh Medhal "Yıldızlar altında bir rüya" - C=4/4 olarak yazılmıştır. (2 adet bitmiş ve ayrıca 3 adet müsvedde halinde nota)
9. Şevkefza Peşrevi - Muhammes usulünde

B. SAZ SEMAİLERİ (MAKAM ADINA GÖRE ALFABETİK SIRALI)
Acemaşiran - Aşkefza - Bestenigâr - Buselik (ayrıca bir de müsveddesi var) - Buselikaşiran - Ferahfeza - Ferahnak (3 adet) - Hisarbuselik - Hüseyni "Mihrabad'dan İlhamlar; Eylül Akşamları" - Hüseyni - Isfahan - Kürdilihicazkâr "Fantezi" - Mahur - Neva - Nihavend (3 adet) - Nişaburek (Usulü Raksan) - Rast (3 adet) - Segâh "Tarz-ı kadîm" - Segâh - Suzidil -Suzinak - Şevkefza - Yegâh makamlarında toplam 23 adettir.

C. DİĞER FORMLARDAKİ SAZ ESERLERİ
1. Acemkürdi "Bulutlu semalar; Mihrabad'dan İlhamlar - 4" (3 adet)
2. Nihavend Oyun Havası "Hayal Dansı"
3. Piyano ve Viyolonsel İçin Etüde
4. Bir Operet Üvertürü "Cıncı Hoca"[3]

D. ZEYBEKLER (MAKAM ADINA GÖRE ALFABETİK SIRALI)
Acemaşiran - Buselik - Buselikaşiran - Ferahfeza - Ferahnak - Hicaz - Hicazkâr - Hüseyni 1 - Hüseyni 2 - Mahur - Nikriz - Nihavend - Rast - Segâh - Suzidil (2 adet) - Suzinak makamlarında olmak üzere toplam 16 adettir.

4. BÖLÜM: PLAKLAR

TAŞ PLAKLAR

DİNİ MÜZİK - KURAN SURELERİ
1. Kısa sureler: Kevser, Kâfirun, Nasr
2. Yusuf Suresi
3. Yusuf Suresi

LADİN] MÜZİK

1. Isfahan Şarkı: Etme beyhude figan / Bir nevcivansın - Solist: Münir Nurettin Selçuk
2. Hayal içinde - Beste: Rakım Elkutlu, Solist: Safiye Ayla
3. Bahar bitti (Leyla ile Mecnun filminden) / Yalnız seni sevdim (Allah'ın Cenneti filminden) - Beste: Saadeddin Kaynak, Solist: Münir Nurettin Selçuk
4. Nihavend Şarkı: Gel güzelim Çamlıca'ya - Beste: Faiz Kapancı Bey / Uşşak Şarkı: Hayali çıkmıyor - Solist: Münir Nurettin Selçuk
5. Darılan sevgiliye / Kızıltoprak: Yesari Asım Arsoy
6. Fantezi şarkı: Gönül / Aşk ateşine yanınca insan - Solist: Münir Nurettin Selçuk
7. O benim son eşimdi / Delisin deli gönlüm - Solist: Münir Nurettin Selçuk
8. Sarı kordela (Ben esmeri) / Şendim ne gamım vardı - Solist: Hafız Burhan
9. Çoban ile ben- Solist: Münir Nurettin Selçuk
10. Şehnaz Taksim, Mesut Cemil Bey (Enstrümantal - Tanbur)
11. Vecdi Seyhun'un Segâh Saz Semaisi
12. Tereddüd - Solist: Münir Nurettin Selçuk
13. Mahur Şarkı: Hâlâ kanayan - Beste: Bay Yorgo / Kürdili Şarkı: Neş'eyle geçen ömrümü - Beste: Bay Yorgo, Solist: Bayan Safiye
14. Akşam garipliği - Bestekârı: Kaptanzade Ali Rıza Bey, Solist: Seyyan Hanım
15. Hastayım / Çiftetelli - Udi Hırant
16. Acemkürdi Şarkı: Leyl olur ki - Beste: Kaptanzade Ali Rıza Bey / Hüzzam Şarkı: Siyah gözlü kadın - Solist: Münir Nurettin Selçuk
17. Gönül hararetı sönmez - Beste: Bay Şükrü Şenozan / Hazan - Beste: Yesari Arsım Arsoy, Solist: Bayan Safiye
18. Zavallı Aşk - Bestekârı: Kaptanzade Ali Rıza Bey, Solist: Seyyan Hanım
19. Neden hiç durmadan sevmiş bu gönlüm / Bahar olsa - Solist: Münir Nurettin Selçuk
20. Mevlana Peşrevi / Saba Taksim
21. Segâh Yürük Semai: Tuti-i mucize güyem / Hisarbuselik şarkı: Dök zülfünü meydana gel
22. Rast Gazel: Bülbülün ezeli bir neşesi - Mahmud Celaleddin Bey
23. Ömrümce o saf aşkını kalbimde yaşatsam / Aşkım Yenikôy sahil-i deryasını sardı - Yesari Arsım Arsoy
24. Mazi - Ayrılık (Tango) - Solist: Seyyan Hanım
25. Çiftliğim (Kovboy şarkısı) / Kalbimi bu şarkıya döktüm (Slowfox) - Müzik, Solist: Celal İnce
26. Unutmak istiyorum (Tango) - Necdet Koyutürk / Şüphe (Tango) - Solist: Celal İnce

KOMEDİ —TİYATRAL — MEDDAHİYE

1. Şimendifer Muhaveresi - Meddah Aşkî Efendi / Komik Bir Yahudi
2. Dilenci Karagöz'ün Duası - Darülbedayi artistlerinden Hâzım Bey
3. Karagöz'ün karısıyla muhaveresi - Meddah Sururi Efendi / Ali Asgar Ağa'nın Meddah Sururi ile Muhaveresi
4. Dünya serun be bal kabak - Hâzım Bey (Lüküs Hayat operetinden Ekrem ve Cemal Reşit Beyler)
5. Komik Portakalcı - Meddah Aşkî Efendi

KLASİK BATI MÜZİĞİ — FİLM MÜZİKLERİ — **DANS MÜZİKLERİ**

Bu bölümde toplamda 57 plak bulunmaktadır.

45'LİK PLAKLAR

1. Endülüste Raks - Bestekâr ve Solist: Münir Nurettin Selçuk
2. Yolcu ile Arabacı - Bestekâr ve Solist: Münir Nurettin Selçuk
3. Aziz İstanbul / Bir gülşene vardık - Bestekâr ve Solist: Münir Nurettin Selçuk
4. Hatırla mazi-i mes'udu - Bestekâr ve Solist: Münir Nurettin Selçuk
5. Portakalcı Yahudi - Meddah Aşkî

Ayrıca, aynı bağış grubunda gelmiş olmakla birlikte, Tarih Vakfı'nın genel kataloğuna kaydedilmiş olan müzik yayınları da şunlardır:

MKLH- Kart No: 9436 - Demirbaş No: 007242 ***Sahîbinin Sesi Türkçe Plaklar Listesi.*** İstanbul: Kâğıtçılık ve Matbaacılık A.Ş, tarihsiz.
(143 s. İçinde Türk müziği bestekâr ve sanatçılarının kısa biyografileri mevcut)

MKLH- Kart No: 9463 - Demirbaş No: 007269 ***Haremin İçyüzü***, Sadi Borak, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974.
(325 s. Bestekâr Leyla Saz Hanımın anılarından oluşan bu kitap, o dönemin saray ve aristokrat çevrelerindeki müzik ortamını yansıtmaktadır)

MKLH- Kart No: 9506- Demirbaş No: 007757 ***Musiki Terbiyesi***, Albert Lavignac (çev. Abdülhalik Denker), İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939. (368 s.)

MKLH- Kart No: 9525- Demirbaş No: 007330 ***Beethoven***, Edouard Herriot (çev. Atiye Eymur-Zeynep Mustafa), İstanbul: Batı Yayını, 1947. (275 s.)

MKO- Kart No: 9641- Demirbaş No: 007408 ***Hânende- Müntahab ve Mükemmel Şarkı Mecmu'ası***, Ahmed Avni, İstanbul: Kütüphane-i Cihan, 1322.
(719 s. Zekâi Dede'nin klasik ekolden beste veren bir talebesi olan Ahmed Avni (Konuk) Bey tarafından 1317 yılında yayımlanmış olan kitaptır. Hânende'nin kapağında "câmi'i ve müntahibî" olarak anılmasına rağmen Ahmed Avni Bey'in, ciddi bir mesai ve titizlikle hazırladığı bu geniş hacimli güfte mecmuasının girişine nazari bir bölüm de eklediği görülür.)

MKO- Kart No: 9642- Demirbaş No: 007409 ***Gülzâr-ı Mûsikî***, Hasan Tahsin, İstanbul: Zafer Kütüphanesi, 1322.
(363 s. Hasan Tahsin Bey tarafından hazırlanmış ve Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda basılmış olan kitabın, farklı ebatlarda birkaç baskısı daha yayımlanmıştır)

MKO- Kart No: 9643- Demirbaş No: 007410 ***Tedrisât-ı Mûsikî***, Mehmed Zâti, İstanbul: 1331. (sayfa no. verilmemiş)

MKO- Kart No: 9644- Demirbaş No: 007411 ***Kütüphâne-i Mûsikîden Tedrisât- ı Şarkı***, Sami-Kasım, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1331. (39s.)

MKO- Kart No: 9645- Demirbaş No: 007412 ***Gıdâ-yı Rûh***, Mehmed Ziyaeddin, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1331.
(544 s. Aynı adla, udi ve bestekâr Ali Galib Bey tarafından derlenmiş ve ilk baskısı 1311'de [1895], ikinci baskısı 1317'de yapılmış olan güfte mecmuası ile karıştırılmamalıdır.)

MKO- Kart No: 9646- Demirbaş No: 007413 ***Güldeste-i Mûsikî***, Hasan Tahsin, İstanbul: İstanbul Kütüphanesi, 1317 (sayfa no. düzensiz)

MKO- Kart No: 9694- Demirbaş No: 007465 ***Mecmu'a-i Ârîfî***, İstanbul: İbrahim Edhem Matbaası, 1290. (576 s. Osmanlı musikisinin



Mecmu'a-i Ârîfî **iç kapak.**

yenileşme döneminin ve "şarkı" formunun simge isimlerinden olan bestekâr Hacı Arif Bey tarafından tertip edilmiş olan güfte mecmuasıdır.)

MKO- Kart No: 19349- Demirbaş No: 019232 ***Mecmu'a-i Kârhâ ve Nakşhâ ve Şarkiyyât*, İstanbul,** 1269.
(480 s. Haşim Bey'in tertiplediği güfte mecmuasının ilk baskısıdır. Çok tanınmış ve istifade edilmiş olan güfte mecmualarından biridir.)

MKO- Kart No: 19350- Demirbaş No: 019233 ***Mecmu'a-i Şarkiyyat ve Kârhâ ve Nakşhâ, İstanbul,*** 1290.
(572 s. 19. yüzyılın meşhur musiki hocası, neyzen ve hanendelerinden, "Bolahenk" namıyla tanınmış olan Mehmed Nuri Bey'in tertip ettiği güfte mecmuasıdır.)

MKO- Kart No: 19351- Demirbaş No: 019236 ***Mecmu'a*, İstanbul,** 1280.
(512 s. Haşim Bey'in tertiplediği güfte mecmuasının ikinci baskısı olup bu baskının girişine nazari bir bölüm eklenmiştir.)

DİPNOTLAR

1 Bu arşiv üzerinde yaklaşık beş ay çalışarak 26 Eylül 2003 tarihinde kaba tasnifi tamamlamıştım. Bu yazı o tarihteki sonuçlara dayanılarak hazırlanmıştır.

2 Bu yazıda sözü geçen yayınlar ve kurumlarla ilgili bilgiler şu kitaptan özetlenerek alıntılanmıştır:
Gönül Paçacı, *Neşriyât-ı Musiki-Osmanî Müziğimiz Üzerine Bir Kaynak*, İstanbul, 2010.

3 Muallim İsmail Hakkı Bey'in oğludur.

4 Burada dökümü verilenler bestekârın yalnızca saz eserleridir ve toplam elli iki adettir. Sözlü eserlerine bu mahzemenin arasında tesadüf edilmemiş olup sayıları TRT ve muhtelif repertuarlarda toplam otuz civarındadır.

5 Bestekârın ilk eseri olarak bilinir.

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI TARİHİ 1839-2014

YENİ YAKLAŞIMLAR-YENİ ALANLAR-YENİ SORUNLAR

Toplumsal sınıfların öldüğünün genel kabul gördüğü 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye işçi sınıfı tarihi araştırmalarında niceliksel ve niteliksel bir uyanış yaşanıyor. Hatta 2000'li yıllarda bu alanda bir bahar yaşıyoruz, zira neoliberal iktisadi ve siyasal sistem içinde yetişmiş genç kuşak tarihçiler içinden emek tarihiyle ilgilenen çok sayıda genç tarihçi çıktı. Küresel kapitalist sistem kendi karşıtı toplumsal hareketleri yaratırken yeni bir kuşak da ezilenlerin ve sıradan insanın geçmişine daha fazla ilgi duymaya başlıyordu. Elinizde tuttuğunuz kitap, Tanzimat'tan günümüze modern Türkiye tarihinin farklı dönemleri üzerine bu yeni kuşak çalışmalardan bir seçme sunuyor. Okuyucu bu kitap ile hem Türkiye işçi sınıfı tarihinin farklı dönemleri üzerine eski bilgilerini tazelemek ve sorgulamak hem de bunları yeni bulgularla karşılaştırmak fırsatını elde ediyor. Dahası uluslararası işçi sınıfı ve emek tarihi çalışmalarının yıllardır ortaya koyduğu bazı akım ve eğilimlerin vurguladığı noktalar da yeni kuşak çalışmalarla Türkiyeli okuyucuya sunulmuş oluyor. Elinizdeki derleme hem konuyla yakından ilgilenenler hem de genel okuyucu için Türkiye çağdaş emek tarihi çalışmalarına bir pencere açıyor.



Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

biz dağıtalım, SİZ İZLEYİN!



Tüm dağıtımlarımızı akıllı cihazlarla yapıyor ve
teslimat yapıldığı anda,
Teslim Detayları, Resimleri ve GPS Bilgileriyle Google Maps üzerinde
Sunuyoruz...

ajanspress kurye

AJANS PRESS KURYE DAĞITIM A.Ş.
Profilo AUM 5. Yıl Sok. No:1/D Mecidiyeköy / İSTANBUL
+90 (212) 356 11 51 · info@ajanspresskurye.com.tr · www.ajanspresskurye.com.tr

Bir AJANS PRESS GROUP kuruluşudur

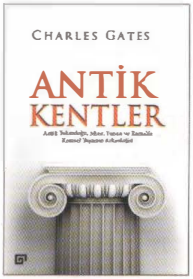


Mimarlık tarihi nasıl yapılır, nasıl yazılır?

Koç Üniversitesi Yayınları'nın son iki kitabı, mimarlık tarihinin iki yönüne ışık tutuyor.

Charles Gates, *Antik Kentler* adlı yapıtında binlerce yıl önce kent yaşamının nasıl olduğunu araştırıyor.

Andrew Leach ise *Mimarlık Tarihi Nedir*'de mimarlık bilgisi nasıl oluşur, nasıl toplanır ve yayılır gibi soruların yanıtlarını arıyor.



Antik Kentler
Charles Gates
Çeviren: Barış Cezar
616 sayfa
Eylül 2015
ISBN: 978-605-5250-52-2
52 TL



Mimarlık Tarihi Nedir?
Andrew Leach
Çeviren: Hayrullah Doğan
152 sayfa
Eylül 2015
ISBN: 978-605-5250-53-9
24 TL

KÜY
kuyayinlari
www.kocuniversitesiyayinlari.com